پته بادغیس ولایت بالامرغاب ولسوالی

اشرف العطایا
شرح
ایسا غوجي

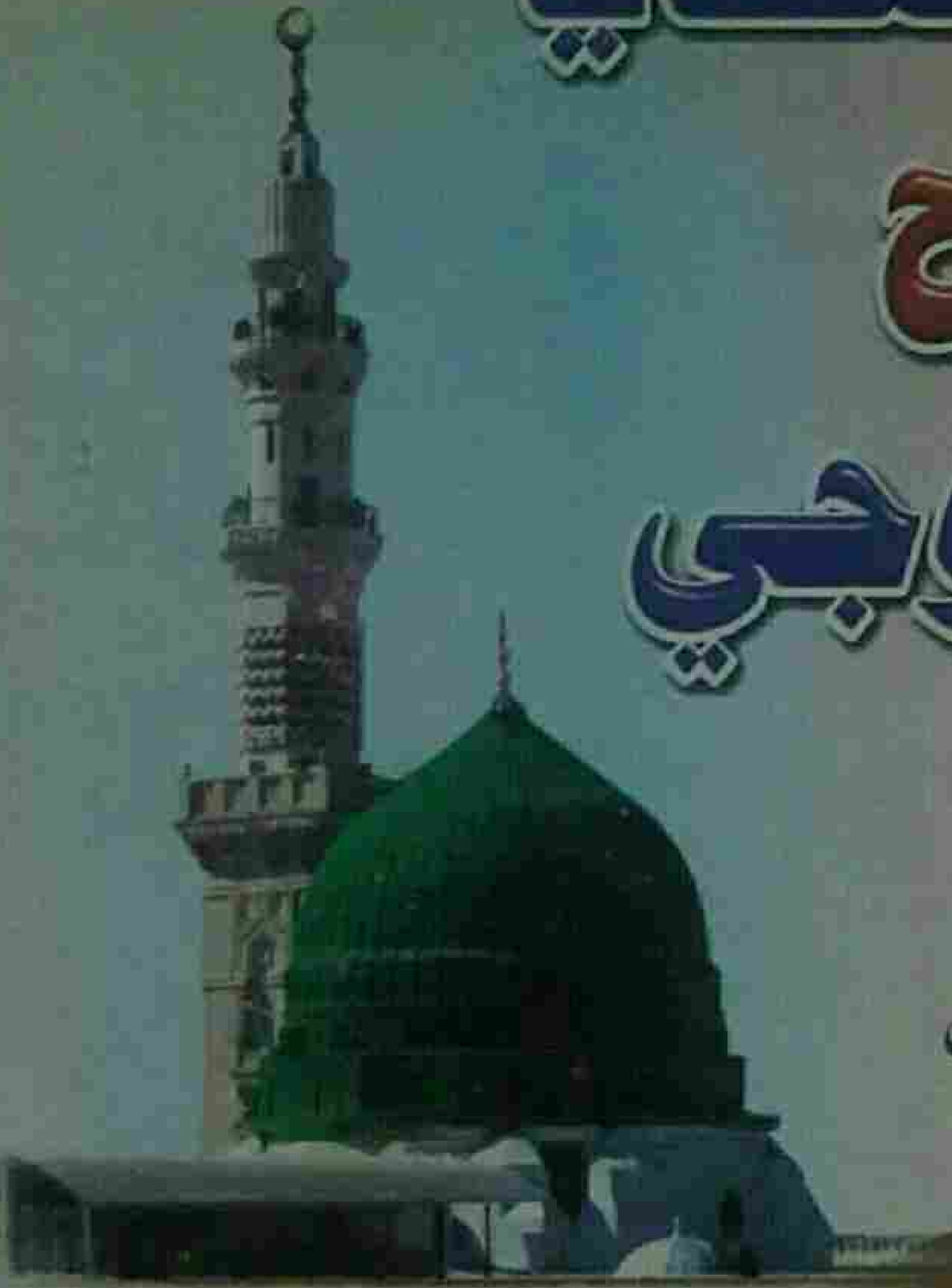

مؤلف:

مفتي عطامحمد دیوبندي

0703024704

نشر کونکی اداره
عبدالستار میموریل
ویلفیر ایسوسي ایشن (رجسترډ)

خبیب کتابتون

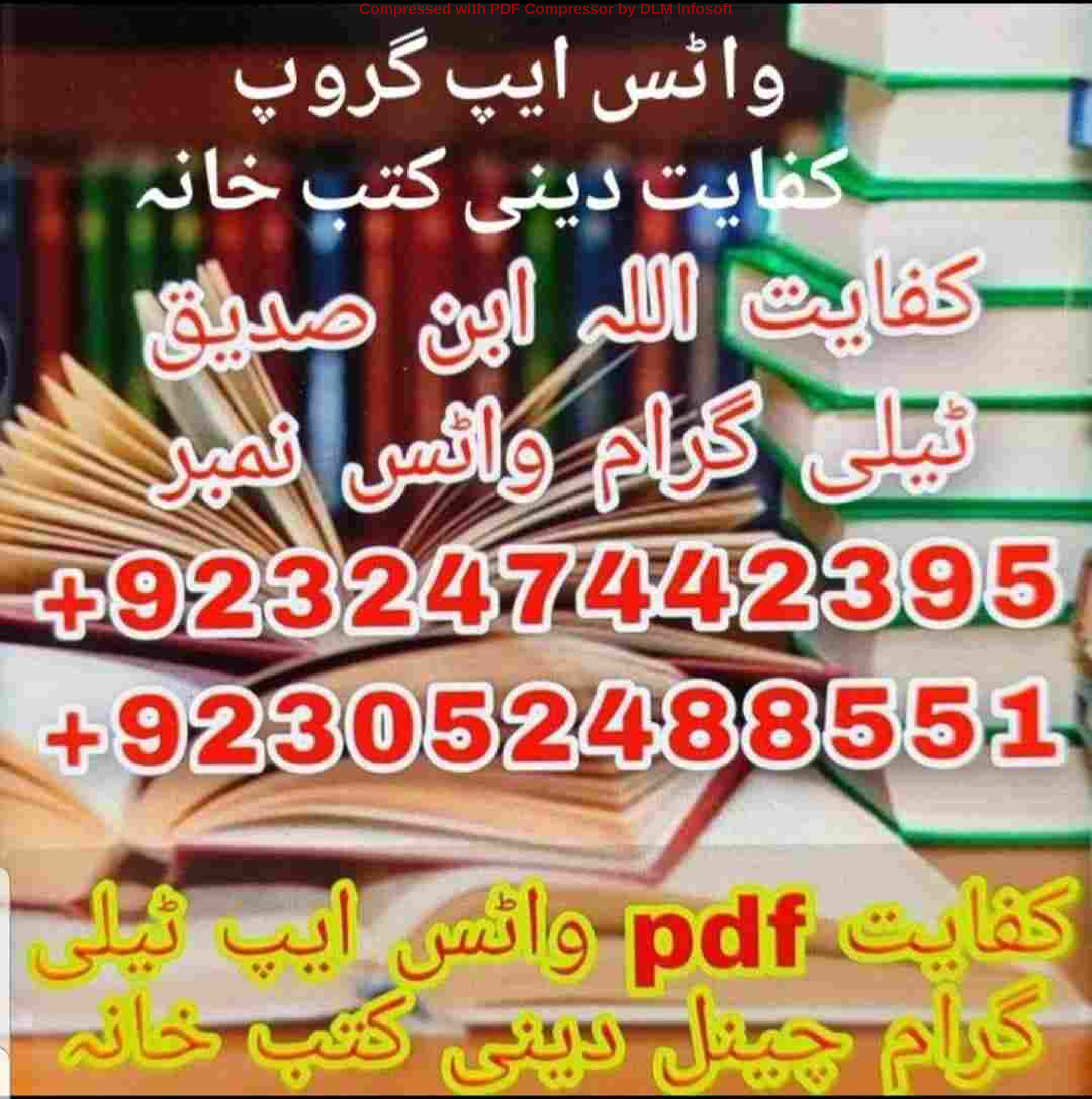

واٹس ایپ گروپ
کفایت دینی کتب خانہ
کفایت اللہ ابن صدیق
ٹیلی گرام واٹس نمبر
+923247442395
+923052488551
کفایت pdf واٹس ایپ ٹیلی
گرام چینل دینی کتب خانہ

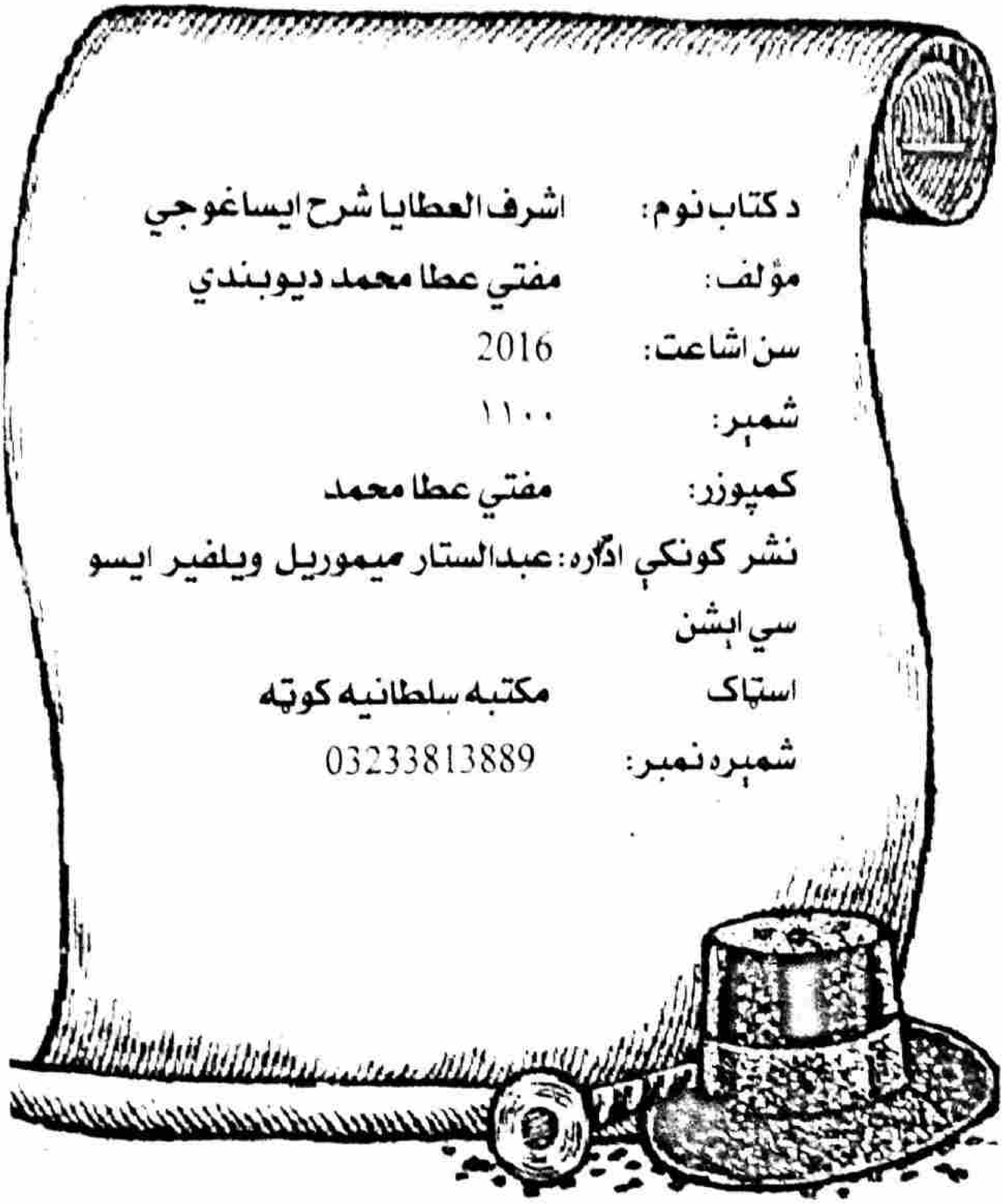

د کتاب نوم: اشرف العطايا شرح ايساغوجي
مؤلف: مفتي عطا محمد ديوبندي
سن اشاعت: 2016
شمېر: ۱۱۰۰
کمپوزر: مفتي عطا محمد
نشر کونکي اداره: عبدالستار میموریل ویلفیر ایسو سي ایشن
اسٹاک مکتبه سلطانیه کوٹه
شمېره نمبر: 03233813889

تاریخ ۲ جمادی الاولی ۱۴۳۷، ۱۴ فروری ۲۰۱۶ ، بروز اتوار وقت الصباح

بسم الله الرحمن الرحيم

نحمدک یا من جعل المنطق میزانا لطریق التفهیم و التحقیق، یا من زین الاذهان باکتساب التصور و التصدیق ، و نصلی علی نبیک الهادی الی سواء الطریق و سید السادات ، سیدنا محمد و علی صحبه و آل بیته اجمعین؛ و من تبعهم باحسان الی یوم الدین خصوصا الامام الاعظم ابي حنیفة رحمه الله فقیه الامة و فقهاء الامة و ائمة الدین، تظهر لک اهمیة هذا العلم علم المطق عند ما تری مدی ارتباطه بالعدید من العلوم الاساسیة عدنا نحن المسلمین، و من هم اهم هذه العلوم التی یرتبط بها علم المنطق : علم التوحید و علم اصول الفقه . و لذالک وصفه الامام الغزالي بانه : معیار العلوم ، بل قال " من لامعرفة له بالمنطق لاثقة بعلمه ". و علی الرغم من ذالک . فان لعلم المنطق اهمیة عظمیة، و لذا وجهتُ الی شرح الکتاب المسمی بایساغوجی الذی لاشرح له في اللغة البشتو مشتملاً علی حل العبارة و الحواشي. متي طُلبتُ ان اشرح له شرحا جامعاً لهذه الصفات. فاتیتُ بفضل الله الکریم فالان هذا لدیک.

قَالَ الشَّيْخُ الْإِمَامُ أَفْضَلُ الْمُتَأَخِّرِينَ، قُدْوَةُ الْحُكَمَاءِ الرَّاسِخِينَ.

ترجمه

شيخ ويلي دي كوم چي پېشوا، د علماؤ دي، او غوره د متأخرينو څخه دي. او پېشوا د هغه حكماؤ دي كوم چي ټينګ دي په اعتبار د علم.

تشريح

الشيخ: هغه كس چي د هغه عمر تر پنځوس كاله لوړ وى. بيا تر آتيا كاله يا تر مرګ پوري" بناء په اختلاف باندي "دى شيخ وى.

شَيْخ: (اسم) فاعل من شاخَ ، و جمعه : شُيُوخٌ ، أَشْيَاخٌ ، مَشْيَخَةٌ و مَشَايِخُ ، هو من أدرك الشيخوخةَ ، وهي غالبا عند الخمسين ، وهو فوق الكهل ودون الهرم. (المعجم الوسيط)

الامام: هغه كس چي دى د خلكو پيشوا وي. او خلك په ده پسي په كاروبار يا په احوالو كي اقتداء كوي.

الإمامُ : مَن يأْتَمُّ به الناسُ من رئيس أو غيره ، ومنه إمام الصلاة . الإمامُ : الخليفة . الإمامُ : قائد الجُند .

العلامة: هغه كس چي ډېر زيرك او هوښيار وي. ستر عالم.

عَلأَمة: (اسم) صيغة مبالغة من علِمَ / علِمَ بـ : علاَّم ، كثير العلم ، عالِمٌ كبير واسع العلم والمعرفة موسوعيٌّ علاّمةٌ

افضل: غوره، په ښه طريقه سره يو موضوع وړاندى كونكي كس.

أفضلَ على / أفضلَ من يُفضل ، إفضالاً ، فهو مُفضِل ، والمفعول مُفضَل عليه . أَفْضَلَ عليه : أَحْسَنَ إليه.

العلماء: علم، او معرفت لرونكي كس، د دين په كارونو سره خبر كس.

عالِم: (اسم) الجمع : عالِمون و عُلَماءُ ، اسم فاعل من علَمَ وعلِمَ / علِمَ بـ : هو مُتصفٌ بالعِلْم والمعرفة ، مُتخصِّصٌ في عِلْمٍ معيَّن عالِمٌ بأمورِ الدِّين وَالْعِلْمِ : عارِفٌ بِهما.

المتأخرين: په لغت كي ورستني ته ويل كيږى. او په اصطلاح كي حدى فاصل د متقدمين او متأخرين تر مينځ ۳۰۰هـ ده. تر ۳ سوه پورى متقدمين ورسته بيا متأخرين شروع سوه.

ان عصر السلف الصالح ينتهي بحدود عام 300هـ. فيكون النسائي (وهو آخر الأئمة الستة أصحاب الكتب المشهورة في السنة) هو خاتمة السلف حيث توفي سنة 303هـ وكل من توفي بعد ذلك لا يعتبر من السلف. هذا نهاية عهد السلف وليس السلفيين. فلا

تنافي بين بقاء طائفة على منهج السلف، وبين انقضاء عهد السلف أنفسهم. وقد ذكر الذهبي في مقدمة الميزان أن نهاية زمن المتقدمين هو رأس الثلاثمئة.

خلاصه حواشي ايوبي

خلاصه د اولي حاشي:

خُطبه دوه قسمه لری. ۱: ابتدائيه: اول ځلي خطبه وليکل سي، بيا پاته کتاب نويشته سي.

۲: الحاقيه: اول تصنيف تر سره سي بيا خطبه وليکل سي او د کتاب د شروع سره يو ځای سي. دلته د ايساغوجي خطبه الحاقيه ده، د مصنف رحمه الله يو شاګرد د کتاب سره يو ځای کړېده. او پر دې دليل دادی چي دلته صيغه د غائب "قال" راوړل سوېده که چيری دغه د مصنف خپل کلام وای نو بيا به ده داسي "اقول" ويلي وای.

خطبه ابتدائيه . [خُ بَ / بِ یِ اِ تِ ئی یَ / یِ] (ترکیب وصفی ، اِ مرکب) خطبه ای که دَر آغاز تألیف آورند. (از کشاف اصطلاحات الفنون).

خطبه الحاقیه . [خُ بَ / بِ یِ اِ قی یَ / یِ] (ترکیب وصفی ، امرکب) خطبه ای که پس از نگاشتن تألیف به آخر آن آورند بنام خطبهٔ الحاقیه است . (از کشاف اصطلاحات الفنون).

خلاصه د حاشيه نمبر ۲:

د شيخ مصداق: په علم المنطق کي د شيخ مصداق ابو علي ابن سينا دي، البته که چيری هلته کومه داسي قرينه وجود و لری چي د شيخ ابو علي څخه سيوا بل څوک مراد وی نو بيا هلته هم هغه کس مراد دی نه ابو علي.

او په فقه او اصول الفقه کي امام اعظم ابو حنيفه رحمه الله دي، په علم النحو کي عبد القاهر جرجاني، او په علم العقائد و الاخلاق کي بيا علامه ابو منصور ماتريدی دي. او دغه ډول دغه خبره ذکر سوېده:

زه وايم: د شيخ اطلاق که څه هم پر امام ابو حنيفه رحمه الله باندی صحی دي مګر په فقه او اصول الفقه کي چيری هم پر ده باندی دغه اطلاق تر سره سوی نه دی.

شيخ په لغت کي سپين ږری ته ويل کيږی، او په اصطلاح کي هغه کس ته ويل کيږی کوم چي په يو علم کي د علومو پنځه تصانيف ترسره کړي وي. او د اهل السنة و الجماعت په وړاندی هغه کس ته ويل کيږی کوم چي سنتونه په خپل عمل او ژبه سره ژوندی کوي او بدعات

پوره‌ړه دي. او د هغو ترديد کوي. او په تصوف کي هغه کس ته ويل کيږی کوم چي خپلي يا د مريد پنځه لطائفي په ذکر سره د الله جل جلاله ژوندي کوي.

لطائفي خمسه دغه د زړه او يا د نفس ناطقه پنځه احواله دي. او دغه اهل تصوف په دې پنځو نومونو سره نوموي. ۱: قلب. ۲: روح. ۳: سر. ۴: خفي. ۵: اخفي.

من الذكر يحدث تدرج في النفس البشرية للارتقاء مع الله، ومن الذكر تتحرك اللطائف الخمس، واللطائف الخمس هذه أحوالٌ للروح أو للنفس الناطقة، يسميها أهل الله: (القلب، والروح، والسر، والخفي، والأخفى)، وهي مراتب لا يدخلُ الإنسان في واحدة منها إلا إذا فصَّل ما قبلها؛ فهناك مرحلة تسمى بمرحلة القلب، ثم أعلى منها الروح، ثم أعلى منها السر– حتى العوام يقولون خرج السر الإلهي – ثم أعلى منها الخفي، ثم أعلى منها الأخفى، وهذه كلها إنما في عالم الملك، ومثلها ينعكس في عالم الملكوت، فالمراتب تصير عشرا، ومنها بعد ذلك درجات إلى أن ننتقل إلى عرش الرحمن، وهناك ما هو فوق عرش الرحمٰن بما يسمى عوالم، فكل هذا الملك والملكوت يسمى عالم الناسوت، والكون ما سوى الله رب العالمين، وهناك عالم هو عالم الرحموت، وعالم اللاهوت، وعالم الجبروت، وعالم العظموت، وهذه تجليات لله – سبحانه وتعالى – . وهذا غاية ما اطلع عليه البشر؛ والله لا نهاية له، ولا محيط به، لا من الملائكة المقربين، ولا من الأنبياء المرسلين، فهو – سبحانه وتعالى – القاهر فوق عباده وهو حكيم خبير، – سبحانه وتعالى – لا يحيط به عرش، ولا يصل إلَيه في كنهه بشر، لا سيدنا محمد ولا من هو دون ذلك، فالرب رب، والعبد عبد، وهناك فارق، بين المخلوق والخالق.

ولا يزال المختلي في خلوته يذكر الله إلى أن يفتح الله عليه، وكان من المعتاد أن يُفتح في اليوم العشرين، في اليوم الواحد والعشرين، في الثالث والعشرين فيتم العدة تبركاً وحمداً لله تعالى أن فتح عليه.

والفتح يجعل الإنسان على يقين لا يتردد أبداً؛ لا في عبادته، ولا في حقيقة النبي ﷺ – ولا نورانيته، ولا في الطريق الذي يسلك، ولا في الأدب الذي يتبع؛ وتتحول المسائل إلى مشاهدات أكثر منها معلومات، تتحول المسائل إلى رضا، واستقرار، وتسليم لا ينازع الإنسان نفسه ولا يطالِب.

(يتبع)

خلاصه د دريمي حاشيه:

په دې خبره سره پوه سه چي په علم المنطق کي چي څه وخت د امام اطلاق وسي نو د هغه څخه مراد فخر الدين رازی رحمه الله وي. او په علم الكلام کي ابو منصور ماتريدی رحمه الله او په علم النحو و البلاغة کي عبد القاهر جرجاني او په علم الحكمة کي هم امام رازی رحمه الله او په فقه کي امام ابو حنيفه رحمه الله مراد وي.

امام په لغت کي لاربنود ته ويل کيږی. او په اصطلاح کي هغه کس ته ويل کيږی کوم چي قوم دی په ديني او دنيوي کارونو کي مخکي کړي. شهرت ته رسيدلې خبره داده چي امام مفرد او جمعه دواړه په يوه لفظ سره راځي محض فرق يې په موصوف سره وي، که چيری موصوف جمعه وی نو دی بيا جمعه دی، په دې صورت کي همزه د امام داسي ده لکه همزه د رِجال، او که موصوف مفرد وو نو دی بيا مفرد دی او دغه کسره د همزې يې داسي ده لکه همزه د کِتاب.

لهذا د مفرد او د جمعي تر مینځ فرق اعتباری وجود لری دا داسي دی لکه فُلک ضمه یې لکه اُسد سي نو جمعه او لکه ضمه د قُفل سي نو بیا مفرد دی. او دا هم ویل سوی دی چي امام مفرد او جمعه یې آئمة راځي، او امام ډېر زیات استعمالیږی.

خلاصه د څلورمي حاشې:

علامه په لغت کي ډېر هوښیار ته ویل کیږی، او ددې څو اصطلاحي معناګاني بیان سوي دی.

١: د څوعلومو علم لرونکي کس ته ویل کیږی.

سوال: علامه صفت او امام موصوف دی، موصوف او صفت تر مینځ په تذکیر او تأنیث کي موافقت شرط دی او دلته دغه موافقت نسته، ځکه علامه د تاء په وجه مؤنث دی او امام مذکر دی؟

جواب: تاء د علامه په اصل کي د تأنیث لپاره وه، مګر ورسته بیا د مطلقي مبالغه لپاره وګرز بدل، لهذا في الحال تاء لپاره د مبالغه ده نه د تأنیث چي بیا اعتراض وارد سي.

٢: هغه چا ته ویل کیږی چي په یو علم کي د علومو پنځه تصنیف لري.

٣: د علومو څخه په هر علم کي یو تصنیف لرونکي کس ته ویل کیږی.

۴: هغه څوک چي په هر علم کي دخل او د هغه په هکله معلومات لری.

۵: د معقولاتو او منقولاتو علم لرونکي کس یعني په عقلي علومو سره هم خبر او په قرآن او حدیث سره هم خبر وی.

۶: هغه څوک چي پر هغه یو علم د علومو پوشیده او پټ نه وی.

زه وایم: په شپږمه معني سره علامه پر هیچا نه صادقیږی، ځکه په دنیا کوم داسي څوک نسته چي هغه د هر علم د مسئله په هکله خبر وی.

٧: هغه عالم چي په علم کي د خپل ځان څخه خبری اچونکي نه وی، بلکه د ده علم د قوانینو د هغه فن موافق وي.

خلاصه د پنځمي حاشیه:

حکماء د حکیم جمعه ده، په لغت کي و پوه کس ته ویل کیږی.

سوال: پر انسان د حکیم اطلاق صحت نه لری، ځکه حکیم هغه چا ته ویل کیږی کوم چي پر ټولو احوالو د موجوداتو خارجیو علم لری، او پر ټولو موجوداتو باندی علم لرونکي محض الله جل جلاله دي نه بل څوک؟

جواب: د حکیم په تعریف کي قید "بحسب طاقة البشرية" مراد دی نو معني دا جوړیږی: د بشری طاقت موافق په احوالو سره د خارجي موجوداتو علم لرونکي کس ته ویل کیږی.

سوال: د حکمت په تعریف کي (کوم چي د تعریف څخه د حکیم معلومیږی) د "الموجودات الخارجية" قید راوړل صحت نه لری، ځکه دغه تعریف جامع خپلو افرادو ته نه دی دا ډول چي هندسه او حساب په حکمت کي داخل دي، مګر تعریف ورته شامله نه دي، ځکه په تعریف کي "موجودات خارجيه" راغلي دی. او دوی دواړه د خارجي موجوداتو څخه نه دي؟

جواب: موجودات خارجيه عام دي، عام تر دي په خپله په خارج کي موجود وی او یا په اعتبار د منشأ موجود وي. او دغه ذکر سوی اقسام که څه هم پخپله موجود نه دي مګر په اعتبار سره د منشأ موجود دي.

خلاصه د حاشيه (بر متأخرین)

متقدم مقابل د متأخر دی. او تقدم پنځه قسمونه لري.

۱ : **تقدم زماني** : یو ځای والي د ورستني شي د مخکني شي سره په یو زمانه کي په اعتبار د حدوث او پیدا کېدو ممکن نه وی، که څه هم دا کېدای سي چي مخکني شي د ورستني شي سره په اعتبار د بقاء او باقي والي جمعه سي، لکه مخکي والي د پلار پر زوی باندی. اوس دا هیڅ کله کېدای نسي چي پلار او زوی دي په یوه زمانه کي وزیږی. البته ورسته بیا دواړه سره یو ځای کېدای سي چي دواړه ژوندي وي.

۲ : **تقدم مکاني**: یو ځای مقرر سي، و هغه ځای ته ژندی تر بل متقدم او لری والا شي متاخر دی. د مثال په توګه امام او مقتدی بالنسبة و محراب ته واخیستل سي نو امام مخکي تر مقتدیانو دي.

۳ : **تقدم رتبي**: د یوه رتبه تر هغه بل لوړه وی لکه د رسول الله ﷺ مخکي والي پر حضرت آدم علیه السلام باندی. لکه په حدیث قدسي کي راځي که ته أي علیه السلام نه وای نو ما به

دغه مخلوقات پیدا کړي نه وای نو ددې څخه معلومه سوه چي د رسول الله ﷺ رتبه تر آدم علیه السلام تر رتبه لوړه ده.

۴ : **تقدم رتبي:** متقدم او مخکني شي ته ورستني شي محتاجه وی، او دغه مخکني شي یو تام علت د ورستني شي دپاره نه وی. یعني دغه مخکني شي یو داسي موثر علت په ورستني شي کي نه وي چي دغه مخکني شي د ورستني شي په موجودولو کي کافي وی. لکه مخکي والي د یوه پر دوو باندی.

۵ : **تقدم ذاتي:** مخکني شي ته ورستني شي محتاجه وی. او دغه مخکني شي د ورستني دپاره تام علت وی چي په یوازی ده سره ورستني شي وجود پیدا کړی. او دغه ته تقدم بالعلتیة هم ویل کیږی. لکه د خالق مخکي والي پر مخلوق باندی یا لکه د لاس د حرکت مخکي والي پر حرکت د کلي او چابي. او دلته د تقدم څخه تقدم زماني مراد دی. ځکه تر امام رازی رحمه الله مخکي علماء متقدمین او تر ده ورسته علماء متأخرین دي. او مصنف رحمه الله تر امام رازی رحمه الله ورسته علماؤ څخه دي. او دا خبره دې د نظر نه غورځول کیږی چي مصنف رحمه الله د متأخرینو څخه په غوره والي سره موصوفهٔ کول د مبالغه څخه خالي نه دی.

﴿فائده﴾: لَوْلَاکَ لَوْلَاکَ لَمَا خَلَقْتُ الاَفْلَاکَ" دغه حدیث په اعتبار د الفاظ موضوع دي، دغه الفاظ د علیه السلام څخه نه دي ثابت. لکن ددغه معني صحی ده، او په احادیثو سره ثابته ده.

في مسند الفردوس 227/2 : عن ابن عباس مرفوعا : (يقول الله : وعزتي وجلالي لولاك ما خلقت الجنة ولولاك ما خلقت الدنيا) اه قال القارئ في الأسرار المرفوعة 295/1: (حديث لولاك لما خلقت الأفلاك) قال الصنعاني إنه موضوع كذا في الخلاصة، لكن معناه صحيح فقد روى الديلمي عن ابن عباس مرفوعا : أتاني جبريل فقال: يا محمد لولاك ما خلقت الجنة ولولاك ما خلقت النار، وفي رواية ابن عساكر: لولاك ما خلقت الدنيا) اه وقال صاحب كشف الخفاء 46/1 : (أتاني جبريل فقال: يا محمد لولاك ما خلقت الجنة ولولاك لما خلقت النار) رواه الديلمي عن ابن عمر (كذا قال ولعله ابن عباس)،((الآثار المرفوعة في الاخبار الموضوعة ج1 ص44)

او دغه ډول دغه دوهم حدیث (کنت نبیاً وآدم بین الماء والطین) هم موضوع دی

قال السخاوي في المقاصد الحسنة: "وأما الذي على الألسنة بلفظ: (كنت نبياً وآدم بين الماء والطين) فلم نقف عليه بهذا اللفظ. فضلاً عن زيادة: (كنت نبياً ولا آدم ولا ماء ولا طين. [المقاصد الحسنة ح(837)]

قال المباركفوري بعد أن نقل كلام السخاوي في التحفة عن المرقاة 56/10: "وقال الزركشي: لا أصل له بهذا اللفظ" وكلام الزركشي نقله أيضاً علي القاري في المصنوع في معرفة الحديث الموضوع ص142، ثم ذكر صاحب التحفة كلام السيوطي، وهو في الدر المنثور في الأحاديث المشتهرة قائلاً: "قال السيوطي: وزاد العوام (ولا آدم، ولا ماء، ولا طين) ولا أصل له أيضاً." و كذا في كشف الخفاء و موضع الباس ١٥٢ / ج٢)

البته د دغه معني ثابته ده.

أخرجه الطبراني في (مسند الشاميين ج4/ص34) قال: حدثنا أحمد بن محمد بن يحيى بن حمزة، ثنا أبو الجماهر، ثنا سعيد بن بشير، عن قتادة، عن الحسن، عن أبي هريرة: أن نبي الله صلى الله عليه وسلم قال: "كنت أول النبيين في الخلق وأخرهم في البعث".

وأخرجه تمام في (الفوائد ج2/ص15) قال: حدثنا أحمد بن سليمان، ثنا يزيد بن محمد، ثنا أبو الجماهر، ثنا سعيد بن بشير، ثنا قتادة، عن الحسن، عن أبي هريرة: أن نبي الله صلى الله عليه وسلم قال: "كنت أول النبيين في الخلق وآخرهم في البعث".

وأخرجه ابن عدي في (الكامل في ضعفاء الرجال ج3/ص372) قال: ثنا جعفر بن أحمد بن عاصم، ثنا هشام بن عمار، ثنا بقية، حدثني سعيد بن بشير، حدثني قتادة، عن الحسن، عن أبي هريرة، عن النبي صلى الله عليه وسلم في قوله: {وإذ أخذنا من النبيين ميثاقهم} الآية، قال رسول الله صلى الله عليه وسلم: "كنت أول النبيين في الخلق وآخرهم في البعث". قال الشيخ: وهذا يرويه عن قتادة سعيد بن بشير وخليد بن دعلج.

وقال في (الكامل في ضعفاء الرجال ج3/ص49): ثنا جعفر بن أحمد بن عاصم، ثنا هشام بن عمار، ثنا الوليد، ثنا خليد بن دعلج وسعيد، عن قتادة، عن الحسن، عن أبي هريرة: أن النبي صلى الله عليه وسلم قال: "كنت أول الناس في الخلق وآخرهم في البعث".

وأخرجه ابن سعد في (الطبقات الكبرى ج1/ص149) قال: أخبرنا عبد الوهاب بن عطاء، عن سعيد بن أبي عروبة، عن قتادة قال. (ح) وأخبرنا عمر بن عاصم الكلابي، أخبرنا أبو هلال، عن قتادة قال: قال رسول الله صلى الله عليه وسلم: "كنت أول الناس في الخلق وآخرهم في البعث".

وقال السيوطي في (الدر المنثور ج6/ص570): وأخرج ابن أبي شيبة، عن قتادة رضي الله عنه قال: كان النبي صلى الله عليه وسلم إذا قرأ: {وإذ أخذنا من النبيين ميثاقهم ومنك ومن نوح} قال: ذكر لنا أن نبي الله صلى الله عليه وسلم كان يقول: "كنت أول الأنبياء في الخلق وآخرهم في البعث".

وأخرج الحسن بن سفيان، وابن أبي حاتم، وابن مردويه، وأبو نعيم في الدلائل، والديلمي، وابن عساكر من طريق قتادة، عن الحسن، عن أبي هريرة رضي الله عنه، عن النبي صلى الله عليه وسلم في قوله تعالى: {وإذ أخذنا من النبيين ميثاقهم} قال: "كنت أول النبيين في الخلق وآخرهم في البعث". فبدئ به قبلهم.

وقال ابن كثير في (التفسير ج3/ص470): قال ابن أبي حاتم: حدثنا أبو زرعة الدمشقي، حدثنا محمد بن بكار، حدثنا سعيد بن بشير، حدثني قتادة، عن الحسن، عن أبي هريرة رضي الله عنه، عن النبي صلى الله عليه وسلم في قوله تعالى: {وإذ أخذنا من النبيين ميثاقهم ومنك ومن نوح} الآية، قال النبي صلى الله عليه وسلم: "كنت أول النبيين في الخلق وآخرهم في البعث فبدأ بي قبلهم". سعيد بن بشير فيه ضعف، وقد رواه سعيد بن أبي عروبة عن قتادة به مرسلا وهو أشبه، ورواه بعضهم عن قتادة موقوفا. والله أعلم

قال العجلوني في (كشف الخفاء ج2/ص169): (كنت أول النبيين في الخلق وآخرهم في البعث) قال في المقاصد: رواه أبو نعيم في الدلائل. وابن ابي حاتم في تفسيره في ابن لال، ومن طريقه الديلمي عن أبي هريرة مرفوعا، وله شاهد من حديث ميسرة الفخر أخرجه أحمد والبخاري في تاريخه والبغوي وابن السكن وأبو نعيم في الحلية وصححه الحاكم، بلفظ: "كنت نبيا وآدم بين الروح والجسد" وفي الترمذي وغيره عن أبي هريرة أنه قال للنبي صلى الله عليه وسلم: متى كتبت نبيا؟ قال: "كنت نبيا وآدم بين الروح والجسد" وقال الترمذي: حسن صحيح، وصححه الحاكم أيضا.

عبارت

أَثِيرُ الدِّينِ الْأَبْهَرِيُّ، طَيَّبَ الله ثَرَاهُ، وَجَعَلَ الجَنَّةَ مَثْوَاهُ :

ترجمه

نوم دده اثير الدين او د ابهر وسېدونكي دي. الله جل جلاله دي دده قبر خوشبوداره وګرزوي، او الله جل جلاله دي جنت دده د قرار ځاى وګرزوي. (آمين)

تشريح

اثير: پر وزن د فعيل دى، په معني سره د يو شي پر بل باندى خوښولو دى. او په معني سره د ملګرى هم راځي.

أثير – ج ، أثراء. : 1 – أثير : مكرم . 2 – أثير : خليص المفضل : « هو أثيري »، أي : الذي أؤثره وأفضله . 3 – أثير بريق السيف . 4 – أثير : عند الأقدمين : سائل لطيف يملأ الفضاء الممتد وراء جو الأرض . 5 – أثير : سائل لا وزن له ، مطاط ، كان علماء الطبيعيات يعتبرونه العامل : الذي ينقل النور والكهرباء .(المعجم الرائد)

الدين: دين په لغت كي غاړى ايښودلو ته ويل كيږى. او په اصطلاح كي هغه لار ته ويل كيږى پر كومه چي تګ سوى وي، او په هغه سره د الله جل جلاله رسول ﷺ د الله جل جلاله د طرف څخه دپاره د خلكو راتګ كړى وي.

اثير الدين: دا د شيخ لقب دى. اثير فعيل په معني د فاعل " نقل كونكي" دى. يا په معني د مفعول دى "هغه كس چي هغه مختار كيږي. په اول تقدير ئې معني داده " ددين نقل كونكي ". او په دوم تقدير ئې معني داده "د خاوندانو د دين مختار سوي كس". او دغه تقدير بناء په تقدير د مضاف "اثير اهل الدين" دى. او د مصنف نوم مفضل بن عمر او مشهور په لقب سره دى. او دده نوم مفضل دپلار نوم يې عمر وو، دى په ۶۶۳ هـ كي ومړ. دده نسبت و ابهر ته كيږى، دغه د ايران د قزوين او زنجان تر مينځ يو پخواني ښار دى.

الإبهرى: منسوب بسوى ابهر.

الشيخ الإمام أثير الدين المفضل بن عمر بن المفضل الأبهري السمرقندي (663هـ /1264م) الحكيم، الفيلسوف، والأبهري نسبة إلى أبهر وهي مدينة فارسية قديمة بين قزوين وزنجان.

المفصل بن عمر الأبهري السمرقندي وكنيته أثير الدين عالم فلك، ورياضي، ومنطقي، وحكيم، فيلسوف عاش في الموصل ثم انتقل إلى أربيل سنة 626هـ/1228م. كان تلميذاً لعالم نال شهرة عظيمة، هو كمال الدين موسى بن يونس بن محمد بن منعة وقد قال عنه «ليس بين العلماء من يماثل كمال الدين». وكان من خاصة الأمير محيي الدين بن الصاحب شمس الدين الجزري بدمشق (ت. 651هـ) بحيث انه استقبل بتدبير الأمير محيي الدين بالجزيرة بعد وفاة والده شمس الدين، وكان الأمير محي الدين فاضلاً محبًا للفضلاء مقربًا لهم مكرمًا لهم يلازمهم أبدًا، ويتحفونه بالفوائد ويؤلفون له التصانيف الحسنة، وقد أهداه الشيخ الأبهري بعضًا من مصنفاته

طيّب: ښه، د خوندوړک،

طيَّبَ يطيِّب ، تطييبًا ، فهو مُطيِّب ، والمفعول مُطيَّب. طيَّبَ الكلامَ : حسَّنه ، جعله طيِّبًا أو طاهرًا عفيفًا . طَيَّبَهُ بِنَفْسِهِ : نَاغَاهُ بِكَلَامٍ يُوَافِقُهُ . طيَّب خاطرَه : أرضاه.

ثراه: دغه په اصل کي ثرى دى، نمناکه خاوره،

ثَرَى: (اسم)، الجمع : أَثْرَاءٌ ، الثَّرَى : الأرض. النَّدى ، التُّراب النَّدِي.

طيب الله ثراه : أي جعل الله الأرض التي دفن فيها طيبة حانية عليه . (المعجم: مصطلحات فقهية)

مثواه: دغه په مثوَى دى، مصدر ميمي او يا اسم مكان دى، ځاى د قرار ته ويل کيږى.

مَثوَى: (اسم) الجمع : مَثاوٍ ، مَثاوِي .مصدر ميميّ من ثَوَى بـ / ثَوَى في /// اسم مكان من ثوَى بـ / ثَوَى في : مأوى ، مقرّ ؛ منزل أو موضع يُقام به./. المَثوَى الأخير : القَبْر.

خلاصه حواشي ايوبي

دين مأخوذ د دان يدون دينا څخه دى. او دغه په لغت کي عاجزى، اطاعت کولو او غاړى هينبولو ته ويل کيږى او په اصطلاح کي هر هغه شي ته ويل کيږى چي په هغه سره د الله جل جلاله عبادت کول کيږى. يعني شرعي احكام.

دان دِينًا ، ودِيانَةً ، ذانَ ، يَدُونُ ، ذَوْنً ، دُونً ، فهو دائن ودُون ، والمفعول مَدُون له/// . دَانَ الرَّجُلُ : خَضَعَ ، ذَلَّ ./. دَانَ الوَلَدُ : أَطَاعَ دَانَ لَهُ

شرعي احكام په دې حيث چي ددوى طاعت کول کيږي دغه ته دين ويل کيږي او په دې حيث چي دوى په ورقو کي نويشته کيږى دغه ته بيا ملت ويل کيږ ي . لهذا د دين او ملت تر مينځ اعتبار فرق وجود لرى.

عبارت

نَحْمَدُ اللهَ تَعَالَى عَلَى تَوْفِيقِهِ .وَنَسْأَلُهُ هِدَايَةَ طَرِيقِهِ .وَنُصَلِّي عَلَى سَيِّدنَا مُحَمَّدٍ وَعِتْرَتِهِ أَجْمَعِينَ.

ترجمه

موږ د الله جل جلاله پر توفیق باندی دده ستیانه او تعریف کوو. او موږ دالله جل جلاله څخه سوال کوو چي دی موږ ته خپله لار وښئي. او موږ دده څخه غواړو چي موږ ته په خپل تحقیق سره د حق الهام وکړي. او موږ د الله پر رسول ﷺ او دده پر اولاد درود وایو.

تشریح

حمد په لغت کي د یو چا په ژبه سره دده په ښه افعالو باندي "عام تر دي دغه افعال متعدی وي او که نه وي" تعریف کولو ته حمد ویل کیږي. او په اصطلاح کي هغه کار کولو ته ویل کیږي چي د هغه څخه د منعم " انعام کونکي " تعظیم معلومیږي. او دغه کار کولو سبب د منعم انعام کول وی.

توفیق: اتباع کول، او په اصطلاح کي د مقصود اسباب ترلاسه کېدل.

هدایت: لار ښوول، یا مقصود ته رسول.

الهام: د یو چا په زړه کي یو خبره اچول عام تر دي خیر او که د شر خبره وی. که چیری ښه خبره وی نو هغه د الله جل جلاله یا د ملکو لخوا وی، او دغه ته په اصطلاح کي الهام ویل کیږی. او که د بدو خبره وی نو هغه بیا د شیطان د طرفه وی او هغه ته وسوسه ویل کیږی.

بتحقیقه: یعني هغه شي چي د الله جل جلاله په وړاندی حق وی.

نصله: صیغه متکلم مع الغیر فعل مضارع. دغه د تصلیة او صلوة څخه دی . او صلوة: دغه په وزن د "**فَعلَة** په حرکت سره د عین یا په سکون سره د عین" او د " **صلی** " څخه اخیستل سوي دی. لکه " زکوة" چي د " **زکی** " څخه اخیستل سوي دی. او دغه یو داسي اسم دی چي په ځای د مصدر استعمالیږي" صلی، **یصلی** یعني لمونځ ئې وکړي لمونځ کونه" او دلته په معني سره ددعاء " یعني د رحمت د طلبولو دی"څه وخت چي ئې نسبت و بندګانو ته وسي. او

په معني د رحمت دی څه وخت چي ئې نسبت و الله جَلَّ جَلَالُهُ ته وسي. او په معني سره د طلب د مغفرت دی څه وخت چي ئې نسبت و ملکو ته وسي.

صلّى (فعل) صلَّى / صلَّى على يصلِّي ، صَلِّ ، صَلاةً ، فهو مُصَلٍّ ، والمفعول مُصَلًّى عليه . صلَّى الشَّخصُ : أدَّى الصَّلاةَ .صلَّى الفَرَسُ في السِّباق : جاءَ مُصلِّياً ؛ وهو الثاني في السِّباق . صلَّى فلانٌ : دعا .

رسوله: دغه یو مرکب لفظ د رسول او د ضمیر څخه دی. رسول په نیز د جمهورو هغه کس دی چي ده ته کتاب او یو نوي شریعت ور کول سوي وي. او دی خاص تر نبي دي. البته علامه ابن تیمیه رحمه الله تعالی په خپل کتاب النبوات کي ویلي دی: رسول هغه کس دي چي دی د خپل امت د اصلاح لپاره راستول سوي وي. او ددې سره سره دی د هغه چا په مقابله کولو سره امر سوي وي چي هغه دده حکم نه مني. او نبي هغه دی چي دی فقط د خپل امت د اصلاح لپاره راستول سوي وي. او ده ته د مقابلې امر سوي نه وي.

خلاصه حواشي ايوبي

مصنف رحمه الله د الله جل جلاله ستاینه او تعریف د جمله اسمیه په صورت کي وړاندی نه کړی بلکه د جمله فعلیه په صورت کي یې وړاندی کړي، او حال دا چي جمله اسمیه تر جمله فعلیه پر ستاینې د الله جل جلاله زیات دلالت کوي، ځکه جمله اسمیه پر دوام او همېشګي دلالت کوی په خلاف د جمله فعلیه. نو د جمله فعلیه په صورت کي د راوړلو څه وجه ده؟

اول جواب: اصل په جملو کي جمله فعلیه ده، نو پر دغه اصل باندی د علم کولو په وجه مصنف رحمه الله جمله فعلیه خپله کړه.

دوم جواب: مصنف رحمه الله په جمله فعلیه سره ددې خبری څخه د عاجزی اظهار کړی دي چي زه پر طریقه د دوام د الله جل جلاله ستاینه بیانولای نسم، ځکه پر انسان مرګ راځي، نو په مرګ سره دده ژوند پای ته رسي، نو څومره چي دده عمر وي دومره دی ستاینه ادا کولای سي، او ده ته چي څه وخت مرګ راسي نو بیا دی د حمد ادا ینه نسي کولای، څرنګه د انسان ژوند دوامداره نه وی نو په دې وجه دی په طریقه د دوام حمد ادا کولای نسي، نو دی د دوامداره حمد د اداینې څخه عاجزه سو، او ددغه عاجزي اظهار کول پخپله حمد د الله جل جلاله دی. ځکه حمد د الله جل جلاله د کمالي صفاتو اظهار کول دی، او دلته مصنف ددغه اظهار دا ډول کړی دي چي دده جمله فعلیه راوړل، اشاره یې و دې ته وکړل چي داسي حمد وجود نه لری چي

هغه د الله جل جلاله د شان سره مناسب وی، ځکه دنیا ختمېدونکې ده، نو اداېنه د حمد هم ختمېدونکې ده مګر الله جل جلاله همېش وو او همېش به وی، نو په غیر دوام داره حمد سره د دوامداره ذات ستاینه ادا کېدای نسي. او د جمله اسمیه په صورت کي ددغه عجز اظهار ترسره کېدای نسو.

درېیم جواب: جمله فعلیه پر نوی والي باندی دلالت کوی، ځکه د جمله فعلیه یو جزء فعل وی، او د فعل یو جزء زمانه وی، او په زمانه کي نوی والي وی، هر راتلونکي ګړی د مخکني ګړی څخه نوی وی، نو په جمله فعلیه سره ادا سوی حمد هم هر ګړی نوی وی، او په هر نوی شي کي خوند وی، نو په دغه حمد کي هم خوندی وی، ددغه خوند تر سره کولو په خاطر جمله فعلیه راوړل سوه.

څلورم جواب: په یوه ډول د یو شي دوام داره کول پر نفس سخت نه وی، څومره چي یو شي هر لحظه په نوی نوی ډول سره تر کول سخت وی، یو شي په دوامداره طریقه سره ترسره کول دغه عادت جوړ سي، او په نوې نوې طریقه سره کول عادت نه جوړیږی، کوم شي چي عادت وی د هغه په کولو کي پر نفس سختي نه وی، او هر ګړی چي نوی نوی ډول تر سره کیږید هغه په کولو کي سختي وی، څرنګه د حمد اداېنه عبادت دی، په کوم عبادت کي سختي وی په هغه کي ثواب ډېر وی، نو حمد د جمله فعلیه په صورت کي په اداېنه کي یې ثواب ډېر دی، په دې وجه جمله فعلیه راوړل سوه.

توفیق: په لغت کي د یو چا په ښه یا بد کار کي کومک کولو ته ویل کیږی، او په اصطلاح کي د بنده په حق کي چي کوم شي عند الله خیر او ښه وی، د هغه موافق د انسان اسباب موافق ګرزولو ته ویل کیږی. د مثال په توګه د لمانځه دپاره چي د کومو اسبابو ضرورت وی هغه د لمانځه موافق ګرزول، د خیرات دپاره چي د کومو اسبابو ضرورت وی هغه د خیرات موافق ګرزول، لهذا ددغه اسبابو موافق ګرزولو ته توفیق ویل کیږی.

﴿فائده﴾: ۱: د طاعت قدرت په انسان کي پېدا کول. ۲: د نیکي لار آسانه ول او د ګناه لار مشکلول: ۳: انساني تدبیر د تقدیر موافق ګرزول.

سوال: اسباب د بنده کوم شیان دي؟

جواب: لاس، سترګه، پوښه او دغه ډول نور انساني اعضاء، دغه اسباب په دې وجه دي چې په دغه ټولو سره د خير کارونه تر سره کيږی. د مثال په توګه د جمعې د لمانځه و ظرف ته تګ کول، د قرآن تلاوت کول. د علم حاصلول، حلاله نفقه ګټل او دغه ډول نور.

سوال: مصنف رحمه الله د توفيق په تعريف کي د "عند الله" قيد ولي اضافه کړي؟

جواب: په دې وجه چي خير دوه قسمونه لري.

۱: د بنده په وړاندی خير وی لکه زناء کول دا کار فاسقان د خپلو ځانونو لپاره خير او ګټه ور بولي، هم په دغه وجه يې تر سره کوی، او دغه ډول نور ناروا کارونه کول.

۲: د الله جل جلاله په وړاندی خير. او دغه خير محض عبادت کېدای سي نه ګناهونه، لهذا توفيق د بنده په وړاندی چي کوم خير دی د هغه موافق اسباب ګرزولو ته توفيق نه ويل کيږی بلکه چي د الله په وړاندی خير وی د هغه موافق اسباب ګرزولو ته توفيق ويل کيږي.

سوال: " هداية طريقه" دا څه ترکيبي حيثيت لری؟

جواب: دغه د "نسأل" لپاره مفعول دی، او دغه بيا مضاف و "طريق" ته دی.

سوال: هدايت و طريق ته مضاف ګرزول صحت نه لری، ځکه هدايت و لار ښوولو ته ويل کيږی، لهذا د هدايت په مفهوم او معني کي لار پرته ده نو ددې ورسته بيا راوړل دغه استدراک دی کوم چي باطل دی؟

جواب: ورسته تر هدايت لفظ د طريق راول بناء پر تجريد د هدايت د معني څخه د لاری دی. او تجريد دې ته ويل کيږی چي مخکني لفظ د بعضې معني څخه ددغه لفظ خالي و ګرزول سي، لکه هدايت و لار ښوولو ته ويل کيږی اوس په دې کي تجريد داډول وسو چي دی د لاری څخه خالي و ګرزول سو نو اوس يې معني لار ښوول ده.

سوال: علم منطق آيا د علم الحکمة يو قسم دی؟

جواب: په دې کي اختلاف تر سره سوی دی، بعض يې قسم بولي او بعض يې بيا نه بولي د دواړو ډلو دلائل په ميبذی کتاب کي ذکر سوی دي.

سوال: حکماء پر څو قسمه دي؟

جواب: حکماء دوه قسمونه لري. او يو هم ددوی څخه د اسلام پر لار روان نه دي

١: **اشراقين:** خپلي خبرى او مدعاګاني په روښانيتا دزړونو سره معلوموي، او پر هغو باندى علم په خپل وجدان سره راولي. او په دغه طريقه سره و خپلو شاګردانو ته ښوونه ترسره كوي. افلاطون اشراقي دي.

٢: **مشائين:** په عقلي دلائلو سره مدعاګاني ثابتوى او په دغه طريقه سره ښوونه تر سره كوي. او ارسطو مشائي وو. او ده ته د اول ښوونكي لقب وركول سوى دى. ابو نصر فارابي ته بيا د دوهم معلم لقب وركول سوى دى. او ابو علي ابن سينا ته بيا د دريم معلم لقب وركول سوى دى.

هغه علماء چي اتباع د اسلام او شريعت كوى هغوى هم دوه رنګه دي.

١: **صوفيان حضرات:** په صفائي سره د زړونو تعليم و نورو ته وركوي.

٢: **متكلمين:** خپلي مدعاګاني په نقلي او عقلي دلائلو سره ثابتوي. متكلمين حضرات بيا دوه قسمونه لري.

١: **معتزله:** دوى مدار د نصوصو عقل بولي يعني كوم نص چي د عقل موافق وى هغه معتبر دى كه نې معتبر نه دى.

٢: **اهل السنت والجماعت:** مدار د نصوصو عقل نه بولي، بلكه دوى وايي : كوم نص د عقل موافق وي نو ښه دى، او كه موافق نه وى نو عقل پاتيږى پر نص عمل تر سره كيږى. او دوى هم پر دري قسمه دي.

١: **ماتريديه:** د ابو المنصور ماتريدى رحمة الله عليه اتباع كونكي. او احناف په باب كي د اعتقاد دده اتباع كونكي دي.

٢: **اشاعره:** دوى د ابو الحسن الاشعرى رحمة الله عليه اتباع كونكي دي. شوافع حضرات په باب كي د اعتقاد دده اتباع كونكي دي.

٣: **سلفيه:** د امام احمد بن حنبل رحمه الله په باب كي د اعتقاد اتباع كونكي دي. دغه تر امام احمد بن حنبل رحمه الله پورى صحى وه، ورسته بيا په دوو خبرو كي " الرحمن علي العرش استوى" او په يوه بله كي و مجسمو ته مائله سوه. دغه سلفيان په عربو مملكتونو كي دي. او پاته

زموږ او ستاسو په منطقو کي چي د سلفیانو په نامه سره دي دغه تقلید نه مني دغه د جهنم په اور ککړ دی. (نور د مفتي عبدالله دیوبندي صاحب پنجپیریت و سلفیت ولولي)

رسول: رسول خاص تر نبي دي، ځکه رسول د شرعي احکامو تبلیغ کونکي وي او خاوند د نوی شریعت وي. او نبي هم د احکامو رسونکي او تبلیغ کونکي وي، مګر دده خاوندوالي د نوی شریعت شرط نه دی.

هدایت: متقدمین علماء د هدایت په تعریف کي اختلاف تر سره کړی دي.

معتزله: و مقصود ته د رسولو نوم هدایت دی.

پر دغه مذهب باندی اعتراض: هدایت په معني سره مقصود ته د رسوني څخه دی نو ددې موافق ددې الهي قول "وَأَمَّا ثَمُودُ فَهَدَيْنَاهُمْ فَاسْتَحَبُّوا الْعَمَى عَلَى الْهُدَى.(فصلت: ۱۷)" معني به دا وګرزی "ثمودیان موږ و مقصود ته ورسول، تر هغه ورسته بیا دوی د هدایت پر ځای ګمراهي خوښه کړه"، او حال دا چي د دغه معني صحت نه لری، ځکه یو کس چي و مقصود ته ورسیږی نو بیا دی ګمراه کېدای نسي، ځکه دی مقصود ته ورسېدی نو اوس به په کوم شي کي ګمراه سي، ګمراه کېدل خو و مقصود ته په رسېدلو کي وو، نو ثمودیان چي مقصود ته ورسېدل بیا دوی څرنګه ګمراهان سوه، او حال دا چي هدایت په ذکر سوی معني په اعتبار سره د آیت معني هم دا ګرزی چي و مقصود ته د رسېدو ورسته دوی ګمراهان سوه.

سوال: دا خو کېدای سي چي یو کس و مقصود ته ورسي بیا ګمراه سي لکه یو کس مسلمان سي بیا مرتد العیاذبالله وګرزی، نو دلته هم داسي کېدای سي چي دوی هدایت یافته سوی و ورسته تر هغه بیا ګمراهان سوی وي؟

جواب: اصل خبره دلته دا ده چي په تاریخ کي دا خبره ثبوت ته رسېدلې نه ده چي ثمودیان اول هدایت یافته سوي ول ورسته بیا ګمراهان سوی وه. څرنګه د دوی و مقصود ته رسېدل ثابت نه دی نو بیا دوی څرنګه هدایت یافته ګرزول کیږی. نو معلومه سوه چي دلته هدایت په دې معني سره نه دی چي مقصود ته رسېدل. بلکه په معني سره د لار ښوولو دی.

د معتزلو د طرف څخه جواب: دلته هدایت پخپله حقیقي معني سره مراد نه دی بلکه په مجازی معني سره مراد دی یعني اسباب د هدایت، نو معني دا سوه چي موږ و ثمودیانو ته د هدا

یت اسباب رالیږلي وه، مګر دوی هغه اسباب په کار وانه چول، د هغه پر ځای یې ګمراهي خپله کړل. او اسباب د هدایت رسول، کتاب او عقل دي، او دغه ټوله دوی ته ورکول سوی وه.

جمهور اشاعره: د هغه لاری ښوول کوم چي و مقصود ته رسېدلې وی، لهذا هدایت لار ښوولو ته ویل کیږی عام تر دې کس و مقصود ته ورسي او که نه.

سوال: دغه معني صحت نه لری، ځکه په دې الهي قول کي "إِنَّکَ لَا تَهْدِی مَنْ أَحْبَبْتَ وَلَکِنَّ اللَّهَ یَهْدِی مَن یَشَاءُ وَهُوَ أَعْلَمُ بِالْمُهْتَدِینَ.(القصص: ۵۶)" یعني بېله شکه ته هغه چا ته لار ښوولای نسې کوم چي ستا خوښه وی. او حال دا چي دغه معني صحت نه لری، ځکه په دغه آیت سره خطاب و رسول الله صلی الله علیه و سلم ته دی، نو ددې ذکر سوی معني مطابق د رسول الله صلي الله علیه و سلم څخه د لاری ښوولو نفي و سولې، او حال دا چي د رسول الله ﷺ بعثت ددغه لار ښوولو لپاره سوی دی. نو بیا څرنګه د هغه کار نفي کیږی کوم چي د رسول الله ﷺ بعثت د هغه کار دپاره سوی دي، نو معلومه سوه چي هدایت په معني سره د لار ښوولو نه دی، بلکه په معني سره و مقصود ته د رسولو دي؟

جواب: لار ښوول دوه قسمونه لری. ۱: **ظاهری** یعني په ښکاره توګه لار ښوول. دغه د انسان په طاقت کي سته چي چا ته لار وښئي، او د رسول الله ﷺ هم دغه فریضه ده چي خلکو ته ښه لار و ښوي. او وېښول.

۲: **حقیقي** یعني داسي لار ښول چي په هغه سره کس و مقصود ته و رسي. لهذا پر لار ښولو اثر مرتبېدل چي مقصود ته رسېدنه ده دغه د انسان په طاقت څخه وتلې خبره ده. نو په آیت مبارکه کي د رسول الله ﷺ څخه نفي د لار ښوولو سوی دی دا هغه لار ښوونه ده پر کوم چي و مقصود ته رسېدل مرتبیږی. او ظاهری لار ښوونه ځني نفي سوې نه دی، چي بیا اعتراض وارد سي. لهذا رسول الله ﷺ په ظاهره لار ښئي، مګر پر دې اثر الله جل جلاله مرتبوي، دا داسي ده "مَا رَمَیْتَ إِذْ رَمَیْتَ وَلَکِنَّ اللَّهَ رَمَی.(الانفال: ۱۷)" یعني تا ویشتل نه دی کړی هغه وخت چي تا ویشتل وکړه بلکه الله جل جلاله ویشتل کړی دي. اوس دلته په ښکاره توګه ویشتل د الله جل جلاله رسول وکړه مګر پر دغه ویشتولو اثر چي د هر کافر و سترګو ته رسول وه دا رسول

الله ﷺ نه بلکه الله جل جلاله وکړه، لهذا ویشتل رسول الله وکړل، او اثر پر دي الله جل جلاله مرتب کړي، نو دلته الله جل جلاله پر ویشتولو چي اثر دی هغه نفي کړي دي هم دغه ډول په "انک لاتهدی من احببت" کي دی.

اول سوال: هدایت د ضلال مقابل راځي. لکه الله ﷻ فرمائي "اولئک الذین اشتروا الضلالة بالهدی". اوس دلته د هدایت مقابل ضلال راغلي دي. او په ضلال کي نه رسېدل و حق او مطلوب ته معتبر دی. نو دده په مقابل کي رسیدل و حق ته معتبر دی. اوس که چیري په هدایت کي و حق ته رسیدنه معتبر نه سي نو د هدایت او د ضلال په ما بین کي تقابل نه راځي. ځکه دغه ډول ممکن دی چي ضلال او هدایت سره یو ځای سي داډول چي یو سړی ته لار و ښول سي مګر دغه سړی په دغه حق لار باندي و لاړ نه سي . او حق ته نه و رسی. نو دغه هدایت او هم ضلال دی. د هدایت او د ضلال په ما بین کی تقابل نه راتلل باطل دی. نو دا معلومه سوه چي هدایت نوم و حق و رسولو ته دی.

اول جواب: دلته دوه شیان دي. ۱: هدایت، لار ښولو ته ویل کیږی. ۲: هدی، و حق ته د رسېدلو توفیق ورکول او په دغه کي یې کومک کول، یعني مقصود ته رسېدل، نو ضلال مقابل هدی دی نه د هدایت.

دوهم جواب: هدایت دوې معناګاني لري. ۱: حقیقي معني: لار ښوول. ۲: مجازی معني: مقصود ته رسول. لهذا هدایت مقابل د ضلال دی په اعتبار د دویمي معني نه د اولي.

﴿فائده﴾: د هدایت او هداة تر مینځ فرق:

المرتبة الثانية: هداية الدلالة والبيان والإرشاد:

وهذا النوع هو وظيفة الرسل والكتب المنزلة من السماء، وهو خاصٌّ بالمكلَّفين، وهذه الهداية هي التي أثبتَها لرسوله - صلَّى الله عليه وسلَّم - بقوله: ﴿وَإِنَّكَ لَتَهْدِي إِلَى صِرَاطٍ مُسْتَقِيمٍ﴾ [الشورى: 52]، كما أنَّ هذا النوع من الهداية أخصُّ من التي قبلها، فهي مصدر التكليف ومَناطُه، وبها تقوم حُجَّة الله على عِباده؛ فإن الله - تعالى - لا يُدخِل أحدًا النار إلا بعد إرسال الرسل الذين يُبيِّنون للناس طريق الغيِّ من الرشاد: ﴿وَمَا كُنَّا مُعَذِّبِينَ حَتَّى نَبْعَثَ رَسُولاً﴾ [الإسراء: 15]، ﴿أَوْ تَقُولَ لَوْ أَنَّ اللَّهَ هَدَانِي لَكُنْتُ مِنَ الْمُتَّقِينَ﴾ [الزمر: 57]، ﴿رُسُلاً مُبَشِّرِينَ وَمُنْذِرِينَ لِئَلاَّ يَكُونَ لِلنَّاسِ عَلَى اللَّهِ حُجَّةٌ بَعْدَ الرُّسُلِ وَكَانَ اللَّهُ عَزِيزًا حَكِيمًا﴾ [النساء: 165]، يقول ابن كثير: "أي: إنه - تعالى - أنزَلَ كتبه وأرسَلَ رسله بالبشارة والنذارة، وبيَّن ما يحبُّه ويَرضاه ممَّا يكرهه ويأباه؛ لئلاَّ يبقى لمُعتَذِر عذر؛ ﴿وَلَوْ أَنَّا أَهْلَكْنَاهُمْ بِعَذَابٍ مِنْ قَبْلِهِ لَقَالُوا رَبَّنَا لَوْلاَ أَرْسَلْتَ إِلَيْنَا رَسُولاً فَنَتَّبِعَ آيَاتِكَ مِنْ قَبْلِ أَنْ نَذِلَّ وَنَخْزَى﴾ [طه: 134].

وقد ثبت في الصحيحين عن ابن مسعود - رضي الله عنه - قال: قال رسول الله - صلَّى الله عليه وسلَّم - : ((... لا أحد أحب إليه العذر من الله، من أجل ذلك بعث النبيين مُبشِّرين ومُنذِرين)).

والله – تعالى – لم يمنع أحدًا هذه الهداية، ولم يَحُلْ بين أحدٍ من خلقه وبين هذه الهداية، بل خلّى بينهم وبينها، ومَنَحهم من الوَسائل والأدوات التي تُساعِدهم على تقبُّلها والاستِفادة بها؛ كالعقل والفطرة، وأقام لهم بذلك أسباب الهداية ظاهرة وباطنة، ومَن حرَمَه من خلقه بعضًا من هذه الأدوات والوسائل؛ كزوال العقل أو الصِّغَر أو المرض – فقد حطَّ عنه من التكاليف بحسَب ما حرَمَه من ذلك؛ قال – تعالى – : ﴿لَيْسَ عَلَى الأَعْمَى حَرَجٌ وَلاَ عَلَى الأَعْرَجِ حَرَجٌ وَلاَ عَلَى الْمَرِيضِ حَرَجٌ﴾ [النور: 61]، وقال – صلَّى الله عليه وسلَّم – : ((رُفِع القلم عن ثلاث: عن النائم حتى يستَيقِظ، وعن الصبي حتى يَبلُغ، وعن المجنون حتى يفيق)). كما اتَّفق رِجال الأصول على أنه: "إذا أخَذَ ما وهب انقطَع ما وجب".

وهذه الهدايَة لا تَستَلزِم حُصُول التوفيق واتِّباع الحقِّ من العِباد؛ بدليل أنَّ بعض الناس آمَن بدعوة الرسل وبعضهم كفر بها، ولكنَّها سبب في حصول الاهتِداء، والسبب هنا قد اكتمَل بإرسال الرسل ووصول دعوة وبلاغ الرسل إلى أُمَمِهم، فلا نقص إذًا في السبب، إنما النقص يرجع إلى العبد الذي لم يَقبَل ولم يَنتَفِع بما جاءَتْ به الرسل بسبب فساد الفطرة وطغيان المادة؛ قال – تعالى – : ﴿وَأَمَّا ثَمُودُ فَهَدَيْنَاهُمْ فَاسْتَحَبُّوا الْعَمَى عَلَى الْهُدَى فَأَخَذَتْهُمْ صَاعِقَةُ الْعَذَابِ الْهُونِ بِمَا كَانُوا يَكْسِبُونَ﴾ [فصلت: 17]، ﴿هديناهم﴾؛ أي: بَيَّنَّا لهم ودعوناهم، فاستحبُّوا العَمَى على الهدى؛ أي: بصَّرناهم وبيَّنَّا ووضَّحنا لهم الحقَّ على لسان نبيِّهم صالح، فخالَفُوه وكذَّبُوه وعَقَروا ناقة الله – تعالى – التي هي برهان على صدق نبيِّهم، فعدم الاهتِداء واقعٌ بسبب القُصُور الحادِث في المحلِّ القابِل للأثر وهو الإنسان، وليس في قُصُور السبب، فكانت النتيجة أنْ أضلَّهم الله عقوبة على ترْك الاهتِداء وعدم الاستِجابة لما جاءَتْ به الرسل.

وهذا شأن الله في كلِّ نعمة أنعمَ بها على عباده إذا كفروا؛ فإنه يسلبها منهم بعد أن كانَتْ حظًّا لهم: ﴿ذَلِكَ بِأَنَّ اللهَ لَمْ يَكُ مُغَيِّرًا نِعْمَةً أَنْعَمَهَا عَلَى قَوْمٍ حَتَّى يُغَيِّرُوا مَا بِأَنْفُسِهِمْ وَأَنَّ اللهَ سَمِيعٌ عَلِيمٌ﴾ [الأنفال: 53]، والقرآن الكريم قد قصَّ علينا ما كان من الأُمَم التي أرسل الله إليها رسلاً فلم تستَفِد بهَديِهم؛ فقال يصف حالهم في نار جهنم: ﴿كُلَّمَا أُلْقِيَ فِيهَا فَوْجٌ سَأَلَهُمْ خَزَنَتُهَا أَلَمْ يَأْتِكُمْ نَذِيرٌ * قَالُوا بَلَى قَدْ جَاءَنَا نَذِيرٌ فَكَذَّبْنَا وَقُلْنَا مَا نَزَّلَ اللهُ مِنْ شَيْءٍ إِنْ أَنْتُمْ إِلاَّ فِي ضَلاَلٍ كَبِيرٍ﴾ [الملك: 8 – 9]، فالذي حدث من الله هو الهداية، وكان من العبد التكذيب والضلال، رغم أنه كان في مَقدُورِه أن يَتَّبِع الرسول ويُؤمِن بما جاء به، وليس ذلك شيئًا خارجًا عن قدرته أو فوق طاقته، ففي مثل هذه الحالة فإن الله يُخلِّي بين العبد ونفسه، والنفس بطبعها أمَّارة بالسوء إلا ما رحم ربي، فإذا وُكِل الإنسان إلى نفسه قادَتْه إلى الهلاك، وهو بذلك يكون قد قُطِع عنه توفيقُه، ولم يُرِد الله أن يُعِينَه على نفسه ليُقبِل العبد بقلبه إلى الله، وهو – سبحانه – إذا فعَل ذلك بأحدٍ من خلقه فليس ظالمًا؛ لأنه لم يسلبه حقًّا له، ولم يمنعه من الدلالة أو البيان، وهذا في مَقدُور العبد فعله، ولكنَّه حرَمَه التوفيق والسداد عدلاً منه في خلقه.

المرتبة الثالثة: هداية التوفيق والإلهام والمعونة: وهذه المرتبة أخصُّ من التي قبلها، فهي هداية خاصَّة تأتي بعد هداية البيان؛ تحقيقًا لقوله – تعالى – : ﴿وَيَزِيدُ اللهُ الَّذِينَ اهْتَدَوْا هُدًى﴾ [مريم: 76]، فلا تكون لملك مُقرَّب ولا نبي مُرسَل؛ إنما هي خاصَّة بالله وحدَه، فلا يقدر عليها إلا هو، ولا يُعطِيها إلا لِمَن حقَّق شروطها واستَوفَى أسبابها. ﴿قَدْ جَاءَكُمْ مِنَ اللهِ نُورٌ وَكِتَابٌ مُبِينٌ * يَهْدِي بِهِ اللهُ مَنِ اتَّبَعَ رِضْوَانَهُ سُبُلَ السَّلاَمِ وَيُخْرِجُهُمْ مِنَ الظُّلُمَاتِ إِلَى النُّورِ بِإِذْنِهِ وَيَهْدِيهِمْ إِلَى صِرَاطٍ مُسْتَقِيمٍ﴾ [المائدة: 15 – 16].

وهذا النوع من الهداية هو الذي نَفاه الله عن نبيِّه – صلَّى الله عليه وسلَّم – : ﴿إِنَّكَ لاَ تَهْدِي مَنْ أَحْبَبْتَ وَلَكِنَّ اللهَ يَهْدِي مَنْ يَشَاءُ وَهُوَ أَعْلَمُ بِالْمُهْتَدِينَ﴾ [القصص: 56]، ﴿إِنْ تَحْرِصْ عَلَى هُدَاهُمْ فَإِنَّ اللهَ لاَ يَهْدِي مَنْ يُضِلُّ وَمَا لَهُمْ مِنْ نَاصِرِينَ﴾ [النحل: 37].

دويم سوال: د انسان صفت په دی سره کيږي" چي دی مهتدی او هدايت يافته دی". دغه ډول د سړي صفت په دې سره کيږي" انسان مهدی او ده ته هدايت سوی دی".نو اوس د دليل خلاصه داده " كون الانسان مهديا مدح له بالضرورة "وانسان ته هدايت کيدنه د انسان لپاره مدحه ده"و لا شی من كون الانسان مدلولا على الطريق الموصل مدحا"او انسان ته هغه لار ښونه کوم چي حق ته رسيدونکې وی دغه ددوی لپاره مدح نه ده. ځکه که چيري هدايت لار ښول سي نو

هغه کس چي هغه ته د حق لار وښول سي مګر دی په هغه لار و لاړ نه سي بلکه غلط و لاړ سي نو دغه کس د مدحي لائق نه دی بلکه دی د ذم لائق دی .ځکه دد ې سره سره چي ده ته حق لار و ښول سه مګر بیا هم دی په هغه نه ولاړی.نو دغه کس د ذم مستحق دی. لهذا صرف یو کس ته د حق لار ښونه دغه د دغه کس لپاره مدحه نه ده. لهذا مدح صرف په هغه صورت کي کیږي چي دی و حق ته و رسیږي نو حق ته رسیدل ښه کار دی . او د ښه کار کونکي د مدحي قابل دی.نو د مهدی مدح ویولو څخه دا معلومه سوه چي په هدایت کي رسیدنه و حق ته معتبر دی.

جواب: کوم کس چي و بل کس ته لار وښئي نو هغه د ستاینې لائقه دی چي د هغه تعریف وسي، (ځکه دده د په وس چي څومره پورا وه هغه ده تر سره کړه) عام تردې دغه کس و مقصود ته ورسي او که نه، البته د رسېدو په صورت کي چي کومه ستاینه دده کړل کیږي هغه تکړه تر هغه ستاینې وی کوم چي د نه رسېدو په صورت کي کړل کیږی.

دریم سوال: اهتداء د هدایت مطاوِع دی. او ویل کیږي "هدیته فاهتدی" ما ده ته هدایت و کړی او دی هدایت یافته سو. اوس هدایت مطاوِع او اهتداء مطاوَع دی. او په اهتداء کي وصول و حق ته معتبر دی نو اوس که چیري په هدایت کي معتبر نه سي نو داسي کیده به ممکن سي چي یو کس ته د حق د لاري ښوونه وسي خو هغه په دغه لار ولاړ نه سي او خطاء سي. نو په دغه صورت کي هدایت سته خو اهتداء نسته . ځکه په هدایت کي رسیدنه معتبر وي. نو په دغه وخت کي مطاوَع د مطاوِع څخه مخالف سو .او د مطاوَع د مطاوِع څخه مخالف کیدنه باطله دی. نو دا معلومه سوه چي په هدایت کي و حق ته رسیدنه معتبر ده.

اول جواب: موږ دا خبره نه منو چي اهتداء مطاوع د هدایت دی، که چیری وای نو بیا به ستا اعتراض وارد سوی وای.

دوم جواب: که چیری موږ یې مطاوعت ومنو نو بیا جواب دادی چي مطاوع کله کله د خپله اصله څخه مخالف راسي، لکه ویل کیږی ما هغه کس ته امر و کړی نو هغه زما امر نه و مني. نو امر منل مطاوع د امر کولو دی مګر مخالفه ځني راغلي دی.

﴿فائده﴾: بیان د مطاوَعت: **لغوی**: موافقت او تابعداری کونه. او په اصطلاح کي عبارت" **کون الفعل دالا على اثر حصل من تأثير فعل آخر متعديا**" دی. د فعل په هغه اثر باندي دلالت کول دی چي هغه د فعل متعدی د اثر کولو څخه حاصل سي. ددې خلاصه داده چي د یو داسي فعل لازمي راوړل دی چي هغه د فعل متعدی د اثر په قبولیت باندي دلالت کوی. لکه ویل کیږي "**کسرته فانکسر**" مادی مات کړی او دی مات سو "دغه فعل لازمي ته مطاوَع او فعل متعدی ته مطاوِع ویل کیږي.

عبارت

وَبَعْدُ : فَهٰذِهِ رِسَالَةٌ فِي المَنْطِقِ أَوْرَدْنَا فِيهَا مَا يَجِبُ اسْتِحْضَارُهُ لِمَنْ يَبْتَدِئُ فِي شَيْءٍ مِنَ الْعُلُومِ. مُسْتَعِينًا بِاللّٰهِ تَعَالٰى، إِنَّهُ مُفِيضُ الْخَيْرِ وَالجَودِ «إِيسَاغُوجِي»

ترجمه

ورسته تر دې دغه په منطق کي يوه داسي رساله ده چي موږ په دې کي هغه شيان راوړی دي د کوم حاضرول په ذهن کي د هغه کس دپارهٔ ضروری دی کوم چي په يو علم کي د علومو څخه شروع کوی، د الله جل جلاله څخه د کومک د طلبولو په مهال (موږ دغه طلب دده څخه کړی دي) ځکه هم هغه د خير او سخا فيضان کونکي دي. او دغه ايساغوجي ده.

تشریح

اما بعد: په دغه کي درې تحقيقه دي.

تحقيق اول: د بعد مؤجد: د راجح قول مطابق ددغه اول مؤجد حضرت داود على نبينا و عليه السلام دي.

دويم تحقيق: د بعد د اعراب بيان: که چيري د بعد مضاف اليه ذکر وی نو په دغه وخت کي "**بعد**" معرب دی. او که چيري دده مضاف اليه نسياً منسياً محذوف وی نو په دغه وخت کي دی مبني دی.

دريم تحقيق: د بعد ورسته د فاء بيان: د "اما" ورسته راتلونکې فاء په جواب کي د" اما" وی.

ايساغوجی: دغه په اصل کي يو يوناني لفظ دی. او په اصل کي " ايس آغوجی " دی. او عربي ته د نقل کيدو ورسته بيا " ايساغوجی " ځني جوړ سو. او دغه په اصل کي د هغه ګل نوم وو د کوم چي پنځه پاڼي وې. او هره پاڼه يې د هغه بلي څخه جلا جلا وه، او دده په مثل بل ګل نسته. او بيا د هغه کلياتو لپاره استعمال سو کوم چي پنځه دي او ددوی غوندی بل کوم بحث

په علم المنطق کي وجود نه لري. او دغه تسميه د مشبه (پنځه کلياتي) په نامه سره د مشبه به (ګل) مسمي سو.

فهذه: دغه اسم اشاره لپاره د واحد مؤنث استعماليږي.

رسالة: هر هغه کوشني کتاب چي د يو فن پر څو مسائلو باندی مشتمله وی.

رِسالَة: كتابٌ موجز يُشتمل على قليل من المسائل تكون ذات موضوع واحد :- هل قرأت رسالة ابن سينا في أسباب حدوث الحروف ؟ تم نشر طبعة جديدة من رسالة الغفران لأبي العلاء المعرّيّ .

المنطق: په لغت کي خبرو او کلام ته ويل کيږی، او په اصطلاح کي هر هغه علم ته ويل کيږی په کوم سره چي دا معلوميږي چی دغه فکر صحی او دغه فکر غلط دی.

مَنطِق :1 - مصدر ميميّ من نطَقَ / نطَقَ بـ . 2 - كلام ، لغة ، وقد يُستعمل في غير الإنسان :- رجلٌ حسن المَنطِق ، - البلاء مُو كَّل بالمَنْطِق ، - { عُلِّمْنَا مَنْطِقَ الطَّيْرِ } . • علم المنطق : (الفلسفة والتصوُّف) فرع من الفلسفة يدرس صور التَّفكير وطرق الاستدلال الصحيح التي تعصم مراعاتها الذّهنَ من الخطأ في الفكر ويُسمَّى علم الميزان ، إذ توزن به الحجج والبراهين :- المنطق الصُّوريّ / الرِّياضيّ ، - منطق أرسطو :(المعجم: اللغة العربية المعاصر)

استحضار: په ذهن کي حاضرول، په يادول.

استحضرَ يستحضر ، استحضارًا ، فهو مستحضِر ، والمفعول مستحضَر /// اِسْتَحْضَرَ مَعْلُومَاتِهِ : جعلها حاضرةً في ذِهْنِه ، أحضرَها اِسْتَحْضَرَ ذِكْرَيَاتِهِ الْمَاضِيَةَ : تَذَكَّرَهَا.

مفيض: اسم فاعل د باب څخه د افعال دی، ورکونکي، توېونکي. جاری کونکي.

أفاضَ / أفاضَ في / أفاضَ من يُفيض ، أفِضْ ، إفاضةً ، فهو مُفيض ، والمفعول مُفاض :- • أفاضَ اللهُ الخيرَ كثَّره . • أفاضَ الإناءَ : ملأه حتَّى فاض . • أفاضَ الدَّمعَ : سكبه . • أفاضَ الحديثَ / أفاضَ في الحديث : توسَّع فيه وأطنب :- أفاض القولَ ليؤكِّد فكرتَه . - { لَمَسَّكُمْ فِي مَا أَفَضْتُمْ فِيهِ عَذَابٌ عَظِيمٌ }: أكثرتم اللَّغط والافتراء فيه ، - { هُوَ أَعْلَمُ بِمَا تُفِيضُونَ فِيهِ } . • أفاضَ الماءَ على جسده : أفرغه ، صبّه عليه :- { وَنَادَى أَصْحَابُ النَّارِ أَصْحَابَ الْجَنَّةِ أَنْ أَفِيضُوا عَلَيْنَا مِنَ الْمَاءِ }.

الخير: نيکي، ښه، **الجود:** سخا.

ايساغوجي: ايساغوجي په اصل کي د يوه يوناني حکيم نوم وو. هغه د پنځو کلياتو تخريج او د هغو تدوين او تصنيف وکړي. نو بيا دغه کليات په نامه سره د مستخرِج او د مصنِف مسمی سولي. او دغه مسمی کول د مصنَف په نامه سره د مصنِف دی. او دغه پنځه کليات نوع، جنس، فصل، خاصه، عرض عام دي.

"اما" اصل "مهما يكن من شيء بعدالحمد و الصلوة "دی نو "اما" په ځای د اسم "کومه چي مبتدأ ده " او د فعل شرط ولاړ دی، او دی په دواړو معناګانو باندی مشتمله دی، نو د شرط و معنی ته د متضمن توب په وجه دده سره فاء کومه چي د شرط سره لازمه وی لازمه سوه. او دده و معنی ته د ابتدأ د متضمن والي په وجه دده سره د اسم یو ځای والي لازم سو کوم چي د مبتدأ سره لازم وی ددې وجي چي حق د هغه شیانو حتی الامکان ادا سي د کومو په ځای چي اوس "اما" ولاړ دی. او دغه د جزاء د مفهوم د تأکید لپاره استعمالیږی.

فهذه: **سوال:** دلته اسم اشاره استعمالول صحت نه لری، ځکه اسم اشاره و هغه شي ته د اشاره کول په مهال استعمالیږی کوم چي په سترګو سره معلومیږی، او دلته کوم شي محسوس په سترګو سره نسته، ځکه رساله عبارت د ذهني شیانو څخه ده؟

جواب: خطبه د کتاب د دوو حالو څخه خالي نه وی. یا به د کتاب لیکولو په مهال تر ټولو مخکي دغه خطبه ترتیب سوې وی، ورسته بیا کتاب نویشته سوی وی، په دې صورت کي هغه شي چي هغه ته په "هذه" سره اشاره سوې وی هغه عبارت د معناګانو او خیالي شیانو څخه وی، څرنګه دغه شیان په ذهن کي ډېر مستحضر او موجود وه لکه په سترګو لیدل سوی شیان، نو دوی يې په سترګو سره د لیدلي سوی شیانو غوندی وګرزول، نو څرنګه په سترګو لیدل سوي شیانو ته د اشاره لپاره "هذه" استعمالیږی دغه ډول دلته هم ده.

۲: د کتاب تر تکمیل ورسته خطبه د کتاب ولیکل سي نو په دې صورت کي مشار الیه حسي شي دی چي هغه د دوو وقایو د کتاب تر مینځ وجود لری.

سوال: مشار الیه د رساله د وقایو تر مینځ موجود شي کېدای نسي، ځکه رساله عبارت د الفاظو او معناګانو څخه وی نه ده نقوشو څخه، او حال دا چي د وقایو تر مینځ موجود شي نقوش دی نه الفاظ او معناګاني، او نقوشو ته بیا رساله نه ویل کیږی؟

جواب: نقوشو ته رساله په واسطه د الفاظو ویل سوې ده دا ډول چي نقوش دلالت پر الفاظو کوي او الفاظ بیا پر معناګانو ، الفاظ او معناګانو ته رساله ویل کیږی نو پر دوی دلالت کونکي ته هم رساله ویل کیږی، نو دغه تسمیه د دال په نامه سره د مدلول ده. او دغه مجاز

مرسل دی او دغه په عربي کلام کي کم نه دی بلکه زیات استعمالیږی ، نو په دې کي کوم حرج نسته.

رسالة: دغه په لغت کي مصدر په معني سره "بل کس ته استول" دی، او په اصطلاح کي یوه ټکرا د کاغذ وی چي پر هغه، هغه نقوش سبط وي کوم چي دلالت پر علمي مسائلو کوي.

سوال: د کتاب او رساله تر مینځ څه فرق وجود لری؟

جواب: فرق دادی چي کتاب پر علمي مسائلو باندی پر طریقه د تفصیل مشتمل وی یعني په کتاب کي د مسائلو تفصیلي بیان وی او په رساله کي بیا اجمالي بیان سوی وی. لهذا رساله هغه کلام دی کوم چي پر علمي قواعدو په طریقه د اجمال مشتمله وی او کتاب هم دغه کلام دي مګر پر علمي قواعدو پر طریقه د تفصیل مشتمله وی.

في المنطق: منطق د نطق څخه دی.او د نطق په دو شیانو باندي اطلاق کیږي.

١): ظاهري خبري چي د هغه په توسط سره اظهار د خپل د زړه کول کیږي.

٢): او په باطني خبرو باندي چي هغه د عقلي شیانو پیژندل دی.

اوس په دغه فن سره نفس په ظاهري او ښکاره خبرو او دغه ډول په باطني خبرو په صحی طریقه کولو سره قادر ګرزی. په دغه وجه سره دغه فن ته منطق ویل کیږي.

١: مَنْطِق: مصدر میمي "هر هغه لفظ چي په معني سره د مصدر او په شروع کي ئې میم وی" په معني سره د خبرو او د کلام کولو دی.

مِنطَق: صیغه د اسم آله ده یعني آله د نطق. ٣: مَنْطَق: صیغه د ظرف ده یعني ځای د خبرو، ځای د ترلو. لهذا صیغه د ظرف، آله او مصدر میمي سي ددې ټولو څخه مراد یو دی چي هغه علم المنطق دی.

مَنطِق :- 1 - مصدر ميميّ من نطَقَ / نطَقَ بـ . 2 - كلام ، لغة ، وقد يُستعمل في غير الإنسان :- رجلٌ حسن المَنطِق ، - البلاء مُوَكّل بالمَنطِق ، - { عُلِّمْنَا مَنطِقَ الطَّيْرِ } . مُنطِق: (اسم): مُنطِق : فاعل من أنطَقَ/// مِنطَق: (اسم): الجمع : مَناطِقُ /// المِنطَقُ : اسم آلة من نطَقَ / نطَقَ بـ : ما يُشدُّ به الوسَط. منطق : موضع « النطاق »، وهو قطعة من قماش أو جلد يشد بها الوسط ، زنار .

سوال: مصنف رحمه الله ولي د تصنیف لپاره فن د علم المنطق منتخبه کړي نه کوم بل فن؟

جواب: ځکه علم المنطق ستر شان لرونکي دی، هم دی سبب د ظاهری او باطني نطق دی. څرنګه دده شان اوچت و و په دې وجه ده تصنیف دپاره هم دغه فن منختب کړي.

مايجب: دلته د وجوب څخه وجوب شرعي مراد نه دی، ځکه د وجوب شرعي په ترک سره سړی ګناه ګاره او مستحق د عذاب ګرزي. مګر دغه اصطلاحات په نه زده کولو سره سړی د عذاب مستحقه نه ګرزي، بلکه وجوب عرفي مراد دی يعني ښه کار دی، او دغه ډول د وجوب څخه وجوب عقلي هم مراد نه دی، ځکه د واجب عقلي څخه تخلف او مخالفت ممکن نه وی مګر دلته تخلف راتلای سي داډول چي دا ممکن ده چي په يو علم کي د علومو څخه يو طالب شروع بېله د "ما يجب استحضاره" وکړی، لهذا که چيری وجوب عقلي وای نو بيا به شروع بېله "ما يجب استحضاره" ممکن نه وای.

واجب شرعي: هر هغه شي چي د هغه طلب د شارع د طرف څخه په طريقه د جزم په ظني دليل سره ثابت سوی وی.

الواجب هو ما ثبت طلبه من الشارع طلبا جازما بدليل ظني.

في شيء من العلوم: **سوال:** "العلوم" عام دی و علم المنطق ته هم شامله دی، نو معني د عبارت دا ګرزي ما په دغه رساله کي هغه شيان بيان کړی دی چي د کوم حاضرونه په ذهن کي د هغه چا لپاره ضروری ده چي هغه شروع په يو علم کي د علومو کوی. او د علومو څخه علم المنطق هم دی نو معني داسوه چي په منطق کي د شروع کوني لپاره هم استحضار ددغه شيانو ضروری دي. او حال دا چي په منطق کي دغه شيان بيانيږی نه په بل علم کي نو اوس که چيری په علم المنطق کي د شروع کولو تر مخه ددوی استحضار ضروری سي نو مخکي والي به د شي (ما يجب استحضارها) پر خپل ځان (علم المنطق) راسي او مخکي والي باطل دی؟

جواب: د " العلوم" څخه مراد ماسېوا د علم المنطق دي. يعني د علم المنطق څخه سېوا په کوم بل علم کي د شروع کونکي طالب دپاره ددوی استحضار غوره او اولي دی.

ايساغوجي: دغه نوم د يو حکيم د حکماؤ څخه د يونان دی. او دی د کلياتو خمسو په علم لرلو سره شهرت ته رسېدلي وو. نو دغه کتاب په نامه سرد ددغه ماهر کس مسمي کړل سو.

سوال: دغه رساله په ايساغوجي سره مسمي کول دغه د تسميه کوم قسم دی؟

جواب: دغه تسمیه د شي په نامه سره د جزء ده، لهذا په رساله کي کلیات خمسه او د هغوی ثخه سېوا نور شیان (لکه قول شارح، قضایا، قیاس ، عکس او نقیض او دغه ډول نور) بیانیږی.

نو تسمیه د تهولې رسالې په نامه سره د بعض وسوه.

﴿فائده﴾: دا خبره هم راغلېده چي ایساغوجي یو یوناني لفظ دی او مرکب د درو الفاظو ثخه دی. ۱: ایسا. ۲: اغو. ۳: جي. د اول معني ده ته، او د دوهم معني ده زه، او د دریېم معني ده هلته. نو معني دا سوه چي زه او ته هلته بحث کوو. ورسته تر دې د "اغو" ثخه د اختصار په خاطر الف حذف سو. بیا ورسته منطقینو دغه لفظ د ایساغوجي نقل کړي او نوم یې د کلیاتو خمسو لپاره وګرزوي، بیا مصنف د خپل کتاب نوم وګرزوي.

سوال: ضمیر د مؤنث په "منها" کي و چا ته راجع دی؟

جواب: دغه و "ما یجب استحضاره" ته راجع دی، او "ما یجب استحضاره" عبارت د فوائد ثخه دی، او فوائد مؤنث دی، په دې وجه ضمیر د مؤنث ورته راجع سو. لهذا بعض د دغه فوائدو ثخه ایساغوجي ده یعني پنځه کلیاتي، او هغه پنځه کلیاتي دا دی. ۱: جنس. ۲: نوع. ۳: فصل. ۴: خاصه. ۵: عرض عام. او نوره خلاصه د حاشیه پاسه تېره سوېده.

عبارت

اللَّفْظُ الدَّالُّ يَدُلُّ عَلَى تَمَامِ مَا وُضِعَ لَهُ. بِاْ لمُطابَقَةِ. وَهُوَ عَلَى جُزْئِهِ بِالتَّضَمُّنِ إنْ كَانَ لَهُ جُزْءٌ. وَعَلَى مَا يُلاَزِمُهُ فِي الذِّهْنِ بِالاِلْتِزَامِ .كَالْإِنْسَانِ، فَإِنَّهُ يَدُلُّ عَلَى الحَيَوَانِ النَّاطِقِ بِالمُطَابَقَةِ، وَعَلَى أَحَدِهِمَا بِالتَّضَمُّنِ، وَ عَلَى قَابِلِ العِلْمِ، وَ صِنَاعَةِ الْكِتَابَةِ بِالاِلْتِزَام .

ترجمه

(بيا په دلالت لفظي وضعي کي که چيرى) دلالت د لفظ پر ټوله موضوع له معني باندى وى دغه دلالت مطابقي دى، او د موضوع له پر يوه حصه باندى وى دغه دلالت تضمني دى. په دې شرط سره چي موضوع له معني لره اجزاء وي. او پر هغه شي باندى دلالت کوم چي د موضوع له سره په ذهن کي لازم وى دغه دلالت التزامي دى، د مثال په توګه انسان، ددغه دلالت پر حيوان ناطق باندى مطابقي او پر يوه د دوى (د حيوان او ناطق څخه) تضمني او پر قابليت د علم او فن د کتابت باندى التزامي دى.

تشريح

لفظ: په لغت کي غورځولو ته ويل کيږى، او په اصطلاح کي هر هغه شي ته ويل کيږى چي په هغه سره انسان تلفظ کوى.

يدل: دلالت د نصر ينصر باب څخه دى، په لغت کي لار ښوولو ته ويل کيږى، او په اصطلاح کي پر يو شي باندى د علم راتلو څخه پر بل شي باندى راتللو ته ويل کيږى، اول شي ته دال او دوم شي ته مدلول ويل کيږى. دال که چيرى لفظ وى نو دغه ته دلالت لفظي ويل کيږى. او که چيرى لفظ نه وى نو دغه ته دلالت غير لفظي ويل کيږى. لکه د دود (لوګى) په ليدلو سره علم پر اور باندى راتلل دغه دلالت غير لفظي دى.

مطابقت: موافقت، يو شي د بل سره موافق ګرزېدل.

تمام ما وضع له: ټوله هغه معني د کومي لپاره چي واضع دغه لفظ وضعه کړى وى.

تضمن: په بغل کي نيول.

خلاصه حواشي ايوبي

دلالت لفظي وضعي پر درې قسمه دي.

۱ : **مطابقي**: په لغت کي و موافقت ته ویل کیږی. په عربي ژبه کي ویل کیږی "طابقَ النعلُ بالنعلِ" یعني یو چوټه د بلي چوټي سره موافقه سوه، دا به هغه وخت ویل کېدل څه وخت چي به یوه د هغه بلي سره موافقه و ګرزېدل. دلالت مطابقي ته په دې وجه مطابقي ویل کیږی چي دغه مطابقت د لفظ او د معني تر مینځ سبب لپاره ددې خبری دی چي لفظ په ټوله موضوع له معني باندی دلالت وکړي، لهذا دغه تسمیه د مسبب په نامه سره د سبب ده.

تضمن په لغت کي په بغل کي نیولو ته ویل کیږی. اوس منطیقین دغه دلالت په دې وجه سره په تضمني مسمي کړي چي تضمن په لغت کي په بغل کي نیولو ته ویل کیږي دغه ډول معني تضمني هم په بغل کي د معني مطابقي وی. نو دغه متضمن والي سبب لپاره ددغه دلالت دی. لهذا دغه تسمیه د مسبب په نامه سره د سبب دی.

په دې خبره سره پوه سه چي دلالت پر دوه قسمه دي. ۱ : لفظي. ۲ : غیر لفظي . اوس دلالت په دغه دوه قسمه کي په دې وجه سره حصر سوی دی چي دال به یا لفظ وی نو دغه دلالت لفظي دی، او که چیری دال لفظ نه وی، نو دغه بیا دلالت غیر لفظي دی. بیا دلالت لفظي پر درې قسمه دي.

۱ :**دلإلت لفظي وضعي** : هر هغه دلالت لفظي چي په وضع د واضع موقوفه وي هغه ته دلالت وضعي ویل کیږي.

مثال : دلالت د زید پر حیوان ناطق مع هذا التشخص باندی. دلته دال (دلالت کونکي) لفظ د زید دی، او دغه حیوان ناطق مع هذا التشخص دپاره وضع سوی دی. او دغه حیوان ناطق مکمله معني د زید ده، نو د زید دلالت پر دغه خپله معني دلالت لفظي وضعي دی.

۲ : **دلإلت لفظي عقلي**: هر هغه دلالت چي محض په اعتبار د عقل وي دغه ته عقلي ویل کیږ ي.

مثال: یو کس تر دېواله و هغه خوا ته لفظ د دیز واربدی، عقلا ددې څخه دا معلومیږی چي هلته کوم کس وجود لری. ځکه لفظ لافظ غواړی. لهذا دلالت د لفظ د دیز پر وجود د ویو

نکي کس په اعتبار د وضعِ نه دی (ځکه دیز لفظ مهمل دی کومه معني نه لری)، بلکه دغه دلالت یې په اعتبار د عقل دی. نو دلالت د دیز پر وجود د ویونکي دغه دلالت لفظي عقلي دی.

۳: **دلإلت لفظي طبعي:** هر هغه دلالت لفظي چي په سبب د طبعیت وي دغه ته دلالت لفظي طبعي ویل کیږي.

﴿فائده﴾: طبعیت هرهغه شي ته ویل کیږی چي پر کوم د انسان تخلیق سوي وی. او په اصطلاح کي و هغه شي ته ویل کیږی کوم چي مبدأ د هغه آثارو وي کوم چي خاص تر دغه شي پوری وي. او دغه ته صورت نوعي ویل کیږي. او دلته مراد هغه څه دی چي هغه مبدأ لپاره د هغه آثارو دپاره وي کوم چي خاص تر نفس د یو کس وی. او مطلب دادی: د لفظ کو نکي طبیعت تقاضی د تلفظ په دغه لفظ سره کوي څه وخت چي یو معني دغه طبعیت ته ور عارضه سي.

مثال: یو کس اُح اُح وکړی، نو دلالت د اح اح پر درد د سینې دغه په اعتبار د وضع د واضع نه دی، ځکه واضع لفظ د اح اح ددغه لپاره وضعه کړی نه دی. او نه دغه دلالت په اعتبار د عقل دی بلکه په اعتبار د طبیعت دی، یعني څه وخت چي عارض و یو کس ته وریښی سي نو بیا طبعیت ددغه تقاضي کوی چي اح اح ځني صادره سي.

سوال: دلالت غیر لفظي ولي دلالت مطابقي، تضمني او التزامي کېدای نسي؟

جواب: ځکه په دې درو سرو اقسامو کي دال لفظ وی، ځرنګه په دلالت غیر لفظي کي دال لفظ نه وی په دې وجه دغه و هغه اقسامو ته وېشل کېدای نسي په کومو کي چي دال لفظ وی.

سوال: دلالت عقلي او طبعي ولي دغه درې قسمه نه لری، ددې څه وجه ده؟

جواب: ددې وجه داده چي په منطقو کي هغه دلالت مراد دی کوم چي کُلي وی یعني هر وخت وی او هغه دلالت معتبر نه دی چي هغه کله وی او کله بیا نه وی، ځرنګه دلالت وضعي کُلي دی، په افرادو، طبیعتونو او عقلونو سره نه مختلفه کیږی. د مثال په توګه ضرب چي هر رنګه کس ووایي نو ددې معني ده "وې واهي". په خلاف د دلالت عقلي او طبعي دغه دواړه کُلي نه

وي، ځکه طبيعتونه لکه څرنګه مختلف دي دغه رنګه عقلونه هم مختلف دي، د يوه طبعيت يو ډول او د بل دا بيا بل ډول تقاضي وی دغه ډول عقلونه دی، څرنګه په منطق کي دلالت ګلي معتبر دی او دغه پرته د لفظي وضعي څوک کېدای نسي په دغه وجه دغه و درو قسمونو ته وويشل سو.

بالتضمن: يعني په ضمن کي د معني موضوع له. يعني دلالت پر هغه معني مراد وی کوم چي په ضمن کي د معني مطابقي وی. او دغه متضمنوالي سبب دپاره د دلالت د لفظ پر جزء د معني موضوع له دی، نو دغه تسميه د مسبب په اسم سره د سبب دی، لکه دغه خبره چي مخکي تېره سوه.

بالإلتزام: لزوم پر دوه قسمه دي.

١): **لزوم بين بمعني الإخص:** تصور د خارجي شي لازم د تصور سره د موضوع له وی.

٢): **لزوم بين بمعني الإعم:** تصور د ملزوم کفايت په جزم کې په لزوم سره ترمينځ د لازم او ملزوم نه کوي بلکه تصور د ملزوم او تصور د لازم مجموع دواړه کفايت په جزم کې په لزوم سره کوي.

سوال: په دلالت التزامي کي کوم لزوم معتبر دی؟

جواب: په دلالت التزامي کي لزوم بين بمعني الاخص معتبر دی.

سوال: په متن کې مثال او ممثل سره برابر نه دي. ځکه ممثل دلالت التزامي دی. او په ده کې لزوم بين بمعني الاخص معتبر دي. او مثال د لزوم بين بمعني الاعم دي. ځکه په تصور سره د حيوان ناطق حصول د قابل العلم په ذهن کې نه راځي. او دغه ډول عقل په وخت کې د تصور دحيوان ناطق په لزوم سره په مابين کې د حيوان ناطق او د قابل العلم جزم نه کوی. بلکه عقل جزم وروسته تر تصور دحيوان ناطق او د قابل العلم کوي په لزوم سره په مابين کې د قابل العلم او د حيوان ناطق؟

جواب: متن بناء پر مذهب د امام اود متأخرينو دی. او په نيز ددوی معتبر په دلالت التزامي کې لزوم بين بمعني الاعم دی. او د قابل العلم، صنعة الکتابة او د انسان په ترمينځ لزوم بين الاعم موجود دی. ځکه که يو کس د انسان تصور په دی سره و کړی چي دی يو داسي حيوان

دي چي دی د کلیاتو ادراک کوی. او تصور د مفهوم د قابل العلم او د صنعة الکتابة و کړي نو د غه کس یقین په لزوم سره په ما بین کي د انسان او د قابل العلم او صنعة الکتابة کوی. لهذا او س مثال او ممثل سره موافق دی.

﴿فائده﴾: په دلالت التزامي کې لزوم ذهني شرط سوی دی نه خارجي، ځکه که چېرې لزوم خارجي شرط سي نو بیا به دلالت التزامي بېله لزوم خارجي ثابت نسي، ځکه لزوم خارجي شرط دی، او په انتقاء سره د شرط انتقاء د مشروط راځي. او حال دا چي دلالت التزامي کله بېله لزوم خارجي موجود یږي لکه عمي. او س د عمي سره بصر لازم دی، ځکه د عمي مفهوم خو عدم البصر ده، نو عمی د مفهوم له تصور سره د بصر تصور لازم ده. لکن د غه بصر په خارج کې تضاد د عمي سره لري. لهذا لزوم خارجي لپاره د دلالت التزامي شرط نه دی.

عبارت

ثُمَّ اللَّفْظُ: إمَا مُفْرَدٌ :وَهُوَ الَّذِي لاَ يُرَادُ بِالجُزْءِ مِنْهُ دَلاَلَةٌ عَلَى جُزْءِ مَعْنَاه. كَالإنْسَانِ . وَإمَّا مُؤَلَّفٌ :وَهُوَ الَّذِي لاَ يَكُونُ كَذلِكَ كَرامِي الْحِجَارَةِ.

ترجمه

بيا به لفظ يا مفرد وی، مفرد هغه دی چي دلالت د جزء د لفظ پر جزء د معني اراد سوې نه وی. لکه انسان. او يا به مرکب وی، مرکب هغه لفظ دی چي دغه ډول نه وی. لکه ستا دا قول د ډبری ويشتونکي.

تشريح

مفرد: هر هغه لفظ چي دده د جزء دلالت پر جزء د معني قصد سوی نه وی، يعني مقصود نه وی.

مرکب: د مرکب تعريف پر څو قيودو مشتمله دي.

١): لفظ لره ئې جزء وی. ٢):معني لره ئې جزء وی٣): جزء دلفظ به په جزء د معني دلالت کوی. ۴): دلالت د جزء د لفظ به په جزء د معني مقصود وی.

رامي الحجارة: ډبره ويشتونکي کس، اوس دلته حجارة پر ذات د ډبری دلالت کوی، او رامي د غورځونکي انسان پر کيفيت باندی دلالت کوی، او دغه دلالت مقصود هم دی، نو جزء د لفظ پر جزء د معني دلالت کوی.

خلاصه حواشي ايوبي

سوال: تعريف د مفرد مانع د اغيارو څخه نه سو. ځکه مهمل الفاظ په کي داخل سوه د مثال په توګه لکه جسق، ځکه جزء د جسق په جزء د معني دلالت نه کوي. ځکه ده لره معني سته. او دغه ډول هغه الفاظ چي دلالت په معني باندي په اعتبار د عقل او د طبعيت کوي. لکه دلالت د أح أح په درد د سينې. او دلالت د ديز پر وجود د لافظ. اوس ددغو الفاظو جزء پر جزء د معني دلالت نه کوي. ځکه په دوی کي وضع نسته. لهذا دغه مفرد نه دی. مګر په تعريف کي داخل سوه؟

جواب: دلته یو قید پاته سوي دی(ځکه دغه   قید مشهور دی. د مشهوروالي د وجي پاته سوي دی) هغه قید دادي: لفظي موضوع تقسیم و مفرد او مرکب ته سوي دی. او دغه ټول اوس ووتل. ځکه ددغو شخه یو لا هم لفظ موضوع نه دی.

سوال: که چیري دغه الفاظ مهمل او هغه الفاظ چي په معناګانو باندي په اعتبار د عقل یا د طبعیت دلالت کوي په مفرد کي داخل سي نو ددوی ددخول شخه هیڅ ضرر نه رسیږي. لهذا ددوي د ایستولو کوم ضرورت نسته؟

جواب: ستا خبره صحی ده. مګر خبره داده چي دغه خبره د جمهورو شخه خلاف ده. دوی ویلي دي چي لفظ تر هغه وخت پوري په مفرد او مرکب موصوف کیدلای نه سي تر څو چي دی د یو معني لپاره وضع سوي نه وی. ددغه شخه دا ثابت سوه چي د لفظ مفرد او مرکب کېدل ورسته تر وضعي وی. او په دغه الفاظو کي وضع نسته.

مفرد: هغه لفظ چي جزء دده دلالت پر جزء د معني نه کوی، او دغه مفرد څلور قسمونه لری.

١ : لفظ جزء لری مګر معني يې جزء نه لری.

مثال: لکه نقطه. دغه یو لفظ دی. دلره اجزاء سته خو دده معني مصداقي لره جزء نسته. ځکه دده مصداق آخر د خط دی. او آخر لره د خط جزء نه وی.

٢ : لفظ لر جزء نه وی:

مثال: "ا "(یعني همزه د استفهام لپاره). اوس همزه چي داډول نویشته کیږی "أ" دغه کوم جزء نه لری، دغه ډول د قسم لپاره استعمال سوی واو. دا هم کوم جزء نه لری.

٣ : لفظ لره هم جزء وی او معني لره هم جزء وی مګر جزء د لفظ دلالت پر جزء د معني نه کوی لکه انسان. اوس د انسان معني موضوع له "حیوان ناطق" ده. لفظ لره هم او معني لره هم جزء سته. مګر جزء د لفظ په جزء د معني دلالت نه کوی داډول چي الف په یوه او نون پر بل او سین پر بل دلالت وکړی.

٤ : لفظ لره جزء او معني لره هم جزء وی، او جزء د لفظ دلالت پر جزء د معني هم کوی خو دغه دلالت مقصود نه وی. لکه **عبد الله**. اوس عبد الله لره جزء سته او معني لره ئې هم سته خو

دغه معني مقصوده نه ده. ددی بیان دادی چي عبدالله لره دوې معناګاني شته.
۱: ترکيبي: اولوهيت. عبوديت. ۲: علمي: حيوان ناطق مع هذا التشخص. او دا ښکاره خبره ده چي معني ترکيبي د عبدالله جزء د معني علمي څخه د عبدالله نه ده.

۵: لفظ لره جزء او معني لره جزء وی او جزء د لفظ پر جزء د معني مقصودی دلالت کوی خو دغه دلالت مقصود نه وی. لکه حيوان ناطق چي د يو کس لپاره نوم وګرزی. ددې بيان دادی چي حيوان ناطق لره دوې معناګاني دي. ۱: ترکيبي: جسم نامي حساس متحرک بالارادة مدرک الکليات مع هذا التشخص او حيوان په اعتبار سره د وضع ترکيبي دلالت په جسم نامي حساس متحرک بالارادة باندې کوي او جسم نامي الخ جزء د معني ترکيبي دي او معني ترکيبي د حيوان ناطق جزء د معني علمي څخه د حيوان ناطق ده. ځکه معني علمي د حيوان ناطق دغه معني ترکيبي د حيوان ناطق سره د مع هذا التشخص ده. لهذا حيوان دلالت په جزء باندې د معني ترکيبي کوي. او معني ترکيبي بيا جزء د معني علمي ده او جزء [حيوان] د جزء [معني ترکيبي] د شي [معني علمي] جزء د شي دی نو حيوان جزء د معني علمي څخه دی. مګر دغه دلالت کول مقصود نه وی. ځکه په وخت کي د نامه ګرزولو هغه کس مراد وی نه د دغه لفظ معني.

سوال: "الانسان" مفرد بلل صحت نه لری، ځکه "الف و لام" په "الانسان" کي پر تعريف دلالت کوی، او "انسان" پر "حيوان ناطق" باندی دلالت کوی، نو جزء د لفظ پر جزء د معني دلالت وکړی او هم دغه مقصود دی؟

جواب: "الانسان" کي "انسان" مثال دی، او الف لام پر تعين دلالت کوی. نه پر کومه معني باندی

دلالت: په لغت کي فهمولو ته ويل کيږی او په اصطلاح کي پر يوه شي باندی په علم راتلو سره پر بل شي باندی علم راتللو ته ويل کيږی. اول ته دال او دوم ته مدلول ويل کيږی. دلالت پر درې قسمه دي. وضعي، عقلي او طبعي. او د هر يوه تعريف مخکي تېر سو.

سوال: موږ دغه خبره نه منو چي د انسان جزء په جزء د معني دلالت نه کوی بلکه کوي يې داډول چي انسان د الف، نون، او سين څخه جوړ سوي دی. او اهل حساب فرمايي چي الف لپاره د يوه وضع دی. او نون د پنځوس لپاره وغيره. نو اوس جزء د انسان په جزء د معني دلالت کوي لهذا انسان يو لفظ مرکب دی نه مفرد؟

جواب: دلته مراد د اراده څخه اراده لغويه ده. او دغه اراده چي تا ذکر کړه دغه د اهل لغت په نيز هيڅ اعتبار نه لري بلکه دغه يو نوې وضع ده.

عبارت

وَالمُفْرَدُ :إِمَّا كُلِّيٌّ وَهُوَ الَّذِي لاَ يَمْنَعُ نَفْسُ تَصَوُّرِ مَفْهُومِهِ مِنْ وَقُوعِ الشَّرِكَةِ فِيهِ .وَإِمَّا جُزْئِيٌّ وَهُوَ الَّذِي يَمْنَعُ نَفْسُ تَصَوُّرِ مَفْهُومِهِ مِنْ ذٰلِكَ .كَزَيْدٍ عَلَمًا .

ترجمه

مفرد به يا کلي وی، او کلي " هغه دی چي نفس تصور د مفهوم ددغه لفظ د ډيرو په ده کي د شريکوالي څخه مانع نه وي. او جزئي " هغه دی چي نفس تصور د مفهوم ددغه لفظ د ډيرو په ده کي د شريکوالي څخه مانع وي. لکه زيد چي علم د يو چاليارهٔ وی.

تشريح

کلي: هغه شي دی چي نفسي تصور د دغه مفهوم مانع ددې څخه نه وی چي په ده کي ډېر شريک وګرزي.

بل عنوان: عقل دا منعه نه بولي چي د دغه مفهوم پر ډير، باندې صادقه وګرزي.

جزئي: هغه شي چي نفسي تصور د دغه مفهوم مانع ددې څخه وی چي په ده کي ډير شريک وګرزي.

بل عنوان: عقل ددې څخه منعه کوی چي د دغه مفهوم دی پر ډيرو صادقه سي.

مفهوم: هر هغه شي چي په عقل کي حاصل وی.

خلاصه حواشي ايوبي

سوال: د دغه قيد "نفس" راوړل څه فائده لری؟

جواب: فائده يې دا ده چي په دغه قيد سره تعريف د کلي جامع خپلو افرادو ته وګرزدی، ځکه که لفظ د نفس ويل سوی نه وای، نو بيا به معني دا ګرزېدلې وای: کلي هغه دی چي مفهوم دده مطلقاً د کثيرينو تر مينځ د شراکت څخه منعه نه کوی، عام تر دې د دغه نه منعه په اعتبار د ذهن او که د خارج وی، ځکه مطلق (مفهوم) پر خپل اطلاق پاته وی. نو په دې صورت کي

کلیات فرضیه ووتل ، ځکه مفهوم د دوی منعه په اعتبار د خارج کوی، نو دوی په جزئیاتو کي داخل سول، او حال دا چي دوی د کلي د اقسامو څخه دی، او څه وخت چي قید د نفس اضافه سو نو معني دا سوه: کلي هغه دی چي مفهوم دده منعه کونکي نه وی، او ددغه مفهوم نه منعه مطلق نه وی بلکه په اعتبار د نفسِ تصور وی، نو اوس کلیات فرضیه و نه وتل، ځکه ددوی مفهوم په اعتبار د نفسِ تصور مانع نه دي.

سوال: دغه "تصور"قید څه فائده لری؟

جواب: ددې فائده داده که چیري د "تصور" لفظ په تعریف کي راوړل سوي نه وای. او داډول ویل سوی وای"ما لا یمنع مفهومه عن وقوع الشركة فیه" نو بیا دا فهمېدله چي د ډیرو د شریکوالي څخه منع نه کولی او یا منع یې کول په اعتبار د حقیقت او د نفس الامر.نو په دغه وخت کي تعریف د کلي جامع او د جزئي دا مانع نه ګرزیدی داډول چي مفهوم د واجب الوجود او فرضي کلیات د کلي څخه خارجېدل.ځکه په حقیقت کي واجب الوجود د شریکوالي څخه مانع دی.ځکه په خارج او نفس الامر کي مانع د شریکوالي څخه دی. ځکه ده لره یو فرد سته نه.او دغه ډول فرضي کلیات دی. ځکه دوی په حقیقت کي وجود نه لري.نو بیا به ددوی نه مانع والي دشریکوالي څخه څرنګه راسي. لهذا مصنف ددغه قید اضافه وکړه.نو ددغه څخه دا معلومه سوه چي منع کول او نه کول په اعتبار د نفس الامر نه دی.بلکه په اعتبار دعقل دی.اوس که چیري عقل قطع نظر د خارج او نفس الامر څخه په یو شي کي د ډیرو شریک والي منع بولي نو هغه جزئي دی ورنه بیا کلي دی.اوس کلیات فرضیه داخل سوه.ځکه منع کول په اعتبار ددوی د مفاهمو نه دي. بلکه په دې وجه سره دی چي ددوی مقابل په خارج کي و ټولو شیانو ته شامله دي. لهذا شامل والي مانع دی. او دغه معتبر په کلیت کي نه دی.

خلاصه ددواړو تعریفو داسوه: هغه شي چي په عقل کي حاصل سي که چیري فرضول ددغه شي د صادق والي په ډیر و باندي منع وی نو دغه جزئي دی او که داډول نه وو نو دغه به کلي دی.

سوال: تقسیم د مصنف صحی نه دی.ځکه کلي او جزئي د اقسامو څخه د مفهوم دي نه د اقسامو څخه د لفظ.ځکه د ډیرو په ما بین کي د شریکوالي څخه منع کونکي مفهوم او معني

وی نه لفظ. د مثال په توګه زيد. په ده کي ډير نه سي شريکېدلای. اوس مانع ددغه څخه لفظ د زيد نه بلکه معني د **زيد** "حيوان ناطق مع هذا التشخص" **مانع ده. لهذا كلي او جزئي د لفظ** قسمونه بلل صحی نه دي؟

جواب: ستا خبره صحی ده مګر دغه بلل ئې مجازا دی داډول چي دوی اقسام د معني دي. او معني مدلول د لفظ ده. لهذا دلته اقسام د مدلول د دال لپاره مجازا ګرزېدلي دی. لکه څه ډول افراد او ترکيب د لفظ صفات دي مګر مجازا دغه صفات لپاره د معني ګرزيدلې دی. او دغه په ما بين کي د منطيقينو عامه خبره ده.

سوال: كلي او جزئي ئې ولي په دغه نومانو سره مسمی کړه؟

جواب: كلي اکثره د جزئي جزء وي. لکه حيوان چي جزء د خپل د هرهرفرد دی. او دغه ډول لکه انسان چي جزء د خپل د هر هر فرد دی. لهذا جزئي كل او كلي جزء سو. او د يو شي كلي والي بالنسبت و خپلو اجزاؤ ته وی" يعني يو شي هلته كلي کيږي چي ده لره افراد وي. لهذا دده كلي والي په اعتبار دده د افرادو دی. د مثال په توګه د علم كلي والي. اوس دغه بالنسبت و زيد او عمر ته نه دی. بلکه بالنسبت د زيد او د عمر د علومو دی. لهذا دغه كلي و كل " جزئي" ته منسوب وي. او و كل ته منسوب ته كلي ويل کيږي. او د يو شي جزئي والي بالنسبت و كلي ته وي. يعني هغه شي ته جزئي ويل کيږي چي هغه د يو كلي جزء وی. او و جزء ته منسوب شي جزئي وی نو دغه شي جزئی دی.

عبارت

وَالْكُلِّيُّ .إِمَّا ذَاتِيٌّ وَهُوَ الَّذِي يَدْخُلُ فِيْ حَقِيقَةِ جُزْئِيَّاتِهِ .كَالحَيَوَانِ بِالنَّسْبَةِ إِلَى الْإِنْسَانِ وَالْفَرَسِ.

ترجمه

كلي به يا ذاتي وى، او ذاتي هغه دى چي په حقيقت كي د خپلو جزئياتو داخل وي لكه حيوان بالنسبة و انسان او آس ته.

تشريح

ذاتي: د دې دوه تعريفه سوى دي.

۱: ذاتي داخل په حقيقت كي د افرادو وى، او عرضي خارج د حقيقت څخه د افرادو وى.

۲: ذاتي: هر هغه چي په حقيقت كي د خپلو جزئياتو داخل وى.

عرضي: هغه دى چي خارج د حقيقت څخه د خپلو افرادو وى، د دې مطابق نوع ذاتي نسوه، ځكه داخله نه ده او عرضي نسوه ځكه خارج د ذات څخه نه ده، بلكه عيني ذات ده. او نوع ذاتي او عرضي څخه يوه نه كېدل دغه د اصطلاح څخه مخالفت دى.

خلاصه حواشي ايوبي

سوال: مصنف رحمه الله چي كوم تعريف د ذاتي كړى دى دغه صحت نه لرى، ځكه د دغه تعريف مطابق د تعريف د ذاتي جامع خپلو افرادو ته نه دى، نوع د تعريف څخه د ذاتي ووتل. او په عرضي كي داخل سو، ځكه مصنف تعريف د ذاتي داءول كړى دي: كلي ذاتي هر هغه كلي دى كوم چي په حقيقت كي د خپلو افرادو داخل وى، اوس په نوع باندى دغه تعريف نه صادقيږى، ځكه نوع هغه ذاتي دى كوم چي تمام حقيقت د خپلو افرادو وي، او په حقيقت كي د خپلو افرادو داخل نه وى، لهذا نوع ذاتي ده مگر تعريف د ذاتي پر صادقه نسو، نو نوع به عرضي و گرزى، ځكه مصنف و فرمايل: عرضي په خلاف د ذاتي وى، نو هر هغه كلي به عرضي وى كوم چي په حقيقت كي د خپلو افرادو داخل نه وى، بيا عام ترده تمام حقيقت د افرادو وى، او يا خارج د حقيقت څخه د افرادو وى؟

اول جواب: دغه قول څخه د مصنف"ذاتي هغه دی چي داخل په ذات کي د خپلو افرادو، وی" په دې معنی سره دی" چي خارج د ذات څخه د خپلو افرادو نه وی بیا عام تر دې په ماهیت کي داخل وی" لکه جنس او فصل" او که عینِ ماهیت " لکه نوع " وی. او دغه د شي مسمی کول په نامه سره د ملزوم دی. ځکه عدم خروج د دخول د لوازمو څخه دی.

تبصره: دغه جواب کمزوری دی، ځکه ذکر ملزوم او مراد لازم دغه مجاز دی، او مجاز په تعریفاتو کي ممنوع دی، نو که چیری د ملزوم څخه لازم مراد سي، په تعریف کي د ذاتي مجاز اختیار کړل سو، او مجاز په تعریفاتو کي ممنوع وی، نو د ملزوم څخه لازم مرادول ممنوع دی.

دوم جواب: مراد د هغه حقیقت څخه "چي په تعریف کي د ذاتي واقع سوي دی"ماهیت شخصي د افرادو دی. اوس تعریف د ذاتي دا و ګرزېدی : ذاتي هغه کلي دی کوم چي په ماهیت شخصي کي د افرادو داخل وی. په دې اعتبار سره جنس، نوع او فصل ټوله په حقیقت شخصي کي د افرادو داخل دی.

مثال: انسان نوع ده. او افراد ددغه نوعِ زید عمر او بکر دی، او ماهیت شخصي ددغه افرادو حیوان ناطق مع هذا التشخص دی. نو حیوان ناطق نوعَ ده، او دغه په ماهیت شخصي کي د زید او عمر داخل دی، ځکه زید حیوان ناطق مع هذا التشخص دی، نو حیوان ناطق نوع او بله حصه ددغه جزئي "مع هذا التشخص" دی. او په دغه ماهیت شخصي کي حیوان هم سته چي جنس دی او ناطق هم سته چي فصل دی، او حیوان ناطق مجموع هم په کي سته چي نوعَ ده. لهذا نوع ته ذاتي ویل په اعتبار د ماهیت نوعي نه دی بلکه په اعتبار د ماهیت شخصي دی، ځکه نوع جزء د ماهیت شخصي دی.

سوال: په دغه صورت کي مراد د ماهیت څخه په دې عبارت "النوع تمام ماهية جزئياته" کي څه دي؟

جواب: ماهیت کلي مراد دی نه ماهیت شخصي، ځکه نوع بعینه ماهیت کلي د افرادو ده، نه ماهیت شخصي د افرادو، د مثال په توګه زید، دده ماهیت حیوان ناطق دی. او د "مع هذا

التشخص" قيد په تعريف كي د زيد او عمر او پرته ددوی د نورو افرادو راځي (حيوان ناطق مع هذا التشخص) دغه د ماهيت څخه خارج دي. لهذا نوع بعينه ماهيت كلي د خپلو افرادو دی.

﴿فائده﴾: دلته د جزئياتو عام اخيستل ، حقيقي او اضافي ته شامله ګرزول دغه لره د پاسني اعتراض په دفعه كولو كي كوم دخل نه معلوميږی، بلكه ددې ضرورت ددې سوال په جواب كي وړاندی كيږی. خلاصه د سوال داده : په عبارت كي د ذاتي دا مثال "كالحيوان بالنسبة الي الانسان" راوړل صحت نه لری، ځكه انسان جزئي نه دی كه وای نو بيا به دا ډول وېنا صحت موندلي وای چي حيوان بالنسبت و جزئي ته ذاتي دی ، او حال دا چي انسان جزئي نه بلكه پخپله يو كلي دی. ددغه سوال د دفعي لپاره شارحينو فرمايلي دي چي دلته جزئي عام حقيقي او اضافي داوړو ته شامله دي. لهذا انسان كه څه هم جزئي حقيقي نه دی مګر اضافي هرومرو دی ځكه دی اخص تر حيوان دی. والله اعلم بالصواب

جزئي حقيقي: هغه شي چي نفسي تصور ددهٔ د مفهوم مانع ددې څخه وی چي په ده كي ډير شريک وګرزی.

جزئي اضافي: هر هغه شئ چي اخص تر كوم اعم وی، او جزئي اضافي حقيقي هم كيدای سي دا ډول چي دی اخص تر نوع دی.

سوال: حقيقت د جزئياتو و څه ته ويل كيږی؟

جواب: معني د جزئياتو ته ويل كيږی، لهذا د حيوان جزئيات، انسان ، خر، آس، او دغه ډول نور دي. نو ددغه ټولو حقيقت حيوان دی. او حيوان ددوی ټولو لپاره ذاتي دی نه عرضي.

سوال: كالحيوان بالنسبة الي الانسان و الفرس صحی نه دی، ځكه "الانسان و الفرس" كي واو راغلي دی او واو دپاره د جمعي وی، نو معني داسوه انسان سره د فرسه ، نو معني د عبارت داسوه چي حيوان ذاتي دی بالنسبت و انسان او فرس ته چي دوی دواړه سره يو ځای سي، او دغه معني صحت نه لری، بلكه حيوان دپاره د انسان جلا ذاتي دی او دپاره د فرس جلا ذاتي دی؟

جواب: دلته يو ځای والي او جمعوالي د انسان او فرس تر مينځ مراد نه دی، بلكه هر يو دوی څخه جلا جلا دی. لهذا جمعوالی مقصود نه دی، مګر بيا هم دلته راوړل سو ، او دغه راوړل

يې پر دې بنياد دی چې د جزئي په تعريف "الذى يدخل تحت حقيقة جزئياته" کې جزئيات جمعه راوړل سوی دی، او د جمعي اطلاق پر ما فوق الواحد کيږی، نو ددې د موافقت دپاره مصنف رحمه الله دوه مثاله راوړل.

عبارت

وَإمَّا عَرَضِيٌّ :وَهُوَ الَّذِي يُخَالِفُهُ .كَالضَّاحِكِ بِالنِّسْبَةِ إلَى الْإنْسَانِ .

ترجمه

او يا به کلي عرضي وی، او دغه عرضي خلاف د ذاتي دی، لکه ضاحک چې کلي دی بالنست و خپل جزئي انسان ته.

تشريح

عرضي: هر هغه کلي چې د حقيقت څخه د خپلو افرادو وتلي وی.

مثال: **ضاحک**. دغه په زيد ، عمر او ددوی په مثل په نورو حمل کيږي. او دغه ضاحک د زيد او د عمر د **ماهيت**"حيوان ناطق" **څخه** خارج دی. ځکه ضاحک نه انسان او نه حيوان دی.

خلاصه حواشي ايوبي

عرضي هغه کلي دی کوم چې داخل لاندی تر حقيقت د خپلو جزئياتو نه وی.

مثال: ضاحک. خندا کونکي.

سوال: د عرضي مثال په ضاحک بالنسبة الي الانسان سره وړاندی کول صحت نه لری، ځکه عرضيت په اعتبار د خپلو افرادو وی. او انسان د ضاحک د افرادو **څخه** نه دی، که چيری وای نو بيا به دا ويل سوی وای چې ضاحک د حقيقت څخه د انسان وتلي دی؟

جواب: دلته د انسان **څخه** مراد افراد د انسان دی نه پخپله انسان، او په دې کې شک نسته چې د انسان افراد زيد ، عمر او بکر او دغه ډول نور دغه د ضاحک افراد دي. او ضاحک په حقيقت کې د خپلو افرادو "چې زيد ، عمر او پرته ددوی" داخل نه دی. ځکه د زيد حقيقت حيوان ناطق دی، ضاحک نه حيوان او نه ناطق دی. نو ضاحک ددوی د حقيقت **څخه** خارج دی.

قوله کلي: **سوال:** تعريف د جنس ښه نه دی. ځکه دغه تعريف په استدراک مشتمله دی داډول چي په تعريف کي د جنس "کلي" سره د "مقول علی کثيرين" راغلي دی او دغه مستدرک دی. ځکه کلي هغه دی چي صلاحيت په ډيرو باندي د حمل کېدو لری. او دغه معني د "مقول علی کثيرين" هم ده. او هغه تعريف چي په استدراک مشتمله وی هغه ښه نه وی؟

جواب: کلي جنسی صريح د ټولو پنځو کلياتو دپاره دی په دغه وجه يې دی راوړی، ځکه د جنس ذکر کول د اقسامو په تعريف کي ضروری وی، ځکه تعريف پر جنس او فصل مشتمله وی. په دې خاطر مصنف رحمه الله کلي په تعريف کي د جنس راوړی. څرنګه په تعريف کي جار او مجرور "علي کثيرين الخ" راغلي دی، او هر جار خپل متعلق غواړی، نو د دغه متعلق دپاره "مقول علی کثيرين" راوړل سو، نو اوس استدراک نه راغلي. ځکه هر يو د قيودو څخه د جلا جلا فائده دپاره خپل سوی دی.

سوال: استدراک ودې ته ويل کيږي چي يو قيد دوه واره مکرر راوړل سي. او د دغه دوم واري د ذکر کېدو د وجي استدراک واقع سي. او س په تعريف کي د جنس دوم واري "مقول علی کثيرين" ذکر سوی دی. لهذا دغه مستدرک دی نه کلي. ځکه هغه اول واقع سوي دی. او سره د دې شارح و "کلي" ته مستدرک ويلي دی. او دغه صحی نه دی؟

جواب: په لفظ کي د "کلي" يو فائده وجود لری او هغه داده: صدق د يو شي پر ډيرو باندی. او په "مقول" کي بيا دوې فائدې وجود لری. ۱: صدق پر کثيرينو باندی. ۲: جار او مجرور "علي کثيرين مختلفين" لپاره متعلق کېدل. او دغه متعلق کلي کېدای نسي. نو اولي په استدراک سره هغه قيد وی چي په هغه کي فائده کم وی، څرنګه په کلي په لفظ راوړلو کي فائده کمه تر "مقول" وه په دې وجه و کلي ته مستدرک وويل سو نه و مقول ته. او دغه سوال او جواب ته په "فافهم" کي اشاره سوېده.

سوال: "مقول" د جنس او که د فصل په حيث په تعريف کي واقع سوی دی؟

جواب: دغه جنس دی، او شامله و کلي او جزئي دواړو ته دی.

سوال: "علي کثيرين" د څه دپاره دی؟

جواب: په دغه سره جزئي ووتي، ځکه هغه په زياتو باندی نه حمل کيږی.

سوال: "مختلفين بالحقائق" د څه دپاره دی؟

جواب: په دغه سره نوع او فصل ووتل، ځکه دوی دواړه پر هغه زياتو حمل کيږی کوم چي متفق په اعتبار د حقيقت وی.

سوال: " في جواب ماهو" د څه دپاره دی؟

جواب: په دغه سره خاصه او عرض عام ووتل، ځکه خاصه په جواب کي د سوال د "ماهو" نه راځي بلکه په جواب کي د سوال د "ای شيء " راځي. او عرض عام هم ووتي ځکه هغه هم د "ماهو" په جواب کي نه راځي.

سوال: خاصة النوع په مخکني قيد "مختلفين بالحقائق" سره وزی، ځکه خاصة النوع په زياتو چي مختلف په اعتبار د عدد وی حمل کيږی، نه پر مختلفو چي مختلف په اعتبار د حقيقت وی. نو اوس بيا په "ما هو" قيد سره څه ډول خارج ګرزی، ځکه دغه وتل د هغه شي دی چي هغه ايستل سوی دی، او دغه صحی نه دی؟

جواب: دلته دوه شيان دي.

١ : **اخراج الخارج** : چي قيد د خروج موجود وی ، د هغه د قيد وجي يو شي خپله وتلي وی ، او تا مقصوداً نه وی ايستلي. اوس ته هغه و باسې.

٢ : **اخراج المخرج**: يو شي ايستل سوی وی بيا ته هغه وباسې. اول جائز او دوم ناجائز دی، نو دلته اخراج الخارج راغلي دی نه راخراج المخرج، ځکه په اول قيد سره دی خپله وتلي دی ، چا هيتسلي نه دی، او په دوم قيد و هيستل سو .

عبارت

وَالذَّاتِيُّ :إِمَا مَقُولٌ فِي جَوَابِ مَا هُوَ بِحَسَبِ الشَّرِكَةِ المَحْضَةِ .كَالحَيَوَانِ بِالنِّسْبَةِ إِلَى الْإِنْسَانِ وَالْفَرَسِ . وَهُوَ الجِنْسُ .وَيُرْسَمُ بِأَنَّهُ كُلِّيٌّ مَقُولٌ عَلَى كَثِيرِينَ مُخْتَلِفِين بِالحقائِقِ فِي جَوَابِ مَا هُوَ .

ترجمه

او ذاتي به يا حمل کيږی په جواب کي دهغه سوال چي په ما هو سره په اعتبار د محض شرکت وی لکه حيوان بالنسبة انسان او آس ته واخيستل سي. دغه جنس دی. او ددې تعريف داډول کيږی : هغه کلي چي دما هو په جواب کي پر هغه ډيرو حمل کيږی چي هغوی په اعتبار د حقيقت مختلف وي.

تشريح

د منطقينو په نزد دا يوه اصطلاح ده چي څه وخت دوی د يو شي د حقيقت په هکله پوښتنه کوي نو په "ما هو" سره سوال کوی. د مثال په توګه دوی وايي " الانسانه ماهو". ددې مطلب دادی چي د انسان حقيقت څه شي دی؟ په دغه وجه څه وخت چي د يو شي په هکله په "ما هو" سره سوال وسي نو هلته د سائل مقصد پورا حقيقت د هغه شي پوښتل دی. او تر يوه شي زيات د شيانو د حقيقت پوښتنه وسي نو ددغه شيانو په حقائقو کي چي کوم حقيقت ددوی تر مينځ مشترک وی هغه په جواب کي به بيانيږی، د مثال په توګه "الانسان و الفرس ما هما". اوس دلته هغه حقيقت پوښتل سوی دی کوم چي په کامله توګه سره ددوی تر مينځ مشترک وی. او هغه حيوان دی.

خلاصه حواشي ايوبي

که چيری سوال په " ما هو" سره د انسان او آس په هکله وسي، او وويل سي " الانسان و الفرس ما هما" ؟ دلته سوال کونکي د هغه حقيقت پوښتنه کوی کوم چي ددوی تر مينځ محض شريک وی، او ددوی څخه د يوه سره خاص نه وی. اوس چي موږ و کتل نو ددوی تر مينځ بل کوم حقيقت پرته د حيوان تر لاسه نسو چي محض ددوی تر مينځ مشترک وی. نو حيوان په جواب کي ورته وويل سي. ځکه حيوان نه د انسان سره خاص دی چي محض دی حيوان دی نه بل

څوک، او دغه ډول حیوان نه د فرس سره خاص دی. او که چیری داسي وویل سي "الانسان ما هو" دلته په جواب کي حیوان نه ویل کیږی، ځکه حیوان یو داسي ماهیت نه دی چي محض خاص تر انسان پوری وی، په دې وجه دی د انسان په هکله په "ما هو" سره د سوال کولو په جواب کي حیوان نه ویل کیږی.

سوال: د جنس تعریف یو واری په دې الفاظو سره "اما مقول في جواب ما هو بحسب الشرکة المحضة" مصنف رحمه الله وکړي نو بیا دوم ځلي په دې الفاظو "یرسم بانه کلي مقول الخ" سره کړل مستدرک دی، او د فائدې څخه خالي دی؟

جواب: اول تعریف ضمناً دی او دوم صراحتاً دی. اول د پوه کس لپاره او دوم د غبي لپاره دی. لهذا مصنف د دغه مقصد د پورا کولو په خاطر دوم ځلي صریح تعریف راوړي.

سوال: "مختلفین بالحقائق" قید په تعریف کي د جنس د څه دپاره راوړل سوی دی؟

جواب: دغه فصل دی، او په دې سره نوع د تعریف څخه د جنس ووتل، ځکه نوع که څه هم پر کثیرینو حمل کیږی، مګر هغه کثیرین مختلفه په اعتبار د عدد وی نه د ه حقیقت.

سوال: په تعریف کي د جنس قید د "ماهو" د څه دپاره دی؟

جواب: په دغه سره فصل ووتي. ځکه فصل که څه هم حمل کیږی، مګر هغه په جواب کي د سوال د "ماهو" نه حمل کیږی، بلکه د "ای شيء هو في ذاته" حمل کیږی. او دغه ډول په دغه قید سره خاصه هم ووتل، ځکه خاصه که څه هم پر کثیرنو حمل کیږی، مګر دغه په جواب کي د سوال د "ماهو" نه حمل کیږی، بلکه په جواب کي د "ای شيء هو في عرضه" حمل کیږی. او غه ډول په دغه قید سره عرض عام هم ووتي، ځکه عرض نه د" ماهو" او نه د "ای شي" په جواب کي حمل کیږی.

سوال: " بالحقائق " قید د جنس په تعریف کي د څه دپاره دی؟

جواب: په دغه سره احتراز د نوع، فصل قریب، د نوع د خاصه څخه دی، ځکه نه فصلِ قریب پر کثیرینو چي مختلف په اعتبار د حقیقت وی حمل کیږی، او نه خاصه د نوع.

﴿فائده﴾: دلته دوه شیان دي. ۱: فصل قریب. ۲: خاصة النوع. دغه دواړه لکه څرنګه د تعریف څخه د جنس په قید سره د "مختلفین بالحقائق" وزی، ځکه یو هم د دوی څخه مقول پر هغه

کثیرینو نه دي کوم چي په اعتبار د حقیقت مختلف وي. دغه ډول په دې قید " في جواب ما هو " سره هم وزی. ځکه نه فصل په جواب کي د سوال د "ماهو" راځي او نه خاصه، لکه تاچي اوس وپيژندل. او په آخرني قید "ما هو" سره فصل بعید او ابعد ، خاصه بعید او دغه ډول نور ټوله په دغه آخری قید "ماهو" سره وزي، نه په "بالحقائق" سره ، ځکه دوی هم ټوله پر هغه کثیرینو حمل کیږی کوم چي مختلف په اعتبار د حقیقت وي، لهذا ښه خبره داده چي فصل قریب او خاصه د نوع هم په آخری قید "ماهو" سره ووزی، ددې دپاره چي هیستل په یوه لار سي، نه په مختلفو لارو، چي بیا د پرېشاني جوړېدلو سبب گرزی.

عبارت

وَإِمَّا مَقُولٌ فِي جَوَابِ مَا هُوَ بِحَسَبِ الشَّرِكَةِ وَالخُصُوصِيَّةِ مَعًا . كَالْإِنْسَانِ بِالنِّسْبَةِ إِلَى أَفْرَادِهِ نَحْوُ زَيْدٍ وَعَمْرٍو وَهُوَ النَّوْعُ . وَيُرْسَمُ بِأَنَّهُ كُلِّيٌّ مَقُولٌ عَلَى كَثِيرِينَ مُخْتَلِفِينَ بِالْعَدَدِ دُونَ الحَقِيقَةِ فِي جَوَابِ مَا هُوَ .

ترجمه

او يا به دغه كلي په جواب كي دسوال د "ما هو" په اعتبار د خصوصيت او شركت د دواړو حمل كيږي دغه نوع ده. لكه انسان چي بالنسبت و خپلو افرادو ته لكه زيد او عمر واخيستل سي. او ددې داډول تعريف كيږي: يو داسي كلي ده چي په جواب كي د سوال د ماهو پر داسي كثيرينو باندى حمل كيږى چي هغوى په اعتبار د عدد مختلف وى نه ده حقيقت.

تشريح

نوع: هر هغه كلي چي په جواب كي د هغه سوال واقع سي كوم چي په ما هو سره په اعتبار د شركت (داډول چي دغه سوال په ما هو سره ددؤو شيانو څخه وى لكه "زيد و عمر ما هما") او د **خصوصيت** (داډول چي په سوال كي يو شي ذكر سي لكه "زيد ما هو") ددواړو وى، دغه ته نوع ويل كيږي. لكه انسان بالنسبت و زيد او عمر ته داډول چي وويل سي "زيد و عمر ما هما" نو په جواب كي انسان واقع كيږي. ځكه دغه انسان تمام ماهيت مشتركه د زيد او د عمر ترمينځ دى. او دغه ډول ددوى څخه د يوه په باره كي سوال وسي او وويل سي "زيد ما هو" نو په جواب كي انسان واقع كيږي. ځكه دغه انسان هغه تمام ماهيت دى چي خاص دده سره دى. د تعريف خلاصه دا سوه: هر هغه كلي چي پر ډيرو باندي حمل كيږي كوم چي د عدد په اعتبار سره مختلف وي نه د حقيقت.

خلاصه حواشي ايوبي

د تعريف بيان: "مقول" جنس شامل و كلي او جزئي دواړو ته دى. او دده دغه قول "علي كثيرين" فصل او جزئي په ووتي، ځكه جزئي پر ډيرو باندى نه حمل كيږى.

سوال: "علي كثيرين" قيد د څه لپاره راوړل سوى دى؟

جواب: دغه فصل دی، او په دغه سره جزئي وزی، ځکه هغه پر یوه حمل کیږی نه پر ډیرو.

سوال: موږ دا خبره نه منو چي جزئي هم حمل کیږی، ځکه جزئي ذات او محمول وصف وی. نو ذات د وصف پر ځای راتلای نسي؟

جواب: دلته دوه شیان دي. ۱: ظاهر. ۲: حقیقت، په حقیقت کي جزئي حمل کېدای نسي، البته په ظاهره حمل کېدای سي. نو دلته و ظاهر ته کتل سوی دی.

سوال: کوم داسي مثال وجود لری چي په ظاهره جزئي حمل سوی وی؟

جواب: هو، لکه "هذا زيد". اوس دلته "هذا" مبتدأ، او "زيد" خبر او محمول دی، نو په ښکاره زید پر "هذا" باندی حمل سوی دی، مګر په حقیقت کي کلي پر هذا محمول دی، تقدیر د عبارت دا جوړیږی " هذا مسمي بزيد" یعني دغه مسمي په زید سره دی، او مسمي په زید سره کلي دی، افراد لرلای سي، که څه هم په خارج کي دغه کلي په یوه فرد کي حصر ده.

سوال: تقریر د سوال دا دی چي تعریف د نوع مانع د جنس څخه نه دي. ځکه دغه تعریف د نوعي په جنس باندې هم صادقیږي. ځکه جنس هم په هغه ډیرو باندي حمل کیږي کوم چي مختلف د عدد په اعتبار سره وي نه د حقیقت په اعتبار سره، لکه و ویل سي "زيدوعمرحيوان". لهذا حیوان جنس دی او مقول پر مختلفینو بالعدد سو. نو په "مختلفين بالعدد" سره جنس نه ووتي. ځکه په قید سره هغه شي وزي کوم چي ددغه قید سره ضدیت لري. او جنس ددغه قید سره ضدیت نه لري لهذا په دغه قید "مختلفين بالعدد دون الحقيقة" سره جنس د تعریف څخه د نوعي نه ووتي؟

جواب: حمل د شي پر ډیرو چي مختلف په اعتبار د عدد وی نه د حقیقت په دوه ډوله کیږی. ۱: په مستقله توګه سره. ۲: د بل په ضمن کي. نو حمل د نوع پر ډیرو چي مختلف په اعتبار د عدد وی دغه حمل مستقلاً وی نه د بل په ضمن کي. او جنس دغه ډول نه دی، ځکه جنس که څه هم پر کثیرینو چي د عدد په اعتبار سره مختلفه وي حمل کیږی، مګر دغه حمل یې مستقلاً نه دی بلکه په ضمن کي د افرادو د نوع دی، د مثال په توګه که چیری سوال وسي " زيد و عمر ما هما" نو په جواب کي حیوان نه ویل کیږی، که چیری ویل کېدای نو دغه به استقلالاً وای. بلکه

په جواب کي يې "حيوان ناطق" ويل کيږی، او د "حيوان ناطق" د مجموعې په ضمن کي "حيوان" وجود لری، لهذا حيوان پر افرادو د نوع په ضمن کي د مجموعې حمل کيږی، نه مستقلاً.

سوال: د کل او د کلي تر مينځ څه فرق سته؟

جواب: ۱): کل په خپلو اجزاؤ سره موجوده ګرزی، لکه سکنجبين چي په اوبو، عسلو او سرکه سره موجوده ګرزی، او کلي داسي نه دی، او د کلي په صورت کي جزئي په کلي سره موجوده ګرزی، د مثال په توګه زيد حيوان ناطق مع هذا التشخص دی، نو ترڅه وخته پوری چي حيوان ناطق نه وی تر هغه وخته پوری زيد وجود موندلای نسي.

۲): کلي پر خپلو جزئياتو باندی حمل کيږی، د مثال په توګه ويل کيږی "زيد انسان". اوس دلته انسان چي کلي دی پر زيد باندی حمل سوی دی. او کل په خپلو اجزاؤ باندی حمل کېدای نسي، د مثال په توګه داسي ويل کېدای نسي "الخل سکنجبين" يعني سرکه سکنجبين دی. ځکه حمل کول د يوشي پر بل شي باندی تقاضي ددې کوی چي محمول او محمول عليه په خارج کي متحد وی، د مثال په توګه "زيد قائم" اوس په خارج کي زيد او قائم تر مينځ اتحاد وجود لری. او جزء کېدل په خارج کي د مغايرت تقاضي کوی. اوس سکنجبين او سرکه په خارج کي جلا جلا شيان دي، ددوی ترمينځ هيڅ اتحاد نسته چي حمل صحت پيدا کړی.

سوال: کلي حمل کيږی او کل نه حمل کيږی، دغه خبره مطلقاً ده؟

جواب: ددوی ترمينځ دغه فرق هغه وخت دی چي د اجزاؤ څخه اجزائي خارجيه مراد سي، او هم دغه احزائي حقيقه دی، او که چيری اجزائي ذهنيه مراد سي نو بيا په دغه صورت کي د کل او کلي تر مينځ دغه فرق وجود نه لری، بلکه په دغه صورت کي کل هم پر اجزائو ذهنيو باندی حمل کيږی.

بالعدد: لکه زيد، عمر او ددوی څخه سېوا نور افراد د انسان.

سوال: موږ دا خبره نه منو چي زيد، عمر او د انسان د نورو افرادو حقيقت يو دی، ځکه د زيد حقيقت "حيوان ناطق مع هذا التشخص" دی، او د عمر دا بيا " حيوان ناطق مع هذا التشخص " دی. لهذا

د هر يوه په حقيقت کي تشخص داخل دی، څرنګه د هر يوه تشخص د هغه بل څخه جلا وی دغه ډول د هر يوه حقيقت ددوی څخه د هغه بل د حقيقت څخه جلا دی؟

جواب: موږ دا خبره نه منو چې دوی په اعتبار د حقيقت مختلف دي، بلکه دوی سره يو دي، پاته "مع هذا التشخص " دغه د هر يوه څخه د حقيقت د افرادو د انسان څخه وتلي دی، او حقيقت د هر يوه حيوان ناطق دی، او "مع هذا التشخص" د حقيقت څخه د افرادو خارج دی. او دغه محض ددوی تر مينځ د تميز او فرق دپاره راوړل کيږی.

دوهم جواب: مراد دلته حقيقت څخه حقيقت مشترکه ده نه حقيقت مختصه د هر فرد.

"**جواب ماهو**" په دغه سره د فصل څخه احتراز راغلي د مثال په توګه "ناطق"، او دغه ډول د **خاصه** (لکه ضاحک) څخه احتراز راغلي، او عرض عام (ماشي) څخه احتراز راغلي. ځکه فصل په جواب کي د سوال د "اى شيء هو في ذاته" راځي، او دوم په جواب کي د سوال د "اى شيء هو في عرضه" راځي. او دريم د يوه شي په جواب کي هم نه راځي.

عبارت

وَإمَّا غَيْرُ مَقُولٍ فِي جَوَابِ مَا هُوَ بَلْ مَقُولٌ فِي جَوَابِ أيْ شَيْءٍ هُوَ فِي ذَاتِهِ .وَهُوَ الَّذِي يُمَيِّزُ الشَّيْءَ عمَّا يُشَارِكُهُ فِي الْجِنْسِ كَالنَّاطِقِ بِالنِّسْبَةِ إلَى الْإنْسَانِ، وَهُوَ الْفَصْلُ .وَيُرْسَمُ بِأنَّهُ كَلِّيٌّ يُقَالُ عَلَى الشَّيْءِ فِي جَوَابِ أيِّ شَيْءٍ هُوَ فِي ذَاتِهِ .

ترجمه

او يا به مقول په جواب کي د ماهو نه وی، بلکه په جواب کي د سوال "د ای شيء هو في ذاته" وی، او دغه هغه کلي دی کوم چي شي د هغه شيانو څخه جلا کوی چي هغوی دده سره په جنس کي شريکان وي، لکه ناطق چي بالنسبت و انسان ته واخيستل سي، او دغه فصل دی، او ددې داډول تعريف کيږی: دا يو داسي کلي دی چي په جواب کي د سوال د "ای شيء هو في ذاته" راځي.

تشريح

فصل: هر هغه کلي چي د "ماهو" په جواب کي نه حمل کيږي بلکه د "أی شي هو فی ذاته" په جواب کي په شي باندي حمل کيږي.

سوال: مصنف ولي د مخکني کلياتو په ډول تعريف يې داسي و نه کړي "الکلی ان کان مقولا فی جواب أی شی هو فی ذاته" که چيري کلي د " أی شی هو فی ذاته" په جواب کي په شي باندي حمل کيږي. لهذا ددې قيد "غير مقول فی جواب ما هو" څه فائده ده؟

جواب: په حقيقت کي د فصل پر تعريف يو اعتراض واردېدي. چي تقرير د هغه اعتراض دادی: لفظ د "أی" د هغه شي د طلبولو دپاره وضع سوی دی چي هغه مسؤل عنه د هغه شيانو څخه جلا کوي چي هغه دده سره په مضاف اليه کي د "أی" شريک وي. د مثال په توګه تا د لری څخه يو شي وليدي بيا ستا يقين سو چي هغه شي حيوان دی. مګر تا ته دا معلومه نه سوه چي هغه کوم حيوان دی. نو تا سوال و کړی" أی حيوان ذالک" هغه کوم حيوان دی؟ نو اوس دلته د هغه شي پوښتنه کيږي چي هغه مشار اليه د هغه شيانو څخه جلا کوي چي هغوی د "أی" په مضاف اليه "حيوان" کي د مشار اليه سره شريکان ول. اوس تر دې ورسته که چيري يو کس

سوال وکړي او ووايي " الانسان أى شى هو فى ذاته" نو دلته سوال کونکي يوداسي ذاتي د ذاتياتو څخه د انسان طلبوي چي هغه انسان د هغه شيانو څخه جلا کړی چي هغه د انسان سره په شيئت کي شريک وي. نو اوس په جواب کي د دغه سوال لکه څرنګه د ناطق ويل صحت لری دغه ډول د حيوان ناطق ويل هم صحت لری. (ځکه حيوان ناطق انسان جلا کوي). ناطق فصل او حيوان ناطق حد دی. لهذا د فصل تعريف مانع نه سو. ځکه په ده کي حد داخل سو. او حال دا چي حد فصل نه دی؟ خلاصه دا سوه چي مصنف دغه سوال په نظر کي لري په دغه وجه ده وويل چي فصل هغه کلی دی چي په مسؤل عنه باندي د "ما هو" په جواب کي نه بلکه د "أى شى هو فى ذاته" په جواب کي حمل کيږي. نو اوس د دغه اعتراض دفع سو. او د دغه دفعوالي ئې په دوه ډوله دی.

اول: که څه هم په لغت کي په " أى" سره مطلق مميز او جلا کونکي طلبيږي مګر په اصطلاح کي د منطقينو دغه ډول نه ده بلکه په ده سره هغه جلا کونکي طلبيږي چي هغه د "ما هو" په جواب کي نه واقع کيږي. نو اوس حد ووتي. ځکه دی د "أى" په جواب کي نه واقع کيږي.

دوم: موږ دا نه منو چي په "أى" سره هغه شي طلبيږي چي هغه مسؤل عنه د هغه شيانو څخه جلا کوي چي هغه د مسؤل عنه سره په شيئيت کي شريک وي. بلکه په " أى" سره هغه شي طلبيږي چي هغه مسؤل عنه د هغه شيانو څخه جلا کوي کوم چي د مسؤل عنه سره په جنس کي شريک وي. ځکه فصل هغه وخت طلبيږي چي سائل ته دا معلومه وي چي دغه مسؤل عنه لپاره جنس سته. او که چيري ورته معلوم نه وه نو بيا فصل نه طلبيږي. ځکه کوم شي لپاره جنس نه وی د هغه لپاره فصل هم نه وي. (محقق طوسي) نو اوس په حد سره سوال نه وارديږي. ځکه حد مسؤل عنه په جنس کي د نورو څخه نه جلا کوي.

خلاصه حواشي ايوبي

"اى شيء هو في ذاته" **سوال:** "اى " مرفوع او که مجروره دی؟

جواب: مرفوع.

سوال: مرفوعيت يې صحت نه لری، ځکه "اى" مضاف اليه لپاره د "جواب" دی. او مضاف اليه مجروره وی نه مرفوع؟

جواب: په اصل کي "اى" مرفوع راځي، ځکه سوال د انسان په هکله مثلاً وسي نو داسي ويل کيږى " الانسان اى شيء هو في ذاته"، په دغه مثال کي "اى" مرفوع بناء برخبريت د "الانسان" ځخه دى. نو "اى شيء" ددغه سوال ځخه راواخيستل سو، او هم اوس پر هغه زاړه حال پاته دى. ځرنګه ددى زوړ حال د مرفوعيت وو، نو اوس هم هغه حال يې برقراره دى.

فانه يميزالإنسان عما يشاركه" : ناطق انسان د هغه شيانو ځخه جلا کوى کوم چي د انسان سره په حيوانيت کي شريکان دي، مثلا سوال وسي " الانسان اى شيء هو في ذاته" نو په جواب کي يې "ناطق" راځي. ځکه په "اى شي هو في ذاته" سره د سوال کولو په صورت کي مطلوب د سوال کونکي هغه شي وى چي هغه جلا کونکي په ذات کي وى. او هر هغه شي چي بل شي په ذات کي جلا کوى هغه جواب جوړيداى سي، نو ناطق جواب کي راتلاى سي.

﴿فائده﴾ : انسان او د حيوان د نورو افرادو دپاره حيوان جنسِ قريب دى. او "جسم نامي" ددوى دپاره جنس بعيد دى. او دغه د انسان علاوه و درختي ته هم شامله دى. او "جسم مطلق" د انسان دپاره جنس ابعد دى. او شامله د انسان ځخه سپوا و ډبرى ته هم دى. او "جوهر" ابعد الابعد جنس دپاره د انسان دى. او دغه د انسان ځخه سپوا و عقول عشره ته هم دى. "ناطق" فصل قريب دپاره د انسان دى(حيوان پخپله مستقلاً وجود نه لرى، بلکه ناطق چي فصل دى حصول د حيوان په انسان کي تر سره کړى). "حساس" فصلِ بعيد دى، او په ده سره د "جسم نامي " حصول په حيوان کي اوسي. او "نامي" فصل ابعد دى، په دغه سره د جسم مطلق حصول په جسم نامي کي تر سره سي. او "قابل الابعاد" بيا فصل ابعد الابعد دى، په دغه سره د جوهر حصول په "جسم مطلق" کي و سي. ابعاد ثلاثه د اوږدوالي ، پلنوالي او جوروالي ځخه عبارت دي.

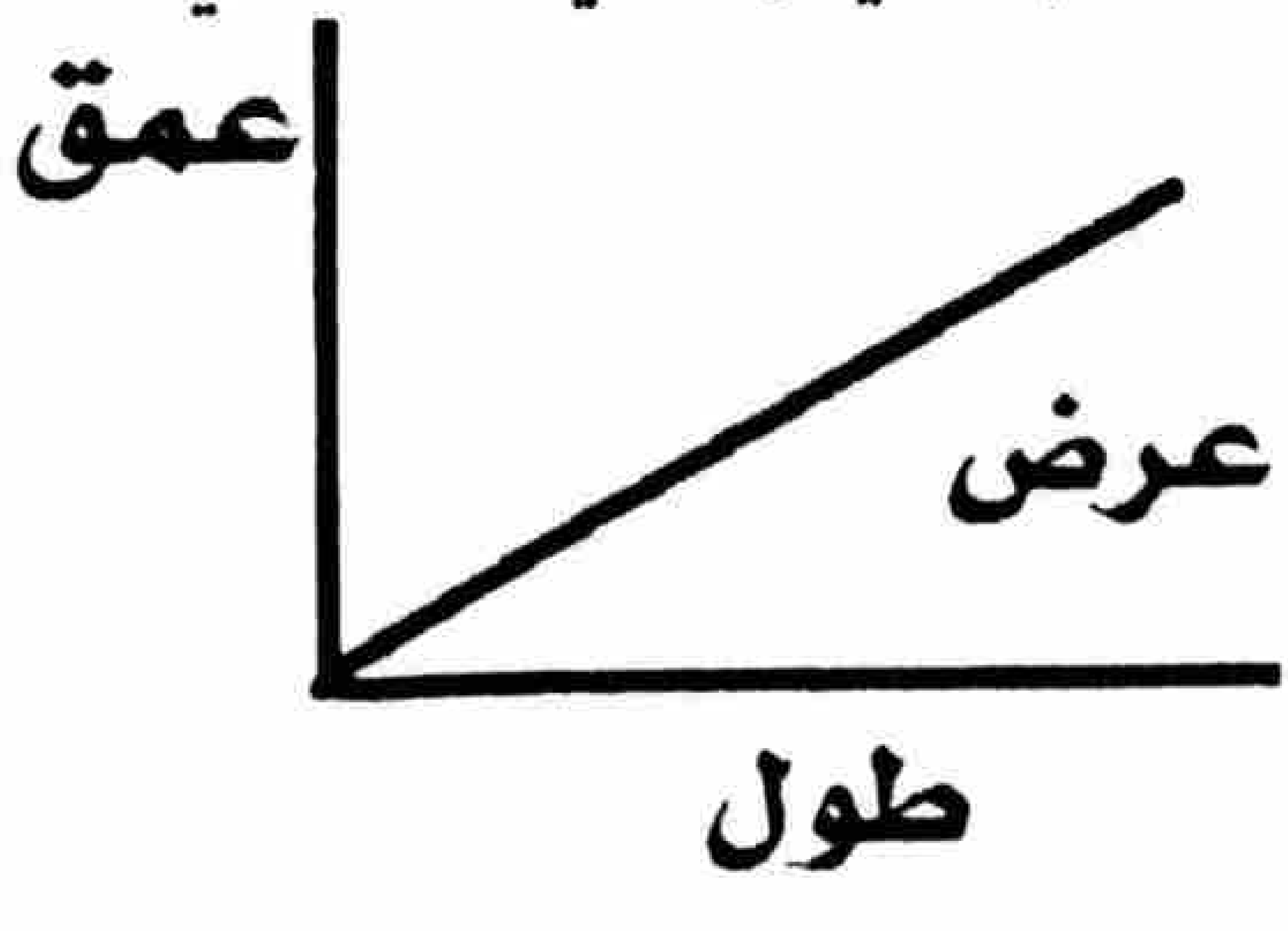

﴿فائده﴾: ۱: **جنس قریب**: که چېرې جنس په جواب کې د سوال د ماهیت او دبعض مشارکاتو ثخه دماهیت واقع کیږي. او دغه جنس په جواب کې د سوال د ماهیت او د ټولو مشارکاتو ثخه واقع کیږي نو دغه جنس ته جنس قریب ویل کیږي. لکه حیوان چي ویل کیږي په جواب کې د سوال د انسان او د فرس ثخه. دغه ډول حیوان په جواب کې د سوال د انسان او د بقر او د فرس ثخه ویل کیږي.

۲: **جنس بعید**: که چېرې دغه جنس جواب ؤ د سوال ثخه د ماهیت او دبعضې مشارکاتو ثخه د ماهیت نو دغه جنس بیا جواب ؤ د سوال ثخه د ماهیت او د بعضې مشارکاتو آخر ثخه نو دغه جنس چي اوله پلا په جواب کې واقع کیږي. دغه جنس ته جنس بعید ویل کیږي .لکه جسم نامي چي ویل کیږي په جواب کې د سوال کولو د انسان او د نباتات ثخه. او دغه جسم نامي بیا نه ویل کیږي په جواب کې د سوال کولو د انسان او د فرس ثخه. بلکې په دغه وخت کې یې بیا په جواب کې حیوان واقع کیږي. د دې وجهې ثخه چي ثه وخت سوال د امور مختلف الحقائق ثخه وسي دغه وخت مقصود په سوال سره انکشاف د داسې حقیقت دی چي دغه حقیقت تام الاشتراک وي په مابین کې د دغه امور مختلفه او د دې امورو مختلفه په مابین کې دا ډول بل تام الاشتراک حقیقت نه وي. لهذا ثه وخت چي سوال د انسان او د فرس ثخه وسي په دغه وخت کې مقصود انکشاف د داسې حقیقت دی چي هغه د انسان او د فرس په مابین کې تام الاشتراک وي. او دغه حقیقت جسم نامي نه دی. ځکه پرته د جسم نامي بل یو داسي حقیقت ستهٔ چي هغه ددوي په ما بین کي تام الاشتراک دی او هغه حیوان دی. په دغه وجه بیا چي سوال د انسان او د فرس ثخه وسي نو په جواب کې یې جسم نامي نه واقع کیږي. بلکې حیوان واقع کیږي. او مرتبې د **بعد** په اعتبار سره د تعدد د جوابونو معلومیږي. یعنې که چېرې یو جواب ؤ. نو دغه جنس قریب دی. او که چیري دوه جوابونه وه نو دغه اول جنس بعید په یوه مرتبه سره دی. او که چیري درې جوابونه وه نو دغه اول بیا جنس بعید په دوو مرتبو سره دی. او که چیري ثلور جوابونه وه نو دغه جنس اول بعید په درو مرتبو سره دی. لکه سوال د انسان او د فرس په باره کي وسي نو په جواب کي ئي حیوان راځي. او که سوال د انسان او نبات ثخه وسي نو جواب یې جسم نامي دی. او که

چيرې د دغه انسان او د بعضې مشارکاتو څخه د انسان سوال وسي لکه فرس نو په جواب کې بيا حيوان واقع کيږي . نو دغه جسم نامي ته بعيد په يوه درجه سره ويل کيږي . او که چيرې د دغه انسان او د بعضې مشارکاتو آخرو څخه سوال وسي . لکه **الانسان والحجر ماهما** نو په جواب کې يې مطلق جسم واقع کيږي . او که چيرې د دغه انسان او د بعضې مشارکاتو د انسان په باره کې سوال وسي لکه **الانسان والفرس ماهما** . نو په جواب کې يې جسم نامي ويل کيږي . او که چيرې د دغه انسان او د بعضې مشارکاتو څخه د انسان سوال وسي لکه **الانسان والفرس ماهما** نو په جواب کې يې حيوان واقع کيږي . لهذا جسم مطلق جنس بعيد په دوو درجو سره دی .يعني جنس ابعد دی . او ته نور په دغه مذکور باندې قياس کړه . نو خلاصه دا سوه چي عدد د اجوبو به زيات وي تر عدد د بعد .يعنى که جواب يو ؤ نو بعد نسته او که دوه جوابونه وه نو بيا يو بعد سته. او که درې جوابونه وه نو بيا بعد په دوو درجو سره سته او که څلور جوابونه وه بيا بعد په درېو درجو سره سته.

كالناطق بالنسبة الي الإنسان" ناطق فصل دی، او دغه انسان د هغه شيانو څخه جلا کوی چي دده سره په جنس کي چي حيوان دی شريکان وي. د مثال په توګه وويل سي "الانسان ای حيوان هو في ذاته" . ځکه د انسان سره په جنس کي ډېر شيان شريکان دي د مثال په توګه آس، پوسه ، غويی او دغه ډول نور. نو ددغه مخکني سوال په جواب کي "ناطق" راځي. ځکه ناطق انسان د خپلو شريکانو څخه جلا کوی. نو دغه "ناطق" فصل دی.

"اعلم ان السوال عن الماهية " که چيری د يو شي په هکله په "ای شي هو في ذاته" سره پوښتنه وسي د مثال په توګه د انسان په باره کي سوال داډول وسي "الانسان أی شی هو فی ذاته" نو د دغه سوال په جواب کي چي کوم فصل راسي صحت لری، عام تر دې قريب او که بعيد وی. (ځکه په سوال کي لفظ د" شي" راغلي دی. او لفظ د" شي" د يو جنس سره د انسان خاصوالي نه لري. نو دغه ډول په دغه صورت کي چي کوم جواب راځي هغه هم خاصوالي د يو فصل سره ددغه فصولو نه لري)، ځکه څه وخت چي په "أی شي هو فی ذاته" سره سوال وسي نو په دغه سره هغه شي طلبيږي چي هغه تميز ذاتي فائده کوی. او هر هغه شي چي تميز ذاتي فائده کوي هغه ددې صلاحيت لري چي په جواب کي د "أی

شی هو فی ذاته" راسي، نو دا معلومه سوه چي هر یو ددغه فصولو څخه په جواب کي د " الانسان أی شی هو فی ذاته" واقع کېدا سي. البته که چیري سوال خاص سي اود شي په ځای حیوان یا بل جنس وویل سي داډول "الانسان أی حیوان"" الانسان أی جسم" نو په دغه صورت کي هر فصل د انسان ویل کېدای نسي، بلکه هغه فصل ویل کیږي چي هغه انسان د هغه شیانو څخه جلا کوي چي هغه دده سره په هغه جنس کي شریک وي چي هغه مضاف الیه د لفظ د "أی" واقع سوي وی. لهذا سوال قرینه د جواب ده. په سوال کي چي کوم جنس ذکر سوی نو په جواب کي هغه فصل ذکر کیږی کوم چي دغه مسؤل عنه د هغه شیانو څخه جلا کوی کوم چي د مسؤل عنه سره په ذکر سوی جنس کي شریکان وي.

فافهم: **سوال:** موږ دا خبره نه منو چي سوال مطلقاً قرینه د جواب وی، بلکه سوال هلته قرینه ده که چیری د یو شي تمیز ذاتي په جنس قریب کي طلب سوی وی، نو دلته سوال قرینه پر دې ده چي دده په جواب کي به فصل قریب واقع کیږی، د مثال په توګه سوال وسي "الانسان ای حیوان هو في ذاته " . دغه سوال قرینه پر دې چي په جواب کي به فصل قریب راځي، ځکه بعید په جواب کي راتلای نسي، او که چیری تمیز ذاتي د یو شي په جنس بعید کي طلب سوی وی، د مثال په توګه وویل سي "الانسان ای جسم هو في ذاته " نو اوس دلته سوال قرینه پر جواب نه ده، ځکه دلته په جواب کي لکه "جسم نامي" چي راتلای سي نو "حیوان" هم راتلای سي، لهذا دلته سوال قرینه پر جواب نسوه؟

جواب: په هر صورت کي سوال قرینه پر جواب ده، ځکه د یو شي تمیز ذاتي په کوم جنس کي طلب سي، او د هغه په هکله سوال وسي نو په جواب کي هغه فصل راځي کوم چي دغه شي په دغه جنس کي د نورو څخه جلا کوی،او ددغه فصل راوړل کي کومه خطا نسته. اوس که په دغه صورت کي بل فصل راوړل سي چي په دغه سره هم جلا والي راځي نو دا هم صحی ده.

سوال: " جواب ای شيء هو في ذاته " دغه قید د څه لپاره دی؟

جواب: په دې سره جنس، نوع او عرض عام ووتل، ځکه جنس، او نوع په جواب کي د سوال د "ما هو" واقع کیږی، نه د "ای شي هو في ذاته " کي. پاته عرض عام سو نو هغه د کوم سوال په

جواب کي نه واقع کيږی. خاصه هم په دغه قيد ووزی، ځکه خاصه په جواب کي د سوال د "ای شي هو في عرضه" واقع کيږی. نو تعريف مانع او جامع و ګرزيدی.

عبارت

وَأَمَّا الْعَرَضِيّ : فَإِمَّا أَنْ يَمْتَنِعَ انْفِكَاكُهُ عَنِ المَاهِيَّةِ، وَهُوَ الْعَرَضُ اللَّازِمُ .أَوْ لَا يَمْتَنِعَ وَهُوَ الْعَرَضُ المَفارِقُ .وَكُلُّ وَاحِدٍ مِنْهُمَا إِمَّا أَنْ يَخْتَصَّ بِحَقِيقَةٍ وَاحِدَةٍ وَهُوَ الخَاصَّةُ. كَالضَّاحِكِ بِالْقُوَّةِ وَالْفِعْلِ لِلْإِنْسَانِ .وَتُرْسَمُ بِأَنَّهَا كُلِّيَةٌ تُقَالُ عَلَى مَا تَحْتَ حَقِيقَةٍ وَاحِدَةٍ فَقَطْ قَوْلاً عَرَضِيًا .وَإِمَّا أَنْ يَعُمَّ حَقَائِقَ فَوْقَ وَاحِدَةٍ وَهُوَ الْعَرَضُ الْعَامُّ .كَالمُتَنَفِّسِ بِالْقُوَّةِ وَالْفِعْلِ بِالنِّسْبَةِ لِلْإِنْسَانَ وَغَيْرِهِ مِنَ الحَيَوَانَاتِ. وَيُرسَمُ بِأَنَّهُ كُلِّيٌّ يُقَالُ عَلَى مَا تَحْتَ حَقَائِقَ مُخْتَلِفَةٍ قَوْلاً عَرَضِيًا.

ترجمه

د دغه کلي عرضي جلا والي د ماهيت څخه به يا ممتنع وی دغه عرض لازم دی، او يا به ممتنع نه وی. او دغه عرض مفارق دی. هر يو د لازم او مفارق څخه خاص تر يو حقيقت پوری وی نو دغه ته خاصه ويل کيږی، لکه انسان د خندا صلاحيت لرل او يا خندل. او د خاصه تعريف داډول کيږی : خاصه يو داسي کلي عرضي ده کوم چي صرف پر افرادو د يوه حقيقت حمل کيږی په حمل عرضي سره. او يا به تر يوه زيات حقائقو ته عامه او شامله وی. دغه عرض عام دی. لکه د انسان او دده څخه سبوا د نورو افرادو د حيوان صلاحيت د ساه اخيستولو لرل، او يا بالفعل ساه اخيستل. او تعريف يې داډول کيږی: هغه کلي عرضي چي د مختلفو حقائقو پر افرادو باندی په حمل عرضي سره حمل کيږی.

تشريح

عرض لازم : هر هغه کلي چي د خپلو افرادو د ماهيت څخه وتلي وی، د دغه خارجي شي جلا والي د افرادو څخه د ماهيت به ممتنع وی، او يا به ممتنع نه وی. که چيري ممتنع وی، نو دغه ته عرض لازم ويل کيږی.

مثال: طاق والي د درو، اوس دري بېله طاقوالي کېدای نسي.

عرض مفارق: هر هغه کلي عرضي چي دده جلا والي د ماهيت څخه ممتنع نه وی دغه ته عرض مفارق ويل کيږي. لکه خندا بالنسبت و انسان ته، ډير داسي کسان بالفعل سته چي هغه خندونکي نه وي. لهذا د خندا بالفعل جلا والي د انسان څخه ممتنع نه دی.

خاصه: هر هغه کلي عرضي چي په حمل عرضي سره د یوه حقیقت پر افرادو باندی حمل کیږی. لکه ضاحک چي پر افرادو د انسان حمل کیږی.

عرض عام: هغه کلي عرضي چي پر افرادو د یوه حقیقت او پر افرادو د مختلفو حقائقو په حمل عرضي سره حمل کیږی. لکه ماشي یعني تګ کونکي دغه انسان او پر نورو افرادو د حیوان په حملِ عرضي سره حمل کیږی.

خلاصه حواشي ایوبي

په دې خبره سره پوه سه چي عرضي دوه قسمه لري. ۱: خاصه : ۲: عرض عام.

سوال: کلي عرضي ولي په دغه دو قسمونو کي حصر دی؟

جواب: ځکه عرضي به یا پر افرادو د یوه حقیقت حمل کیږی او یا پر افرادو د ډیرو حقیقتونو که چیری پر افرادو د یوه حقیقت حمل کیږی نو دغه ته خاصه ویل کیږی. او که چیری پر افرادو د ډیرو حقائقو حمل کیږی نو دغه ته عرض عام ویل کیږی. نو د کلي اقسام په پنځه کي حصر سوه . ۱: جنس. ۲: نوع. ۳: فصل. ۴: خاصه. ۵: عرض عام.

سوال: تقسیم د مصنف"په دغه طریقه سره چي ده هغه کلي چي خارج د ماهیت څخه د افرادو وی اول دواره و عرض لازم او مفارق ته تقسیم کړي. دوم ځلي بیا ده هر یو ددوی څخه و عرض عام او خاصه ته تقسیم کړي"صحی نه دی.ځکه دلته یوه د دوو خرابیو څخه پېښېږی، ۱: د اقسامو اوه کېدل داډول چي مصنف رحمه الله عرض لازم او مفارق مستقل قسمونه د کلي و ګرزول "ځکه ده کلي خارجي اولا و دوی ته تقسیم کړي"، او بیاده عرض عام او مفارق دکلي خارجي مستقل قسمونه شمار کړل داډول چي ده هر یو ددوی څخه په هغه طریقه سره تعریف و کړي "یرسم الخ" لکه ده چي دهغه مخکني کلیاتو تعریف کړي دی.لهذا څلور قسمونه عرضي او درې ذاتي(جنس،نوع اوفصل) سوه. لهذا ټوټل قسمونه اوه سوه.او حال دا چي د کلي پنځه قسمونه دي نه اوه؟ لهذا د مصنف لپاره دغه ډول تقسیم کول په کار و چي ده کلي خارجي اول دواره و عرض عام او خاصه ته تقسیم کړي وای. بیا ئې لازم او مفارق ددوی دو قسمونه ګرزولي وای. نو اولاً به اقسام د کلي به په پنځه قسمونه کي حصر سوي وای.

۲: د جمهورو مخالفت راتلل داډول چي هغوی خاصه او عرض عام د اقسامو اولیو څخه د کلي ګرزولي دي. او د مصنف د تقسیم مطابق خاصه او عرض عام د اقسامو ثانویه څخه د کلي خارجي جوړ سوي دي. او مخالفت د جمهورو بیله ضرورته مناسب نه دی؟

اول جواب: دکلي خارجي ددغه څلورو اقسامورجوع ودوواقسامو ته کیږي دغه ډول چي دغه کلي خارجي به تر افرادو د یوه ماهیت خاص وي او یا به نه وي. لهذا د تقسیم څخه ښکاره څلور والي دکلي خارجي داقسامو دي. مګر حاصل ددغه څلورو دوه والي دی. لهذا مصنف و حاصل ته د اقسامو کتلي دي. که څه هم تا (اعتراض کونکي) و ظاهر ته د تقسیم کتل کړي دی.

دوم جواب: د کلي خارجي اقسام په څلور کېدلو کي کوم حرج نسته، ځکه لکه څه ډول چي نوررو منطقینو دکلي خارجي دوه قسمونه شمیرلي دي. دغه ډول ده څلور شمیرلي دي. لهذا په دغه کي پرته دقوم دمخالفت راتللو بل څه نه لازمیږي. لهذا ده دلته د قوم مخالفت کړي دی لکه څرنګه چي ده د قوم مخالفت په تقسیم کي د لفظ و طرف ته د کلي او جزئي کړي وو. لهذا هر یوه ته خپل تګ لاره خوښه وی.

"ان يختص بحقيقة واحدة " **سوال:** دلته مراد د حقیقت څخه کوم حقیقت دی؟

جواب: حقیقت نوعي، لهذا خاصه هغه کلي عرضي ده کومه چي د افرادو سره د حقیقتِ نوعي خاص وی.

تبصره: د حقیقتِ څخه حقیقت نوعي اخیستل دغه خبره د ضعف څخه ډکه ده، ځکه منطقینو د خاصه وېش و دو قسمونو ته کړی دي. ۱: خاصة النوع. ۲: خاصة الجنس. لهذا خاصة النوع د یوه حقیقت پر افردو حمل کیږی. او خاصة الجنس پر افرادو د مختلفو حقیقتونو حمل کیږی. لهذا د حقیقت څخه مطلق مراد دی عام تر دي حقیقت نوعي او که جنسي وی.

مثال الخاصة من العرض اللازم : **خاصه لازمه:** هر هغه خاصه چي و ټولو افردو ته د ماهیت عارضه وی. لکه ضاحک بالقوه لپاره د انسان. اوس د انسان هر فرد بالقوه خندا کونکي وی.

خاصه مفارقه: هرهغه خاصه چي وټولو افرادو ته د یو ماهیت شامله نه وی. لکه بالفعل د انسان خندا کول. اوس ټوله افراد دانسان بالفعل خنداکونکي نه وي. ځکه ددوی څخه بعض خاموش او بعض ددوی څخه ژړا کونکي وي.

"علي ما تحت حقائق مختلفة" **سوال:** په تعریف کي د عرض عام لفظ د "حقائق" صحت نه لری، ځکه "حقائق" د "حقیقة" جمع ده. او د جمعي اطلاق پر درو او یا پر زیات تر درو کیږی. نو معني د عبارت داګرزی: عرض عام هغه کلي خارجي دی چي پر افرادو د درو حقائقو حمل کیږی، نه پر افرادو د دو حقائقو. او حال دا چي عرض عام پر افرادو د دوو حقائقو هم حمل کیږی. لکه "الانسان و الفرس ماشیان"؟

جواب: دلته د جمعِ څخه لغوی مراد ده نه اصطلاحي. او د جمعِ لغوی اطلاق پر زیات د یوه کیږی، بیا عام تر دې دوه او که زیات تر دوو وی. او دغه د منطق په ټولو تعریفونو کي معتبره خبره ده، البته که چیری قرینه د جمعِ اصطلاحي پر مرادولو باندی وجود و لری، نو بیا هلته هم هغه جمعِ اصطلاحي مراده ګرزی.

عبارت

اَلْقَوْلُ اَشَارِحُ: الحَدُّ :قَوْلٌ دَالٌّ عَلَى مَاهِيَّةِ الشَّيْءِ .وَهُوَ الَّذِي يَتَرَكَّبُ مِنْ جِنْسِ الشَّيْءِ وَفَصْلِهِ الْقَرِيبَيْنَ .كَالحَيَوانِ النَّاطِقِ بِالنِّسْبَةِ إِلَى الْإِنْسَانِ.وَهُوَ الحَدُّ التَّامُّ.

ترجمه

د قول شارح بیان. حد هغه قول دی کوم چي دیو شي پر حقیقت او ماهیت باندی دلالت کوی. او دغه دیو شي د جنس قریب او فصلِ قریب څخه مرکبیږی. لکه د انسان په تعریف کي حیوان ناطق ویل.

تشریح

قول شارح: هغه معلوم د تصوراتو څخه چي د هغه په توسط مجهولي تصوری حاصلیږی. دغه ته قول شارح، معرِف هم ویل کیږی.

د تسمیه دوجي بیان: قولِ شارح یو لفظ مرکب د قول او د شارح څخه دی. "قول" لکه څرنګه و مرکب ته ویل کیږي دغه ډول تعریف هم اکثره مرکب وی.او لفظ د "شارح" څرنګه د شرحي څخه دی. شرح و وضاحت او شارح ووضاحت کونکي ته ویل کیږي دغه ډول په هغه معلومي تصوري چي د هغه په توسط سره مجهول معلومیږي هم د شي حقیقت واضح ګرزي.

حد: "حد" په لغت کي و منعي ته ویل کیږي .او هغه تعریف چي په ذاتیاتو باندي د شي مشتمله وي هغه هم د معرف "په فتحه سره" ټوله اغیار د داخلېدو څخه منع کوي په دغه وجه سره ده ته حد ویل کیږي.

حدتام: هرهغه حدچي پر جنسِ قریب اوفصلِ قریب باندي د یو شي مشتمل وی. لکه د انسان تعریف په حیوان ناطق سره وسي. نو د انسان جنسِ قریب حیوان او فصلِ قریب یې ناطق دی. نو دغه تعریف د جنسِ قریب او فصلِ قریب څخه د انسان مرکب دی.

خلاصه حواشي ایوبي

د منطقینو د اصطلاحاتو څخه یو قولِ شارح دی. او قول شارح و تعریف ته ویل کیږی، او دغه عام و حد او رسم دواړو ته دی. ځکه تعریف د شي به یا په ذاتیاتو او یا به په عرضیاتو سره

وی. که چیری په ذاتیاتو سره وی نو دغه ته حد ویل کیږی. او که په عرضیاتو سره وی نو هغه ته رسم ویل کیږی.

سوال: "قول شارح" څه ترکیبي حیثیت لری؟

جواب: دغه په اعتبار د معني پر تېر سوی عبارت باندی عطف دی، او هغه تېر سوی عبارت "منها ایساغوجي" دی، نو تقدیر د عبارت دا ګرزی "منها ایساغوجي و منها القول الشارح". قول په لغت کي مرکب او شارح په لغت کي واضح کونکي ته ویل کیږی.

قال السید: دلته شارح د مصنف د راتلونکي عبارت د مخکني عبارت سره د ربط بیان کوي. خلاصه د دغه داده: مقصد د منطقي د هغه شي حاصلول وی چي هغه مجهول او نامعلومه وی اوس به دغه نامعلوم او مجهول شي د تصوراتو د قبیلې څخه وی، او یا به د تصدیقاتو د قبیلې څخه وی. او هغه شي چي د هغه په توسط سره و دغه نا معلوم شي ته رسېدل راځي هغه ته قول شارح ویل کیږي. او دغه قول شارح په پنځو کلیاتو باندي موقوف دی. لهذا مخکني کلام په بیان د موقوف علیه او راتلونکي کلام په بیان باندي د موقوف مشتمل دی. د دغه وجي مصنف د موقوف علیه د بیان څخه د فارغ والي ورسته شروع په بیان سره د موقوف و کړل او وېویل: القول الشارح.

سوال: د سید سند رحمه الله د دغه قول څخه "الغرض من المنطق" مقصد څه دی؟

جواب: مقصد د دې قول څخه جواب ورکول د یو مقدر سوال څخه دی، تقریر د سوال دا دی چي څه وخت چي مصنف رحمه الله د بیان څخه د پنځو کلیاتو فارغه سو نو بیا ده ولي تر دغه ورسته بیان د قول شارح راوړي، د دې څه وجه ده، نو سید رحمه الله جواب ورته ورکړي چي د علم المنطق اصلي مقصد د قول شارح او حجت څخه سېوا حاصلېدلای نسي. نو څرنګه دی موقوف علیه د پاره د مقصود وو په دې وجه مصنف رحمه الله دغه بحث ورسته تر بحث د پنځو کلیاتو راوړي.

سوال: مصنف رحمه الله د قول شارح بحث ورسته تر بحث د پنځو کلیاتو ولي راوړي، د دې څه وجه ده؟

جواب: كليات ماده، او اصل لپاره د قول شارح دي، ځكه قول شارح مركب ددغه كلياتو څخه وى. نو كليات ماده لپاره د قول شارح دي. نو كليات اصل سوه په دغه وجه دوى مخكي كړل سول. دغه داسي دى لكه مصنف رحمه الله د قضاياؤ بحث مخكي تر بحث د حجت راوړى دي. ځكه قضايا ماده او اصل لپاره د حجت دي.

اقول التعريفات: كه چيرى تعريف د يوشي په ټولو ذاتياتو سره د هغه شي وى نو دغه ته حد تام ويل كيږى. لكه د انسان تعريف په حيوان ناطق سره كول. اوس دغه ته حد په دې وجه ويل كيږي چي حد په لغت كي منع كولو ته ويل كيږي دغه ډول دغه حد تام هم په ذاتياتو باندي د شي د مشتملوالي د وجي مانع د اغيارو څخه د دغه معرَف وى. او دغه ته تام په دې وجه ويل كيږي چي دغه حد په ټولو ذاتياتو باندي د شي مشتمل وى.

او كه چيرى په بعضو ذاتياتو سره د شي وى نو هغه ته بيا حد ناقص ويل كيږى. لكه د انسان تعريف په جسم ناطق سره كول. نو اوس دلته جسم جنس بعيد لپاره د انسان او ناطق فصل قريب لپاره د انسان دى. اوس دغه ته حد په دې وجه ويل كيږي چي دغه پر فصلِ قريب د شي مشتمله وى. او ناقص په دې وجه ورته ويل كيږي چي په دغه حد كي كموالي د حد تام د اجزاؤ وى. او هغه جنس قريب دى.

قوله علي ماهية الشيء " حد دلالت پر ماهيت د شي كوى. په دغه قيد سره رسم ووتي، ځكه رسم پر ماهيت د شي دلالت نه كوى بلكه پر عرضياتو د شي دلالت كوى.

سوال: لفظ د "حد" تعريف كول صحت نه لرى، ځكه دغه "حد" په حيث د حد سره و تعريف او و يو بل حد ته ضرورت لرى. نو دغه ډول "حد الحد" هم و حد ته محتاجه دى. ځكه دغه حد هم په وصف سره د حد والي موصوفه دى. دا ډول تر آخره پوري. نو تسلسل لازم سو. او تسلسل باطل دى. نو د حد تعريف كول هم باطل دى؟

جواب: د "حد" تعريف كول صحت لرى. او "حد الحد" و بل حد ته محتاجه نه دى. ځكه عقل "حد الحد" په اعتبار د ذات معتبروى نه په حيث سره د اضافت. او په دغه حيث سره "حد" مساوي د معرَف سره دى. او دى و بل حد ته محتاجه نه دى. او كه چيري دى په حيث د اضافت معتبره

سي نو بیا هم تسلسل نه راځي: **ځکه عقل** "حد الحد" همېشه په دغه حیث سره نه معتبر وي. نو عقل دغه تسلسل په قطع کولو سره د اعتبار "دحد الحد په حیثیت سره د حدوالي" قطع کړي.

اعلم ان ماهیة الإنسان" ماهیت د انسان مرکب د "حیوان" او "ناطق" **ثخه** دی. او حیوان عبارت د "جسم نامي حساس متحرک بالارادة " **ثخه** دی یعني نما کونکي جسم، حس لرونکي او په اراده سره حرکت کونکي دی. او جسم عبارت د جوهر **ثخه** دی کوم چي اهلیت د ابعادو ثلثه وو لری. او دغه ابعاد عبارت د اوږدوالي، پلنوالي، او جوروالي **ثخه** دی. "الجوهر القابل الخ" د ذاتیاتو **ثخه** د جسم دی. او دا قول "نما کونکي حس لرونکي او په اراده سره حرکت کونکي " دغه ذاتیات د حیوان دی. او حیوان ذاتي لپاره د انسان دی. نو دغه معناګاني ټولې ذاتیات لپاره د انسان دي. حیوان جنس قریب لپاره د انسان دی، جسم نامي جنس بعید لپاره د انسان دی. جسم مطلق جنس ابعد لپاره د إنسان دی. او جوهر جنس ابعد الابعد لپاره د انسان دی. ناطق انسان د هغه شیانو **ثخه** جلا کوی کوم چي د انسان سره په جنس قریب کي شریکان دي. او دغه ناطق فصل قریب لپاره د انسان دی. او حساس انسان د هغه شیانو **ثخه** جلا کوی کوم چي په جنس بعید یعني جسم نامي کي شریک دي. نو حساس فصل بعید لپاره د انسان دی. او نامي انسان د هغه شیانو **ثخه** جلا کوی کوم چي د انسان سره په جنس ابعد یعني جسم مطلق کي شریک دی، دغه ته فصل الابعد ویل کیږی. او قابل الابعاد انسان د هغه شیانو **ثخه** جلا کوی کوم چي دده سره په جنس ابعد الابعد کي شریک وي. چي هغه جوهر دی. نو دغه فصل ابعد الابعد لپاره د انسان دی.

سوال: هغه تعریف چي دلالت پر ماهیت د شي کوی هغه ته حد ویل صحت نه لری، ځکه حد مصدر دی، او مصدر وصف وی. او تعریف چي مانع د اغیارو **ثخه** وی هغه ذات سره د وصفه وی یعني مانع (منعه کونکي) ، نه وصف چي منع ده، لهذا د حد اطلاق پر معرِف یعني مانع (ذات سره د وصف) باندی صحت نه لری؟

اول جواب: دغه حمل د وصف پر ذات باندی دپاره د مبالغه دی. او د دغه استعمال زیات دی، لکه پر زید باندی په دې مثال کي "زید عدل" سوی دی، لهذا معرِف د ډېر منعه کولو په وجه ګواکي دی پخپله منعه ده، نو پر ده باندی د منعِ اطلاق وسو.

دوم جواب: بعضو بيا ويلي د چي حد مصدر نه بلکه اسم فاعل دی، په اصل کي "حادِد" وو، بيا د اول دال حرکت ساقطه سو او په دوم کي ادغام کړل سو، نو "حادًا" و ګرزېدی، بيا په دې کي په حذف سره د الف تخفيف تر سره سو، نو "حد" وګرزېدی.

سوال: تعريف د حدِ تام صحی نه دی، ځکه ضمير د "هو" و مطلقِ حد ته راجع دی، ځکه هر ضمير لره مرجع پکار وی، او مخکي ذکر مطلق حد دی، نه حدِ تام، نو ضمير د "هو" هم دغه مطلق حد ته راجع دی، نو معرَف (د چا چي تعريف کيږی) مطلق حد دی، او تعريف بيا ذَ مطلق حد نه دی، ځکه مطلق حد و حد و حدِ ناقص ته شامله دی، مګر دغه تعريف محض و حدِ تام ته شامله دی نه و ناقص ته، نو معلومه سوه چي دغه د مطلق حد تعريف نه دی، بلکه د حدِ تام تعريف دی، لهذا د معرَف او معرِف تر مينځ تطبيق نه راغلي؟

اول جواب: عبارت د مصنف رحمه الله د ليکونکو پر خطا محموله دی، اصل عبارت داډول دی "هو اما يترکب "يعني دغه حد مطلق به يًا مرکب د جنس قريب الخ څخه وی، ،لهذا اصل "اما" وو مګر ليکونکي دغه "ما" و ليکي او همزه يې و نه ليکل. نو اوس سوال دفعه سو، ځکه ضمير راجع و مطلق حد ته دی، مګر تعريف دده نه بلکه دده د يو قسم چي حدی تام دی د هغه دی، نو د معرَف او معرِف تر مينځ موافقت راغلي.

دوم جواب: عبارت د مصنف حمل پر تقدير د مبتدأ او خبر دی، اصل عبارت داډول دی "هو (مبتدا) قسمان (خبر)احدهما الذی الخ" . يعني حد دوه قسمه لری، اولني قسم دادی چي مرکب د جنس قريب او فصلِ قريب څخه وی. نو اوس سوال دفعه سو، او دغه جواب تر هغه مخکني غوره دی، ځکه د هغه مطابق د حد ناقص په تعريف کي هم بدلېدل کول پکار دی، داډول " هو اما يترکب عن جنس الشيء و فصله القريبين کالحيوان الناطق بالنسبة الي الانسان و هو حد التام ، و اما يترکب من جنسه البعيد و فصله القريب کالجسم الناطق بالنسبة الي الانسان و هو الحد الناقص". څرنګه دغه جواب پر ډېرو تقديراتو مشتمله دی په دې وجه دی کمزوری تر دوم جواب و ګرزول سو.

عبارت

وَالحَدُّ النَّاقِصُ :وَهُوَ الَّذِي يَتَرَكَّبُ مِنْ جِنسِ الشَّيْءِ الْبَعِيدِ وَفَصْلِهِ الْقَرِيبِ .كَالْجِسْمِ النَّاطِقِ بِالنِّسْبَةِ إِلَى الْإِنْسَانِ. وَالرَّسْمُ التَّامُّ وَهُوَ: الَّذِي يَتَرَكَّبُ مِنْ جِنسِ الشَّيْءِ الْقَرِيبِ وَخَوَاصِّهِ اللَّازِمَةِ لَهُ كَالحَيَوانِ الضَّاحِكِ فِي تَعْرِيْفِ الْإِنسَانِ.

ترجمه

او حدِ ناقص دی، او دغه مرکب د یو شي د بعید جنس او د قریب فصل څخه وی. لکه جسم ناطق په تعریف کي د انسان . او رسم تام دی، دغه مرکب د شي د جنسِ قریب او د هغه د خاصه لازمه څخه وی، لکه حیوان ضاحک په تعریف کي د انسان.

تشریح

حدِ ناقص: هر هغه حد چي پر جنسِ بعید او پر فصل قریب باندي د یو شي مشتمله وی. لکه د انسان تعریف په جسم ناطق سره کول. جسم جنس بعید لپاره د انسان دی، او ناطق فصل قریب لپاره د انسان دی.

د تسمیه د وجي بیان: حد ناقص ته حد د مخکني وجي په خاطر ویل کیږي. او ناقص په دي وجه ورته ویل کیږي چي په دغه حد کي کموالي د حد تام د اجزاؤ وی. او هغه جنس قریب دی.

رسم تام: هر هغه رسم چي مرکب د جنس قریب او د خاصه لازمه څخه د یو شي وی.

مثال: د انسان تعریف په حیوان ضاحک سره کول. حیوان جنسِ قریب او ضاحک خاصه د انسان لپاره ده. نو دغه رسم مرکب د جنسِ قریب او خاصه لازمه څخه د انسان دی.

د تسمیې د وجي بیان: دغه ته رسم په دې وجه ویل کیږی چي رسم په لغت کي علامت او اثر ته د کور ویل کیږي .څرنګه چي رسم په خاصه سره د شي وی، او خاصه اثر د شي وی. او تعریف په اثر سره د شي کولو ته رسم ویل کیږي د دغه وجي دغه ته هم رسم ویل کیږي. او دغه تعریف ته تام په دې وجه ویل کیږي چي دی د حدِ تام سره په دې کي مشابهت لری چي څرنګه

حد تام په جنس قریب او په یوه داسي شي باندي مشتمله وی چي هغه د معرَف سره خاص وي چي هغه فصل قریب دی. دغه ډول رسم تام هم مشتمله پر جنس قریب او پر هغه ثه باندي وی چي هغه خاص د معرَف سره وی چي هغه خاصه ده.

خلاصه حواشي ايوبي

ثه وخت چي مصنف رحمه الله د بیان ثخه د اول قسم د حد فارغه سو نو اوس ده د حد د دوم قسم بیان شروع کړی او هغه حدِ ناقص دی.

سوال: تعریف په مفرد سره جائز دی، او که نه؟

جواب: په دغه کي اختلاف ترسره سوی دی.

١ : **مشهور منطقین** فرمایي چي جائزه دي. لهذا د انسان تعریف محض په ناطق سره کول دغه حدِ ناقص دی. او په ضاحک سره کول رسم ناقص دی. او دغه هم مشهوره مذهب دی.

٢ : **یو ټولی د محققینو** فرمایي چي تعریف په مفرد سره روا ایښت نه لری.

مختار مذهب: د مصنف رحمه الله په نزد دوم مذهب معتبر دی په دغه وجه ده په تعریف کي د حدِ ناقص قید د ترکیب اضافه کړي.

قولَه والرسم: رسم په لغت کي اثر ته د یو شي ویل کیږی. ځکه رسم ددې قول ثخه د عربو "رسم الدار" اخیستل سوی دی یعني اثر او علامت د کور. او په اصطلاح کي هغه مرکب دی چي دلالت پر هغه لازم کوی چي هغه مساوی د معرَف سره وی.

د تسمیې وجه: دغه تعریف ته په دې وجه رسم ویل کیږی چي رسم په لغت کي و اثر ته ویل کیږی دغه ډول تعریف په هغه خارجي شي سره چي لازم د معرَف سره وی هم یو اثر د اثارو ثخه د دغه معرَف وی.

قوله والرسم: رسم هم دوه قسمونه لري. ١ : تام، ٢ : ناقص. ځکه که چیری په تعریف کي جنس قریب سره د هغه شي ذکر وی چي هغه دغه جنس د دغه معرَف سره خاصه وی نو دغه ته رسم تام ویل کیږی. رسم په دې وجه ورته ویل کیږی چي دغه تعریف پر لازم او اثر د شي مشتمله وی، او تام په دې وجه ورته ویل کیږی چي دغه مشابهت د حدِ تام سره لری، چي په دواړو کي جنس قریب او تخصیص کونکي موجوده وی، په دغه وجه ده ته تام ویل کیږی. او که چیری

رسم دغه ډول نه وو نو دغه ته بیا رسم ناقص ویل کیږی. ځکه په دې کي کمي تر رسم تام واقع وی داډول چي په هغه کي جنس قریب ذکر وی او په ده کي ذکر نه وی.

یرد علیه ان المثال: **سوال:** مثال د ممثل موافق نه دی، ځکه حد ناقص کي جنس بعید ذکر وی، او په مثال کي جنسِ بعید ذکر نه دی بلکه جنسِ ابعد ذکر دی داډول چي د انسان جنسِ بعید جسم نامي دی او جنس ابعد مطلق جسم دی، نو دلته په مثال کي جسم ذکر دی نه جسم نامي؟

جواب: دلته مراد د بعید څخه بعید اصطلاحي د منطقینو په وړاندی نه دی بلکه بعید د قریب مقابل واقع سوی دی او مراد دادی چي قریب نه وی بیا عام تردې بعید ، ابعد او که ابعد الابعد وی، لکه په تعریف کي د انسان ویل کیږی: "الانسان جسم نام ناطق". او داډول هم ویل کیږی " الانسان جسم ناطق".

فافهم: **سوال:** تعریف د انسان په جسم ناطق سره صحت نه لری، ځکه تعریف مانع او جامع وی، او دغه تعریف مانع نه دی، ځکه دغه پر مَینا او طوطي باندی صادقه راځي ،ځکه هغوی هم جسم ناطق دی، او جامع خپلو افرادو ته هم نه دی، ځکه ګونګي انسان ووتي، ځکه هغه جسم ناطق نه دی، خبری نسي کولای؟

جواب: مراد د ناطق څخه خبری کونکي نه دی ، بلکه ادراک کونکي د کلیاتُ مراد دی، نو اوس مینا او طوطي ووتل ځکه دوی ادراک د کلیاتو نسي کولای، او ګونګي داخل سو ځکه هغه ادراک د کلیاتو کولای سي.

خبیب

عبارت

وَالرَّسْمُ النَّاقِصُ وَهُوَ الَّذِي يَتَرَكَّبُ مِنْ عَرَضِيَّاتٍ تَخْتَصُّ جُمْلَتُهَا بِحَقِيقَةٍ وَاحِدَةٍ . كَقَوْلِنَا فِي تَعْرِيفِ الْإِنْسَانِ إِنَّهُ مَاشٍ عَلَى قَدَمَيْهِ، عَرِيضُ الْأَظْفَارِ، بَادِي الْبَشَرَةِ، مُسْتَقِيمُ الْقَامَةِ، ضَحَّاكٌ بِالطَّبْعِ.

ترجمه

او رسم ناقص دی، او دغه مرکب د هغهٔ عرضیاتو څخه وی د کومو مجموعه خاص تر یوه حقیقته پوری وی. لکه زموږ د انسان د تعریف په هکله دا ډول وینا انسان پر پښو تګ کونکي دی ، پلن نوکان يې دي، صفا پوستوکي والا ، سیدا قد والا دی، او په طبعي اعتبار سره خندونکي دی.

تشریح

رسم ناقص: هرهغه تعريف چي په داسي عوارضو سره وسي د کومو مجموعه خاص تر دغه معرَف پوری وي. دغه ته رسم ناقص ویل کیږي. لکه د انسان تعريف په "ماشی علي قدمیه" (چي په پښو تلونکي)،عريض الاظفار(پلن نوکي) بادی البشرة (سپین پوستی) مستقيم الاقامة (سیدها قدلرونکي) ضحاک بالطبع (په اعتبار د طبعیت خندا کونکي).او س ددغه ټولو مجموعه د انسان پوري خاص ده.

د تسمیې د وجي بیان: دغه ته رسم د تيري سوي وجي په وجه ویل کیږي.او دغه ته ناقص په دې وجه ویل کیږي چي په ده کي کمي د بعضو اجزاؤ د رسم تام وي چي هغه جنس قريب دی.

خلاصه حواشي ایوبي

جملتها: ددغه ټولو مجموعه تر انسانه پوری خاص وی، که څه هم ددوی څخه هر یو تر انسان عام و نورو ته هم شامله وی. لکه "ماشي" ، دغه خاص تر انسانَ پوری نه دی بلکه و نورو ته هم شامله دی. و ډیرو نورو شیانو ته شامله دی. مګر ددغه ټولو مجموعه تر انسانَ پوری خاص ده، بل هیچا ته شامله نه ده.

الرسم العلامة : رسم و علامه ته ویل کیږی. او په علامه سره دشي پیژندنه د شي راځي. دمثال په ټوګه ضاحک چي بالنسبت و انسان ته واخیستل سي، او دېوال بالنسبة و کور ته

واخیستل سي، ضاحک دلالت پر خندا کونکي کس کوی، او ډېوال پر کور دلالت کوی. په دغه وجه سره رسم منطقي یې په رسم لغوی سره مسمي کړی.

اقول اختصاص المجموع: کله د یو شیانو داسي مجموعه وی چي مجموعه هم تر یو شي پوری خاص وی، او هر یو ددغه مجموعې د افرادو څخه هم تر دغه شي پوری خاص وی. لکه مجموعه د ضاحک، کاتب او متعجب (تعجب کونکي)، اوس ددې ټولو مجموعه تر انسانَ پوری خاص ده، او دغه ډول هر یو ددوی څخه هم تر انسانَ پوری خاص دی. او کله کله مجموعه په حیث د مجموع تر یوه شي پوری خاص وی، مګر هر یو ددغه افرادو څخه ددغه مجموعې تر هغه شي پوری خاص نه وی، لکه د چوپړک په تعریف کي داسي وویل سي "طائر ولود" زیږېدونکي مرغه یعني چوپړک، اوس مجموعه ددغه دواړو تر چوپړکه پوری خاص ده بل چا ته شامله نه ده، مګر نه طائر خاص تر چوپړکه پوری دی، ځکه طائر مرغه ته ویل کیږی، او مرغان ډیر دی، او دغه ډول ولود و اولاد ورکولو ته ویل کیږی، او اولاد ورکونکي ډیر دی لکه پوسه او نور. مګر ددوی دواړو مجموعه تر چوپړکه پوری خاص ده. او کله داډول هم وی چي مجموعه په حیث د مجموع هم تر یوه شي پوری خاص وی، خو ددغه مجموعې د افرادو څخه بعض تر دغه شي پوری خاص وی، او بعضې بیا خاص نه وی. ددغه مجموع د افرادو څخه بعضې چي خاص تر شي پوری وی ددې راوړل په دغه مجموعه کي کومه د توجه وړ خبره نه ده.

قوله ما یترکب: **سوال:** تعریف د رسم ناقص صحت نه لری، ځکه هر تعریف و خپلو افرادو ته جامع وی او دغه تعریف جامع نه دی، ځکه که د یو شي تعریف په جنس بعید او خاصه سره وسي نو دغه هم رسم ناقص دی، مګر دغه تعریف جوړ د عرضیاتو څخه نه دی، بلکه د ذاتیاتو (جنس بعید) او عرضیاتو (خاصه) څخه مرکب دی، نو دغه تعریف دا ویل کېدای نسي چي دغه مرکب د عرضیاتو څخه دی، لهذا دغه رسم ناقص مګر تعریف نه پرې صادقیږی؟

اول جواب: دلته مصنف رحمه الله داسي تعریف کړی نه دي چي هغه و ټولو افرادو ته د رسم ناقص شامله وی، او نه دده دغه مقصد دی، بلکه ده د رسمِ ناقص غیر مشهوره فرد بیان کړی

دي. او شهرت رسېدلي فرد حرنګه و شهرت ته رسېدلی وی او بيان ته ضرورت نه وی په دغه وجه ده هغه مشهور فرد بيان نه کړی.

دوم جواب: د جنسِ بعيد او خاصه څخه جوړ سوی تعريف که څه هم د ذاتي او عرضي څخه جوړ سوی وی، مګر دلته د عرضي غلبه پر ذاتي ورکول سوېده. ددې بيان دادی چي دغه رسم ناقص د داخل او خارج څخه مرکب وی، بيا دغه خارج ته غلبه پر داخل ورکړل سوه، او دی يې تابع په نامه کي و ګرزول سو. او پر ده باندی د عرضي اطلاق وسو، نو دغه تعريف د عرضياتو د قبيلې څخه و ګرزول سو.

فافهم: **سوال:** دلته د حيوان، او ضاحک څخه مرکب سوی تعريف د عرضياتو د قبيلې څخه ګرزول صحت نه لری، که څه هم پر طريقه تغليب والي نه وی. ځکه عرضيات جمع د عرضي ده، او د جمعي اطلاق پر درو کيږی. او د جنس بعيد او خاصه څخه مشترک تعريف په صورت کي د تغليب پر طريقه باندی عرضيات دوه دي نه درې. نو بيا ما يترکب عرضيات صحت پيدا نه کړی؟

جواب: په علم المنطق کي جمع چي څه وخت ذکر سي هلته جمعه لغوی مراد وی نه اصطلاحي. او د جمعي لغوی اطلاق پر دوو کيږی نه پر دو، نو اوس کوم اشکال نه واردیږی.

قوله تختص: **سوال:** د انسان په تعريف کي "عريض الاظفار"، "الماشي" او "مستقيم الاقامة" راوړل صحت نه لري، ځکه يو ددوی څخه هم خاص تر انسانه پوری نه دی؟ ځکه ماشي و نورو افرادو ته د حيوان پرته د انسان هم شامله دی. او دغه ډول عريض الاظفار په خره کي هم وجود لری، او دغه ډول پاته نور قيود چي په تعريف کي د انسان ذکر سوی دي.

جواب: دلته د هر يوه تخصيص مقصود او مطلوب نه دی، بلکه مقصد دادی چي ددغه عرضياتو مجموعه په حيث د افرادو نه بلکه په حيث د مجموعې خاص تر معرَف پوری وی. او دلته هم دغه ډول دئ چي ددغه ټولو مجموعه تر انسانه پوری خاص ده.

مهمه فائده: دلته څلور شيان بيان سوه .۱: حدِ تام. ۲: حدِ ناقص. ۳: رسمِ تام.۴: رسمِ ناقص. بيا ددوی څخه هر يو مفهوم او يوه معني لری چي هغه په صورت کي د تعريف راوړل کيږی، او هر يو مصداق (هغه شي چي پر هغه دوی صادقيږی) لری. د هر يوه مفهوم علماؤ بيان

کړي دي لکه اوس چي دلته د مصنف رحمه   الله د طرفه څخه هم بیان سوه، مګر مصداق ددوی څوک دي. په دغه کي سخت اشکال او دغه یوه ستره د فهم وړ خبره ده، آیا حیوان ناطق حد تام او که حد ناقص، رسم تام او که رسم ناقص دی. او که څه بل یو. دغه محض هغه څوک پیژندلای سي کوم ته چي پاک او د تمیز وړ طاقت د الله جل جلاله د طرفه څخه ورکول سوی وي. په دغه وجه شیخ ابن سینا فرمایي: جنس او د عرض عام ترمینځ اشتباه وجود لری. او د فصل او خاصه ترمینځ.

سوال: د مصنف رحمه الله دغه راوړل سوی مثالونه صحت نه لری، ځکه تا پخپله و فرمایل چي شیخ صاحب فرمایي د جنس او عرض عام ترمینځ اشتباه وجود لری او د خاصه او فصل ترمینځ. نو اوس د حد تام مثال په حیوان ناطق سره او دغه ډول هغه نور مثالونه چي تعریف د اقسامو لپاره وړاندی کړي دي صحت نه لری. ځکه دا کېدای سي چي حیوان عرض عام وی لکه جنس کېدای سي، او ناطق خاصه وی لکه دی چي فصل کېدای سي. نو که چیری حیوان عرض او ناطق خاصه سي نو دغه رسم ناقص سو نه حد تام نو بیا دغه مثال د حدِ تام لپاره راوړل صحت نه لری؟

اول جواب: دغه فرضي مثالونه دي یعني موږ دا فرض کړی دي چي حیوان جنس او ناطق فصل دی. نو بیا دغه مثالونه ددوی دپاره وړاندي کړه.

دوم جواب: دغه اصطلاحي مثالونه دي داډول چي د منطقینو اصطلاح پر دې راغلېده چي حیوان جنس لپاره د انسان او ناطق فصل دده دپاره دی. نو خلاصه دا سوه چي دغه مثالونه خو یا فرضي او یا اصطلاحي دي، نه واقعي چي بیا اعتراض وارد بسي چي د واقع په هکله خو تا ته معلومات نسته.

﴿فائده﴾: دلته دوه ډوله شیان دي. ۱: **واقعي شیان**: دا هغه شیان دي چي څوک یې معتبر کړي او که یې نه کړي دوی وجود لری.

۲: **اعتباری شیان**: که یو څوک دوی معتبر کړی نو بیا دوی وجود لری، او که یې معتبر نه کړي نو بیا وجود نه لری. لهذا ددوی وجود موقوفه پر اعتبار د معتبرونکي دي. لهذا د اول قسم شیانو جنس فصل او عرض عام او دغه ډول دغه نور ددوی مصداق معلومول ډېر یو

مشکل کار دی، او پاته د اعتباري شیانو ددوی د جنس او د نورو معلومول ډېر آسانه کار دی، معتبرونکي چي کوم شي ددوی لپاره جنس معتبر کړی هغه ددوی دپاره جنس دي، او دغه ډول دغه نور.

سوال: مصنف رحمه الله ضحاک په قید سره د "بالطبع" ولي مقید کړي، ددې قید څه فائده ده؟

جواب: یوه خندا فطرتي وی، یعني د یو شي په طبعیت کي پرته وی. او دغه خندا پرته د انسان بل هیڅ یو شي هم نه لری. او یوه خندا هغه ده چي زده سي. نو اوس خنذا کونکې بیزو هم وی. مګر دغه خندا ددې طبعي نه وی بلکه مصنوعي او زده سوې وی. لهذا مصنف رحمه الله په "بالطبع" قید سره بیزو وایستل.

سوال: دا د څه څخه معلومېږی چي د بیزوګي خندا زده سوې خندا وی نه طبعي؟

جواب: طبعي خندا هغه ده چي یو د تعجب وړ شي ولیدل سي نو بیا خندا تر سره سي. لکه انسان چي د تعجب وړ شي ووینې نو بیا دی و خاندی. په خلاف د بیزو دغه څومره چي هم د تعجب وړ خبره ووینې نو دا نه خاندی، بلکه د مالک په وینا سره خاندی. مالک ورته ووای چي د سپین سری ښځي خندا وکړه مثلاً نو بیا یو داسي فعل وکړی لکه خندا.

عبارت

الْقَضِيَّةُ:قَوْلٌ يَصِحُّ أَنْ يُقَالَ لِقَائِلِهِ إِنَّهُ صَادِقٌ فِيهِ أَوْ كَاذِبٌ .وَهِيَ إِمَّا حَمْلِيَّةٌ:

ترجمه

قضيه يو داسي قول دی چي د هغه ويونکي ته دا ويل کېدای سي چي ته په دغه وينا کي رښتيوني او يا دروغجن يې. او دغه به يا حمليه وی.

تشريح

د قضيه تعريف: هرهغه مرکب چي وويونکي ته ئې داډول وينا صحی وي چي ته رشتيا ګويې يا دروغ جن په دغه مرکب کي ئې.او ددغه قضيه دوه قسمه دي.

۱: **قضيه ملفوظه** : هر هغه قضيه چي هغه مرکب د الفاظو څخه وی.د مثال په توګه "زيد کاتب".زيد يو لفظ او کاتب بل لفظ دی.

۲: **قضيه معقوله:** هر هغه مفهوم عقلي چي مرکب د محکوم عليه،به او دنسبت حکمي څخه وی"هر هغه نسبت چي دده اضافت و حکم ته کيږي.ځکه دغه حکم په ده باندي واردېږي"او **د حکم** (دغه ادراک ددې خبري دی چي دغه نسبت چي د هغه ادراک سوي او واقع ترمينځ د محکوم عليه او د به دی مطابق يا مطابق د هغه شي سره نه دی چي هغه په نفس الامر کي دی.او دغه حکم په تصديق سره په نيز د امام مسمی کيږی).

جمله حمليه: هر هغه قضيه چي طرفين ددې بالفعل يا بالقوه مفرد وي.او ددې څو صورتونه دي.

۱: هر هغه قضيه چي ددې د طرفو څخه يو طرف هم دلالت په نسبت نه کوي.او نه په نسبت مشتمله وی . د مثال په توګه "زيد قائم".

۲: هر هغه قضيه چي د هغې يو طرف په نسبت باندي دلالت کوي د مثال په توګه "زيد ابوه قائم".

۳: هر هغه قضيه چي ددې دواړه طرفونه دلالت په نسبت اجمالا کوی(هر هغه مرکب چي د هغه څخه تعبير په مفرد سره کول ممکن وی) دمثال په توګه "زيد عالم نقيضه زيد ليس بعالم".لهذا د دغه څخه داډول تعبير کول ممکن دی"هذه القضية نقيض تلک القضية".

خلاصه حواشي ايوبي

سوال: "القضايا" څه ترکيبي حيثيت لری؟

جواب: دغه مبتدأ خبر يې حذف سوی دی، اصل عبارت داډول دی " منها القضايا". او دغه ضمير د "ها" و "مما يجب استحضارها" ته راجع دی، نو خلاصه دا سوه چي بعض د هغه شيانو څخه چي د هغه حاضرول په ذهن کي عرفاً واجب دی د هغه څخه يو قضايا دي.

سوال: مصنف رحمه الله اولاً "القضايا" و فرمايل، مګر تعريف يې د "القضية" وکړی، ددې څه وجه ده؟

جواب: ددې وجه داده چي جمعه و تعريف ته محتاجه نه وی بلکه و تعريف ته مفرد محتاجه وی، ځکه جمعه هلته مبهمه ګرزی چي ددې افراد مبهم او مجهول وی، ځکه جمعه جوړه د افرادو څخه وی، د افرادو د تعريف او مجهوليت په حيث کوم حال وی هم هغه حال د جمعي وی، څرنګه و تعريف ته مفرد محتاجه وو، او دده په پيژندلو د جمعي پيژندنه راځي په دې وجه مصنف رحمه الله د مفرد تعريف وکړی نه د جمعِ. بلکه علماء فرمايلي دي چي تعريف دپاره د ماهيت په ماهيت سره وی نه د جمعِ او د افرادو ، ځکه د يو ماهيت د هر هر فرد پيژندنه د انسان د وس څخه وتلې خبره ده ، او د جمعِ په ضمن کي افراد وجود لری. نو د افرادو تعريف کېدای نسي، نو په چا کي چي دغه افراد موجوده وی د هغه هم تعريف کېدای نسي.

سوال: دا خبره د محشي چي اضمار قبل الذکر نه لازميږی دغه خبره صحت نه لری، ځکه دلته ضمير نسته چي بيا اضمار قبل الذکر خبره مينځ ته راسي؟

جواب: دغه خبره بناء بر هغه نسخه ده چي په هغه کي د "القضية" پر ځای ضمير "هي" ذکر سوی دی. او بناء بر موجوده نسخه نه ده . نو د موجوده نسخې موافق دغه خبره هيڅ شد ، او وجود نه لری، او نه يې ضرورت سته.

سوال: که چيری دلته ضمير د "هي" پر ځای د "القضية" راسي نو بيا کوم څه اعتراض وارديږی؟

جواب: هغه سوال دادی چي دلته د ضمير راوړنه صحت نه لری، ځکه ضمير هلته راوړل کيږی چيری چي مخکي تر ده کوم داسي شي ذکر وی چي هغه ته دغه ضمير راجع و ګرزول سي. او ماقبل کي کوم داسي شي نسته چي هغه ته دغه ضمير د "هي" راجع و ګرزی؟

جواب: دلته مرجع مخکي ضمناً ذکر ده، ځکه مخکي "القضايا" ذکر سوی دی. او "القضايا" جمع په ضمن کي خپل افراد لری، چي هغه قضيه ده. لهذا دلته مرجع مخکي ضمناً ذکر ده. او هم دغه د ضمير د راوړلو د صحت دپاره کفايت کوی.

سوال: قضيه په لغت کي څه ته وايل کيږی؟

جواب: واقعي او نفس الامری حکم بيانول، او په اصطلاح کي هغه څه ته ويل کيږی کوم چي مصنف رحمه الله ذکر کړي.

قول يصح: هر تعريف پر جنس او فصل باندی مشتمله وی، اوس په تعريف کي د قضيه جنس او فصل څوک دي؟

جواب: "قول" جنس شامله و مرکب تام او غير تامه ټولو مرکباتو ته دی. او دا قول "يصح ان يقال" په دغه سره اقوالِ ناقصه (مرکباتِ ناقصه) ووتل، او ده اُودَه کس وينا هم ووتل، ځکه هغه ته دا نه سې ويلای چي ته رښتيوني يا دروغجن يې. مرکب اضافي او نور ټول اقسام د مرکب ووتل، ځکه د يوه ويونکي ته هم دا ويل کېدای نسي چي ته رښتيونکي يا دروغجن يې.

"المراد بقوله ان يقال: **سوال:** تعريف د قضيه صحی نه دی، ځکه دغه جامع و خپلو افرادو ته نه دی، ځکه "يصح ان يقال " څخه دا معلوميږی چي قضيه هغه ده چي ويونکي ته يې في الحال رښتيونکي يا دروغجن ويلای سي. او حال دا چي يو کس ووايي "زيد قائم" يعني زيد ولاړ دی، اوس تاته في الحال دا معلومه نه ده چي رښتيا زيد ولاړ او که نه دی، نو ته في الحال دغه کس ته رښتيوني يا دروغجن ويلای نسې، لهذا دغه قضيه ده مګر في الحال د دغه ويونکي موصوف په رښتيا يا دروغ سره کېدای نسي؟

جواب: دلته د "ان يقال" څخه في الحال موصوفيت مراد نه دی، بلکه دغه عام دی في الحال ورته رښتيونکي يا دروغجن ويلای سي، او که داسي قول وی چي ددې ويونکي ته رښتيوني يا دروغجن ويل ممکن وی. نو اوس ذکر سوی قول و نه وتي، ځکه د دغه قول ويونکي ته رښتيونکي يا دروغجن ويل ممکن دی.

سوال: دغه تعميم "ان يقال بالفعل او بالقوة" ددې لپاره تر سره سوی دی چي تعريف د قضيه شامله و بدهي قضاياو ته وګرزي، ځکه که چيری دغه تعميم تر سره نسي، نو بيا دغه تعريف

و بدهي قضایاؤ ته شامله کېدای نسي، ځکه ددوی و ویونکو ته في الحال رښتیوني یا درغجن ویل کېدای نسي. د مثال په توګه یو کس ووایي " السماء فوقنا" یعني آسمان تر موږ لوړ دی، اوس دغه خبر رښتیا دی، او په دې کي د دروا غو هیڅ یو احتمال نسته، او څه وخت چي د قول څخه عام واخیستل سو نو اوس دغه ته هم تعریف د قضیة شامله سو، ځکه د بدهي قضایاو ویونکي ته د کذب نسبت نسي کېدای مګر په دغه کي احتمال د رښتیاوالي او دروغجنوالي ددواړو سته، ځکه دغه یوه قضیه ده ، په دې کي محمول و موضوع ته ثابته ګرزول سي. نو دا کېدای سي چي دغه نسبت ثابته وی او دا هم کېدای سي چي ثابته دي نه وی. مګر صرف رښتیاوالي په وجه د خارج دی نه په اعتبار د مفهوم.

بیان در رد د طرف څخه د محشي : دغه قول محشي رد کړي او وېویل: **بالفعل** د یوې قضیه و ویونکي ته رښتیوني ویل او یا دروغجن ویل دغه د بداهت سره هیڅ کوم تضاد نه لری چي د بداهت په لفظ سره دوی د تعریف څخه د قضیه ووزی، چي بیا د شمول لپاره لفظ د "ان یقال" عام و ګرزول سي.

فتدبر: **سوال:** "ان یقال" و **بالفعل** او امکان دواړو ته شامله ګرزول په کار نه دی، دغه هغه وخت په کار وو که چیری د "یصح" لفظ په عبارت کي وجود نه لرلای، او حال چي اوس موجوده دی، او ددغه مطلب دادی چي بالفعل او که بالقوه وی، نو دغه تعمیم د "یصح" څخه فهمیږی، نو دغه تعمیم مستقلاً اخیستل دغه ته کوم ضرورت نسته.

جواب: دلته دوې نسخه د ایساغوجي وجود لری.

۱ : په یوه کي لفظ د "یصح" وجود لری. ۲ : په بله کي لفظ د "یصح" وجود نه لری، بلکه داډول دی" قول یقال لقائله الخ". او دغه تعمیم اخیستل په هغه صورت کي دی چي لفظ د "یصح" وجود نه لری. نو اوس کوم اعتراض نه واردیږی.

انه صادق فیه: "یصح" صفت لپاره د "قول" دی، په دغه سره د نیوني خبری ووتلې ، او دغه ډول د کوشني خبری او دغه ډول د اوده کس خبری.

سوال: علماؤ دغه خبری د نیوني، کوشني او دغه ډول ددغه نورو په تعریف کي د خبر داخل ګرزولي دی. خبر او قضیه یو شي دی نو یو داخل شي ایستل کومه معني نه لری، لهذا دغه

خبری باید د تعریف څخه د قضیه و نه ایستل سي. البته دا خبره کیدای سي چي ددوی خبری په قصد او اراده سره وی خو بیا دغه قید د قصد په تعریف کي د قضیه معتبر نه دی یعني قضیه هغه ده چي متکلم چي کومي خبری کوی هغه په اراده او قصد سره وی، کوشني، نیوني او اُودَه کس داډول نه دی، مګر دغه د قصد خبره بیا په تعریف کي د قضیه معتبره نه ده؟

جواب: علامه سیبویه او جمهورو نحویان فرمایي چي په کلام (قضیه) کي قصد معتبر دی، لهذا بیله قصده خبره کولو ته کلام او قضیه نه ویل کیږی. نو مصنف هم ددغه موافق تللي دي. لهذا په ایستولو کي کوم حرج نسته.

تجري قاعدة : الأمور بمقاصدها في علم العربية أيضا فأول ما اعتبروا ذلك في الكلام فقال سيبويه : والجمهور باشتراط القصد فيه فلا يسمى كلاما ما نطق به النائم والساهي وما تحكيه الحيوانات المعلمة وخالف بعضهم فلتم يشترطه وسمى كذلك كلاما واختاره أبو حيان وفرع على ذلك من الفقه ما إذا حلف لا يكلمه فكتمه نائما بحيث يسمع فإنه يحنث وفي بعض روايات المبسوط : شرط أن يوقظه وعليه مشايخنا لأنه إذا لم ينتبه كان كما إذا ناداه من بعيد وهو حيث لا يسمع صوته كذا في الهداية. (الاشباه و النظائر لابن النجيم المصرى رحمه الله تعالي ۱۸۱ / ج۱، الفن الاول في القواعد الكلية، النوع الاول، القاعدة الثانية : الامور بمقاصدها)

و قوله ان يقال: **سوال:** ددې قول څه مطلب دی؟

جواب: ددې مطلب دادی چي دا خبره ممکنه وی چي و متکلم ته کوم بل کس ربنتیا یا دروغجن ووایي. لهذا بالفعل وینا معتبره نه ده بلکه امکان د وینا معتبر دی، که چیری د یو قضیه ویونکي ته بالفعل ربنتیوني یا دروغجن نسي ویلای کیدای نو ددې څخه کوم اثر نه پرېوزی، بلکه امکان یې وی، لهذا امکان کافي دی، او بالفعل شرط نه دی.

قوله صادق" ددې قول څخه څه مراد دی؟

جواب: ددې څخه مراد دادی چي ویونکي د یو داسي کلام خبرورکونکي وی چي هغه د واقع سره مطابق وی. او یا د یو داسي کلام خبرورکونکي وی چي هغه د واقع سره موافق نه وی.

سوال: جمله څو قسمونه لری؟

جواب: جمله دوه قسمونه لری. ۱: حملیه. ۲: شرطیه.

سوال: قضیه ولي په دغه دوه قسمونو کي حصر ده؟

جواب: ځکه په قضیه کي که چیری محکوم علیه او به دواړه بالفعل مفرد یا بالقوه وی نو دغه ته حملیه ویل کیږی او که چیری دغه ډول نه وی نو هغه ته بیا شرطیه ویل کیږی.

سوال: تعریف د حملیه صحت نه لری، ځکه دغه تعریف جامع خپلو افرادو ته نه دی داډول چي "زید ابوه قائم" جمله حملیه ده، مګر ددې طرفین مفرد نه دی، محکوم علیه خو مفرد مګر محکوم به "ابوه قائم" بیا جمله اسمیه ده؟

جواب: مفرد عام دی حقیقتاً او که حکماً وی. مفرد حقیقتاً لکه "زید قائم". او مفرد حکمي هرهغه مرکب چي د هغه څخه تعبیر کونه په مفرد سره د ملاحظه د نوعیت د حکم [یعني که چېرې په معبرعنه کې حکم حملي وو نو په تعبیر کې به هم حکم حملي وي]ممکن وی. نو اوس شرطیه په حملیه کې داخله نه سوه. ځکه طرفین د شرطیه مفردین بالقوه نه دي. ځکه تعبیر کونه د طرفینو څخه په شرطیه کې سره د ملاحظه د نوعیت د حکم شرطي په مفردین سره ممکن نه دي. ځکه په شرطیه کې حکم په اتصال یا په انفصال سره وي.

فتدبر: **سوال:** مفرد عام و حقیقي او حکمي ته اخیستل او ورسته تر هغه بیا اعتراض واردول چي "في تعريف الحملية نظر" دغه هیڅ معني نه لری، ځکه دغه اعتراض د مفرد په تعمیم سره دفعه سو، نو د دفعي ورسته بیا واردېدل څرنګه راځي؟

جواب: دغه اعتراض واردېدل بناء بر اغماض دی، یعني ددغه تعمیم څخه سترګي پټي کړې او بیا یې دغه اعتراض وارد کړي، او بناء بر اغماض دغه کول صحت لری.

عبارت

كَقَوْلِنَا زَيْدٌ كَاتِبٌ. وَإِمَّا شَرطِيَّةٌ مُتَّصِلَةٌ : كَقَوْلِنَا إِنْ كَانَتِ الشَّمْسُ طَالِعَةً فَالنَّهَارُ مَوْجُودٌ . وَإِمَّا شَرْطِيَّةٌ مُنْفَصِلَةٌ. كَقَوْلِنَا: الْعَدَدُ إِمَّا أَنْ يَكُونَ زَوْجًا أَوْ فَرْدًا . وَالجُزْءُ الْأَوَّلُ مِنَ الحَمْلِيَّةِ يُسَمَّى مَوْضُوعًا . وَالثَّانِي مَحْمُولاً . وَالجُزْءُ الْأَوَّلُ مِنَ الشَّرْطِيَّةِ يُسَمَّى مُقَدَّمًا . وَالثَّانِي تَالِيًا .

ترجمه

لکه زموږ دا قول "زید لیکوال دی". او یا به شرطیه متصله وی لکه زموږ دا قول " که چیری لمر راختلي وی نو ورځ به موجوده وی". او یا به شرطیه منفصله وی لکه زموږ دا قول " عدد به جفت او یا طاق وی. د حملیه اولني جزء ته موضوع او دوم ته یې محمول ویل کیږی. او اول جزء ته د شرطیه مقدم او دوم ته تالي ویل کیږی.

تشریح

شرطیه: هر هغه قضیه چي طرفین ئې نه بالفعل او نه بالقوه مفرد وي. بلکه دواړه طرفونه ددې په نسبت باندي تفصیلاً (چي ددوي څخه په مفرد سره تعبیر ممکن نه وی) مشتمله وي.

د شرطیه اقسام: د شرطیه دوه قسمه دي.

متصله: هرهغه شرطیه چي په دې کي په صدق یا په عدمي صدق سره د یوې قضیه حکم په تقدیر د صدق یا د عدمي صدق د بلي قضیي سوي وي.

مثال: موجبه: ان کان هذا انسانا فهو حیوان. که چیري دغه انسان وي نو دی به حیوان وی.

سالبه: لیس ان کان هذا انسانا فهو جماد. که چیري دغه انسان وو نو دغه به جماد وی دغه ډول نه ده.

منفصله: هر قضیه چي په دې کي تنافي یا په عدمي تنافي سره ددو قضیو ترمینځ په اعتبار د صدق او کذب ددواړو حکم سوي وی.

مثال: موجبه: اما ان یکون هذا العدد زوجا او فردا. دغه عدد به جفت یا طاق وي.

سالبه: ليس اما ان يكون هذا الانسان كاتبا اواسود. دغه انسان به صرف يا كاتب او يا به اسود وي دغه ډول نه ده. بلکه دواړه کيدای سي.

دقضيه داجزاؤنومونه: په قضيه حمليه کي درې اجزاء وي.

١ : **موضوع**: د حمليه اول جزء چي محکوم عليه دی ته موضوع ويل کيږي.

د تسميه د وجي بيان: موضوع د اسم مفعول صيغه په معني سره د هغه شي دی چي وضع سوي وی. لهذا محکوم عليه هم ددې لپاره وضع سوي چي په ده باندي حکم وسي.

٢ : **محمول**: د حمليه دوم جزء چي محکوم به دی هغه ته محمول ويل کيږي.

د تسميې د وجي بيان: محمول د مفعول صيغه په معني سره د هغه شي ده چي حمل کيږي. لهذا محکوم به هم د حمل کيدو لپاره وضع سوي دی.

نسبت حکميه: هر هغه جزء چي هغه د موضوع او د محمول ترمينځ تعلق او ربط پيدا کوی. او دغه يو معنوی شي دی. او په دې باندي دلالت کونکي لفظ ته رابط ويل کيږي.

وجه د تسميې: حکمي کي ياء نسبتي ده. هر هغه نسبت چي د هغه نسبت و حکم ته کيږي. لهذا په دغه نسبت حکم واقع کيږي د دغه وجي ده ته نسبت حکمي ويل کيږي.

د شرطيه دوه اجزاء وي. اول جزء ته مقدم ويل کيږي (ځکه دغه جزء په ذکر کولو کي مخکي وی) او دوم جزء ته ئې تالي ويل کيږي (ځکه تالي د تُلو څخه ده او دغه په معني سره د تبع ده. دغه ډول د شرطيه دوم جزء په ذکر کي د اول جزء تابع وی دا ډول چي ورسته تر ده راځي)

خلاصه حواشي ايوبي

فان الحکم فيها: منفصله دوه قسمونه لري.

١ : **منفصله موجبه**: هر هغه منفصله چي په هغه کي حکم په منافات سره تر مينځ د قضيو تر سره سوی وی هغه منفصله موجبه ده.

مثال: "العدد اما ان يکون زوجاً او فرداً" يعني عدد به جفت او يا طاق وی. اوس دلته د دغه منفصله دوه طرفونه دي. "کون العدد فردا". يعني عدد طاق کېدل. ٢ : "کون العدد زوجا". يعني د عدد جفت کېدل. اوس په دغه قضيه کي حکم په دې سره سوی دی چي د دوی دوو تر مينځ منافات

وجود لري، دوی دواړه یو ځای سره جمعه کېدای نسي، داسي کوم عدد نسته چي هغه دي جفت هم وی او طاق هم.

۲: **منفصله سالبه :** هر هغه شرطیه چي په دې کي حکم په سلب سره د تنافی په ما بین کي ددو قضیو سوی وی. د مثال په توګه "زيد ليس اما ان يكون حيوانا او كاتبا" زید به محض حیوان یا کاتب وی او دواړه نه سي کیدای داډول نه ده، بلکه دواړه کیدای سي. اوس په دغه قضیه کي حکم په سلب سره د منافات په ما بین کي د زید د حیوانیت او دزید د کاتبوالي سوی دی.

سوال: محشي د منفصله سالبه دپاره دغه مثال" ليس ان كانت الشمس طالعة فالليل موجود" وړاندی کړی دی او حال دا چي دغه مثال دپاره د منفصله سالبه صحت نه لری، ځکه په منفصله سالبه کي حکم په سلب سره د ضدیت تر منځ د قضیو سوی، یعني دواړه طرفونه یو ځای جمعه کېدای سي، او دلته لمر راختل او شپه موجودېدل دا یو ځای کېدای نسي، نو بیا دغه محشي څرنګه مثال ګرزولي دی؟

جواب: خبره هم دغسي ده، مګر دغه مثال دپاره د متصله سالبه دی چي په هغه کي حکم په سلب د صادق والي د یوې قضیه پر تقدیر د صادق والي د هغه بلي قضیې سوی وی.

مثال : "ليس ان كانت الشمس طالعة فاليل موجود".

آسانه طریقه : دلته دوه طرفونه دی .۱: د لمر راختل. ۲: د شپې موجود والي. اوس لمر راختل او د شپې موجود والي نسي سره جمعه کېدای. لهذا اوس معني د جمله دا ګرزی، که لمر راختلي وی نو شپه به موجوده وی، آیا داسي کېدای سي نو جواب به ستا د طرفه څه وی، جواب به دا وی چي دا نسي کېدای نو هم دغه معني د "ليس" ده. یعني دا کېدای نسي چي لمر دي راختلي وی او شپه دي موجوده وی.

وجه د تسمیې د شرطیه : شرطیه ته په دې وجه شرطیه ویل کیږی چي دغه پر حرف شرط مشتمله وی، نو دغه تسمیه د کل په اسم سره د جزء ده. او متصله بیا په دې وجه ورته ویل کیږی چي تالي متصله د مقدم سره په موجبه متصله کي وی. او سالبه متصله ته بیا په دې وجه متصله وایي چي دا مشابهت د موجبه متصله سره په طرفینو کي لری (لکه څرنګه د یوې

طرفین نه مفرد حقیقي او نه حکمي وي دغه ډول ددغه بلي). نو ددغه مشابهت په وجه دې ته دغه نوم ورکول سو.

سوال: د حملیه دوم جزء ولي په محمول سره مسمي سو؟

جواب: محمول د مفعول صیغه ده، او دغه دوې معناګاني لری.

١ : **لغوی معني:** هغه شي چي پر بل شي باندی بار او اچول سوی وی، هم دغه ډول محکوم به پر موضوع باندی حمل سوی او بار سوی وی.

٢ : **معني اصطلاحي:** اتحاد او یو والي د هغو دوشیانو تر مینځ کوم چي د ذهن په اعتبار سره جلا او په اعتبار د خارج سره یو وی. په دې صورت کي محمول هم د موضوع سره ذهناً جلا والي او په خارج کي یو والي لری.

فتدبر: **سوال:** محمول په لغوی او که په اصطلاحي معني مراد سي نو دغه د سالبه حملیه پر محمول باندی صادقه نه راځي ، ځکه په سالبه کي نه حمل پر موضوع وی، بلکه سلب د موضوع څخه وی. او نه محمول اتحاد د موضوع سره په خارج کي لری، بلکه سلب د اتحاد وی. لهذا د حملیه سالبه و دوم جزء ته محمول ویل صحت نه په اعتبار د معني لغوی او نه معني اصطلاحي لری؟

جواب: د سالبه و دوم جزء ته محمول ویل په اعتبار د موجبه دی، لهذا دغه تسمیه مجازی ده، داډول دوم جزء ته د موجبه محمول ویل کیږی. او سالبه د موجبه سره په طرفینو کي تشبیه په دې کي لری چي د سالبه طرفین هم دغه ډول مفرد حقیقي یا حکمي وی لکه د موجبه طرفین چي مفرد حقیقي یا حکمي وي. لهذا ددغه تشبیه د وجي پر دوم جزء د سالبه اطلاق د محمول وسو. او په دې کي کوم حرج نسته.

و انما عد المنفصلة : **سوال:** منفصله ته ولي شرطیه ویل کیږی او حال دا چي په دې کي حرفِ شرط هم وجود نه لری؟

جواب: منفصله که څه هم في الحال پر حرف شرط مشتمله نه وی مګر تأویل و هغه صورت ته کیږی چي په هغه کي حرفِ شرط وجود لری. ځکه زموږ د دې قول "العدد اما ان یکون زوجا او فرداً"

معني داده " العدد ان کان زوجاً فليس بفرد، و ان کان فرداً فليس بزوج" يعني عدد که چيری جفت وی نو بيا طاق نه وی او که چيری طاق وی نو بيا جفت نه وی.

الزوج ما يکون منقسما: **سوال:** زوج او فرد و څه ته ويل کيږی؟

جواب: زوج هغه ته ويل کيږی چي برابر تقسيميږی، لکه څلور ، دغه اوس برابر دوو، دوو ته وېشل کيږی. او فرد هغه ته ويل کيږی چي برابر نه ويشل کيږی. لکه درې، اوس دغه برابر نه وېشل کيږی.

الجزء الاول من الجملية: **سوال:** اول جزء ته د حمليه ولي موضوع ويل کيږی؟

جواب: موضوع د اسم مفعول صيغه په معني سره د هغه شي ده چي هغه وضع سوي وی. لهذا محکوم عليه هم ددې لپاره وضع شوي چي په ده باندي حکم وسي. او يا موضوع په لغت کي و معين شي ته ويل کيږی. دغه ډول اول جزء د حمليه هم معين ددې لپاره وی چي پر ده بل څوک حمل کړل سي.

سوال: موږ دا خبره نه منو چي اول جزء ته د حمليه موضوع ويل کيږی، ځکه په دې مثال کي "في الدار زيد" کي اول جزء "في الدار" دی مګر دغه ته موضوع نه ويل کيږی؟

جواب: دلته اول دوه حيثيته لري.

۱: اول په اعتبار د لفظ چي اولاً دغه لفظ راغلي وی.

۲: اول په اعتبار د رتبه سره يعني رتبه، او مقام دده اول وی. لهذا دلته مراد د اول څخه اول په اعتبار د رتبه دی، بيا عام تردې په اعتبار د لفظ هم اول وی لکه "زيد کاتب"، او که په اعتبار د لفظ اول نه وی لکه په ذکر سوی مثال کي "في الدار زيد" چي زيد دی ، دغه په اعتبار د لفظ ورسته دی.

انما سمي الجزء الثاني الخ: **سوال:** دوم جزء ته د شرطيه ولي تالي ويل کيږی؟

جواب: ځکه تالي د "تلو" څخه مشتق دی. اؤ تلو و تابعوالي ته ويل کيږی ، دغه ډول تالي تابع د مقدم وی. دغه تابعوالي يې کله په اعتبار د لفظ او طبعيت دواړو وی، او کله بيا په اعتبار د لفظ نه وی خو په اعتبار د طبعيت او مقام وی. او دغه په هغه صورت کي چي شرط ورسته تر جزاء وی.

عبارت

وَالْقَضِيَّةُ: إِمَّا مُوجَبَةٌ : كَقَوْلِنَا زَيْدٌ كَاتِبٌ.وَإِمَّا سَالِبَةٌ كَقَوْلِنَا زَيْدٌ لَيْسَ بِكَاتِبٍ. وَكُلُّ وَاحِدَةٍ مِنْهُمَا إِمَّا مَخْصُوصَةٌ كَمَا ذَكَرْنَا .وَإِمَّا كُلِّيَّةٌ مُسَوَّرَةٌ :كَقَوْلِنَا كُلُّ إِنْسَانٍ كَاتِبٌ، وَلاَ شَيْءَ مِنَ الْإِنْسَانِ بِكَاتِبٍ .وَإِمَّا جُزْئِيَّةٌ مُسَوَّرَةٌ: كَقَوْلِنَا بَعْضُ الْإِنْسَانِ كَاتِبٌ، وَبَعْضُ الْإِنْسَانِ لَيْسَ بِكَاتِبٍ .وَإِمَّا أَنْ لا يَكُونَ كَذٰلِكَ، وَتُسَمَّى مُهْمَلَةً: كَقَوْلِنَا الْإِنْسَانُ كَاتِبٌ وَالْإِنْسَانِ لَيْس بِكَاتِبٍ .

ترجمه

قضیه به یا موجبه وی، لکه زموږ دا قول "زید لیکونکي دی". او یا به سالبه وی لکه زموږ دا قول " زید لیکونکي نه دی". او هر یو ددوی څخه به مخصوصه یعني موضوع به یې یو معین شخص وی لکه زموږ په ذکر سوی مثالونو کې. او یا به کلیه مسوره وی لکه زموږ دا قول " هر انسان لیکونکي دی". او "د انسان څخه یو فرد هم لیکونکي نه دی". او یا به جزئیه مسوره وی لکه زموږ دا قول "بعض انسانان لیکونکي دي". او " بعض انسانان لیکونکي نه دی. او یا به دغه ډول نه وی نو دغه ته مهمله ویل کیږی. لکه زموږ دا قول " انسان لیکونکي دی". او "انسان لیکونکي نه دی".

تشریح

قضیه مطلقا عام تر دې حملیه او که شرطیه وی دوه قسمونه لري. ۱: موجبه. ۲: سالبه.

سوال: قضیه ولې په موجبه او سالبه کې حصر سوه؟

جواب: ځکه قضیه به یا حملیه وی نو دغه به د دوو حالو څخه خالي نه وی.

۱: که چیري په دې کې حکم په ثبوت د محمول لپاره د موضوع سوی وی نو دغه مؤجبه ده. د مثال په توګه "زید لیکونکي دی".

۲: که چیري په دغه کې حکم په سلب د محمول د موضوع څخه سوي وی د مثال په توګه " زید لیکونکي نه دی" دغه سالبه ده.

او قضیه به یا شرطیه متصله وی نو بیا د دوو حالو څخه خالي نه وی.

۱: که چیري په دې کې حکم په صادقوالي د یوې قضیه پر تقدیر د صادقوالي ددویمي قضیې سوی وی نو دغه منفصله موجبه ده.

مثال: "که چیري لمر راختلي وی نو ورځ به موجوده وی". اوس په دغه کي حکم په صادقوالي سره د موجود والي د ورځي پر تقدیر د لمر د راختو سوي دی.

۲: که چیري حکم په سلب سره د صادقوالي د یوې قضیه پر تقدیر د صدق د بلي قضیې سوي وی نو د غه متصله سالبه ده.

مثال: "دا ډول نه ده چي لمر دي راختلي وي او شپه دي موجوده وی". اوس په دغه کښې حکم په سلبوالي سره د شپې پر تقدیر د صادقوالي د لمر د راختو سوي دی.

اویا به شرطیه منفصله وی، نو بیا د دوو حالو څخه به خالي نه وی.

۱: که چیري په دغه کي حکم په منافات سره ددو قضیو ترمینځ سوي وی نو دغه منفصله مؤجبه ده.

مثال: "عدد به یا جفت او یا طاق وي".

۲: که چیري په دغه کي حکم په سلب د تنافی سره ددو قضیو ترمینځ سوی وی نو دغه منفصله سالبه ده.

مثال: "زید به یا حیوان او یا کاتب وی دغه ډول نه ده". اوس په دغه کي حکم په سلب سره د منافات تر مینځ د زید د حیوانیت او د ده د کاتبوالي سوې ده.

سوال: موجبه او سالبه څو قسمونه لري؟

جواب: دغه درې قسمونه لري:

۱: **مخصوصه:** هرهغه قضیه چي موضوع ددې یو معین شي وي، دغه په شخصیه او مخصوصه سره نمول کیږي. د مثال په توګه "زید لیکونکي دی. زید لیکونکي نه دی".

وجه د تسمیه بیان: دغه ته په دې وجه مخصوصه ویل کیږی چي موضوع د دغه قضیه یو شخص معین وي په دغه وجه سره په شخصیه او د موضوع د خاصوالي د وجي په مخصوصه سره نومول کیږي.

۲: **محصوره:** هر هغه قضیه چي موضوع ددې یو معین شخص نه وی. بلکه کلي وي، او حکم په افرادو د موضوع وي. او د موضوع د افرادو مقدرا بیان سوي وی. دغه ته محصوره او مسوره ویل کیږي. او دغه بیا په دوه قسمه ده.

کلیه: هر هغه محصوره چي په دی کي حکم په محمول سره پر ټولو افرادو د موضوع سوي وی، او یامحمول د ټولو افرادو څخه دموضوع سلب سوي وی. دغه ته محصوره او مسوره کلیه ویل کیږي. د مثال په توګه "هر انسان حیوان دی. او د انسان څخه یو لا هم ډېره نه ده".

جزئیه: هرهغه محصوره چي حکم په محمول سره پر بعضوافرادو باندي د موضوع سوي وی. او یاپه سلب سره د محمول د بعضو افرادو څخه د موضوع سوي وی. دغه ته محصوره جزئیه ویل کیږي. د مثال په توګه "بعض د حیوان څخه انسان وی. بعض د حیوان څخه انسان نه وی".

۳ : **مهمله:** هر هغه قضیه چي په هغه کي مقدار د افرادو د موضوع نه ټوله او نه بعض بیان سوي وی دغه ته مهمله ویل کیږي. د مثال په توګه "الانسان حیوان" انسان حیوان دی. "الانسان لیس بکاتب" انسان کاتب نه دی".

د تسمیه د وجي بیان: مهمله د امهال څخه ده. او اهمال پاته کېدولو او پرې ښولو ته ویل کیږي دغه ډول په دغه قضیه کي هم بیان د افرادو پاته سوي وي.

په شرطیه کي اوضاع په مثل د موضوع په حملیه کي وی، په دغه وجه شرطیه درې قسمونه لری.

۱ : **شرطیه شخصیه:** هرهغه شرطیه چي په هغه کې حکم په لزوم د تالي دمقدم سره یا په عناد دتالي دمقدم سره سوی وي په هغه وضع معین باندي چي هغه منافات دمقدمیت سره دمقدم نه لري. د مثال په توګه "ان جئتنی آلان اکرمک". که ته اوس چیري راغلې نو زه به ستا عزت و کړم".

۲ : **شرطیه محصوره کلیه:** هر هغه شرطیه چي په هغه کي حکم په ټولو اوضاعو ممکنو باندي د مقدم سوي وی. دغه ته شرطیه محصوره کلیه ویل کیږي. عام تردې دغه متصله وي لکه "کلما کانت الشمس طالعة فالنهار موجود". څه وخت چي لمر راختلي وی نو ورځ به موجوده وی". او که منفصله وی د مثال په توګه "دائما اما ان یکون العدد زوجا او فردا" همیشه به عدد جفت یا طاق وی".

۲: **شرطیه محصوره جزئیه:** هرهغه شرطیه چي په هغه کي حکم په اتصال یا انفصال سره په بعضو غیر معین اوضاعو باندي د مقدم حکم سوي وی. د مثال په توګه "قد یکون اذا کان الشی حیوانا کان انسانا". کله کله که یو شي چیري حیوان وي نو هغه به انسان وی". " قد یکون اما ان یکون الشی حیوانا او ابیض". کله کله به یو شي حیوان یا سپین وی".

۳: **مهمله:** هره هغه قضیه شرطیه چي په دې کي کمیت دحکم[په دې سره چي په جمیع اوضاعو باندي دی او که په بعضو اوضاعو باندي دی] بیان سوی وي. لکه "ان کانت الشمس طالعة فالارض مضیئة". که چیري لمر راختلي وی نو مځکه به ځلېدونکې وی". "اما ان یکون الشمس طالعة واما ان لا یکون النهار موجودا". یا به لمر راختلي وی او یا به ورځ موجوده نه وی".

خلاصه حواشي ایوبي

سوال: موجبه و کومي قضیې ته ویل کیږی؟

جواب: هر هغه قضیه چي په هغه کي نسبت خبری وقوع وی.

السالبة هي التي : **سوال:** سالبه و کومي قضیې ته ویل کیږی؟

جواب: هر هغه قضیه چي په هغه کي نسبت خبری لاوقوع وی.

فالحکم فیها ان کان بثبوت: که چیری حکم په ثبوت سره د محمول لپاره د موضوع سوی وی لکه "زید لیکونکي دی" نو دغه موجبه ده او که چیری حکم په سلب سره د محمول د موضوع څخه سوی وی نو دغه بیا سالبه ده. لکه "زید لیکونکي نه دی".

هي التي في اولها: **سوال:** مسوره کومه قضیه وی؟

جواب: مسوره هغه قضیه وی چي د هغه په شروع کي حرف سور راغلي وی، او حرفِ سور لفظ د "کل" او "بعض" او سېوا ددوی څخه نور لکه "لاشي" دي.

هي التي یحکم فیها الخ: **سوال:** کلیه کومه قضیه وی؟

جواب: هر هغه قضیه چي حکم په هغه کي پر ټولو افرادو د موضوع سوی وی، او یا سلب د حکم د ټولو افرادو څخه د موضوع سوی وی.

سوال: دغه قضیه ته کلیه ولي ویل کیږی؟

جواب: ځکه په دغه قضیه کي حکم پر ټولو افرادو باندی د موضوع سوی وی. او مسوره په دې وجه ورته ویل کیږی چي دغه پر حرفِ سور بآندی مشتمله وی.

مسورة آه: **سوال:** مسورة په لغت کي څه ته ویل کیږی؟

جواب: مسورة د مفعول څخه ده، او دغه د سور څخه دی. او سور د دې قول څخه "سور البلد" اخیستل سوی دی. او "سور البلد" هغه دېوال ته ویل کیږی چي په ښار چار چاپېره راتاوی سوی وی. او دغه د باب څخه د "سار، یسار سوراً" دی، او دغه په لغت کي و احاطه کولو ته ویل کیږی. او په اصطلاح کي هغه لفظ ته ویل کیږی کوم چي په حملیه کي پر تعداد د افرادو د موضوع دلالت کوی او په شرطیه کي پر کمیت د اوضاعو د مقدم دلالت کوی. او دغه ته محصوره په دې وجه ویل کیږی چي محصوره د حصر څخه ده.او حصر په معني سره د محاصره کولو او چارچاپیر کېدو دی.دغه ډول دغه قضیه پر افرادو د موضوع (په قضیه حملیه کي)، او پر اوضاعو د مقدم (په شرطیه کي) محاصره کونکې او چارچاپیره وي.

سوال: په موجبه حملیه کي د سور لپاره کوم کوم الفاظ رائحي؟

جواب: سور د موجبه کلیه "کل" دی. او هر هغه حرف دی چي هغه استغراق فائده کوی. او سور د سالبه کلیه دوه دي. ۱: لاشی. ۲: لا واحد. د مثال په توګه "لا شی او لا واحد من الانسان بجماد" یو لا هم د انسان څخه ډبره نه ده. او سور د موجبه جزئیه دوه دي. ۱: بعض". ۲: واحد. د مثال په توګه "بعض الحیوان یا واحد الحیوان انسان". بعض حیوان یا یو د حیوان څخه انسان دی. او سور د سالبه جزئیه درې دي. ۱: لیس کل. ۲: لیس بعض. ۳: بعض لیس. د مثال په توګه " لیس کل، لیس بعض یا بعض لیس الحیوان انسانا". او سور د موجبه کلیه متصله څلور دي. ۱: متی، ۲: کلما، ۳: مهما. ۴: حیثما دي. او سور د موجبه کلیه منفصله لفظ د "دائما" دی. او سور د سالبه کلیه متصله او منفصله " لیس البتة" دی. او سور د موجبه جزئیه متصله او منفصله "قد یکون" دی. او سور د سالبه جزئیه متصله او منفصله "قد لا یکون" دی.

﴿فائده﴾: داوضاعو بیان: هغه تقادیر او احوال چي مقدم ته هغه وخت وړاندي سي څه وخت چي مقدم په داسي شیانو سره متصفه سي چي د هغوی یو ځای والي ممکن وی. بیا عام تر دې دغه تقادیر په نفس الامر کې محال وي [لکه کلماکان الفرس انساناکان حیوانا. د دې معني داده چي لزوم

دحیوانیت دفرس لپاره دانسانیت دفرس دغه لزوم ثابت په هغه اوضاعو باندې دی چې دمقدمیت سره د مقدم منافات نه لري. او هغه تقادیر دادی چې فرس ضاحک وي او ناطق او کاتب وي. ځکه فرس ثه وخت انسان سوا و د انسان لپاره دغه امور ثابت وی نو فرس چې انسان دی هم دغه امور ورسره جمع کیږي. لکن دغه تقادیر (کون الفرس ضاحکا) په نفس الامر کې محال دی. ځکه فرس ضاحک او ناطق کېدلای نه سي]. او که دغه تقادیر محال نه وي [لکه "کلما کان زید انسانا کان حیو ا نا " اوس په دې مثال کې لزوم د تالي (حیوانیت زید) ومقدم (انسانیت زید) ته ثابت دی په هغه ټولو تقادیرو باندې چې د مقدمیت سره دمقدم منافات نه لري او هغه تقادیر دادي "کون زید قائما او ضاحکا او کاتبا"].

هي التي لایکون الموضوع فیها الخ: سوال: مهمله و ثه ته ویل کیږی؟

جواب: مهمله هر هغه قضیه ته ویل کیږی د کومي موضوع یو شخص نه وی او نه یو داسي کلي وی چې پر هغه حرفِ سور داخل سوی وی او نه یو داسي جزئي وی چې پر هغه حرفِ سور داخل سوی وی. بلکه کلي وی خو تعداد د افرادو یې بیان سوی نه وی.

عبارت

وَالمُتَّصِلَةُ :إمَّا لُزُومِيَّةٌ : كَقَوْلِنَا إنْ كَانَت الشَّمْسُ طَالِعَة فالنَّهَارُ مَوْجُودٌ .وَإمَّا اِتِفَاقِيَّةٌ. كَقَوْلِنَا: إنْ كَانَ الْإِنْسَانُ نَاطِقًا فَالْحِمَارُ نَاهِقٌ .وَالمُنْفَصِلَةُ إمَّا حَقِيقَةٌ: كَقَوْلِنَا: الْعَدَدُ إمَّا زَوْجٌ وَإمَّا فَرْدٌ .وَهِيَ إمَّا مَانِعَةُ الجَمْعِ وَالْخَلَوّ مَعًا كَمَا ذَكَرْنَا

وَإمَّا مَانِعَةُ الجَمْعِ فَقَطْ كَقَوْلِنَا: هٰذَا الشَّيْءُ إمَّا أَنْ يَكُونَ شَجَرًا أَوْ حَجَرًا .وَإمَّا مَانِعَةُ الْخُلُوِّ فَقَطْ كَقَوْلِنَا: زَيْدٌ إمَّا أَنْ يَكُونَ فِي الْبَحْرِ، وَإمَّا أَنْ لاَ يَغْرَقَ .وَقَدْ تَكُونُ المُنْفَصِلاَتُ ذَوَاتِ أَجْزَاءٍ كَقَوْلِنَا: الْعَدَدُ إمَّا زَائِدٌ أَوْ نَاقِصٌ أَوْ مُسَاوٍ.

ترجمه

متصله به یا لزومیه وی، لکه زموږ دا قول "که چیری لمر راختلي وی نو ورځ به موجوده وی". او یا به اتفاقیه وی. لکه زموږ دا قول "که چیری انسان ناطق وی نو خر به ناهق وی". او منفصله به یا حقیقه وی لکه زموږ دا قول " عدد به یا جفت وی، او یا به طاق وی". او دغه مانعة الجمع او مانعة الخلو دواړه دي. او یا به محض مانعة الجمع وی لکه زموږ دا قول " دغه شي به یا درخته او یا به ډبره وی". او یا به محض مانعة الخلو وی لکه زموږ دا قول " زید به یا په دریاب کي وی او یا به غرق نه وی ". او کله کله منفصلات ځو اجزاء لرونکي وي لکه زموږ دا قول " عدد به یا زائد او یا ناقص او یا به مساوی وی".

تشریح

شرطیه متصله لزومیه: هر هغه شرطیه چي د یوې علاقې په وجه حکم په دې کي په صادقوالي یا په عد مي صادقوالي سره دتالي پر تقدیر دصادقوالي د مقدم سوي وی دغه ته لزومیه ویل کیږي.

سوال: علاقه و څه ته ویل کیږي؟

جواب: هر هغه شي چي د هغه په سبب یو شي د بل شي سره ملګري سي. او دلته مراد هر هغه شي دی چي د هغه په سبب مقدم د تالي سره یوځای والي طلبوي. او دغه علاقه دوه قسمه لري.

١: **موجبه:** هغه علاقه چي هغه د یوه شي د بل شي سره یو ځای والي لازم ګرزوي لکه علتیت د شي لپاره د معلول.

۲: **غیر موجبه:** هغه علاقه چي هغه د یوه شي د بل شي سره یو ځای والي طلبوي مګر لازمئې نه ګرزوي لکه د شي شرطیت لپاره د مشروط.

سوال: علتیت په څو صورتونو کي راځي؟

جواب: په درې صورتونو کي.

۱: مقدم علت لپاره د تالي وي. د مثال په توګه "ان كانت الشمس طالعة فالنهار موجود". که چیري لمر راختلي وی نو ورځ به موجوده وی. دلته د لمر راختنه علت لپاره د ورځي د موجود والي دی.

۲: تالي علت لپاره د مقدم وي. دمثال په توګه "ان كان النهار موجودا فالشمس طالعة" که چیري ورځ موجوده وی نو لمر به راختلي وی، دلته د لمر راختنه د ورځي د موجود والي لپاره علت دی.

۳: مقدم او تالي د یو دریم شي لپاره معلول وي داډول چي دغه شي د مقدم او تالي تر مینځ د یوه داسي ارتباط تقاضی کوي چي د هغه په وجه ددوی ترمینځ جلاوالي راتلنه ممتنع و ګرزی. دمثال په توګه "ان كان النهار موجودا فالعالم مضئ" که چیري ورځ موجوده وی نو دنیا به روښانه وي. اوس دلته دورځي موجودوالي اوددنیاروښانه والي دوا ړه معلول د لمر د راختي دپاره دي.

سوال: موږ دغه خبره نه منو چي دعلت او معلول تر مینځ علاقه دعلتیت وی. بلکه ددوی ترمینځ علاقه د تضایف وي. ځکه د علت معني ده "ما له معلول". هر هغه شي چي ده لره معلول وي". اود معلول مطلب دادی "ما له علة". چي ده لره علت وی". او دغه علاقه د تضایف ده نه ده علتیت. ځکه د یوه تصور بېله هغه بله نسي کېدای؟

جواب: دلته دعلت او معلول مفهومونه مراد نه دي. بلکه دلته هغه شي مراد دی چي هغه ته دغه مفهومونه ورعارضیږي. او ددوي د مفهومونو د معروضانو ترمینځ علاقه د تضایف نسته بلکه علاقه د علتیت ده.

سوال: علاقه محض دغه یو قسم "علتیت" لری او که کوم بل یو هم لری؟

جواب: هو، دعلاقې دوه قسمه لری. ۱: علتیت. ۲: تضایف (د دوو موجودو شیانو داسي کیدنه چي د یوه تصور او تعقل بېله هغه بله نسي راتلای. د مثال په توګه "که چیري زید د عمر لپاره پلار نو عمر به د زید زوی وي. نو اوس د زیدد عمر لپاره پلار کېدنه په تصور د زوی والی د عمر لپاره د زید موقوفه دی) ده.

اتفاقیه: هر هغه شرطیه چي په هغه کي حکم په صادقوالي سره د تالي پر تقدیر د صادقوالي د مقدم د وجي د یوې علاقه نه وی نو دغه ته اتفاقیه ویل کیږي. د مثال په توګه "که چیري انسان ناطق وی نو خر به ناهق وی". اوس د انسان د ناطقیت او د خره د ناهقیت تر مینځ کوم قسم د علاقه وجود نه لری.

سوال: منفصله څو قسمونه لري؟

جواب: منفصله درې قسمونه لری.

اول: منفصله حقیقیه: هغه شرطیه ده چي په هغه کي حکم په منافات ددوو قضیو ترمینځ په اعتبار د صدق او کذب د دواړو په یوه پلا سوي وي دا ډول چي دوی د صدق او نه د کذب په اعتبار سره جمع کیږي (یعني خالوالي د طرفینو څخه ناروا وی، او یو ځای والي د طرفینو هم ناروا وي). او دغه ته منفصله حقیقیه ویل کیږي. دغه بیا دوه قسمه لري.

۱ **:موجبه:** حکم په تنافی سره په اعتبار د صدق او د کذب ددواړو سوي وی. لکه زموږ دا قول: "دغه عدد به یا جفت او یا طاق وي". ځکه په دغه قضیه کي حکم په منافات د زوجیت او د فردیت په اعتبار د صدق او د کذب دواړو سوي دی.

۲ **:سالبه:** حکم په نفي سره د منافات په اعتبار د صدق او د کذب سره سوي وي دغه ته منفصله حقیقیه سالبه ویل کیږي. لکه زموږ دا قول: "داډول نه ده چي دغه به یا حیوان او یا به تور وي". اوس په دغه کي حکم په نفي سره د منافات ترمینځ د حیوان او د تور په صدق او کذب په دواړو سوی دی.

دوم: مانعة الجمع: هغه منفصله چي په هغه کي د قضیو ترمینځ حکم په منافات سره محض په اعتبار د صدق سوی وی نه د کذب، او یا حکم په سلب سره د منافات تر مینځ د قضیو په اعتبار د محض صدق سوی وی نه د کذب. (یعني خالوالي د طرفینو څخه روا او یو ځای والي ئي ناروا وي). دغه ته منفصله مانعة الجمع ویل کیږي لکه زموږ دا قول: "دغه شي به یا درخته او یا به ډبره وي".

دریمه: مانعة الخلو: هغه منفصله چي په هغه کي حکم په نفي سره د ددو قضیو صرف په اعتبار د کذب سوي وي نه د صدق (یعني خالوالي د طرفینو څخه روا نه وي البته یو ځای والي ئي روا وي)

دغه ته منفصله مانعة الخلو ويل کيږي، ځکه زموږ دا قول: "زيد به يا په درياب کي وي او يا به غرق نه وي". دغه مثال د موجبه دی. او د سالبه مثال دادي: "داډول نه ده چي دغه انسان دي رومي يا زنجي وي".

خلاصه حواشي ايوبي

هي ما يكون الاول علة الخ: لزوميه هغه ده چي په هغه کي مقدم علت لپاره د تالي وي.

مثال: "ان كانت الشمس طالعة فالنهار موجود" که چيري لمر راختلي وی نو ورځ به موجوده وی. دلته مقدم لمر راختنه ده، او تالي د ورځي موجودوالي دی. لمر راختنه علت لپاره د ورځي د موجودوالي دی.

او يا به مقدم او تالي دواړه د يو دريم شي لپاره معلول وي داډول چي دغه شي د مقدم او تالي تر مينځ د يوه داسي ارتباط تقاضی کوي چي د هغه په وجه ددوی ترمينځ جلاوالي راتلنه ممتنع گرزېدلې وی.

مثال: "ان كانت الارض مضيئة فالنهار موجود" که چيري ځمکه روښانه وی نو ورځ به موجوده وی. اوس دلته مقدم د ځمکي روښانوالي دی، او تالي د ورځي موجودوالي دی. اوس دلته د ورځي موجودوالي او د ځمکي روښانوالي دغه دواړه معلول لپاره د لمر راختولو دی، ځکه تر څو وخته پوری چي لمر راختلي نه وی تر هغه پوری نه ځمکه روښانه وی، او نه ورځ موجوده وی.

هي التي يكون الحكم فيها: اتفاقيه هغه قضيه شرطيه ده چي په هغه کي حکم په صادقوالي سره د تالي په تقدير د صادقوالي د مقدم د وجي د يوې علاقه نه وی، بلکه محض د مقدم او تالي تر مينځ موافقت او يو ځای د وجي راغلي وی.

اما حقيقة آه ، انما سميت الخ : **سوال:** دغه ته حقيقيه ولي ويل کيږی؟

جواب: ځکه انفصال په حقيقت کي ددې نوم دی چي دوې قضيې يعني مقدم او تالي داډول وي چي نه ددوی يو ځای والي روا وی او نه ددوی څخه د يو شي خالي والي روا وی. د مثال په توگه جفت او طاق. ددوی څخه يو عدد هم خالي نه دی، او نه دوی دواړه پر يوه عدد سره جمعه کېدای سي. څرنگه انفصال په حقيقت کي د دغه نوم دی او دغه محض په دغه قضيه کي

وجود لرى په دې وجي دې ته نوم د حقيقيه ورکول سو. په خلاف د هغه منفصله چي محض مانعة الجمع وى، او يا مانعة الخلو وى.

قوله العدد الواحد الخ: **سوال**: دغه قضيه "العدد اما زوج او فرد" کومه منفصله ده؟

جواب: دغه منفصله حقيقيه ده، ځکه يو داسي عدد وجود نه لرى چي هغه دي جفت او طاق دواړه وى. او يا دي يو ددوى څخه هم نه وى.

و هذا مثال مؤجبتها الخ: دغه په متن کي ذکر سوى مثال د موجبه دى، مګر منفصله حقيقيه سالبه داده چي په هغه کي نفي او سلب د منافات د مقدم او تالي تر مينځ په اعتبار د صدق او کذب د دواړو سوي وي، لکه زموږ دا قول "داډول نه ده چي دغه انسان به يا ليکونکي او يا به عالم وي" او س په دغه کي حکم په منافات د کاتب او عالم ترمينځ په اعتبار د صدق او کذب د دواړو سوى دى. لهذا داسي هم کېداى سي چي دغه دي عالم هم نه وى او کاتب هم نه وى، او دا هم روا ده چي عالم دي هم وى او کاتب هم.

﴿فائده﴾: منفصله حقيقيه يوه معني لرى کومه چي مصنف رحمه الله بيان کړه. پاته مانعة الخلو او مانعة الجمع دوى دوې معناګاني لري.

اوله معني: هغه منفصله چي په هغه کي حکم په منافات په ما بين کي د قضيو يا دده په نفي سره فقط په اعتبار دصدق سوي وي نه په اعتبار د کذب (يعني خالوالي د طرفينو څخه روا او يو ځاى والي ئې ناروا وي). دغه ته منفصله مانعة الجمع ويل کيږي.

هر هغه منفصله چي په هغه کي حکم په نفي سره د ددو قضيو صرف په اعتبار د کذب سوي وي نه د صدق (يعني خالوالي د طرفينو څخه روا نه وي البته يو ځاى والي ئې روا وي) دغه ته منفصله مانعة الخلو ويل کيږي.

مانعة الجمع او مانعة الخلو په دغه معني سره مقابل د منفصله حقيقيه دي. او دغه معناګاني يې اصل دي ، ځکه په تقسيم کي اصل داوى چي دوى نه يو ځاى سره جمعه کېداى سي ، او نه ددوى څخه خالوالي راتلاى سي. او په دغه ذکر سوى معناګانو سره دوى يو د بل سره جمعه کېداى نسي او نه ددوى څخه يو قسم خالي کېداى سي.

دویمه معني : مانعة الجمع هر هغه قضیه ده چي په هغه کي د طرفینو تر مینځ منافات په اعتبار صادقوالي وی، بیا عام تردې په اعتبار د کذب هم وی او که نه وی. په دغه تعریف کي قید د فقط وجود نه لری، ددې مطلب دا سو چي د مانعة الجمع طرفین یو ځای کېدای نسي عام تردې دواړه مرتفع وی او که نه وي. لهذا په دې کي عموم وجود لری.

مانعة الخلو هغه قضیه ده چي په هغه کي د طرفینو ترمینځ د منافات حکم په اعتبار د کذب تر سره سوی وی، بیا عام تردې په اعتبار د صدق منافات وی او که نه وی.

لإنه لإیجوز الجمع الخ: دلته د طرفینو څخه یو د شي ډبر کېدل دی او بل طرف د شي درخته کېدل دی. نو اوس دغه نه دواړه کېدای سي چي ډبره دي هم وی او درخته دي هم وی، البته داسي کېدای سي چي دغه دي نه ډبره وی او نه دي درخته وی. بلکه کوم دریېم شي دی وی. د مثال په توګه انسان دی وی. او یا دې د انسان څخه علاوه کوم بل شي وی.

یعني یجوزان یکون: دلته طرفین زید په دریاب کي کېدل دی او د زید د غرقېدل دی. اوس دلته دواړه طرفین یو ځای سره جمعه کېدای سي، ځکه دلته دا ممکنه ده چي زید دي په دریاب کي وی، او غرق دي نه وی، دا هغه وخت چي دی په دریاب کي لمبو کوی، او یا دي په کښتي کي سپور وی. په دغه صورت کي په دریاب کي هم دی او غرق هم نه دی. او دلته دا کېدای نسي چي یو د طرفینو څخه دی هم نه وی داډول چي زید دي په دریاب کي نه وی او غرق سوی دی وی.

سالبه مانعة الخلو هغه ده چي په هغه کي حکم په سلب سره د نفي د ددو قضیو صرف په اعتبار د کذب سوي وي نه د صدق.

مثال: "لیس اما ان لا یکون في البحر و اما ان یغرق "یعني داډول نه ده چي زید دي په دریاب کي وی او غرق سوی دی وی.

آسانه طریقه: زید دی په دریاب کي نه وی بلکه پر مځکه دي وی او غرق سوی دی وی، اوس ستا څخه پوښتنه کوو چي آیا داسي کېدای سي نو جواب دادی چي نسي کېدای، او هم دغه د "لیس" معني ده. او په دغه منفصله کي دوه طرفونه دي.

1: په دریاب کي نه کېدل. او ددې څخه خالي والي داډول راځي چي په دریاب کي دی وی.

۲: غرقېدل. او ددې کذب داډول راځي چي غرق دی نه وی. نو اوس د طرفینو څخه خالي والي دلته روا دی او داسي کېدای سي چي زید په دریاب کي دی او غرق نه دی، نو په دې صورت کي سلب د منافات په کذب کي تر سره سوی دی.

بله طریقه: "لیس زید اما ان لایکون في البحر او ان یغرق" اوس د مثال د فهمېدلو لپاره ته لیس د قضیې څخه پورته کړه. نو تقدیر دا ډول کیږي "اما ان لایکون في البحر ان یغرق". او معنی یې دا ده چي زید به یا په دریاب کې نه وي یا به غرق وي. او کذب د ان لایکون في البحر، "ان یکون فی البحر" دی او د "ان یغرق "کذب "ان لایغرق" دی. نو معنی د دې قول [اما ان یکون في البحر او لایغرق] دا سوه: زید به یا په دریاب کې وي یا به غرق نه وي لهذا دواړه کېدلای نه سي. او څه وخت چي لیس پرې داخل سي نو هغه تنافي په مابین کې د طرفینو پورته سي نو معنی دا سوه زید دی په دریاب کې وي او غرق دی نه وي.

یعلم ان کل مادة صدق فیها الخ: هر هغه مثال او ماده چي پر هغه موجبه منع الجمع صادقیږی هم هلته سالبه مانعة الخلو صادقیږی.

مثال: "هذا الشي اما شجر او حجر" یعني دغه شي به یا ډبره او یا به درخته وی، لهذا یو طرف ډبره او بل طرفه درخته ده، اوس یو شي داسي نسي کېدای چي هم دي ډبره او هم دي درخته وی. البته داسي یو شي کېدای سي چي د طرفینو څخه یو لا هم نه وی، د مثال په توګه انسان وی. نو دلته د طرفینو جمعه نارو او خالو الي روا دی.

اوس هم پر دغه مثال سالبه مانعة الخلو صادقیږی.

مثال: "لیس هذا الشي اما شجر او حجر ".دغه ډول نه ده چي دغه شي به یا درخته وی او به ډبره وی. نو د سالبه مانعة الخلو معني داسوه چي خالي والي د یو شي د طرفینو څخه راتلای او هم دغه معني د موجبه مانعة الجمع ده چي خالي راتلای سي نه یو ځای والي.

او هر هغه قضیه چي پر هغه موجبه مانعة الخلو صادقیږی هم هلته به سالبه مانعة الجمع صادقیږی.

مثال: "هذا الشيء اما لاشجر او اما لاحجر". اوس دغه قضیه موجبه مانعة الخلو ده، لهذا دلته پر یو شي باندی طرفین جمعه کېدای سي، البته د طرفینو څخه یو شي هم خالي کېدای نسي، دا

کېدای سي چي یو شي دي نه ډبره وی او نه درخته وی بلکه د مثال په توګه انسان دی وی، لهذا پر انسان "لاشجر" او "لاحجر" سره جمعه سوه. او داسي کېدای نسي چي یو شي دی هم "لاشجر" نه وی، او هم دي "لاحجر" نه وی، ځکه یو شي هم د نقیضینو څخه خالي نه وی مثلا یو شي به خامخا "لاحجر" وی او یا به "لاحجر" وی. ځکه د "حجر" څخه علاوه ټوله شیان "لاحجر" دی. هم دلته اوس که یو شي "لاحجر" نه وی او دغه ډول "لاشجر" هم نه وی، نو هرو مرو به پر دغه شي ددوی دوو "لاشجر، لاحجر" مقابل او نقیض پر صادقیږی چي هغه "شجر" او "حجر" دی. نو یو شي شجر هم سو او حجر هم سو، او حال دا چي یو شي دغه دواړه کېدای نسي. نو معلومه سوه چي دلته د طرفینو څخه د یو شي خالي والي ناروا دی، البته د طرفینو یو ځای والي روا دی.

هم اوس پر دغه سالبه مانعة الجمع پر صادقیږی.

مثال: "لیس اما ان یکون هٰذا الشيء لاشجر و لاحجر". په موجبه مانعة الجمع کي د طرفینو یو ځای والي ناروا وو، او په سالبه کي دغه ناروالي سلب سوی دی، لهذا طرفین پر یوه ځای صادقه راتلای سي. نو دلته یو طرف د شي "لاشجر" کېدل دی او بل طرف یې د شي "لاحجر" کېدل دی. نو اوس یو کس وایي چي یو شي "لاشجر" او "لاحجر" کېدای نسي. نو ایا ته دغه خبره منې، نو ستا جواب به په "نه" سره وی (ځکه یو شي "لاشجر" او "لاحجر" دواړه کېدای سي لکه انسان چي "لاشجر" هم دی او "لاحجر" هم دی)، او هم دغه معني د لیس ده. نو دلته د طرفینو پر یو ځای صادقوالي ممتنع نه دی، او هم دغه معني د سالبه مانعة الخلو ده.

وکذا من جانب سالبتها: چیری چي سالبه مانعة الجمع صادقیږی هم هلته به موجبه مانعة الخلو صادقیږی.

مثال: لیس هذا الشيء اما لاشجر او لاحجر ". اوس دلته یو طرف د شي لاشجریت دی، او بل طرف د شي لاحجریت دی. اوس ته " لیس" د آساني لپاره لری که. نو عبارت دا جوړیږی " هذا الشي اما لاشجر او لا حجر ". نو معني دا سوه چي یو شي "لاشجر " او "لاحجر" کېدای نسي، نو ته دغه خبره منې، نو ستا د طرفه به جواب دا وی چي نه، یو شي دواړه کېدای سي چي هم دي لاشجر او هم

دي لاحجر وی لکه انسان. او هم دغه معني د "لیس" ده. او دغه د طرفینو پر یوشي باندی جمعوالي منعه وو، هغه "لیس" لری کړی، نو اوس دواړه طرفه پر یوشي صادقېدای سي. او دغه ډول موجبه مانعة الخلو دلته هم صادقیږی،.

مثال: "هذا الشيء اما لاشجر او لا حجر". اوس دلته یو طرف لاشجریت او بل طرف لاحجریت دی لاشجریت او لاحجریت پر یوه شي باندی جمعه کېدای سي چي انسان دی. البته دا کېدای نسي چي یو شي دي لاشجر هم نه وی او لا حجر دي هم نه وی. ځکه که چیری لاشجر او لاحجر نسي نو ددوی نقیض به بیا پرې صاقیږی. د لاشجر نقیض شجر دی او دلا حجر نقیض حجر دی. نو یو شي به شجر هم وی او حجر هم وی. او حال دا چي یو شي شجر او حجر کېدای نسي، نو معلومه سوه چي داسي کېدای نسي چي یو شي دي ددغه طرفینو څخه خالي وی.
او چیری چي سالبه مانعة الخلو صادقیږی.

مثال: "لیس اما ان یکون هذا الشيء شجراً او حجراً" اوس دلته یو طرف شجریت او بل طرف حجریت دی. نو د آساني دپاره ته "لیس" د جمله څخه لری کړه. نو معني به دا سي چي دغه "شي به یا درخته وی او یا ډبره وی". اوس دلته یو شي شجر او حجر ګېدای نسي، البته دا کېدای سي چي نه دي شنجر او نه دی حجر وی. نو دلته موجبه مانعة الجمع ده نه مانعة الخلو. او څه وخت چي "لیس" پر داخل سو نو اوس سالبه مانعة الخلو وګرزېده، ځکه په سالبه مانعة الخلو کي خالي والي د یو شي د طرفینو څخه روا وی. نو دلته هم د شجر او حجر څخه د یو شي خالي روا دی چي هغه مثلاً انسان دی. لهذا سالبه مانعة الخلو چي "حرفِ نفي" ځني لری کړې نو بیا موجبه مانعة الجمع ځني جوړه سي.

سوال: دغه کېدای سي چي په دریاب کي دی نه وی او غرق سوی دی وی لکه په مځکه ننوزی؟

جواب: دغه ته غرقېدل نه ویل کیږی بلکه دغه ته خسف او ننوتل ویل کیږی.

كالستة فان نصفها الخ: د مثال په توګه شپږ. اوس ددې نصف درې، ثلث ئې دوه او سدس ئې یو دي. نو ددغه کسوروو مجموعه شپږ ده. نو مجموعه د کسورو او دغه عدد سره برابر دي. نو شپږ ته عدد مساوي ویل کیږي.

العدد الزائد هو الذى الخ" **سوال:** عدد زائد ناقص او مساوي څه ته ویل کیږي؟

جواب: د اهل حساب په نیز عدد په دوه قسمه دي.

اول: عدد منطق: هر هغه عدد چي ده لره د نو صحی کسورو څخه یو کسر وي. او هغه کسور دا دي "۱: **نصف:** نیم. ۲: **ثلث:** دریمه، ۳: **ربع:** څلورمه. ۴: **خمس:** پنځمه. ۵: **سدس:** شپږمه. ۶: **سُبع:** اومه. ۷: **ثُمن:** آتمه. ۸: **تُسع:** نمه. ۹: **عُشر:** لسمه. د مثال په توګه "آته". اوس ده لره نصف "څلور" ربع "دوه" او دغه ډول نور هم سته. او دغه په درې قسمه دي.

۱: **زائد:** هر هغه عدد چي په هغه باندي هغه کسور زیات وي چي هغه په ده کي موجود وي. د مثال په توګه دولس. اوس ددې نصف شپږ، ثلث ئې څلور، ربع ئې درې او سدس ئې دوه دي. نو د دغه ټولو کسور (نصف، ثلث، ربع، سدس) موجودو مجموعه پنځلس ده. او پنځلس تر دولسو زیات دی. لهذا دولس ته عدد زائد ویل کیږي.

۲: **ناقص:** هر هغه عدد چي تر هغه د ده کسور کم وي (کووم چي په ده کي موجود وي) د مثال په توګه څلور. او س ددې نصف دوه، ربع ئې یو دی. لهذا مجموعه د دغه کسورو درې دي. او درې تر څلورو کم دي. نو دغه څلور ته عدد ناقص ویل کیږي.

۳: **مساوي:** هر هغه عدد چي د ده سره هغه کسور برابر وي، چي هغه په ده کي موجود وي. د مثال په توګه شپږ. اوس ددې نصف درې، ثلث ئې دوه او سدس ئې یو دي. نو د دغه کسورو مجموعه شپږ ده. نو مجموعه د کسورو او دغه عدد سره برابر دي. نو شپږ ته عدد مساوي ویل کیږي.

دوم: اصم: هر هغه عدد چي دی د دغه صحی کسورو څخه یو لا هم نه لري. د مثال په توګه یو لس. او دغه لره نصف، ثلث، ربع دغه ډور نور کسور هم نسته.

عبارت

التَّنَاقُضُ هُوَ اخْتِلاَفُ الْقَضِيَّتَيْنِ بِالْإِيجَابِ وَالسَّلْبِ بِحَيْثُ يَقْتَضِي لِذَاتِهِ أَنْ تَكُونَ إِحْدَاهُمَا صَادِقَةً وَالْأُخْرَى كَاذِبَةً. كَقَوْلِنَا زَيْدٌ كَاتِبٌ. زَيْدٌ لَيْسَ بِكَاتِبٍ .وَلاَ يَتَحَقَّقُ ذٰلِكَ إِلاَّ بَعْدَ اتِّفَاقِهِمَا فِي الْمَوْضُوعِ وَالْمَحْمُول وَالزَّمَانِ وَالْمَكَانِ وَالْإِضَافَة وَالْقُوَّةِ وَالْفِعْلِ وَالْجُزْءِ وَالْكُلِّ وَالشَّرْطِ .نَحْوُ زَيْدٌ كَاتِبٌ، زَيْدٌ لَيْسَ بِكَاتِبٍ.

ترجمه

تناقض اختلاف په اعتبار د ایجاب او سلب په ما بین کي ددو قضیو داډول دي چي دغه اختلاف په اعتبار د ذات د یوې قضیه د صادقوالي او دهغه بلي د کاذب والي تقاضی کوي. لکه زموږ دا قول "زید لیکونکي دی" او " زید لیکونکي نه دی". او دغه تناقض تر هغه وخته پوری نه ثابتیږی ترڅو چي ددغه دواړو قضیو موضوع سره یوه نه وي. محمول سره یو نه وی. زمانه سره یوه نه وی، مکان یو نه وی. اضافت یو نه وی. قوت او فعل سره یو نه وی. کل او جزء یو نه وی. او شرط یو نه وی. لکه "زید لیکونکي دی"، او " زید لیکونکي نه دی".

تشریح

د تناقض د تعریف بیان: هر هغه اختلاف چي په اعتبارد ایجاب اوسلب ددو قضیو په مابین کي وی. او دغه اختلاف دخپل ذات د وجي د یوې قضیې دربنتیا والي او د هغه بلي د درواغ والي تقاضی کوي.

دلته مصنف دا خبره ښیي چي تناقض مطلقا دداسي دو قضیو په ما بین کي نه راځي چي هغه د ایجاب او سلب په اعتبار سره مختلف وي. عام تردې دغه قضیي **مخصوصې** او که محصورې وي.بلکه ددې دپاره څو شرائط سته. او هغه آته او لاندي ذکر کیږي.

١ : **د موضوع وحدت او یو والي:** ددواړو قضیو موضوع به یوه وی، ځکه که چیري ددواړو موضوع یوه نه وی نو بیا تناقض نه راځي، ځکه هغه دواړي ربنتیااو درو غجني کیدای سي.

مثال: "زید قائم" "عمر و لیس بقائم". ددوي په ما بین کي د تناقض د نه موجود والي وجه نه یو والي د موضوع دی.

۲ : **یو والي د محمول:** ددواړو قضیو محمول به یوه وی ځکه که چیري ددواړو محمول یو نه وی نو بیا تناقض نه راځي ځکه هغه دواړي رښتیا او دروغجني کېدای سي.

مثال: "زید قائم."زید لیس بضاحک".اوس د محمول د نه یو والي په خاطر ددوی په مابین کي تناقض نسته.

۳ : **د شرط او د قید یو والي:** دواړي قضیې به د شرط او قید په اعتبار سره یو وی ځکه که چیري شرط یي یو نه وو، نوبیا تناقض نه راځي ځکه هغه دواړي رښتیا او دروغجني کیدای سي.

مثال: "الجسم مفرق للبصر. بشرط کونه ابیض" په جسم په دې شرط سره سترګي بریښي چي دی سپین دی"الجسم لیس بمفرق للبصر بشرط کونه اسود"په جسم سترګي په دی شرط سره نه بریښي چي دی تور دی.اوس د شرط د مختلف والي ﴿سپین والي او تور والي﴾ د وجي ددوی په مابین کي اختلاف نسته.

۴ : **د کل او جزء یووالي:** دواړي قضیې به د کل او جزء په اعتبار سره یو وی.که چیري په یوه کي حکم په کل یا په جزء وی نو په هغه بله کي به هم حکم په کل یا په جزء وی. ځکه که چیري داډول نه وو نو بیا تناقض نه راځي ځکه هغه دواړي رښتیا او دروغجني کیدای سي.

مثال: "الزنجی اسود.أی بعضه.زنجي تور دي یعني ددوی څخه بعض."الزنجی لیس باسود ای کله" زنجي تور نه دي یعني هغه ټوله.اوس په یوه کي حکم په کل او په بله کي حکم په جزء باندي د کېدو د وجي ددوی په مابین کي تناقض نسته.

۵ : **د زماني یو والي:** دواړي قضیې به د زماني په اعتبار سره یو وی ځکه که چیري زمانه یوه نه وی نو بیا تناقض نه راځي ځکه هغه دواړي رښتیا او دروغجني کېدای سي.

مثال: "زید قائم نهارا"زید د ورځي ولاړ دی."زید لیس بقائم لیلا"زید د شپې ولاړ نه دی.اوس د زماني د مختلف والي ﴿ورځ او شپه﴾ د وجي ددوی په مابین کي تناقض نسته.

۶ : **یو والي د مکان:** دواړي قضیې به د مکان په اعتبار سره یو وی ځکه که چیري مکان یو نه وی نو بیا تناقض نه راځي ځکه هغه دواړي رښتیا او دروغجني کیدای سي.

مثال: "زيدجالس فى الدار"زيد په كور كي ناست دى."زيد ليس بجالس فى السوق"زيد په بازار كي ناست نه دى. اوس د مكان د مختلف والي ﴿كور او بازار﴾ د وجي د دوى په مابين كي تناقض نسته.

۷: يووالي د اضافت: دواړي قضيې به د اضافت او نسبت په اعتبار سره يو وى ځكه كه چيري نسبت يو نه وى نو بيا تناقض نه راځي ځكه هغه دواړي رښتيا او دروغجني كيداى سي.

مثال: "زيد اب لعمر" زيد د عمر پلار دى. "زيد ليس باب البكر" زيد د بكر پلار نه دى. اوس د نسبت او اضافت د مختلف والي ﴿نسبت و عمر او په بله كي و بكر ته سوى دى﴾ د وجي د دوى په مابين كي اختلاف نسته.

۸: د قوت او فعل يووالي: دواړي قضيې به د قوت او فعل په اعتبار سره يو وى ځكه كه چيري په يوه كي حكم بالقوه او په هغه بل كي بالفعل وى نو بيا تناقض نه راځي ځكه هغه دواړي رښتيا او دروغجني كيداى سي.

مثال: "الخمر مسكر فى الدن اى بالقوه."د منګي شراب بالقوه نشه راوستونكي دى"الخمر ليس بمسكر فى الدن اى بالفعل"په منګي كي شراب بالفعل نشه راوستونكي نه دى. اوس د قوت او د فعل د مختلف والي ﴿بالفعل بالقوه﴾ د وجي د دوى په مابين كي اختلاف نسته.

خلاصه حواشي ايوبي

سوال: هر تعريف په جنس او فصل باندي مشتمل وي نو دلته جنس او فصل څه دي؟

جواب: د مصنف دغه قول "الاختلاف" جنس او شامل هغه اختلاف ته دى چي هغه د قضيو، د مفردينو، د قضيه او د مفرد ترمينځ وى. او د مصنف دغه قول "قضيتين" فصل دى، په دې سره هغه اختلاف ووتي چي هغه د قضيو ترمينځ نه وي. او د مصنف دغه قول " بالايجاب و السلب" فصل دى، او په دغه سره هغه اختلاف وزى چي هغه په اعتبار د اتصال او انفصال، كليت او جزئيت، تحصيل او د عدول وي. او د مصنف دغه قول "بحيث يقتضى" فصل په دغه سره هغه اختلاف وزى چي په ايجاب او سلب سره وى، مګر تقاضى د يوې قضيه د صادقوالي او د هغه بلي د دروغوالي نه كوي. د مثال په توګه " زيد ساكن دى". او " زيد متحرك نه دى". او د مصنف دغه قول "لذاته" فصل په دغه سره هغه اختلاف وزى چي هغه په ايجاب او سلب سره

وي؛ او تقاضی د يوې د صادق والي او د هغه بلي د درواغوالي کوي، مګر په اعتبار سره د ذات نه وي. بلکه په اعتبار د يو خاص مثال او ماده وی. لکه په يوې قضيه کي ايجاب او په هغه بلي قضيه کي سلب دده د هغه لازم وی چي هغه دده سره مساوی وي. د مثال په توګه " زيد انسان". "زيد ليس بناطق". نو اوس " زيد انسان" د "زيد ليس بناطق" سره مختلف او دغه اختلاف په اعتبار د ايجاب او د سلب دی، او دغه د يوې د صادق والي او دهغه بلي د درواغ والي تقاضی کوي. مګر دغه تقاضی په اعتبار د ذات ددغه اختلاف نه ده، بلکه په واسطه د لازم مساوي وی. ځکه ناطق د انسان سره مساوي دي. ددغه وجي د ناطق په نفي کولو سره نفي د انسان راځي. او بالعکس. لهذا زيد انسان په قوت کي د زيد ناطق دی. ګواکي په حقيقت کي دا ډول ده " زيد ناطق، زيد ليس بناطق. لهذا دلته دغه اختلاف د مساوي شي " ناطق" په واسطه سره ددغه خبري تقاضی کوي چي چي يوه قضيه صادق او هغه بله کاذبه ده. او دغه تناقض نه دی. ځکه په تناقض کي هغه اختلاف معتبر دی چي هغه د يوې د صادقوالي او د هغه بلي د کاذب والي په اعتبار د ذات تقاضی کوي.

فقد جمع هذه الشرائط: بعضو شاعرانو دغه آته شرطونه د تناقض په دغه راتلونکو بيتونو کي يو ځای کړي دي.

په تناقض کي آته اتحاده شرط بوله ○ يو والي د موضوع، محمول، مکان.
وحدت د شرط، اضافت، جزء او کل ○ قوت او فعل دی بل وحت زمان بوله.

اقول النسخ القديمة شاهدة : دغه قيد په اصل نسخه کي وجود نه لری، بلکه دغه د کاتبوانو د قلم تېروتنه ده.

سوال: پر دغه تېروتني څه دليل وجود لری؟

جواب: دليل دادی چي تناقض محل کوم خاص قسم د قضيه نه دی، بلکه دغه په دغه ذکر سوی شرطونو سره عام دی شامله و مخصوصه او محصورې دواړو ته دی، البته په محصوراتو کې د تناقض د وجود دپاره يو زائد شرط پر دغه ذکر سوی شرطونو وجود لری، او هغه شرط دادی چي ددوی تر مينځ به اختلاف په اعتبار د کليت او جزئيت وی. انشاء الله دې تفصيل راتلونکي دی.

عبارت

فَنَقِيضُ الْمُوجَبَةِ الْكُلِّيَّةِ إِنَّمَا هِيَ السَّالِبَةُ الْجُزْئِيَّةُ. كَقَوْلِنَا كُلُّ إِنْسَانٍ حَيَوانٌ، وَبَعْضُ الْإِنْسَانِ لَيْسَ بِحَيَوانٍ. وَنَقِيضُ السَّالِبَةِ الْكُلِّيَّةِ إِنَّمَا هِيَ الْمُوجَبَةُ. كَقَوْلِنَا: لاَ شَيْءَ مِنَ الْإِنْسَانِ بِحَيَوانٍ، وَبَعْضُ الْإِنْسَانِ حَيَوانٌ .

ترجمه

د موجبه کليه نقيض سالبه جزئيه راځي. لکه زموږ دا قول "هر انسان حيوان دی". او "بعض د انسانانو څخه بيا حيوان نه دی". او د سالبه کليه نقيض موجبه جزئيه راځي. لکه زموږ دا قول "يو هم د انسان څخه حيوان نه دی". او "بعض د انسانانو څخه حيوان دی".

تشريح

په قضيه محصوره کي حکم پر افرادو سوی وی. که چيری په يوه قضيه کي حکم پر ټولو افرادو د موضوع سوی وی، نو ددغه د مخالفت لپاره دومره کفايت کوی چي ددغه موضوع د بعضو افرادو څخه دغه حکم نفي سي. د مثال په توګه که چيری وويل سي چي "هر انسان کاتب دی"، نو ددغه قضيه د صداقت لپاره دا ضروری ده چي د انسان ټوله افراد به کاتبان وی، او که چيری يو فرد د افرادو څخه د انسان کاتب نسي نو بيا دغه "هر انسان کاتب دی" کاذبه ګرزی، په دغه وجه که چيری يو کس ددغه قضيه په مقابل کي ووايي " بعض د انسان څخه کاتبان نه دي "، نو دغه قول د اول قول مقابل دی. او دغه دواړه قولونه صادق يا کاذب کېدای نسي ، دغه ډول که چيری حکم بعضو افرادو ته ثابت سوی وی، يا د بعضو څخه نفي سوی وی، نو ددغه د مخالفت لپاره ضروری ده چي د ټولو افرادو څخه حکم نفي سي او يا و هغو ته ثابته و ګرزول سي. ځکه د بعضو افرادو مخالفت په بعضو نورو سره وسي نو بيا تناقض نه ثابتيږی. نو دواړی قضيې به رښتيوني وي، د مثال په توګه " بعض د حيوان څخه انسان دي"، او "بعض د حيوان څخه انسان نه دی"، لهذا دغه دواړی قضيې رښتيوني دی، او حال دا چي د تناقض دپاره دا ضروری ده چي يوه د قضيو څخه صادقه او هغه بله کاذبه وی. په دغه وجه د موجبه کليه نقيض سالبه جزئيه راځي، او د سالبه کليه نقيض موجبه جزئيه

راځي. او ددغه څخه معلومه سوه چي د سالبه جزئيه نقيض موجبه کليه راځي ، او د موجبه جزئيه نقيض سالبه کليه راځي.

خلاصه حواشي ايوبي

علامه فرمايي چي دغه قول د مصنف " فنقيض الموجبة الكلية "په اصل کي ورسته تر دې قول "و المحصورتان لا يتحقق الخ" دی، ځکه موجبه کليه او جزئيه اقسام د محصوره دی، نو اقسام بايد ورسته تر مقسم راوړل سي، نو اوس دغه راوړل مخکي تر مقسم دغه د کاتبانو تېروتنه ده.

عبارت

وَالمَحْصُورَتَانِ لاَ يَتَحَقَّقُ التَّنَاقُضُ بَيْنَهُمَا إلاَّ بَعْدَ اخْتِلاَفِهِمَا فِي الْكُلِيَّةِ وَ الجُزْئِيَّةِ، لِأَنَّ الْكُلِّيَّتَيْنِ قَدْ تَكْذِبَانِ. كَقَوْلِنَا كُلُّ إنْسَانٍ كَاتِبٌ، وَلاَ شَيْءَ مِنَ الْإِنْسَانِ بِكَاتِبٌ . وَالجُزْئِيَّتَيْنِ قَدْ تَصْدُقَانِ. كَقَوْلِنَا: بَعْضُ الْإِنْسَانِ كَاتِبٌ، وَبَعْضُ الْإِنْسَانِ لَيْسَ بِكَاتِبٍ.

ترجمه

په دو محصورو قضيو کي تر هغه پورى تناقض راتلاى نسي تر څو پورى دوى په کليت او جزئيت کي سره مختلفي نه وى. ځکه دوې کلي محصورې قضيې کله دروغجني وي لکه زموږ دا قول "هر انسان کاتب دی"، او " يو فرد د انسان کاتب نه دی". او داسي دوې قضيې چي جزئي وي کله رښتيوني وي ، لکه زموږ دا قول " بعض د انسان څخه بالفعل کاتب دي"، او " بعض د انسان څخه بالفعل کاتب نه دی".

تشريح

څه وخت دد و محصورو ترمينځ دتناقض دراتګ دپاره د مخکني آتو شرائطو سره سره يو بل شرط هم سته، هغه شرط دادی چي دواړي قضيې به په کميت ﴿ چي کليت او جزئيت دی﴾ کي مختلفي وي داډول که يوه کلي وی نو هغه بله به جزئي وي، ځکه که چيري دواړى کلي يا جزئي وي نو بياتناقض نه راځي. ځکه د دواړي کليو درواغ والي او د دواړو جزئيو رښتياوالي په هغه مثال کي کېداى سي چي په هغه کي موضوع عام تر محمول وی.د مثال په توګه"هر حيوان انسان دی". "دحيوان يو فرد انسان نه دی". اوس دغه دواړه کليې دي مګر

دواړي درواغ دي.او جزئيې د مثال په توګه "بعض حيوان انسان دی.بعض حيوان انسان نه دی". اوس دغه دواړي قضيې صحی دی.

سوال: ددغه دواړي جزئيو رښتياوالي او عدمي تناقض ددې وجي څخه نه دی چي په دوی کي اختلاف د کميت نسته. بلکه په وې وجه سره دی چي په دوی کي يو والئ د موضوع نسته. ځکه د جيوان په کوم افرادو باندي چي په جيوانيت سره حکم سوي دی په هغو باندي حکم په نه انسانيت سره نسي کيدای. بلکه په هغه نورو افرادو باندي دی چي هغه سيوا د هغه اولو څخه دي.اوس.که چيري موضوع ددوی يوه سي نو بيا ددوی په ما بين کي تناقض راځي؟لهذا رښتيا والي او عدم تناقض د وجي د موضوع د مختلف والي دی نه د کميت د يو والي د وجي؟

جواب: په قضيه کي دوه شيان دي.

١ : **ذات موضوع:** هغه افراد چي په هغو باندي په خارج کي موضوع صادقيږي. د مثال په توګه " كل انسان حيوان"اوس انسان په خارج کي په زيد او عمر باندي صادقيږي .او دغه زيد ،او عمر ذات د موضوع دی.

٢ :**موضوع فی الذکر:** هرهغه لفظ چي د موضوع د ذات څخه په هغه سره تعبير کول کيږي. په تير سوي مثال کي لفظ د انسان دی.اوس خلاصه د جواب داده چي په ټولو احکامو کی مفهوم د قضيي معتبريږی﴿ ددې وجي که چيري د جزئيو د مفهومو لحاظ وسي چي هغه ثبوت د بعضو افرادو او سلب د نورو بعضو افرادو دی نو بيا ددوی په مابين کي تناقض نه راځي.ددغه وجي ددوی په مابين کي د تناقض د راتلو دپاره د يو بل شي زياتوالي شرط سو چي هغه جلا والي په کميت کي دی﴾. لهذا که چيري يوه قضيه موجبه کليه وی نو هغه بله به سالبه جزئيه وي.او که چيري يوه موجبه جزئيه وی نو هغه بله به سالبه کليه وی.او د موجبه جزئيه نقيض سالبه کليه ده).

خلاصه حواشي ايوبي

په دو محصورو قضيو کي د تناقض د راتلو دپاره يو بل شرط وجود لری چي هغه دادی چي

ددوی تر مینځ به په کلیت او جزئیت کي اختلاف وی. ددغه شرط د ښوولو دپاره **مصنف و فرمایل** "و المحصورتان".

د محصورو تر مینځ به هلته تناقض راځي چي یوه ددوی څخه کلي او هغه بله جزئي وی. که چیری دواړی جزئي وي نو بیا ددوی تر مینځ تناقض وجود نه لری، ځکه په دغه صورت کي ددې احتمال وی چي دغه دواړي قضیې دي رښتیوني وي. او دغه ډول که چیری دغه دواړی قضیې کلي وي نو بیا هم ددوی تر مینځ تناقض وجود نه لری، ځکه دلته هم د دواړو دروغجنوالي احتمال وجود لری.

ای في الواقع فان القضیتین: په تناقض کي د محصورو که چیری جزئیت کافي سي دا ډول چي دواړی جزئیه وی نو دغه هلته صحت لری چي یو مثال به هم داسي نه وی چي دوې جزئې محصورې دی د واقع او نفس الامر په اعتبار سره یو ځای کیږی (سره د مخکني شرائطو د تناقض).

اوس که چیری موږ دا معلومول غواړو چي دوو محصورو تر مینځ د تناقض د راتګ لپاره جزئي والي کافي دی، نو باید موږ وګرو چي کومي داسي دوې محصورې جزئې خو به نه وی چي په واقع کي دواړي رښتیوني وي، نو داسي محصورې جزئې وجود لری چي په هغه کي د تناقض پاسني شرائط وجود لری خو بیا هم دواړي رښتیوني دي لکه زموږ دا وینا "بعض الانسان کاتب"، او "بعض الانسان لیس بکاتب" دواړي جزئیه محصوره دي، او دواړی په واقع کي رښتیوني دي، ځکه بالفعل بعض انسانان کاتبان او بعض بیا نه وي. نو معلومه سوه چي د تناقض لپاره جزئیت په محصورو کي کافي او شرط نه دی بلکه اختلاف د کلیت او جزئیت شرط دی.

عبارت

الْعَكْسُ: هُوَ أَنْ يَصِيرَ الْمَوْضُوعُ مَحْمُولاً .وَالْمَحْمُولُ مَوْضُوعًا مَعَ بَقَاءِ السَّلْبِ .وَالْإِيجَابِ بِحَالِهِ وَالتَّصْدِيقِ وَالتَّكْذِيبِ بِحَالِهِ، وَالْمُوجَبَةُ الْكُلِّيَّةُ لاَ تَنْعَكِسُ كُلِّيَّةً إِذْ يَصْدُقُ قَوْلُنَا :كُلُّ إِنْسَانٍ حَيْوَانٌ .وَلاَ يَصْدُقُ كُلُّ حَيْوَانٌ إِنْسَانٌ بَل تَنْعَكِسُ جُزْئِيَّةً لِأَنَّنَا إِذَا اقُلْنَا: كُلُّ إِنْسَانٍ حَيْوَانٌ يَصْدُقُ بَعْضُ الحَيْوَانِ إِنْسَانٌ، فَإِنَّا نَجِدُ شَيْئًا مَوْصُوفًا بِالْإِنْسَانِ وَالْحَيْوَانِ فَيَكُونُ بَعْضُ الحَيْوَانِ إِنْسَانًا.

ترجمه

عکس هغه قضیه ده کومه چي د موضوع په محمول اود محمول په موضوع بدلولو سره حاصلیږي. سره د دې چي سلب او ایجاب او رښتیاوالي او دروغ والي په خپل حال پاته وی. د موجبه کلیه عکس کلیه نه راځي. ځکه زموږ دا قول هر انسان حیوان دی رښتیوني دی. مګر هر حیوان انسان دی رښتیوني نه دی، بلکه عکس ددې جزئیه راځي. ځکه څه وخت چي موږ ووایو: هر انسان حیوان دی، او بعض حیوان انسان دي. ځکه موږ یو شي په انسان او حیوان دواړو سره موصوفه پیدا کوو، نو بعض حیوان انسانان و ګرزېدل.

تشریح

عکس په لغت کي بدلولو ته ویل کیږي، او په اصطلاح کې ددغه اطلاق پر دو معناګانو کیږي.

(١): ګرځول د محمول موضوع او د موضوع محمول.

(٢): هغه قضیه چي حاصله وروسته تر بدلولو سي.

سوال: دعکس اطلاق پر دغه دواړو معناګانو باندي څه حیثیت لري؟

جواب: اصل حقیقت دادي چي عکس په لغت و دې ته ویل کیږی چي دیو شي آخر اول و ګرزول سي. ﴿ قاموس ﴾ بیا دغه لفظ ددغه معني څخه و دې معني ته رانقل سو "محمول په موضوع او موضوع په محمول سره بدلول". او دغه مسمي کولو د خاص په نامه سره دعام د قبیلې څخه دی. او بیا لفظ د عکس مجازاً پر دې معني یي اطلاق و سو "هر هغه قضیه چي په

دغه بدلولو سره حاصله سي" ، ځکه دغه بدلول سبب ددغه قضيه دحاصلېدولو دی.بيا عکس په دغه معني کي دومره استعمال سو چي په دغه کي يې استعمال حقيقت و ګرزېدی.

سوال: ددغه تعريف يو څه وضاحت وکړه؟

جواب: د سلب او ايجاب د پاته کېدو مطلب دادی: که چيري اصل موجبه وه نو عکس به هم موجبه وی.او که چيري اصل سالبه وی نو عکس به هم سالبه وی.او د صدق او کذب د پاته کېدو مطلب دادی: که چيري اصل صادق وی نو عکس به هم صادق وی.د مثال په توګه "کل انسان حيوان" اوس موږ ددغه عکس جوړول غواړو نو موږ موضوع "انسان" محمول او محمول "حيوان" موضوع جوړه کړو.او ووايو "بعض الحيوان انسان" .او څه وخت چي موږ ددې "لاشی من الانسان بحجر" عکس جوړول وغواړو نو بيا به موږ داډول وايو "لاشی من الحجر بانسان".

سوال: په عکس کي دا خبره ولي شرط سوه چي که چيري اصل صادق حقيقتا يا صادق فرضا وي نو عکس به هم صادق وي؟

جواب: ځکه عکس د لوازمو څخه د قضيه يو خاص لازم دی.او د ملزوم رښتيا والي بېله رښتيا والي د لازم نسي کيدای. ددغه وجي يي دغه شرط وګرزوی.

سوال: منطقينو د کذب پاته والي ولي شرط نه کړي داډول که چيري اصل دروا غ وی نو عکس به هم دروا غ وی؟

جواب: ځکه د ملزوم د درواغ والي څخه د لازم درواغ والي نه لازميږي.ځکه داډول کېدای سي چي ملزوم "اصل قضيه" درواغ او لازم" عکس" رښتيا وی.د مثال په توګه "هر حيوان انسان دی".او دغه درواغ دی.مګرددغه عکس رښتيا دی "بعض انسانان حيوان دي" قطع نظر د نورو انسانانو څخه چي هغوی حيوانا ن دي او که نه دي.لهذا د عکس په تعريف کي د درواغ باقي پاته کيدنه شرط نه کړل سوه.

خلاصه حواشي ايوبي

عکس دوه قسمه لري.١ : عکس مستوی د کوم تعريف مخکي تېر سو.
٢: عکس نقيض، ددې په تعريف کي اختلاف تر سره سوی دی،

متقدمین حضرات: نقیض د موضوع محمول و ګرزول سي، او نقیض د محمول موضوع و ګرزول سي. ایجاب او سلب باقي پاته وی او داډول صدق هم پر خپل ځای پاته وی.

مثال: "کل انسان حیوان" یعني هر انسان حیوان دی. اوس ددغه جمله عکس نقیض جوړول دی نو اوس دلته یو طرف "انسان" دی او هغه بل طرف "حیوان" دی، نو د موضوع نقیض چي "لا انسان" دی هغه محمول و ګرزول سي، او د محمول نقیض "لاحیوان" دی هغه موضوع و ګرزول سي، نو د "کل انسان حیوان" عکس داډول وګرزېدی " کل لاحیوان لاانسان".

متاخرین: موضوع محمول و ګرزول سي، او د محمول نقیض د موضوع محمول و ګرزول سي، او ددغه سره سره په ایجاب او سلب کي اصل او عکس سره مختلف وی مګر صدق پر خپل ځای پاته وی.

مثال: " کل انسان حیوان"، اوس یو طرف "انسان" او بل طرف "حیوان" دی، موضوع بعینه محمول و ګرزېدل، او د نقیض د محمول "لاحیوان" موضوع و ګرزول سو، نو قضیه داډول سوه " کل لاحیوان لیس بانسان"، یعني نه حیوان انسان کېدای نسي.

سوال: تقریرد سوال دادی چي تعریف دعکس جامع نه سو. ځکه ذات د انسان موضوع ده مثلا. او محمول مفهوم د حیوان دی مثلا، او په عکس کې مفهوم د حیوان ذات د انسان نه کیږي بلکې ذات د حیوان موضوع او دغه ډول ذات د انسان محمول کېدلای نه سي بلکې مفهوم د انسان محمول کیږي نو احد طرفی مکان آخر نه سو؟

جواب: مراد د طرفین څخه طرفین په ذکر او عنوان کې دي نو اوس اعتراض نه واردیږي. ځکه یو طرف په مثال مذکور کې[کل انسان حیوان] لفظ د انسان ؤ دغه طرف محمول په عکس کې دی او هغه بل طرف په ذکر کې لفظ د حیوان دی اوس موضوع په عکس کي ده. نو خلاصه د تعریف داسوه چي ګرزول د محمول عنوان د موضوع او عنوان د موضوع محمول دی سره د بقاء د صدق.[کذافی بحر العلوم صفحه نمبر ۲۰۴]

مؤجبات کلي او که جزئي وي د هغو عکس کلي نه راځي، بلکه عکس یي محض جزئي راځي، ځکه د مؤجبه کلیه عکس که چیري کلیه سي نو بیا دغه به په هر ماده او مثال کي

صادقیږي. ځکه د قضیه عکس په هره ماده کي چي هم وی د اصل قضیه سره لازم وی. او حال داچي د مؤجبه کلیه عکس مؤجبه کلیه صادق کېدنه په هرځای کي نه راځي، ځکه په کومو مثالو کي محمول عام او موضوع خاص وی په هغه کي د کلیه عکس کلیه نه راځي. ځکه د عکس کولو ورسته موضوع عام او محمول خاص وګرزی. نو حمل د خاص په ټولو افرادو باندي د عام راځي، او دغه صحی نه ده. د مثال په توګه "هر انسان حیوان دی". اوس ددغه عکس دادي "هر فرد د حیوان انسان دی". لهذا اصل رښتیا او عکس درواغ دی. او دغه باطل دی. او هغه اصل چي رښتیا وی د هغه عکس هم رښتیا وی. او ددغه کلیه عکس هلته رښتیا کیږي چي عکس یي جزئي او داډول و ګرزول سي "بعض د حیوان څخه انسان دي". نو دا خبره ثابته سوه چي د مؤجبه کلیه عکس جزئیه وي.

سوال: په عبارت کي د "الکذب" لفظ راړل صحت نه لری، ځکه د اصل د کاذبوالي او دروغجن کېدلو څخه دا لازمه نه ده چي ددغه عکس به هم کاذبه وی، ځکه داسي کیږی چي اصل دي کاذب وی مګر عکس دې کاذبه نه وی، د مثال په توګه "کل حیوان انسان" کاذب دی، مګر ددغه عکس " بعض الانسان حیوان " صادقه دی، نو که چیری د اصل د کذب څخه د عکس کذب لازموای نو بیا به د "الکذب" ویل صحت لرلي وای؟

جواب: خبر هم دغه ستا صحی ده، مګر دلته دغه راوړل د کاتب څخه خطاء تر سره سوېده. بعضو علماؤ چي په کومو نسخو کي دغه لفظ نه وو وراضافه کړی دی او دغه صحت نه لری، ځکه علامه تفتازاني رحمه الله فرمایي : که چیری اصل صادق وو نو عکس به صادقه وی، او که چیری عکس کاذبه وی نو اصل به کاذبه وی. او داډول نه ده چي کذب د اصل مستلزم کذب لره د عکس دی. یا د مصنف د قول مطلب دادی چي په عکس کي به مجموعه د صدق او کذب پاته وی. او دا قاعده ده چي د مجموعې په صورت کي د مجموعې د هر هر فرد رښتیاوالي ضروری نه وی. بلکه د یوه فرد په صدق سره هم مجموعه صادقه ګرزی، نو دلته د صدق بقاء شرط ده نه د کذب. څرنګه دغه بقاء د صدق یو فرد د دغه مجموعه دی، د فرد په صدق سره د مجموعه صدق راځي نو ددغه فرد په صدق سره مجموعه صادقه و ګرزېدله.

قوله بل آه: بدانکه صدق اصل را الخ: د صدق سره د اصل صدق د عکس لازم دی، ځکه عکس لازم د اصل سره وی. نو اصل ملزوم او عکس لازم دی، او د صدق سره د ملزوم صدق د لازم ، لازم دی. او د کذب سره د اصل کذب د ملزوم لازم نه دی. ځکه د ملزوم په کذب سره د لازم کذب راتلل لازم نه دی. ځکه کله کله داسي وی چي لازم عام تر ملزوم وی. او په کذب سره د خاص کذب د عام راتلل لازم نه وی، نو کذب د ملزوم کذب لره د لازم، لازم نه دی. د مثال په توګه یو کس داسي وینا وکړی "لو كان هذا الشيء انسانا كان حيواناً لكنه ليس بانسانٍ" يعني که چیری دغه شي انسان وی نو حیوان به وی، مګر دغه انسان نه دی، نو اوس ددې سره دا لازمه نه ده چي دغه شي به حیوان هم نه وی، نو دا خبره ثابته سوه چي د نفي او کذب سره د خاص نفي او کذب د عام راتلل لازم نه دی.

سوال: آیا د قضایاؤ منفصله او اتفاقیه خاصو عکس راځي؟

جواب: عکس يې راتلای سي ، مګر ګټور نه دی. ځکه په دغه دواړو صورتونو کي عکس کومه نوې فائده نه ورکوی. بلکه کوم څه چي اصل فائده کوی هم هغه شي ددوی عکس فائده کوی. د مثال په توګه " العدد اما زوج او فرد". نو عکس به ددغه "العدد اما فرد او زوج" به راسي، ددې او د اصل ترمینځ کوم فرق وجود نه لری، او دغه ډول که وویل سي " ان كان الانسان ناطقاً كان الحمارُ ناهقاً". اوس که ددې عکس جوړ سي نو داسي به وویل سي " ان كان الحمارُ ناهقاً كان الانسانُ ناطقاً". اوس کومه فائده چي اصل ورکول هم هغه فائده يې عکس ورکوی.

سوال: اتفاقیه عامه چي مرکبه د مقدم محال او تالي صادقه څخه وی ددغه عکس راتلای سي؟

جواب: نه دغه نسي راتلای، ترکیب ددوی د مقدم محال او تالي صادقه څخه رواښت نه لری، د مثال په توګه "لو كان لاشيء موجوداً كان الانسان ناطقاً" يعني که چیری "لاشي" موجوده سي نو انسان به ناطقه وی. اوس دلته د "لاشيء" موجودوالي محاله دی، ځکه د "لاشيء" نقیض چي "شيء" دی په خارج کي وجود لری، لهذا مقدم محاله او تالي "د انسان ناطقیت" صادقه دی. اوس ددغه عکس روا نه دی ، او عکس به يې داډول مرکبیږی " لو كان انسان ناطقاً كان لاشيء موجوداً" يعني که چیری انسان ناطق سي نو لاشي به موجود سي، لهذا د "انسان د

ناطقیت " د صدق په صورت کي به د "لاشي" موجودیت لازم سي، او حال دا چي د "لاشيء" موجودوالي کاذبه دی. نو دا خبره معلومه سوه چي عکس کاذبه دی، نو دلته اصل صادقه او عکس کاذبه سو، او داسي عکس صحی نه دی چي اصل يې صادقه او دی کاذبه وی، ځکه په عکس کي دا شرط وجود لری چي صدق به باقي په عکس کي وی کوم چي دلته نسته.

سوال: د اصل په کذب سره کذب د عکس لازم وی؟

جواب: نه، دغه لازم نه دی. د مثال په توګه که وویل سي "کل حیوان انسان " یعني هر حیوان انسان دی، اوس دغه خبره کاذبه ده، او عکس ددې " بعض انسان حیوان" دی یعني بعض انسان حیوان دی، او دغه صادق دی، نو اصل کاذب او عکس صادق دی.

سوال: "مع بقاء الصدق" په څه معني سره دی، یعني که اصل صادق وی نو عکس به يې هم صادقه وی، ددې څه مطلب دی؟

جواب: ددې مطلب دا نه دی چي اصل په واقع او حقیقت کي صادقه وی نو عکس به يې هم په واقع کي صادقه وی. بلکه د صدق معنی دا ده چي کوم شي صادق و بلل سي نو عکس به يې هم صادقه بلل کیږی. نو اوس تعریف د عکس و قضایاؤ کاذبو ته هم شامله سو. ځکه کوم کس چي " کل حمار فرس" صادقه بولي نو هغه دا هم صادقه بولي "بعض فرس حمار".

سوال: موجبه کلیه عکس ولي موجبه کلیه راتلای نسي؟

جواب: ځکه د قضیه د لوازمو څخه یو لازم د هغه قضیه عکس وی. او لازم د شي هر وخت وی او تر یو ځای پوری خاص نه وی، نو که عکس د موجبه کلیه موجبه کلیه سي نو په هره موجبه کلیه کي به دغه ډول وی، او حال دا چي دا ډول نه ده، ځکه په کومه قضیه کي چي موضوع خاص او محمول عام وی، لکه "کل انسان حیوان" نو عکس ددې کلیه صادقېدای نسي، "کل حیوان انسان". او په بعض ځایونه بیا راځي هغه وخت چي موضوع او محمول سره برابر وی لکه "کل انسان ناطق" " کل ناطق انسان" اوس دغه دواړه صادق دي. او دغه ډول که چیری موضوع عامه او محمول خاص وی نو بیا يې هم عکس کلیه راتلای سي لکه "کل حیوان انسان" اوس دغه کاذبه ده مګر عکس يې راتلای سي " کل انسان حیوان". او دغه صادقه

ده، او په عکس کي بقاء د کذب لازمه ده يعني که اصل کاذب وی نو عکس به هم کاذب وِی دغه ډول نه ده. لهذا دا معلومه سوه چي هر ځای کي د موجبه کليه عکس موجبه کليه نسي راتلای نو معلومه سوه چي دغه عکس په صورت کي د موجبه کليه لازم د موجبه کليه سره نسو، کوم چي لازم نه وی هغه عکس نه وی، نو د موجبه کليه عکس موجبه کليه نه راځي.

﴿فائده﴾: څه وخت چي د يو شي عکس بيانيږي نو ددغه درې طريقې وي.

اول: افتراض: هرهغه دليل چي په هغه کي ذات دموضوع يو معين شي فرضول. اود عکس د مفهوم دحاصلولو په خاطر په ده بانديِ وصف د موضوع او د محمول حمل کولو ته افتراض ويل کيږي. د مثال په توګه څه وخت چي مؤجبه کليه صادق سي "کل انسان حيوان" نو موږ ذات د موضوع "چي افراد د انسان دي" په حيوان او انسان سره موصوفه پيدا کړو. داډول "کل فرد من افراد الانسان حيوان" "و کل فرد من افراد الانسان انسان". نو ددغه نتيجه د شکل ثالث مطابق دا راځي "بعض الحيوان انسان". او دغه زموږ مقصد دی.

دوم: عکس: د اصل د نقيض د حاصلولو په خاطر دعکس د نقيض عکس کولو ته دليل عکس ويل کيږي. د مثال په توګه د "کل انسان حيوان" عکس "بعض الحيوان انسان" دی. اوس که چيري "دغه بعض الحيوان انسان" نه سي. نو ددغه "بعض الحيوان انسان" نقيض چي سالبه کليه ده "لا شی من لحيوان بانسان" به صادقه سي " ځکه که چيري صادق نه سي نو يو شي به د نقيضو څخه خالي پاته سي او دغه صحی نه دی". او څه وخت چي سالبه کليه صادقه سي نو ددې عکس به هم صادق سي "ځکه د عکس صادقېدل په تقدير د اصل دصادقېدو داصل دلوازمو څخه وی". اودغه "لا شی من الانسان بحيوان" دی. او دده "بعض الحيوان بانسان" د نقيض " لا شی من الحيوان بانسان" د عکس "لا شی من الانسان بحيوان" صادق کېدنه باطل دی. ځکه انسان اودحيوان په ما بين کي منافات راغلي. او دغه منافات راتلل باطل دی. نو نتيجه داسوه چي مؤجبه جزئيه عکس د مؤجبه کليه دی.

دريم: خلف: د عکس نقيض ذ اصل سره ددې لپاره ضمول چي سلب د شي د ځان څخه راسي. د مثال په توګه د "کل انسان حيوان" د صادق کېدو ورسته مؤجبه جزئيه "بعض الحيوان انسان" به

صادقه سي. ځکه که چیري دغه صادقه نه سي نو د موجبه جزئیه نقیض "لا شی من الحیوان بانسان" به صادق سي. او څه وخت چي نقیض یې صادقه سي نو دده یو ځای والي د اصل "کل انسان حیوان" سره روا وی. نو تتیجه دا سوه چي څه وخت مؤجبه جزئیه صادق نه سي نو دده د نقیض ضمول د اصل سره روا وی داډول "کل انسان نحیوان. و لا شی من الحیوان بانسان" نو نتیجه به داسي "لا شی من الانسان بانسان"، مګر دده ضمول د اصل سره روا نه دی ځکه د دغه ضمیډ ولو د وجي محال "د شي نفي کول د خپل ځان څخه "راځي. نو دا ثابته سوه چي موجبه جزئیه به صادقه کیږي.

عبارت

وَالمُوجَبَةُ الجُزْئِيَّةُ أَيْضًا تَنْعَكِسُ جُزْئِيَّةً بِهٰذِهِ الحُجَّةِ. وَالسَّالِبَةُ الْكُلِّيَّةُ تَنْعَكِسُ سَالِبَةً كُلِّيَّةً، وَذٰلِكَ بَيِّنٌ بِنَفْسِهِ لِأَنَّهُ إِذَا صَدَقَ لاَ شَيْءَ مِنَ الْإِنْسَانِ بِحَجَرٍ، صَدَقَ لاَ شَيْءَ مِنَ الحَجَرِ بِإِنْسَانٍ. وَالسَّالِبَةُ الجُزْئِيَّةُ لاَ عَكْسَ لَهَا لُزُومًا، فَإِنَّهُ يَصْدُقُ بَعْضُ الحَيَوَانِ لَيْسَ بِإِنْسَانٍ، وَلاَ يَصْدُقُ عَكْسُهُ.

ترجمه

په دغه دليل سره د موجبه جزئيه عكس موجبه جزئيه راځي. او د سالبه كليه عكس سالبه كليه راځي. او دغه پخپله يوه ښكاره خبره ده. ځكه څه وخت چي د انسان څخه هيڅ يو ډبره نه ده، نو دا پخپله صادقيږی چي د ډبری څخه هيڅ يو، انسان نه دی. او سالبه جزئيه عكس لازم نه لری. ځكه بعض حيوان انسان نه دی صادقه ده مګر ددې عكس صادقه نه دی.

تشريح

د سالبه كليه عكس سالبه كليه راځي، ځكه كه چيري د دې عكس كليه نه سي نو سلب د شي به د خپل ځان څخه په دليل خلف سره راسي. دمثال په توګه "لا شی من الانسان بحجر" عكس "لا شی من الحجر بانسان" دی. كه چيري دغه تسليم نه سي. نو ددغه "لا شی من الحجر بانسان" نقيض "بعض الانسان بحجر" به صادق سي. ځكه كه چيري صادق نه سي نو يو شي به دنقيضينو څخه خالي پاته سی. او دغه باطل دی. نو د عكس نقيض صادق سو. لهذا اصل دادي "لا شی من الانسان بحجر". وبعض الانسان حجر" نو نتيجه داسوه "بعض الحجر ليس بحجر". او دغه سلب د شي "حجر" د خپل ځان "حجر" څخه راغلی. او دغه باطل دی. نو دا ثابته سوه چي د سالبه كليه عكس سالبه كليه وی.

د سالبه جزئيه عكس هر وخت نه راځي بلكه كله صحی نه وی. ځكه كله كله د سالبه جزئيه موضوع عامه او محمول يې خاص وی. او دغه صادق وی ځكه د خاص د بعضو افرادو څخه دعام سلبول صحی وی. د مثال په توګه "بعض الحيوان ليس بانسان". اوس دغه قضيه صادقه ده. مګر ددې عكس "بعض الانسان ليس بانسان" كاذب دی. ځكه په دغه كي سلب د عام د بعض

افرادو څخه د خاص راځي. او دغه صحی نه دی. ځکه خاص بېله عام نه سي موجودېدلای. او کله کله دده عکس راتلل صحي وی. دمثال په تو ګه "بعض الانسان ليس بحجر". او ددې عکس صادق وی "بعض الحجر ليس بانسان". او دغه صادق دی ددغه وجي مصنف يې وويل چي عکس ددې کلي نه وی.

خلاصه حواشي ايوبي

سوال: د سالبه جزئيه عکس سالبه جزئيه راتلل لازم نه دی، او دغه ډول د موجبه کليه عکس موجبه کليه راتلل هم لازم دی، کله صحی وی (دا هغه وخت چي موضوع او محمول سره برابر وی لکه کل انسان ناطق)، او کله بيا غلط وی (دا هغه وخت چي موضوع خاص تر محمول وی لکه کل انسان حيوان). لهذا سالبه جزئيه عکس او د موجبه کليه عکس سره برابر دی، دواړه لازم نه دی، دواړه کله صادقه او کله بيا کاذبه وی، نو مصنف رحمه الله د موجبه کليه د عکس په بيان کي ولي داسي نه وويل "د موجبه کليه عکس موجبه کليه راتلل لازم نه دی". او دلته يې بيا ولي وويل؟

اول جواب: عکس لغوی د قضيه لازم د قضيه سره نه وی، د سالبه جزئيه عکس سالبه جزئيه راتلل دغه عکس لغوی دی، څرنګه عکس لغوی لازم د قضيه سره نه وی په دغه وجه مصنف و فرمايل چي سالبه جزئيه عکس (لغوی) د سالبه سره لازم نه دی، او موجبه کليه کي عکس منطقي مراد دی، او عکس منطقي لازم د قضيه سره وی، او د موجبه کليه سره عکس (اصطلاحي) لازم موجبه کليه نه وی نو په دغه وجه هلته مصنف رحمه الله و فرمايل چي عکس د موجبه کليه، کليه نه راځي. (شيخ عبدالقادر)

دوهم جواب: دلته مراد عکس اصطلاحي دی نه لغوی، ځکه په فن کي بيان د اصطلاحي شيانو د هغه فن مقصود وی نه د لغوي معناګانو بيان، بهر حال د موجبه کليه عکس موجبه کليه راتلل ډېر کم وو، نو د کموالي په وجه ده ته اعتبار ور نه کړل سو، او دی معدوم و ګرزول سو، نو و ويل سوه چي دده عکس موجبه کليه نه راځي، پاته په سالبه جزئيه کي نو ددغه عکس سالبه جزئيه راتلل ډېر وی، نه لازم په دغه وجه مصنف و فرمايل: د سالبه جزئی عکس سالبه جزئيه راتلل لازم نه دی مګر ډېر دی. په دغه وجه يې دی بيان کړي.

تبصره: که چیری عکس اصطلاحي مراد سي نو بیا قاعده داده چي دغه لازم د قضیه سره وی، او خاص تر کومي مادې پوری نه وی، او نه اکثری وی، بلکه هر ځای ورسره لازم وی، اوس که چیری عکس اصطلاحي د سالبه جزئیه مراد وی نو هغه بیا سالبه جزئیه نسي کېدای، ځکه سالبه جزئیه د خپل اصل سره لازم په هره ماده کي نه دی، کوم چي دغه ډول وی هغه عکس د یو اصل ګرځېدای نسي، نو سالبه جزئیه عکس د سالبه جزئیه ګرځېدای نسي.

والله اعلم بالصواب

عبارت

اَلقِيَاسُ: قَوْلٌ مُؤَلَّفٌ مِنْ أَقْوَالٍ مَتَى سُلِّمَتْ لَزِمَ عَنْهَا لِذَاتِهَا قَوْلٌ آخَرُ، وَهُوَ إِمَّا اقْتِرَانِيٌّ: كَقَوْ لِنَا: كُلُّ جِسْمٍ مُؤَلَّفٌ وَكُلُّ مُؤَلَّفٍ حَادِثٌ فَكُلُّ جِسْمٍ حَادِثٌ .

ترجمه

قیاس یو داسي قول دی کوم چي مرکب د داسي اقوالو څخه وی چي که چیری دغه اقوال تسلیم او ومنل سي نو ددغه قول د ذات د وجي یو دربم قول لازم وګرزی. او دغه قیاس به یا اقتراني وی لکه زموږ دا قول هر جسم مرکب دی، او هر مرکب حادث دی، نو هر جسم حادث دی.

تشریح

په منطق کي ددوی شیانو بیانول مقصود وي. ۱: قول شارح. ۲: دوم: قیاس. څه وخت چي مصنف د قیاس د موقوف علیه څخه فارغه سو نو ده په بیان کي د قیاس شروع و کړه او وېویل: القیاس.

د قیاس تعریف: هر هغه قول چي ددو یا زیات تر ددو قضایاؤ څخه داډول مرکب وی چي دده د منولو څخه د یو بل قول منل لازم وی.

د تعریف د قیودو بیان: د مؤلف څخه هغه مؤلف مراد دی چي هغه معقول او عقلي وی. ځکه اصل رسونکي بالذات وتصدیق ته دغه معقول دی. په خلاف د مؤلف ملفوظ ځکه دغه په واسطه د مؤلف معقول رسونکي وی. لهذا قیاس په مؤلف معقول کي حقیقت او په لفظي کي

مجاز دی. اوس که چیري دغه تعریف د قیاس عقلي سي نو بیا د قول مؤلف څخه مرکب معقول مراد دی. او که چیري د لفظي تعریف سي نو بیا د مؤلف څخه قول لفظي مراد دی. او دده سره د نتیجه لازم والي په دې اعتبار سره دی چي دغه ملفوظ په دغه معقول باندي دلالت کونکي دی. بهرحال د نتیجه څخه مراد په هر صورت کي عقلي مراد دی. ځکه په نتیجه سره تلفظ کول د تلفظ څخه د قول ملفوظ لازم نه وي. ځکه قیاس نتیجه ورکوي نه تلفظ په نتیجه سره. او دغه ډول د قول ملفوظ د معناګانو د تصور څخه تلفظ په نتیجه سره لازم نه وی. ځکه د تصور څخه د معناګانو د قول ملفوظ تصور د معني د نتیجه لازم وي نه په دې سره تلفظ کول.

خلاصه حواشي ايوبي

: د مصنف د دغه قید "متی سلمت" څه فائده ده؟

ب: څه وخت چي مصنف "مؤلف من اقوال" وویل نو د دغه څخه ښکاره داوه چي دغه اقوال به په حقیقت او نفس الامر کي رښتني وي. نو بیا هغه قیاس خارج سو چي هغه د واقعي رښتینو مقدماتو څخه جوړ نه وي، بلکه دده مقدماتي دروغجني وي. نو تعریف د قیاس هغه قیاس ته شامله نه سو چي د هغه مقدماتي دروغجني وي، مصنف و دغه قیاس ته د تعریف د شاملېدو دپاره وویل "متی سلمت". نو اوس تعریف خپلو افرادو ته شامله وګرزېدی. ځکه مراد د قیاس د مقدماتو څخه هغه مقدماتي مراد نه دي چي دوی واقعي رښتني وي، بلکه هغه قضایا او مقدماتي مراد دی چي هغوی که چیري ومنل سي نو بیا ددوی څخه بل قول لازمیږي، عام تر دې دغه اقوال واقعي رښتني وي او که نه وی. نو اوس تعریف و هغه قیاس ته شامله سو چي د هغه مقدماتي دروغجني مګر منل سوي وي. د مثال په تو ګه "الانسان حجر و کل حجر جماد" اوس دغه دواړي مقدماتي چي څه وخت و منل سي نو د دغه څخه دا قول "الانسان جماد" بیا لازمیږي.

قوله القیاس آه: المقصد الاعلي من المنطق الخ: د ذکر سوی اصطلاحاتو څخه ستر مقصود هغه قیاس دی. ځکه د منطق څخه ستر مقصود و مجهول ته رسېدنه ده، او قیاس و مجهولِ

تصديقي ته رسونكي وى كوم چي د مقاصدو څخه تر ټولو د شرف وړ دی. نو په دغه وجه قياس مقصدی اعلي دی.

﴿فائده﴾: حقيقت دعلوموتصديقات په مسائلو يا پخپله مسائلي دي. او تصورات ددغه مسائلو موضوع او محمولات وي. اورسونكي و مجهول تصوراتو ته قول شارح او مجهول تصديقاتو ته رسونكي په درې قسمه دي. ۱: قياس. ۲: استقراء. ۳: تمثيل. اوس دلته دوه شيان سوه. ۱: تصورات. ۲: تصديقا ت. تصورات مبادي، موقوف عليه اووسائل لپاره د قياس وي. ځكه قياس بېله موضوع او محمول نه سیوا اتلای. محمول او موضوع د تصوراتو څخه وي. لهذا تصورات وسائل او تصديقات مقاصد دي. او ووسائلو ته رسونكي قول شارح او تصديقاتو ته رسونكي قياس، استقراء او تمثيل دی. او و اصل ته رسونكي ښه تر هغه دی چي هغه و وسائلو ته زسونكي وي. او دغه ډول هغه شي يقين فائده كوي تر هغه ښه دی چي هغه يقين نه فائده "تمثيل او استقراء" كوي. لهذا قياس بالنسبت وقول شارح او دغه ډول استقراء او تمثيل ته اعلي او اوچته دي.

قوله القياس آه: هو في اللغة المساوات: **سوال:** قياس په لغت كي و څه ته ويل كيږی؟

جواب: قياس په لغت كي و مساوات او برابری ته ويل كيږی. او اصطلاحي تعريف لوړ تېر سو.

سوال: دلته د قياس د معني لغوی او اصطلاحي تر مينځ څه موافقت وجود لری؟

اول جواب: څرنګه قياس په لغت كي و مساوات ته ويل كيږی، دغه ډول د قياس اصطلاحي نتيجه په صدق او كذب كي د قياس د مقدمو سره برابره وی (يعني كه صغری او كبری مثلاً رښتيني وی نو نتيجه به رښتيني وی او كه دروغ وی نو نتيجه به هم دروغ وی).

دوم جواب: قياس په لغت كي و برابری ته ويل كيږی دغه ډول په اصطلاحي قياس كي نتيجه (چي په اصل كي مجهوله وه) د مقدمو سره د قياس په معلوميت كي برابر ګرزی، لكه دوی معلومي وې دغه ډول نتيجه هم معلومه و ګرزی. لهذا قياس سبب د پاره د برابروالي د نتيجه د مقدمو سره دی، نو قياس سبب او د نتيجه د مقدمو سره برابر ګرزېدل مسبب دی. او د

مسبب نوم قياس دى، نو دغه نوم يې د سبب دپاره و ګرزوى، لهذا دغه د سبب په نامه سره د مسبب مسمي کولو د قبيلې څخه دى.

فان قيل تعريف القياس غير جامع :**سوال:** د قياس کړل سوى تعريف صحت نه لرى، ځکه هر تعريف خپلو افرادو ته جامع وى، او کوم چې جامع نه وى هغه صحى نه وى، اوس دا خبره چې دغه تعريف جامع نه دى، ځکه زموږ دا قول "زيد د شپې ګرزى"، ددې نتيجه داده" دى غل دې". اوس دغه يو قياس دى مګر مرکب د دوو مقدمو څخه نه دى. بلکه دى پر يوې مقدمې " زيد د شپې ګرزى" مشتمله دى؟

جواب: تعريف جامع دى، او "مؤلف" عام شامله و هغه مؤلف ته دى کوم چې بالفعل مرکب د مقدمو څخه وى او که مرکب د مقدمو څخه بالقوه وى يعني يوه ذکر سوې او بله مقدره وى. نو اوس تعريف جامع سو ، ځکه دغه ذکر سوى قياس مرکب د مقدمو څخه دى چې يوه ذکر سوې او هغه بله مقدره ده، اصل يې دادى " زيد د شپې ګرزى، او هر څوک چې د شپې ګرزى هغه غل وى، نو زيد غل دى". لهذا کبرى مقدره ده، او مقدره د ذکر سوى په حکم کې وى.

سوال: هر تعريف پر جنس او فصل مشتمله وى، دلته جنس او فصل څوک دي؟

جواب: لفظ د "قول" دغه جنس دى، او لفظ د "اقوال" فصل دى په دغه سره هغه قضيه ووتل چې يوازى وي، او د بلې سره مرکبه نه وى، او ددې سره عکس نقيض او يا عکس مستوى ورسره لازم وى. لکه "کل انسان حيوان"، نو ددې سره دا لازمه ده "بعض الحيوان انسان". لهذا دغه يوه قضيه ده چې ددې سره بله لازمه ده. او قياس جوړ د دوو قضيو څخه وى چې ددوى سره بيا نتيحه لازمه ده.

او د مصنف دغه قول " متي سلمت " د تعريف د شمول دپاره دى چې دغه و هغه قياس ته شامله سي چې د هغه مقدمه کاذبې وي. د مثال په توګه "الانسان حجر و کل حجر جماد" اوس دلته صغرى که څه هم کاذبه ده مګر چې څه وخت دغه مقدمه سره د ملګرى چې کبرى ده تسليم سي نو ددغه څخه يو دريم قول لازميږى چې هغه "الانسان جماد" دى.

او په دغه قيد سره "لذاتها" هغه قياس ووتي چې هغه د يو خارجي مقدمه په توسط مستلزم و قول آخر ته ﴿چي نتيجه ده﴾ وي. لکه قياس مساوات ﴿ هرهغه قياس چې دى دداسي

ددومقدماتو څخه جوړوي چي داولي قضيې د محمول متعلِق د دويمي قضيه موضوع واقع سوي وی. دمثال په توګه " آ مساو لب" و ب مساو لج". اوس په دغه کي د اولي قضيې د محمول "لب" . او دغه مجموعه د لام جاره او د ب څخه مرکبه ده "متعلِق " چي يووازي "ب" ده سره ددويمي قضيې "ب مساو لج" موضو ع "ب" واقع سوې ده. اوس ددغه دواړو سره چي يو بله قضيه پرته ددغه مقدماتو ملګري سي "چي هغه داده مساوی المساوی مساوي يعني د مساوي مساوي وی" نو بيا نتيجه ته دغه مقدماتي مستلزمي سي چي هغه داده "آ مساو لج". اوس که چيري دغه قضيه ددغه مقدماتو سره ملګرې نه سي نو بيا دغه قياس هيڅ نتيجه نه ورکوي. د مثال په توګه ته وواييې "الانسان مباين الفرس. و الفرس مباين الناطق" اوس دغه دواړه نتيجه نه سي ورکولای. ځکه دلته يوه بيګانه قضيه "مباين المباين مباين" موجوده نسته. اوس که چيري دغه موجوده وای نو بيا به نتيجه ورکړې وای. نو ددې څخه معلومه سوه چي دغه بيګانه جمله په مخکني صورت کي " آ مساو لب" موجوده وه نو نتيجه يې ورکړه او په دوم صورت "الانسان مباين الفرس" کي موجوده نه وه نو نتيجه يې نه ورکړه. پس دغه نتيجه ورکول په توسط ددغه بيګانه قضيې دی.

او د مصنف دغه قول "آخر" ددې مطلب دادی چي دغه نتيجه به د قياس د مقدمو څخه سېوا وي، ځکه که چيري سېوا نه سي نو بيا به دا لازميږي چي څرنګه هم دوې قضيه سره يو ځای کړل سې نو هغه به قياس وی. د مثال په توګه تا وويل "زيد كاتب. و زيد شاعر". اوس دغه دي قياس سي. ځکه دغه دواړي قضيې چي سره يو ځای کړی نو دغه کل دی. او هر کل و خپل جزء ته" او جزء يې دلته صرف زيد كاتب يا زيد شاعر دی" لازم وي. لهذا په دغه دوو قضيو باندي دا صادقيږي چي دا يو داسي اقوال دی چي دې مستلزم و قول آخر "چي ددغه يو جزء دی" ته دی. حالانکه دغه ته قياس نه ويل کيږي بلکه د قياس لپاره خپل شرائط دي. لهذا په دغه صورت کي تعريف د قياس د اغيارو څخه مانع نه سو. او دغه نه مانع والي يې ددې وجي څخه راغلي چي نتيجه سېوا د مقدمو څخه نه وه. بلکه بعينه يوه د مقدمو څخه وه. لهذا دا معلومه سوه چي نتينجه به سېوا د مقدمو څخه وی.

سوال: " لذاتها" ضمير و چا ته راجع دی؟

جواب: دغه راجع و "اقوال" ته دی، او اقوال جمعه ده. او جمعي ته د مؤنث ضمير په تأويل د جماعت راجع کيږی.

سوال: که چيری د مؤنث د ضمير پر ځای د مذکر ضمير وای يعني "للذاته" نو بيا دغه صورت ښه دی او که د مؤنث؟

جواب: ضمير د مذکر غوره دی لکه څه ډول چي دغه په کتاب سلم العلوم کي هم ضمير په صورت د مذکر راغلي دی، او د ښوالي وجه داده که چيری ضمير د مؤنث سي نو بيا به راجع و "اقوال" ته سي. نو معني به دا و ګرزی چي نتيجه راتلل په وجهٔ د ذات د اقوالو وی او په دې کي د کوم شي دخل نسته. او که چيری ضمير د مذکر راجع سي نو معني به دا سي چي دغه قول چي مرکب د اقوالو څخه دی (چي په هغه کي مقدماتو څخه ترتيب او صورت د قياس ټوله په کي شامله دی، ځکه د ترتيب او صورت پر ته محض و اقوالو ته قياس نه ويل کيږی) چي ددغه قول د ذات د وجي نتيجه لازمه ګرزی، نو په دې صورت کي د نتيجه په راتګ کي د اقوالو ددوی د ترتيب او صورت د دخل ته اشاره ترسره سوه، او د مؤنث د ضمير په صورت کي محض و اقوالو ته اشاره راځي نه و ترتيب او صورت ته. او دغه خبره حق ده چي په نتيجه کي څرنګه د اقوالو دخل سته دغه ډول ددغه اقوالو د ترتيب او ددوی د صورت هم دخل سته. لهذا د مذکر د ضمير په صورت کي و هغه ټولو شيانو ته اشاری ترسره کيږی چي د هغوی په نتيجه کي دخل لری په خلاف د مؤنث په دغه وجه د مذکر ضمير اولي تر ضمير د مؤنث د راوړلو دی.

فافهم: **سوال:** ستا د عبارت څخه دا معلوميږی چي ضمير د مذکر راجع ګرزول و قول ته صحی دی، او مؤنث ته راجع ګرزول باطل دی، ځکه تا وويل چي ضمير د مذکر "کما هو الحق" دی. او د حق مقابل باطل وی، څرنګه دلته د مذکر د ضمير مقابل ضمير د مؤنث دی، نو د مذکر ضمير راجع کول حق او د مؤنث دا بيا ناحقه و ګرزېدی. او حال دا چي تا د حاشيه په ابتداء کي وويل چي د مذکر ضمير اولي تر ضمير د مؤنث دی، ددې مطلب دا سو چي ضمير د مؤنث صحی دی مګر غير اولي دی. نو د حاشيه په آخر کي ضمير د مؤنث باطل او په ابتداء کي صحی ګرزول نه دی مګر تعارض؟

جواب: "كما هو الحق" خبره د ضمير د مذكر په هكلهٔ نه ده، بلكه و دې خبرى ته اشاره ده چي د نتيجه په راتګ كي صورت او ترتيب د اقوالو هم دخل لرى، لهذا "كما هو الحق" دغه خبره ددې قول سره تعلق لرى چي ترتيب او صورت د اقوالو په نتيجه كي دخل لرى، او تعلق ددې خبرى سره نه لرى چي ضمير د مذكر حق او د مؤنث دا بيا باطل دى. كه چيرى داسي واى نو بيا به اعتراض وارد سوى واى.

قوله اقتراني : **سوال:** د اقتراني لغوى او اصطلاحي معناګاني دي بيان سي؟

جواب: اقتراني كي ياء نسبتي ده، يعني منسوب بسوى اقتران، او اقتران په معني سره د ژندې كېدلو، او نزدې سوى دى. او په اصطلاح كي هر هغه قياس چئ په هغه كي نتيجه په خپله ماده سره موجوده وى مګر په خپل هيئت سره موجوده نه وى. د مثال په توګه "كل جسم مؤلف. و كل مؤلف محدث.فكل مؤلف محدث"اوس په مخكني قياس كي جسم او دغه ډول محدث دواړه ذكر دى. مګر جسم مبتدا او محدث دده څخه د خبر د واقع كيدو په صورت كي ذكر نه دى. داډول چي جسم مبتدأ او محدث دده څخه خبر واقع سوي وى. بلكه جسم مبتدأ په طرف كي د صغرى او محدث خبر په طرف كي د كبرى واقع سوي دى.

سوال: قياس اقتراني ته ولي اقتراني ويل سوى دى؟

جواب: څرنګه اقتران و يوځاى والي ته ويل كيږى دغه ډول په دغه قياس كي حدِ اصغر، اوسط او حدِ اكبر كي سره يوځاى او متصله وى په دې معني سره چي ددوى ترمينځ كوم د استثناء حرفَ راغلي نه وى.

عبارت

وَإمَّا اسْتِثْنَائِيٌ: كَقَوْلِنَا: إنْ كَانَتِ الشَّمْسُ طَالِعَةً فَالنَّهَارُ مَوْجُدٌ لكِنِ النَّهَارُ لَيْسَ بِمَوْجُودٍ فَالشَّمْسُ لَيْسَتْ بِطَالِعَةٍ. وَالمُكَرَّرُ بَيْنَ مُقَدِّمَتَي القِيَاسِ يُسَمَّى حَدًّا أوْسَطَ . وَ مَوْضُوعُ المَطْلُوبِ يُسَمَّى حَدًّا أصْغَرَ .وَمَحْمُولُهُ يَسَمَّى حَدًّا أكْبَرَ .

ترجمه

او دغه قیاس به یا استثنائي وی، لکه زموږ دا قول : که چیری لمر راختلي وی نو ورځ به موجوده وی، مګر ورځ موجوده نه ده نو لمر راختلي نه دی. د قیاس د مقدمو تر مینځ چي کوم مکرر راغلي وی هغه ته حدی اوسط ویل کیږی. او د نتیجه موضوع ته حدی اصغر او محمول ته د مطلوب اکبر ویل کیږی.

تشریح

د قیاس استثنائي تعریف : هر هغه قیاس چي په هغه کي نتیجه یا د نتیجه نقیض د ماده او هیئت په دواړو اعتبارنو سره په قیاس کي ذکر سوي وی.

مثال: "ان كان الشمس طالعة بالنهار موجود". لكن الشمس طالعة ينتج ان النهار موجود". اوس "النهار موجود " د خپل ماده او هیئت او صورت په اعتبار په طرف کي د قیاس واقع سوي دی. او د نتیجه د نقیض د ذکر کېدو مثال لکه "ان كان الشمس طالعة فالنهار موجود لكن الشمس ليست بطالعة ينتج ان النهار ليس بموجود". اوس دلته په قیاس کي د نتیجه "النهار ليس بموجود" نقیض "النهار موجود" موجو ده دی.

دتسمیه دوجي بیان: دغه ته استثنایي ددې وجي ویل کیږي چي په دغه کي حرف استثناء "لکن" ذکر سوې وي

د قیاسِ اقتراني د اجزاء بیان: ۱ : اوسط وهغه شي ته ویل کیږي کوم چي په مابین کي راغلي وي دغه ډول حد اوسط هم په مابین کي د اصغر او د اکبر وي (او دا په هغه شکل کي چي اصل ترټولو دی او هغه شکل اول دی. او د پاته نورو شکلو رجوع هم دغه اول شکل ته کیږي نو ګویا دغه په ټولو اشکالو کي په مابین کي د صغری او کبری واقع سوي وی). او یا اوسط د واسطه څخه دی. دغه ډول حد

اوسط په نتيجه راهيستولو کي(يعني دده په واسطه سره د نتيجه ديوه طرف"اکبر" وهغه بل طرف ته يې نسبت ايجابي يا سلبي کيږي) واسطه ده.

۲: د نتيجه موضوع ته حدی اصغر ويل کيږي. ځکه اصغر وکوشني اوکم ته ويل کيږي دغه ډول حدی اصغرموضوع د نتيجه واقع وی. موضوع په اکثرو حالاتو کي خاص تر محمول وی. او د خاص افراد کم وي. دغه ډول د موضوع افراد هم تر محمول د افرادو کم وی.

۳: د نتيجه و محمول ته اکبر ويل کيږي. ځکه اکبر وغټ او ډيرو ته ويل کيږي دغه ډول حد اکبر محمول د نتيجه واقع سوي وی، او محمول په عامو حالاتو کي عام تر موضوع وي. او د عام افراد زيات وي ددغه وجي و ده ته اکبر ويل کيږي.

خلاصه حواشي ايوبي

سوال: د نتيجه و موضوع ته ويلي اصغر ويل کيږی؟

جواب: دغه تسميه د شي په نامه سره د مشبه به ده، په اصل کي حدی اصغر و لږ اجزاؤ لرونکي شي ته ويل کيږی. او د نتيجه موضوع هم لږ افراد لرونکې وی، او د لږ افراد لرونکي تشبيه د لږ لرونکي اجزاؤ سره ورکړل سوه. او ددوی په مينځ کي د تشبيه علاقه لږوالي دی. لهذا مشبه (لږ افراد لرونکي) په نامه سره د مشبه به (لږ اجزاء لرونکي) سره مسمي سو.

﴿فائده﴾: دلته څلور شيان دي. ۱: کل. ۲: کلي. اجزاء. ۴: افراد. کلي افراد لری، او کل اجزاء لری، جزء پر کل نه حمل کيږی او فرد پر کلي حمل کيږی. نو دلته د افرادؤ تشبيه د اجزاؤ سره ورکړل سوې ده. او علاقه د تشبيه لږوالي دی. دغه ډول کلي د کل سره تشبيه لري په وحدت کي څرنګه کلي يو وی دغه ډول کل هم يو وی. داډول چي حيوان يو کلي دی نه دوه، دغه ډول کل دی، نو کلي د کل سره او افراد د اجزاء سره تشبيه لری. په دغه وجه د مشبه به د نامه اطلاق يې پر مشبه باندی وکړی.

سوال: د نتيجه و موضوع ته ولي اصغر ويل کيږی؟

جواب: ځکه موضوع تر محمول اکثره خاص وی، او د خاص افراد کم وی، او کم افراد لرونکي ته اصغر ويل کيږی، په دغه وجه و موضوع ته د نتيجه اصغر ويل کيږی.

سوال: و موضوع ته د نتیجه ولي اصغر ویل کیږی، باید دغه ته اقل وویل سي ، ځکه د اصغر پر هغه شي اطلاق کیږی چي د هغه اجزاء کم وی، او د اقل اطلاق پر هغه شي کیږی چي هغه لږ افراد لری، نو موضوع د نتیجه کم افراد لری نه کم اجزاء؟

جواب: دلته کم افراد په منزله د کم اجزاء لرونکي شي ګرزول سوی دی. نو څرنګه پر کم اجزاء باندی اطلاق د اصغر کیږی دغه ډول یې پر هغه شي هم اطلاق کیږی چي د هغه کم افراد په مثل د کم اجزاء ګرزول سوی دی.

سوال: موضوع ولي عموما خاص تر محمول وی؟

جواب: ځکه موضوع او مبتدأ عبارت د ذات څخه وی او محمول عبارت د وصف څخه وی، په ذات کي خصوصیت وی او په وصف کي عموم وی، ځکه د وصف داډول تعریف تر سره سوی دی : هر هغه اسم چي دلالت پر هغه مبهم ذات کوی چي د هغه سره بعض صفات دد غه ذات اخیستل سوی وی.

سوال: غالباً قید ولي ویل سوی دی داډول چي موضوع غالبا تر محمول خاص وی؟

جواب: ځکه دا هم ممکنه ده چي موضوع مساوی د محمول سره وی. لکه ویل کیږی "هر انسان ناطق دی". مګر عموما موضوع تر محمول خاص وی لکه "هر انسان حیوان دی".

سوال: محمول ته د نتیجه اکبر ویل صحت نه لری، ځکه اکبر و هغه شي ته ویل کیږی چي ډېر اجزاء لری، او محمول د تنیجه ډېر اجزاء نه لری بلکه ډېر افراد لری؟

جواب: دلته افراد د اجزاؤ مشابه دي، او تشبیه یې په ډېر والي کي ده. لهذا دغه تشبیه د مشبه په نامه سره د مشبه به (کثیر اجزاء) ده.

عبارت

وَالمُقَدِّمَةُ الَّتِي فِيهَا الْأَصْغَرُ تُسَمّٰى صُغْرٰى .وَالَّتِي فِيهَا الْأَكْبَرُ تُسَمّٰى كُبْرَى .وَهَيْئَةُ التَّأْلِيفِ تُسَمّٰى شَكْلاً .وَالْأَشْكَالُ أَرْبَعَةٌ :لِأَنَّ الحَدَّ الْأَوْسَطَ إِنْ كَانَ مَحمُولاً فِي الصُّغْرَى مَوْضُوعًا فِي الْكُبْرَى فَهُوَ الشَّكْلُ الْأَوَّلُ .

ترجمه

هغه قضيه چي په هغه کي صغری وی هغه ته صغری ويل کيږی. او په کومه مقدمه کي چي اکبر وی هغه ته کبری ويل کيږی. او د ترکيب کيفيت په نامه د شکل نومول کيږی. او اشکال څلور دي. ځکه حدی اوسط که چيری محمول په صغری کي او موضوع په کبری کي وی دغه شکلِ اول دی.

تشريح

تعريف د صغری : هغه مقدمه چي په هغه کي اصغر واقع سوي وی هغه ته صغری ويل کيږي، ځکه دغه مقدمه په حدی اصغر باندي مشتمله وی. او دغه مسمی کول د کل په وصف سره د جزء ده.

تعريف کبری: هغه مقدمه چي په هغه کي حدی اکبر واقع سوي وی هغه ته کبری ويل کيږي ځکه دغه مقدمه په اکبر باندي مشتمله وی. او دغه مسمی کول د کل په وصف سره د جزء ده.

تعريف قرينه: د مقدمو يو ځای والي "چي په موجبه والي سالبه والي، کليه والي يا جزئيه والي کي وی" ته قرينه ويل کيږي، ځکه قرينه د اقتران څخه ده . او دلته د اقتران څخه يو ځای والي د مقدمو په حيث د ايجاب يا سلب او د کليت او جزئيت مراد دی. لهذا قرينه ته پر اقتران باندی د دلالت کولو د وجي قرينه ورته ويل کيږي. او دغه ته ضرب هم ويل کيږي، ځکه ضرب و نوعي او يو قسم ته ويل کيږي، دغه ډول د دغه اقتران په سبب د اشکالو يو خاص نوع "شکل" حاصليږي.

تعريف شکل: هغه هيئت او صورت چي حاصل د حدی اوسط د اصغر او اکبر سره د وضع کولو (داډول حداوسط په صغری او کبری په دواړو کي محمول يا په دواړو کي موضوع او يا په يوه کي موضوع او په هغه بل کي محمول واقع سي) څخه حاصل سي دغه ته شکل ويل کيږي، ځکه

شکل په لغت کي وهیئت اوصورت ته ویل کیږي، دغه ډول دحدی اوسط د حدی اصغر او اکبر سره د یوځای کولو څخه یو هیئت اوصورت حاصلیږي. ددغه وجي دغه ته شکل ویل کیږي.

دشکل اقسام: شکل څلور قسمونه لري.

شکل اول: هر هغه شکل چي په هغه کي حدی اوسط د صغري په طرف کي محمول او د کبری په طرف کي موضوع واقع سوې وی.

مثال: "کل انسان حیوان"و" کل حیوان جسم" نو نتیجه دا سوه "کل انسان جسم".

دتسمیه د وجي بیان: اول ومخکي ته ویل کیږي دغه ډول ددغه شکل نتیجه بدهي ده او د پاته نورو شکلو نتیجه نظری ده اودهغه ټولو رجوع و ده ته کیږي نو ددغه وجي سره و دغه شکل ته اول ویل پکار دي، ددغه وجي دی یې په اول سره و نموی.

خلاصه حواشي ایوبي

صغری په لغت کي هر هغه شي ته ویل چي هغه موصوفه په صغر او کوشني والي سره وی. او په اصطلاح کي هغه مقدمه ته ویل کیږی چي په هغه کي حدی اصغر واقع سوی وی. او دغه مقدمه ته په دې وجه صغری ویل کیږی چي په دې کي اصغر واقع سوی دی. او هغه مقدمه چي په هغه کي اکبر واقع سوی وی هغه ته کبری ویل کیږی. او کبری په لغت کي هر هغه شي ته ویل کیږی چي هغه موصوف په وصف سره د کبر او لوی والي وی، یعني لوی او غټ شي. او په اصطلاح کي هغه مقدمه ته ویل کیږی چي په هغه کي اکبر واقع سوی وی. او دې ته په دې وجه اکبر ویل کیږی چي دا پر اکبر مشتمله وی.

سوال: شکل و څه ته ویل کیږی؟

جواب: شکل هغه هیئت ته د جسم ویل کیږی کوم چي د یوه حد د احاطه کولو څخه حاصل سوی وی، لکه په جسمي کروی کي. او یا د څو حدودو د احاطه کولو (چارچاپېره) څخه ورته حاصل سوی وی لکه د جسم کروی نیمی او مثلث او دغه ډول نور.

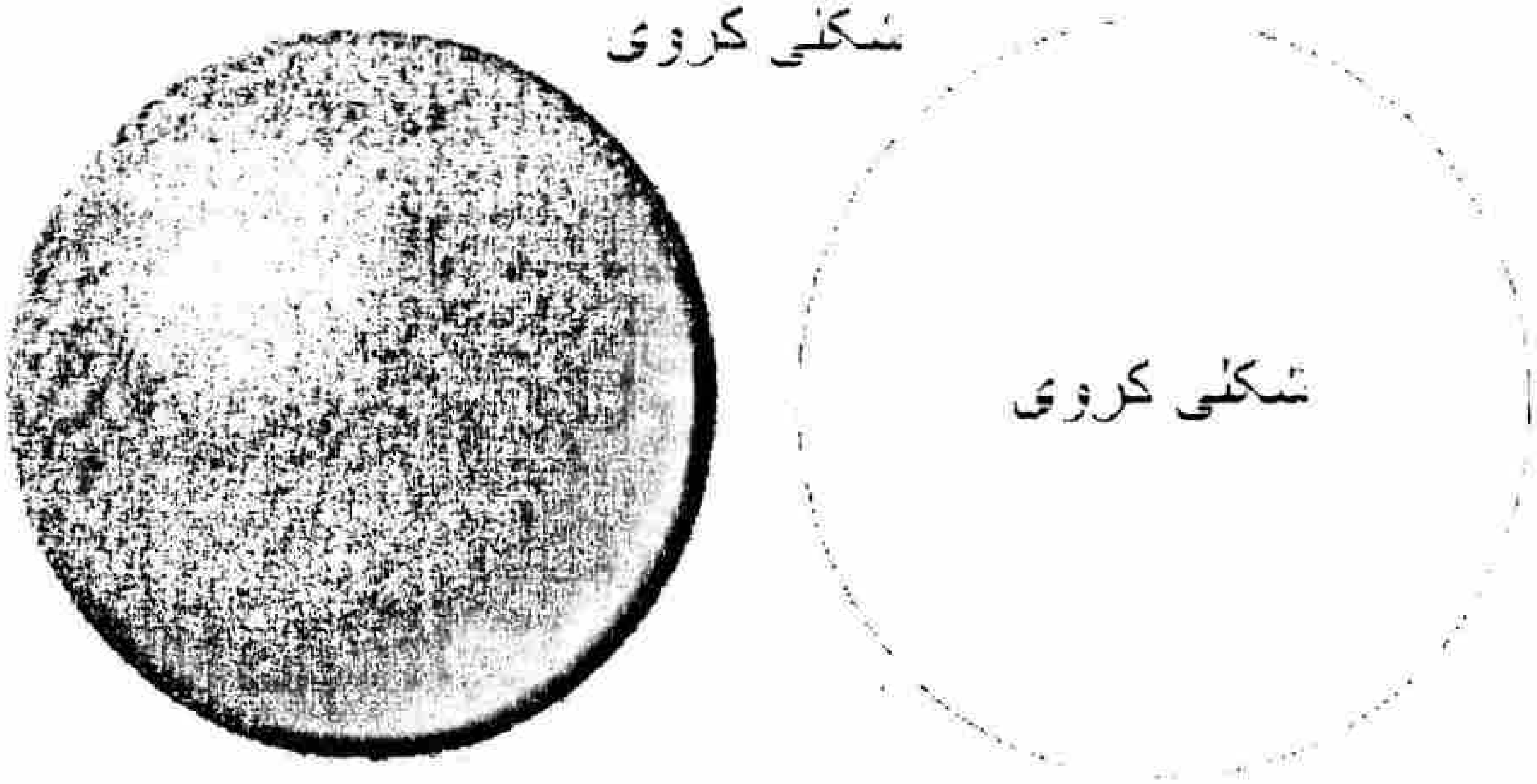

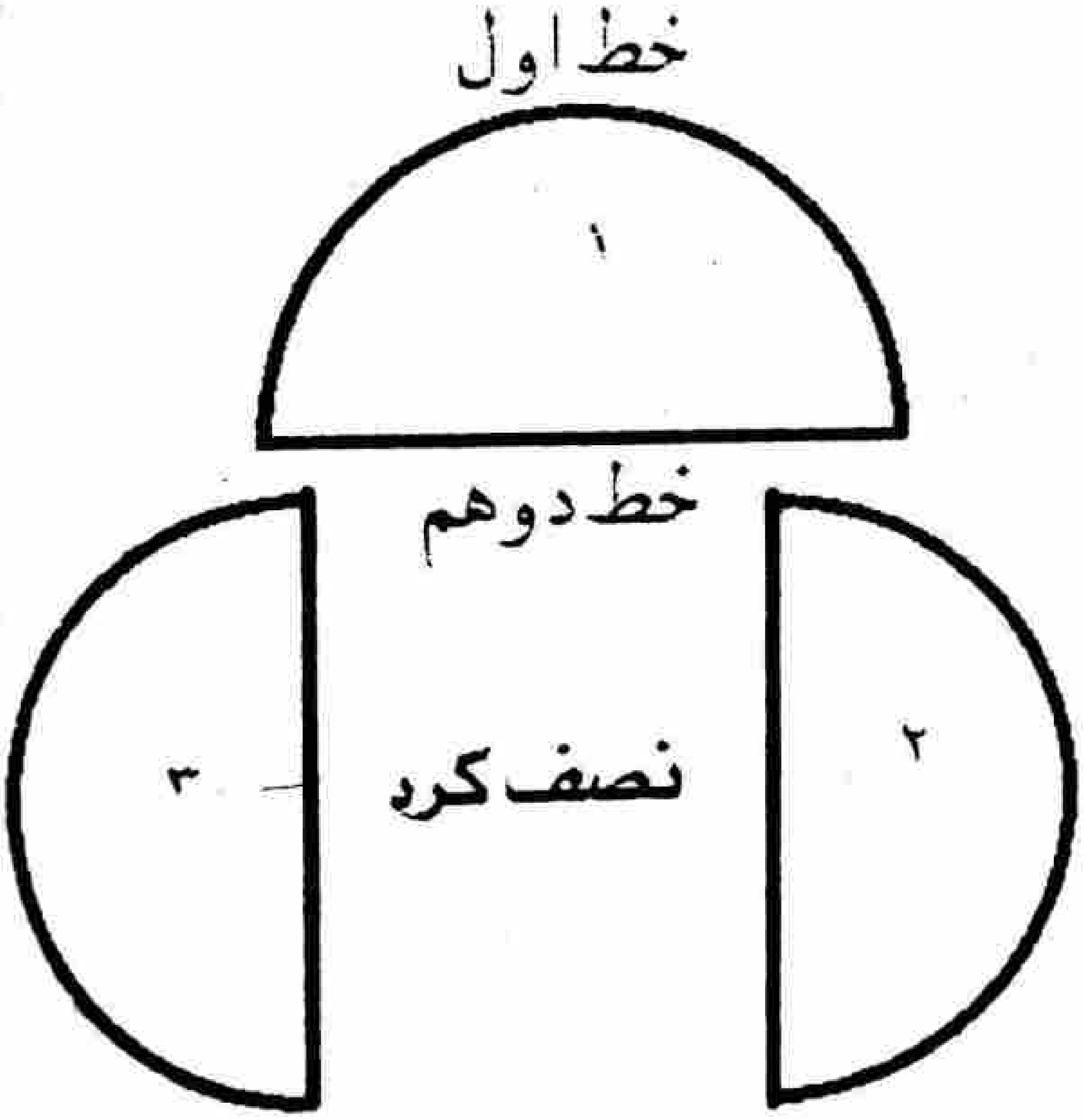

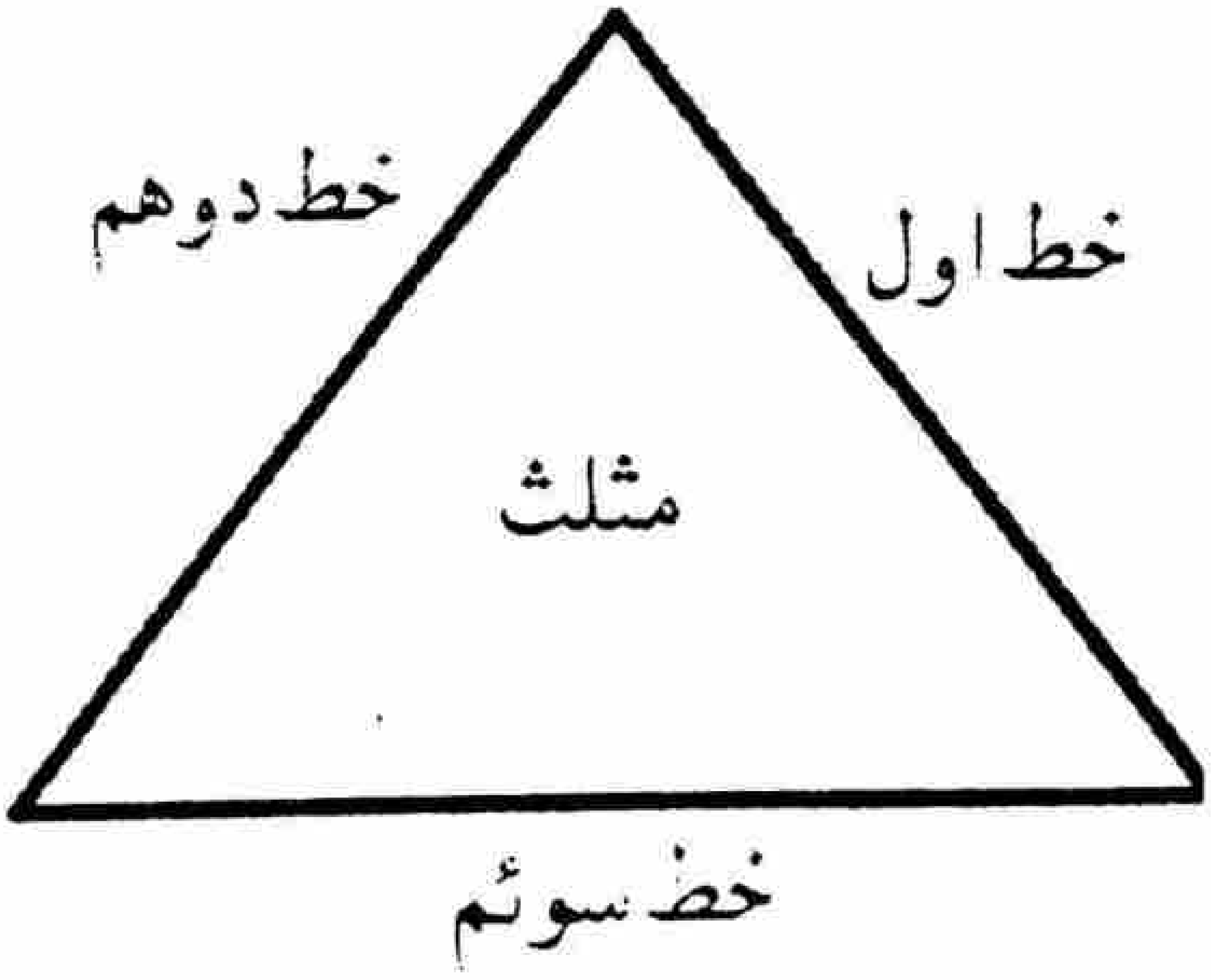

وقالَ ابنُ الْكَمالِ : الشَّكْلُ هَيْئَةٌ حاصِلَةٌ للجِسْمِ بِسَبَبِ إحَاطَةِ حَدٍّ واحِدٍ بالْمِقْدَارِ كمَا في الكُرَةِ أو حُدودٍ كَما في المُضَلَّعاتِ مِنْ مُرَبَّعٍ ومُسَدَّسٍ ج : أشْكَالٌ وشُكُولٌ. (تاج العروس ، الفصل الجيم المعجمة مع اللام).

او په اصطلاح کې د مناطقو هغه هيئت ته ويل کيږي کوم چي د صغرى د کبرى سره د يو ځای کېدلو څخه پيدا کيږي.

سوال: شکل اول ته ولي اول ويل کيږي؟

جواب: ځکه دغه تر ټولو شرف او عزت لرونکي شکل دی، دده نتیجه بدهي وی، او پاته شکلونو رجوع هم و دغه ته کیږی. ځرنګه شرف لرونکي اول او اولي وی په دغه وجه و دغه ته اول وویل سو.

سوال: شکل څو قسمونه لري؟

جواب: په دې کي دوه قوله دي.

۱: **متأخرین:** شکل څلور قسمونه لری، لکه مصنف چي ذکر کړي دي.

۲: **متقدمین:** شکل درې قسمونه لري. ځرنګه څلورم قسم د شکل د شکلي اول سره مخالفت لری. او د طبعیت څخه ډېر زیات لری دی ددغه بعد او نږی والي په وجه و ده ته اعتبار ور نه کړل سو.

عبارت

وَإنْ كَانَ بِالْعَكْسِ فَهُوَ الرَّابِعُ .وَإِنْ كَانَ مَوْضُوعًا فِيهِمَا فَهُوَ الثَّالِثُ. وَإنْ كَانَ مَحْمُولاً فِيهِمَا فَهُوَ الثَّانِي .وَالشَّكْلُ الثَّانِي مِنْهَا يَرْتَدُّ إِلَى الْأَوَّلِ بَعَكِسِ الْكُبْرَى. وَالثَّالِثُ يَرْتَدُّ إِلَيْهِ بِعَكْسِ الصُّغْرَى. وَالرَّابِعُ يَرْتَدُّ إِلَيْهِ بِعَكْسِ التَرْتِيبِ أَوْ بِعَكْسِ المُقَدِّمَتَيْنِ. وَ بَدَهِيُّ الاِنْتَاجِ هُوَ الاَولُ.

ترجمه

او که چیری د اول شکل بالعکس وی نودغه څلورم شکل دی. او که چیری حدی اوسط په دواړو کي موضوع واقع سوې وی نو دغه دریم شکل دی، او که چیری په دواړو کي محمول واقع سوی وی نو دغه دوهم شکل دی. او د دغه شکلونو څخه دوهم و اول ته په عکس د کبری ردیږی، او دریم شکل و اول ته په عکس د صغری ردیږی. او څلوَرم شکل و اول ته په عکس د ترتیب سره او یا په عکس سره د مقدمو ردیږی. او هغه شکل چي د هغه نتیجه ورکول بدهی وی دغه شکلی اول دی.

تشریح

د دوم شکل تعریف: هر هغه شکل چي په هغه کي حدی اوسط په دواړه طرفونو کي محمول واقع سوي وی. د مثال په توګه "کل انسان حیوان". ولا شی من الحجر بحیوان" نو نتیجه دا سوه "لا شی من الانسان بحجر".

د تسمیه دوجي بیان: دغه د شکل اول سره په اشرف کي د مقدمو چي صغری ده شریک دی د دغه شریکوالي په وجه دی تر باقي شکلونو ښه دی، ددغي وجي دی په نامه سره د دوم مسمی کول پکار وه. په دغه وجه دی په دغه نامه سره و نمول سو.

د دریم شکل تعریف: هر هغه شکل چي په هغه کي حدی اوسط په دواړه طرفینو کي موضوع واقع سوی وی. د مثال په توګه "کل انسان حیوان" و کل انسان ناطق" نو نتیجه دا سوه " بعض الحیوان ناطق".

د تسمیه د وجي بیان: دغه د شکلي اول سره په هغه کمزوه مقدمه کي چي کبری ده شریک دی. لهذا دی په دغه وجه تر دوم ورسته سو، او تر دوم ورسته دریم وی، په دغه وجه ده ته دریم وویل سو.

د څلورم شکل تعریف: هر هغه شکل چي په هغه کي حدی اوسط موضوع په طرف کي د صغری او محمول په طرف کي د کبری واقع سوي وی. دمثال په توګه "کل انسان حیوان" و کل ناطق انسان" نو نتیجه دا سوه "بعض الحیوان ناطق".

د تسمیه د وجي بیان: دغه د شکلي اول څخه تر ټولو لري شکل دی، او په هیڅ کي د اول شکل سره شریک والي نه لري، په دغه وجه دی تر ټولو آخر راوړل سو. او په شکلو نو کي تر ټولو آخر څلورم دی ددغه وجي دی په نامه سره د څلورم و نمول سو.

خلاصه حواشي ایوبي

سوال: د څلورم شکل مثال وړاندی کړه؟

جواب: مثال دا دی " کل انسان حیوان"، دغه صغری ده، او کبری دا ده "کل ناطق انسان". نو نتیجه دا ګرزی" کل ناطق حیوان"، اوس دغه شکل د ترتیب په اړولو سره شکل اول ګرزی داډول " کل ناطق انسان"، "کل انسان حیوان". نو نتیجه دا ورکوی " کل ناطق حیوان". او ددغه قیاس نتیجه په عکسِ مستوی سره دا ګرزی " بعض الحیوان ناطق ". او هم دغه مقصودی نتیجه ده.

سوال: شکل اول ته ولي اول ویل کیږی؟

جواب: ځکه په دغه ثلورو اشکالو کي تر تهولو بنه شکل اول دی.

اول دلیل: ځکه د شکلي اول د ترتیب تقاضي هغه طبعیت کوي چي هغه سالم او د نقص ثخه خالي وي. او هغه دا دي چي نقل د اصغر ثخه و اوسط ته راسي، او د اوسط ثخه بیا و اکبر ته راسي. او هم دغه ترتیب په شکلي اول کي وجود لری.

دوم دلیل: بین الانتاج دی. ددې مطلب دا دی چي مقصد د شکل د پیژندني ثخه د نتیجه پیژندنه ده. او د شکلي اول د پیژندني ثخه د نتیجه پیژندنه بدهي او بنکاره ده. ځکه دپیژندني ثخه "د دې خبري چي اصغر په اوسط کي او اوسط بیا په اکبر کي درج دی" دا پیژنده لازمه ده چي اصغر لاندي تر اکبر درج دی.

دریم دلیل: دغه ډول د اول شکل نتیجه مؤجبه کلیه، مؤجبه جزئیه، سالبه کلیه او سا لبه جزئیه راتلای سي. په خلاف د نورو پاتو شکلونو چي د هغو نتیجه مؤجبه کلیه راتلای نسي.

﴿فائده﴾: د تهوله بحث خلاصه: مقصد د دغه اشکالو د پیژندو ثخه د نتیجه پیژنده ده﴿ او نتیجه پر اصغر "چي موضوع ده" او پر اکبر "چي محمول ده" مشتمله وی، د موضوع او د محمول ترمینځ یو نسبت وی. دغه نسبت که چیري بنکاره وی نو بیا به دی محتاجه و دلیل ته نه وی. او دغه خبره بنکاره ده، ځکه قیاس دهغه نسبت د معلومولو لپاره وی کوم چي په نتیجه کي وجود لری. او که چیري دغه نسبت مجهول وی نو اوس به دلته هغه شی موجود وی دکوم چي نسبت اصغر او اکبر دواړو ته سوي وی "او دغه حد اوسط دی". او که چیري دغه نه وی نو بیا دلیل وجود نه سي پیدا کولای ځکه دلیل ببله حدی اوسطه نه سي راتلای﴾. ځکه د نتیجه پیژندنه عبارت د پیژندني ثخه ددې خبري دی چي اصغر په اوسط کي درج دی. او د دغه سره سره دغه صغوی به موجبه وی. ځکه دلیل دصغری دموجبه کېدو ثخه پرته نتیجه نه سي ورکولای. او ددې سره سره کبری به کلیه وی. که چیري نه وی نو بیا دلیل نه سي راتلای. لهذا ددلیل دپیژندني ثخه د نتیجه دپیژندني دراتلو لپاره دغه راتلونکي شیان شرط دي. ۱: نتیجه به نظری وی. ۲: حد اوسط به موجود وی. ۳: صغری به مؤجبه وی. ۴: کبری به کلیه وی. او دغه تهول شیان په اول

شکل کي موجود دی. ددغه وجي شکل اول د هغه ترتیب مطابق دی د کوم چي مستقیم طبعیت تقاضي کوی".

سوال: د شکلي اول د نتیجه ورکولو لپاره کوم شرط دی؟

جواب: شکل اول هلته نتیجه ورکوی چي صغری موجبه او کبری کلیه وی.

سوال: مصنف ولي دغه شرط ذکر نه کړي؟

جواب: دغه خبره ښکاره وه په دې وجه یې ذکر نه کړی،

سوال: مصنف رحمه الله شرائط د شکلي اول ذکر نه کړه ، بلکه دده هغه صورتونه "په دې راتلونکي عبارت کي و ضروبه المنتجة اربعة الضرب الاول" یې ذکر کړه چي هغه نتیجه ورکوی، نو په دغه ذکر کولو کي اشاره و دې خبری ته کېده چي د دغه شکل نتیجه ورکول بدهي ده، په دې وجه ګواکي دی و شرائطو ته احتیاج نه لری.

﴿فائده﴾: دغه حاشیه بنا پر هغه نسخې ده چي په هغه کي د شکلي اول شرائط ذکر سوی نه دی. او په کومه نسخه کي چي دغه شرائط ذکر سوی دی "لکه اوس په موجوده نسخه کي چي په راتلونکي عبارت کي ذکر سوی دی" په دې صورت کی بیا ددې حاشیه هیڅ یو ضرورت نسته.

قوله فهو الشكل آه: اقول اعلم: د څلورو شکلونو په راوړلو کي مختلفي نسخې وجود لری، او هره نسخه پر خپل ځای د صحت وجه لری. لهذا یوه موجوده نسخه ده چي نن صبا رائجه ده. او یوه نسخه هغه ده چي پر هغه صاحب یکروزی شرح لیکلې ده.

موجوده نسخه داډول ده: الاشكال اربعة ، لان الحد الاوسط ان كان محمولا في الصغرى و موضوعا في الكبرى فهو الشكل الاول، و ان كانُ محمولا فيهما فهو الشكل الثاني ، و ان كان موضوعاً فيهما فهو الشكل الثالث، و ان كان موضوعاً في الصغرى و محمولا في الكبرى فهو الشكل الرابع.

هغه نسخه چي پر هغه یکروزی شرحه سوېده: الاشكال اربعة لان الحد الاوسط ان كان محمولا في الصغرى و موضوعاً في الكبرى فهو الشكل الاول، و ان كان بالعكس فهو الرابع، و ان كانُ محمولا فيهما فهو الشكل الثاني، و ان كان موضوعا فيهما فهو الشكل الثالث. الشكل الرابع منها بعيد عن الطبع جداً.

سوال: په موجوده نسخه کي د کوم ترتیب خیال ساتل سوی دی؟

جواب: په موجوده نسخه کي د اولوالي دوهموالي، درېيموالي او د څلورموالي خيال ساتل سوی دی. داډول چي اول، اول شکل بيا دوهم بيا درېيم بيا څلورم شکل راوړل سوی دی.

سوال: شرح يکرزوی چي پر کومه نسخه د ايساغوجي ترسره سوېده د هغه نسخې چي کوم ترتيب دی په هغه کي د کوم شي خيال ساتل سوی دی؟

جواب: په هغه کي د اختصار خيال ساتل سوی دی داډول چي په هغه نسخه کي عبات داډول دی "ان كان محمولا في الصغرى و موضوعاً في الكبرى فهو شكل الاول"، او ددغه ورسته بيا داسي عبارت دی "و ان كان بالعكس فهو شكل رابع". او دغه عبارت د موجوده نسخې ددې عبارت پر ځای دی: " ان كان موضوعا في الصغرى و محمولا في الكبرى فهو الشكل الرابع". نو په موجوده نسخه کي ددې الفاظو (موضوعا في الصغرى و محمولا في الكبرى) اضافه سوېده، او په نسخه کي د ايساغوجي (چي شرح يکروزی د هغه موافق ترسره سوېده) دغه الفاظ نسته نو دغه نه دی مګر اختصار.

خلاصه داسوه چي د اول مقابل څلورم وو، نو د اختصار په وجه دغه څلورم د اول متصل ذکر سوی دی. او درېيم د څلورم سره متصله دی داډول چي تر څلورم مخکي درېيم وی نو په دغه وجه درېيم ذکرسوی دی. پاته دوهم شکل سو نو هغه په آخر کي ذکر سوی دی.

سوال: په دغه صورت کي دوهم شکل د اول څخه ډېر لری سو، داډول چي په شروع کي اول شکل او په آخر کي دوهم شکل ذکر سوی دی. نو ددې لری والي دپاره کومه توجيه سته؟

جواب: هو، ددغه لری والي سبب اختصار دی، څرنګه اختصار په دغه طريقه سره راتلي چي د اول څخه ورسته څلورم بيا درېيم او بيا دوهم ذکر سي، نو په دغه وجه دوهم شکل د اول څخه لری ذکر سوی دی.

سوال: د موجوده نسخې او د صاحب د يکروزی د نسخه ترمينځ څه فرق وجود لری؟

جواب: په هغه کي اختصار وجود لری، او په موجوده نسخه کي اختصار نسته. او په نسخه کي د يکروزی زيات وضاحت تر موجوده نسخه لری، ځکه د شرح يکروزی د متن موافق دا الفاظ ويل سوی دی" دغه څلورم شکل د طبعيت څخه ډېر لری دی"، او دغه خبره په موجوده

نسخه كي وجود نه لری. البته په موجوده نسخه كي بيا په بل اعتبار سره زيات وضاحت تر متن د شرحي يكروزی وجود لری ، دادول چي په هغه كي د دوهم، دريیم او څلورم شكل و اول شكل ته د ردولو طريقه او خبره ذكر سوې نه ده مګر په موجوده نسخه كي ذكر سوېده.

عبارت

والَّذِي لَهُ طَبْعٌ مُسْتَقِيمٌ وَعَقْلٌ سَلِيمٌ لاَ يَحْتَاجُ إِلَى رَدِّ الثَّانِي إِلَى الْأَوَّلِ. وَإِنَّمَا يُنْتِجُ الثَّانِي عِنْدَ اخْتِلاَفِ مُقَدِّمَتَيْهِ بِالْإِيجَابِ وَالسَّلْبِ، وَ كُلِّيَّةِ الكُبْرَى. وَ الشَّكْلُ الْأَوَّلُ هُوَ الَّذِي يُجْعَلُ مِعَيَارًا لِلْعُلُومِ . فَنورِدُهُ لِيُجْعَلَ دُسْتُورًا . وَلِيُسْتَنْتَجَ مِنْهُ المَطَالِبُ كُلُّهَا.

ترجمه

كوم څوک چي د درست طبعيت مالک وی، او عقل يې سالمه وی، دغه كس و دې ته احتياج نه لری چي شكل دوهم و اول ته رد كړی. شكل اول هغه وخت نتيجه وركوی چي دواړی مقدمې دده په ايجاب او سلب كي سره مختلفي وي. او كبری يې كليه وی. شكل اول د علومو دپاره معيار و ګرزول سو، په دغه وجه موږ دی دلته ذكر كوو ددې دپاره چي دی دستور او ترازو مقرر كړل سي، چي دده څخه ټولی نتائجی تر لاسه سي.

تشريح

سوال: مصنف رحمه الله ولي ددغه څلورو شكلونو څخه صرف د اول شكل اقسام ذكر كړل او باقي يې ذكر نه كړه. ددې وجه څه ده؟

جواب: وجه يې داده چي د اول شكل ترتيب د هغه څه برابر دی د كوم چي طبعيت تقاضی كوي. او دوم دا چي دده نتيجه وركول بدهي ده، و دليل ته محتاجه نه وی. نو دی يو قانون او ترازو لپاره د علومو و ګرزول سو. ددغه وجي مصنف دی سره دده د ټولو اقسامو سره ذكر كړی. نه نور ځكه هغوی دغه ډول نه دي.

﴿فائده﴾: معيار په معني سره د ترازو دی، او دی د عربو ددې قول څخه اخيستل سوی دی 'عيرنا الدينار'ما دينار يو تر بل ورسته وزن کړه. او ميزان ورسته تر معيار ذکر کول دغه د تفسير دپاره دی. او مراد د علومو څخه د پاته درو شکلونو نتيجې دي. او دستور په معني د قانون دی نه په معني لغوي سره چي هغه آغه غټ وزير دی چي ده ته په مسائلو کي رجوع کيږي.

خلاصه حواشي ايوبي

قوله او بعکس المقدمتين الخ : څلورم شکل و اول شکل ته په عکس د صغری او کبری رديږی.

مثال: " کل انسان حيوان " يعني هر انسان حيوان دی، "کل ناطق انسان" يعني هر ناطق انسان دی. اوس دغه څلورم شکل دی، دده ردونه و اول شکل ته په عکس سره د مقدمتينو تر سره کيږی، داډول "بعض الحيوان انسان " دغه عکس د صغری دی، " بعض الانسان ناطق" دغه عکس د کبری دی، نو نتيجه دا ورکوی " بعض الحيوان ناطق".

سوال: طبع، عقل، نفس او روح دغه ټوله يو شي دي او که ددوی ترمينځ کوم فرق وجود لری؟

جواب: دوی ټوله يو دی مګر تر مينځ يې اعتباری فرق وجود لری. هغه شي چي په هغه سره سوچ او تعقل د شي حاصليږی دغه ته عقل ويل کيږی او په دې حيث چي په ده کي د شيانو نقش کېدل راځي دغه ته طبع او ذهن ويل کيږی. او په دې حيث چي دی موافق د شيطان سره وی، او د هغه سره ملګری کوی نو دغه ته بيا نفس ويل کيږی. او په دې حيث چي دی د الهي احکامو موافقت خپلوی نو دغه ته بيا روح ويل کيږی.

قوله الي رد الثاني الخ : کوم څوک چي د سالم طبعيت او ذهن خاوند وی هغه و دې ته احتياج نه لری چي دوهم شکل و اول ته رد کړی.

مثال: " کل انسان حيوان"، دغه صغری ده " لاشيء من الحجر بحيوان " دغه کبری ده، نو نتيجه دا ورکوی " لاشي من انسان بحجر". دغه دوهم شکل دی، او اوسط په دواړو کي محمول واقع سوی دی. او دغه شکل و اول ته د ردولو ضرورت نسته ، ځکه "حجر" د حيوان مباين او د هغه سره ضديت لری، او حيوان بيا عام دی، او افراد لری، د هغو څخه يو فرد انسان دی، او

دا قاعده ده چي هغه شي چي د عام سره   مباين وی هغه شي ددغه شي د افرادو سره هم مباين وی. نو پخپله دا معلومه سوه چي انسان ډېره نه ده، او ردولو ته یې ضرورت او احتياج نسته.

انما ينتج الثاني عند اختلاف مقدمتيه الخ : **سوال:** دوهم شکل چي نتيجه ورکوی ددغه دپاره کوم شرط وجود لری او که نه؟

جواب: ددغه دپاره دوه شرطه وجود لري.

اول شرط: په اعتبار د کيف یوه مقدمه به د هغه بلي څخه مختلفه وی. داډول که چيري یوه مؤجبه نو هغه بله به سالبه وي. که چيري داډول نه سي بلکه دواړی مؤجبه سي نو بيا په نتيجه کې اختلاف راځي داډول يو واري نتيجه د مؤجبه په صورت کي صادق ګرزی، او بل واري به بيا په صورت کي د سالبه صادقه ګرزی.

مثال: "كل انسان حيوان". "كل ناطق حيوان". دلته نتيجه د مؤجبه په صورت کي رښتنې راځي "كل انسان ناطق". او که په دغه صورت کي چي مقدمې دواړي مؤجبې وي مونږ کبری بدله کړو او وايو "كل انسان حيوان. و كل فرس حيوان". نو دلته نتيجه د سالبه په صورت کي رښتنې راځي "لا شی من الانسان بفرس". دغه ډول سالبه د مثال په توګه "لا شی من الانسان بحجر" . "لا شی من الفرس بحجر". نو دلته نتيجه د سالبه په صورت کي رښتنې راځي "لا شی من الانسان بفرس". او که چيري په دغه صورت کي مونږ کبری بدله کړو او داډول ووايو "لا شی من الانسان بحجر" . " لاشی من الناطق بحجر". نو تنيجه د مؤجبه په صورت کي رښتنې راځي "كل انسان بناطق".
ورسته تر مثاله دا خبره ثابته سوه که چيري صغری او کبری د ايجاب او سلب په اعتبار سره مختلفي نه وي نو بيا به په نتيجه ورکولو کي اختلاف راسي، او دغه ده نتيجه نه ورکولو دليل دی. نو ددغه څخه دا معلومه سوه چي دغه قياس نتيجه نه ورکوي. بلکه د نتيجه ورکولو څخه خالي دی. ځکه نتيجه لازم د قياس سره وی، لکه څه ډول دغه د تعريف څخه د قياس معلومېږي ﴿متى سلمت لزمت عنهالذاته قولا آخر﴾. لهذا قياس ملزوم او نتيجه لازم ده. او ملزوم سبب لپاره د وجود د لازم وی. لهذا د نتيجه سبب ذات د قياس دی ﴿لذاتها قولا آخر﴾ او هغه شي چي سبب يې ذات وي هغه د ذات څخه نه جلا کيږي. نو نتيجه د ذات څخه د قياس نه جلا

کیږي، او حال دا چي په صورت کي د یووالي د مقدمو په اعتبار د ایجاب او سلب نتیجه د قیاس ثخه جلا و ګرزی، داډول چي صورت د قیاس یو دی (دواړي مقدمې مؤجبه یا سالبه دي) مګر نتیجه مختلف ده (کله مؤجبه او کله سالبه وی لکه تا چي دا وپیژندل). نو د دغه اختلاف ثخه دا معلومه سوه چي دغه نتیجه د قیاس نه ده، نو دغه قیاس بیله کومي نتیجه راغلي او د قیاس بېله نتیجه راتلل باطل دی، نو معلومه سوه چي مقدمې به د ایجاب او سلب په اعتبار مختلف وی نه یو.

دوم شرط: کبری به کلیه وی. ځکه که کلیه نه سي، نو بیا به جزئیه وی، بیا عام تر دې دا مؤجبه او که سالبه وی، نو بیا هم په نتیجه کي اختلاف راځي، داډول که چیري کبری مؤجبه وی د مثال په توګه "لا شی من الانسان بفرس". "و بعض الحیوان بفرس" نو نتیجه د مؤجبه جزئیه په صورت کي رښتنې راځي "بعض الحیوان انسان". او س په دغه صورت کي که چیري موږ کبری په دې قول سره بدله کړو "بعض الصاهل فرس". نو بیا نتیجه د سالبه جزئیه په صورت کي رښتنې راځي "بعض الانسان لیس بصاهل". او که چیري کبری سالبه سي د مثال په توګه " کل انسان حیوان". "و بعض الجسم لیس بحیوان". نو نتیجه د مؤجبه جزئیه په صورت کي رښتنې راځي "بعض الانسان بجسم". او په دغه صورت کي که چیري موږ کبری بدله کړو او ووایو "کل انسان حیوان". "بعض الحجر لیس بحیوان". نو نتیجه د سالبه جزئیه په صورت کي رښتنې راځي "بعض الانسان لیس بحجر". پس دا ثابته سوه چي د دوم شکل د نتیجه ورکولو دپاره دا شرط دی چي مقدمې به په اعتبار د کیفیت مختلفي او کبری به کلیه وي.

سوال: موږ دا خبره نه منو چي د اول شکل نتیجه ورکول یو بدهي خبره ده، ځکه د دغه شکل نتیجه ورکول پر دور باندی مشتمله ده، ځکه نتیجه د کبری په کلي والي باندي موقوفه ده ﴿ځکه د شکل اول د نتیجه ورکولو دپاره شرط کلیت د کبری دی. نو نتیجه مشروط او د کبری کلي والي شرط دی. او مشروط پر شرط باندي موقوفه وی﴾. او د کبری کلي والي په نتیجه باندي موقوفه دی. دلیل دادی چي کبری کله مؤجبه وی د مثال په توګه "کل انسان حیوان". و کل حیوان جسم" نو نتیجه دا وکوی " کل انسان جسم". او کله سالبه وی د مثال په توګه " کل انسان جسم. و لا شی من الحیو ان بحجر" نو نتیجه دا ورکوی "لا شی من الانسان بحجر". نو د کبری کلي

والي هغه وخت چي مؤجبه وی داده چي اکبر و ټولو افرادو ته د اوسط ثابته وی. ځکه په کبری کي اوسط موضوع او محمول يې اکبر وی او محمول و ټولو افرادو ته د موضوع په کليه کي ثابته وی نو اکبر و ټولو افرادو ته د اوسط ثابت وی، او د اوسط د افرادو څخه يو فرد اوسط دی "ځکه په ذکر سوي مثال کي صغری داده "کل انسان حيوان". نو انسان يو فرد د حيوان دی. او دغه حيوان اوسط دی. لهذا انسان د حيوان يو فرد دی نو د اوسط يو فرد اصغر سو". لهذا اکبر د اوسط ټولو افراد ته ثابته وی نو دغه اکبر به و اصغر ته هم ثابته وی ځکه دی يو فرد د اوسط دی. او د اکبر و اصغر ته ثا بتېدل هم دغه نتيجه ده، نو د کبری کلي والي په نتيجه موقوفه سو. دغه ډول چي کبری سالبه وی، نو دا عبارت د سلب څخه د اکبر د ټولو افرادو څخه د اوسط وی. او د اوسط د افرادو څخه يو فرد اصغر هم دی نو اکبر به د اصغر څخه هم سلب وی او دغه بعينه نتيجه ده. لهذا د کبری کلي والي په نتيجه موقوفه سو. او نتيجه په کلي والی د کبری موقوفه سوه، نو نتيجه په خپل ځان موقوفه سوه، او دغه باطله خبره ده؟

جواب: موږ د کبری کلي والي په نتيجه باندي موقوف بلل نه منو. ځکه د اکبر ثابت والي لپاره د اصغر او دغه ډول سلبول د اکبر د اصغر څخه په کبری کي په عنوان سره د حدی اوسط دی. او د اکبر ثابت والي لپاره د اصغر او دغه ډول سلبول د اکبر د اصغر څخه په نتيجه کي په عنوان سره د اصغر دی. او دا جائزه ده چي اول بدهي، معلوم او دوم نظري او معلوم نه وی. لهذا نتيجه موقوفه په کلي والي د کبری سوه، او د کبری کلي والي په نتيجه موقوفه نه سو.

نو دور نه راغلي نو په شکل اول سره په مطلوب باندي دليل پيشول لازم دور لره نسو.

او دغه ډول دور هم نه راځي، ځکه نتيجه په دې حيث سره واخيستل سي چي د اصغر څخه په حدی اوسط سره تعبير و نسي، په دغه حيث نتيجه پر کلي والي باندی د کبری موقوفه ده، او د کبری کلي والي پر نتيجه باندی هغه وخت موقوفه دی چي د اصغر څخه تعبير په حدی اوسط سره وسي، لهذا نتيجه پر کلي والي باندی د کبری په يوه حيث او کلي والي د کبری پر نتيجه باندی بيا په بل حيث سره موقوفه دی، لهذا دلته تغاير د جهت وجود لری، په دغه وجه دور نه راځي.

مثال: څه وخت چي د ذات څخه د عالم تعبير په متغير سره وسي نو بيا دا خبره معلومه ده چي حدوث و ذات د عالم ثابته دی، او څه وخت چي د دغه ذات څخه د عالم، تعبير په عالم سره وسي نو بيا معلوم نه دی. لهذا يو ذات په يوه اعتبار سره معلوم او په بل اعتبار سره بيا معلوم نه دی.

سوال: معيار و څه ته ويل کيږی؟

جواب: معيار په لغت کي پيمانې ته ويل کيږی، او په اصطلاح کي و شکل ته ويل کيږی.

سوال: اول شکل ته ولي معيار وويل سوه؟

جواب: څرنګه په پيمانه سره د شي اندازه او تول معلوميږی دغه ډول په شکلي اول سره د نورو پاتو شکلونو نتيجه معلوميږی، لهذا شکل اول او حقيقي پيمانه په دې کي سره شريک دي چي په دوی دواړو سره مجهول شي معلوميږی.

عبارت

وَشَرْطُ إِنْتَاجِهِ إِيجَابُ الصُّغْرَى وَكُلِّيَّةُ الْكُبْرَى. وَضُرُوبُهُ الْمُنْتِجَةُ أَرْبَعَةٌ : الضَّرْبُ الْأَوَّلُ: كَلُّ جِسْمٍ مُؤَلَّفٌ وَكُلّ مُؤَلَّفٍ مُحْدَثٌ فَكُلُّ جِسْمٍ مُحْدَثٌ . الثَّانِي: كُلُّ جِسْمٍ مُؤَلَّفٌ وَلاَ شَيْءَ مِنَ الْمُؤَلَّفِ بِقَدِيمٍ، فَلاَ شَيْءَ مِنَ الْجِسْمِ بِقَدِيمٍ . الثَّالِثُ: بَعْضُ الْجِسْمِ مُؤَلَّفٌ وَكُلُّ مُؤَلِفٍ حَادِثٌ فَبَعْضُ الْجِسْمِ حَادِثٌ .

ترجمه

د شکلی اول د نتیجې ورکولو دپاره شرط دادی چې صغری به مؤجبه او کبری به کلیه يې وی. د شکلی اول نتیجه ورکونکي قسمونه څلور دي. اولني قسم دادی دی " هر جسم مرکب دی". " او هر مرکب حادث وی". " نو هر جسم حادث دی". او دوهم قسم دادی " هر جسم مرکب دی". " او يو مرکب هم قديم نه دی". " نو يو جسم هم قديم نه دی ". او دريم قسم دادی " بعضې جسم مرکب دی". " او هر مرکب حادث دی" نو " بعضې جسم حادث دی".

تشريح

دشکل اول هغه صورتونه چې ددوی رتلل ممکن وی شپاړس دي. او دغه لاندی دنقشې په صورت کي وړاندی کيږي

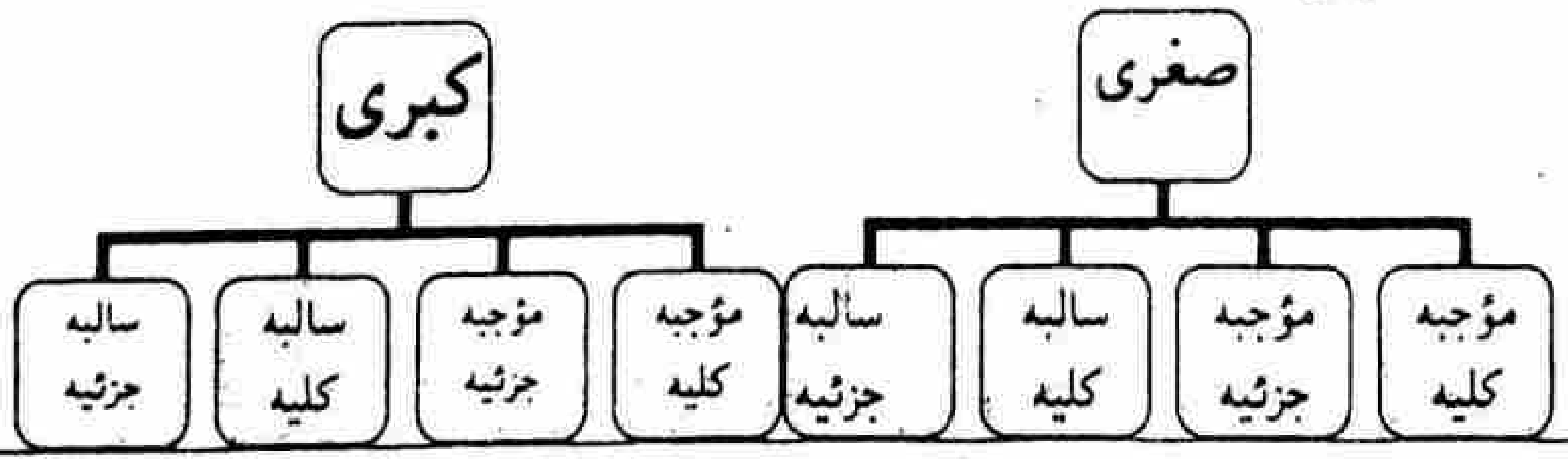

صغری: موجبه کليه +۱: کبری: موجبه کليه، ۲: جزئيه، ۳: سالبه کليه، ۴: جزئيه
صغری: مؤجبه جزئيه ۱+: کبری: مؤجبه کليه، ۲: جزئيه، ۳: سالبه کليه، ۴: جزئيه
صغری: سالبه کليه +۱: کبری: مؤجبه کليه، ۲: جزئيه، ۳: سالبه کليه، ۴: جزئيه

او دغه څخه څلور قسمونه نتیجه ورکونکي دي، او باقي ساقط سوي دي او هغه لاندي راتلونکي دي.

صغری	کبری	نتیجه
مؤجبه کلیه	مؤجبه کلیه	مؤجبه کلیه
کل جسم مؤلف	کل مؤلف محدث	فکل جسم محدث
صغری	کبری	نتیجه
مؤجبه جزئیه	مؤجبه کلیه	مؤجبه جزئیه
بعض الجسم مؤلف	کل مؤلف محدث	فبعض الجسم مؤلف
صغری	کبری	نتیجه
مؤجبه کلیه	سالبه کلیه	سالبه کلیه
کل جسم مؤلف	لا شی من المؤلف بقدیم	فلا شی من الجسم بقدیم
صغری	کبری	نتیجه
مؤجبه جزئیه	سالبه کلیه	سالبه جزئیه
بعض الجسم مؤلف	لا شی من المؤلف بقدیم	فبعض الجسم لیس بقدیم

او ساقط سوی صورتونه لاندی وړاندی کیږی.

مؤجبه کلیه: 1: کبری: مؤجبه جزئیه: ۲: سالبه جزئیه

صغری مؤجبه جزئیه: کبری: ۱: مؤجبه جزئیه، ۲: سالبه جزئیه

صغری: سالبه کلیه + 1: کبری: مؤجبه کلیه، ۲: جزئیه، ۳: سالبه کلیه، ۴: جزئیه

صغری: سالبه جزئیه + 1: کبری: مؤجبه کلیه، ۲: جزئیه، ۳: سالبه کلیه ۴: جزئیه

خلاصه حواشي ایوبي

د شکل اول د نتیجه ورکولو دپاره دوه شرطه دي.

اول شرط: د صغری مؤجبه کېدنه: که چیري داډول نه سي بلکه سالبه سي نو بیا په نتیجه کي اختلاف راځي داډول یو واري د نتیجه به د مؤجبه په صورت کي صادقه و ګرزی، او بل واري به بیا نتیجه د سالبه په صورت کي صادق و ګرزی.

مثال: "لا شی من الانسان بفرس". و"کل فرس جیوان". نو دلته نتیجه د مؤجبه په صورت کي رښتنې راځي "کل انسان حیوان". او که په دغه صورت کي صغری سالبه و ګرزی، او موږ کبری په خپل دې قول سره بدله کړو، او وایو "کل انسان حیوان". "و کل فرس صهال". نو دلته نتیجه د سالبه په صورت کي رښتنې راځي "لا شی من الانسان بصهال".

دوم شرط: کبری به کلیه وی. ځکه که چیري کلیه نه سي نو بیا به په نتیجه کي اختلاف راسي. داډول که چیري کبری مؤجبه وی د مثال په توګه "کل انسان حیوان". و "بعض الحیوان بفرس" نو نتیجه د سالبه په صورت کي رښتنې راځي "لا شی من الانسان بفرس". اوس په دغه صورت کي که چیري موږ کبری په دې قول سره بدله کړو "بعض الحیوان ضاحک". نو بیا نتیجه د مؤجبه کلیه په صورت کي رښتنې راځي "کل انسان ضاحک". پس دا ثابته سوه چي د اول شکل د نتیجه ورکولو لپاره دا شرط دی چي صغری به مؤجبه او کبری به کلیه وي. که چیري داډول نه سي نو بیا به په نتیجه ورکولو کي اختلاف راسي، او دغه ده نتیجه نه ورکولو دلیل دی، نو ددغه څخه دا معلومه سوه چي دغه قیاس نتیجه نه ورکوي، بلکه د نتیجه ورکولو څخه خالي دی. ځکه نتیجه لازم د قیاس سره وی لکه څه ډول دغه د تعریف څخه د قیاس معلومېږي ﴿متی سلمت لزمت عنهالذاته قولا آخر﴾. لهذا قیاس ملزوم او نتیجه لازم ده. او ملزوم سبب لپاره د وجود د لازم وی. لهذا د نتیجه سبب ذات د قیاس دی ﴿لذاتها قولا آخر﴾، او هغه شي چي سبب یې ذات وي هغه د ذات څخه نه جلا کېږي، نو نتیجه د ذات څخه د قیاس نه جلا کېږي، حالانکه په صورت کي د نه مؤجبه والي د صغری او د نه کلي والي د کبری نتیجه د قیاس څخه جلا سوه، داډول چي صورت د قیاس یو دی مګر نتیجه مختلف ده (کله مؤجبه او کله سالبه وی لکه تا چي دا وپېژنده) نو ددغه اختلاف څخه دا معلومه سوه چي دغه نتیجه د قیاس نه ده نو دغه قیاس بېله کومي نتیجه راغلي، او د قیاس بیله نتیجه راتلل باطل دی، نو معلومه سوه چي مقدمې به د ایجاب او سلب په اعتبار مختلف وی نه یو.

صغری مؤجبه کلیه، مؤجبه جزئیه، سالبه کلیه، او سالبه جزئیه کېدای سي. او کبری هم څلور ډول کېدای سي، کبیر مؤجبه کلیه، مؤجبه جزئیه، سالبه کلیه او سالبه جزئیه. نو څلور چي په څلور کي ضرب کړې نو ددغه څخه شپاړس قسمه حاصلیږی چي تفصیل یې لاندی راتلونکي دي.

صغری : مؤجبه کبری + **کبری**: ۱ : مؤجبه کلیه، ۲ : مؤجبه جزئیه، ۳ : سالبه کلیه، ۴ : جزئیه.

صغری: مؤجبه جزئیه+ **کبری**: ۵ : مؤجبه کلیه، ۶ : مؤجبه جزئیه، ۷ : سالبه کلیه، ۸ : جزئیه.

صغری: سالبه کلیه + **کبری**: ۹ : مؤجبه کلیه، ۱۰ : مؤجبه جزئیه، ۱۱ : سالبه کلیه، ۱۲ : جزئیه.

صغری: سالبه جزئیه + **کبری**: ۱۳ : مؤجبه کلیه، ۱۴ : جزئیه، ۱۵ : سالبه کلیه. ۱۶ : جزئیه.

او څه وخت چي د صغری مؤجبه والي شرط سو نو آته قسمه د مینځه لاړل، هغه دادی صغری سالبه کلیه وی، او کبری مؤجبه کلیه، جزئیه، سالبه کلیه، او سالبه جزئیه وی. صغری سالبه جزئیه وی، او کبری مؤجبه کلیه، جزئیه، سالبه کلیه، او سالبه جزئیه وی. نو دغه آته قسمونه سوه. او څه وخت چي د کبری کلیت شرط سو نو څلور نور قسمونه د مینځه لاړل ، هغه دادی : صغری مؤجبه کلیه او کبری موجبه جزئیه او سالبه جزئیه وی. او صغری موجبه جزئیه او کبری مؤجبه جزئیه او یا سالبه جزئیه وی. نو دغه څلور قسمونه دي. لهذا ۱۲ قسمونه د اعتبار وړ نه دی، او څلور قسمونه د اعتبار وړ دي.

سوال: د شکلی اول د څلورو نتیجه ورکونکي قسمونو څخه اول قسم کوم دی؟

جواب: هغه دادی صغری مؤجبه کلیه او کبری هم مؤجبه کلیه وی، او ددغه نتیجه هم مؤجبه کلیه وی. او ددغه مثال په متن کي ذکر سوی دی. او دغه قسم ددغه څلورو قسمونو څخه ترټولو غوره قسم دی، ځکه دغه قسم پر ایجاب او کلیت مشتمله دی. او دغه دواړه غوره تر خپلو مقابلو دي، د کلیت مقابل جزئیت او د ایجاب مقابل سلب دی، کلیت تر جزئیت او ایجاب تر سلب غوره دی. څرنګه دغه قسم پر دواړو غورو شیانو مشتمله دی په دغه وجه تر پاته درو قسمونو غوره دی.

سوال: دغه څلورو قسمونه څخه هر یو ه ته ولي ضرب ویل سوی دی؟

جواب: ځکه ضرب په لغت کي نوع او قسم ته ویل کیږی . څرنګه هر یو ددغه څلورو څخه یو قسم د شکل اول دی په دغه وجه دغه ته ضرب وویل سو .

سوال: دوهم قسم د څلورو نتیجه ورکونکو اقسامو څخه د شکلي اول کوم یو دی؟

جواب: هغه دادی: صغری مؤجبه کلیه او کبری سالبه کلیه وی. او نتیجه ددغه سالبه کلیه وی.

سوال: ددغه قسم نتیجه ولي سالبه وی؟

جواب: ځکه نتیجه د مقدمو څخه د هغۍ تابع وی چي هغه کمزورې د مقدمو څخه وی ، د مقدمو څخه یوه موجبه او بله سالبه وی، څرنګه سالبه کمزورې تر موجبه وی په دغه وجه نتیجه تابع د سالبه راغلل.

سوال: دریم قسم کوم یو دی؟

جواب: هغه دادی: صغری مؤجبه جزئیه او کبری مؤجبه کلیه وی. او نتیجه ددغه جزئیه وی. ځکه مقدمه د مقدمو څخه د هغۍ کمزورۍ تابع وی، او د مقدمو څخه یوه جزئیه او یوه کلیه ده، کلیت غور او جزئیت کمزوری دی، په دغه وجه نتیجه د جزئیه د تابع والي په وجه جزئیه راځي.

عبارت

الرَّابِعُ: بَعْضُ الْجِسْمِ مُؤَلَّفٌ وَلاَ شَيْءَ مِنَ الْمُؤَلَّفِ بِقَدِيمٍ فَبَعْضُ الْجِسْمِ لَيْسَ بِقَدِيمٍ . وَالْقِيَاسُ الإِقْتِرَانِيُّ : إِمَّا أَنْ يَتَرَكَّبَ مِنْ حَمْلَتَيْنِ كَمَا مَرَّ. وَإِمَّا مِنْ مُتَّصِلَتَيْنِ : كَقَوْلِنَا: إِنْ كَانَتِ الشَّمْسُ طَالِعَةً فَالنَّهَارُ مَوْجُودٌ وَكُلَّمَا كَانَ النَّهَارُ مَوْجُودًا فَالْأَرْضُ مُضِيئَةٌ يُنْتِجُ إِنْ كَانَتِ الشَّمْسُ طَالِعَةً فَالْأَرْضُ مُضِيئَةٌ.

ترجمه

څلورم قسم دادی "بعضې جسم مرکب دی"، "یو شي د مرکب قدیم نه وی"، "نو بعضې جسم قدیم نه دی"، او قیاسي اقتراني به یا مرکب د حملیو څخه وی، لکه دغه خبره چي مخکي تېره سوه. او یا به مرکب د متصلو څخه وی، لکه زموږ دا قول "که چیری لمر راختلي وی نو ورځ به موجوده وی"، "او څه وخت چي لمر راختلي وی نو مځکه به روښانه وی". "نو مځکه روښانه ده". نتیجه دا سوه "که چیری لمر راختلي وی نو مځکه به روښانه وی".

تشریح

سوال: د قیاس اقتراني چي په شرطیاتو کي راسي د هغه څخه څه مراد دی هغه چي محض د شرطیاتو څخه جوړ وي څرنګه چي دغه خبره د مصنف دغه قول څخه "الکائن فی الشرطیة" معلومیږی یا بل څه دده څخه مراد دی؟

جواب: نه، بلکه د قیاسي اقتراني په شرطیاتو ددغه څخه هغه مراد دی چي هغه محض د حملیاتو څخه جوړ نه وي، بیا عام تر دې محض د شرطیاتو څخه جوړ وی، او که د شرطیاتو او حملیاتو ددواړو څخه جوړ وی.

سوال: دلته د مصنف په عبارت کي د اقسامو څخه د قیاس اقتراني څه مراد دی؟

جواب: د اقسامو څخه "کوم چي په تقسیم کي د هغه قیاس اقتراني راغلي دی چي هغه په حملیو کي وي" مراد هغه څخه څلور شکل دی، د کوم بیان مخکي تېر سو. او د اقسامو څخه "کوم چي په قیاس اقتراني په شرطیاتو کي راغلي دی" د هغه څخه اقسام مراد دی نه هغه څلور تېر سوی اشکال، ځکه قیاس اقتراني حملي اشکال لری خو اقسام نه لری، بلکه د هغه یو قسم وي نه نور. باقي پاته اقتراني شرطي سو نو هغه اقسام لری. البته د اقتراني حملي په اشکالو

باندي د اقسامو اطلاق په دې وجه وسو چي **هغه اقسام هم شکله**، د اقتراني شرطي د اقسامو سره دی، د دغه مشاکلت د وجي دغه اطلاق سوي دی.

سوال: قياس اقتراني شرطي څو اقسام لری؟

جواب: پنځه قسمونه دي او **هغه** لاندي راروان دي.

اول: هر هغه قياس اقتراني شرطي چي مرکب د دو **متصلو څخه** وي. او په دغه کي څلور سره اشکال راتلای سي. څکه که چيري هغه جزء چي د دواړو مقدمو ترمينځ شريک وی هغه د صغری په طرف کي تالي او د کبری په طرف کي مقدم واقع سوی وی نو دغه **شکل** اول دی. او د دغه د پاره هغه شرائط دي کوم چي د قياس اقتراني حملي د اول **شکل** د پاره ول.

مثال: اول شکل: **صغری**: "کلما کانت الشمس طالعة فالنهار موجود".

کبری: "و کلما کان النهار موجودا فالارض مضئية" . نو نتيجه دا ورکوي: " کلما کانت الشمس طالعة فالارض مضئية". اوس لوړ په توره کرښي کي حد اوسط تالي په صغری او مقدم په کبری کي راغلې دی.

دويم شکل: که چيري په دواړو کي تالي واقع سوې وی نو دغه دويم شکل دی.

مثال: **صغری**: "کلما کانت الشمس طالعة فالنهار موجود". **کبری**: " ليس البتة اذا کان الليل حاصلا فالنهار موجود". نو نتيجه دا ورکوي : "ليس البتة اذا کان الشمس طالعة فالليل حاصل". اوس لوړ په توره کرښه کي حد اوسط تالي په صغری او کبری دواړو کي واقع سوي دی.

دريم شکل: که چيري په دواړو کي مقدم واقع سوي وو نو دغه دريم شکل دی.

مثال: **صغری**: "کلما کانت الشمس طالعة فالنهار موجود". **کبری**: "و کلما کانت الشمس طالعة فالارض مضئية". نو نتيجه دا ورکوی: "قد يکون اذا کان النهار موجودا فالارض مضئية". اوس لوړ په توره کرښه کي حد اوسط مقدم په صغری او کبری دواړو کي واقع سوي دی.

څلورم شکل: مقدم په صغری او تالي په کبری کي واقع سوی وي.

مثال: **صغری**: "کلما کانت الشمس طالعة فالنهار موجود". **کبری**: "و کلما کان الارض مضئية فالشمس طالعة". نو نتيجه دا ورکوي: " قد يکون اذا کان النهار موجودا فالارض مضئية ".

سوال: د دغه اول قسم د قياس اقتراني شرطي نتيجه څه راځي؟

جواب: دا محض متصله راځي، ځکه په دغه ضورت کي مقدمې دواړي متصلې وي. او ددغه نتيجې مقدم ، مقدم د هغه صغرى وى چي هغه متصله وى. او تالي يې تالي د کبرى متصله وى.

سوال: ددويم قياس نتيجه څرنګه راځي؟

جواب: ددغه شکل نتيجه سالبه راځي. ځکه مخکي دا تيره سوه چي ددويم شکل شرط دادى چي صغرى او کبرى د ايجاب او سلب په حيث يو د بل سره به مختلفي وي. او نتيجه د اخس ارزل تابع وى. نو نتيجه به د صغرى او کبرى څخه د ارزل تابع وى چي هغه په دويم شکل کي سالبه ده. او ددغه شکل د نتيجې مقدم، مقدم د متصلې صغرى وى. او تالي د نتيجه مقدم د کبرى متصله وى.

سوال: ددريم او څلورم شکل څه حال وى؟

جواب: په دريم شکل کي مقدم د نتيجې تالي د صغرى متصله او تالي د نتيجه تالي د کبرى وى. او په څلورم شکل کي مقدم د نتيجه دصغرى تالي او تالي د نتيجه مقدم د کبرى وى.

سوال: مراد د متصله د متصلوالي څخه څه دى؟

جواب: ددوى څخه مراد لزوميې دي ځکه د اتفاقيو څخه قياس نسي جوړيدلاى. ځکه د لزوميه او د اتفاقيه ترمينځ داډول فرق موجود دى چي په لزوميه کي حکم په اعتبار سره د هغو اوضاعو وى چي د هغه جمعوالي د مقدم سره ممکن وى. او ددغه معلوميدل په حد اوسط سره کيږي، په خلاف د اتفاقيه، په هغه کي حکم په هغه اوضاعو باندي کيږي چي هغه په اعتبار د نفس الامر او د واقع وي. نو مفهوم د کبرى په دغه صورت کي داوي چي اکبر په ټولو واقعي اوضاعو سره اصغر ته ثابته دى او ددغه واقعي اوضاعو څخه يو اصغر دى. نو وجود داکبر و اصغر ته ثابتيدل معلوم سو، که څه هم و اوسط ته کتل ونسي. نو ددوى په مابين کي د اوسط په راوړلو سره هيڅ يو نا معلوم شي نه معلوميږي. نو بيا دوى څخه قياس نه جوړيږى ځکه په قياس سره نا معلوم شي حاصليږي. چي هغه دلته نسته.

سوال: دلزوميو څخه دشکل اول مرکب والي صحى نه دى ځکه دده څخه په مرکب سوي قياس کي هيڅ فائده نسته. ځکه دى نتيجه دروغجنه ورکوى. د مثال په توګه څه وخت چي

دوه فرد وی نو دغه دوه به بیا عدد وی ﴿ اوس دغه قضیه صادقه ده ځکه د شرطیه لزومیه د صادقوالي مدار په ثابت والي د علاقې په مابین کي د مقدم او د تالي وی نه په صدق واقعي باندي. او دلته دغه علاقه ثابته ده دا ډول چي یو شرط "کلما کان الاثنان فردا" او بل جزاء "کان عددا" دی. د شرط او د جزاء په ما بین کي لزوم وی. او د شرطیې رشتیا والي موقوفه په ثبوت د دغه لزوم وی عام تر دي د دغه شرط او جزاء واقعي وي او که نه وي﴾ او څه وخت چي دوه یو عدد سو نو دغه به زوج وی.﴿ اوس دغه هم صادقه ده دا ډول څه وخت چي دوه عدد سي نو هغه به زوج وی. اوس د دو جفت والي په طریقه د لزوم دی دا هغه وخت چي عدد دلته صرف دوه سي. نو څه وخت چي یو عدد موجود سي نو هغه به جفت وی.﴾. لهذا دغه قیاس رښتني دی مګر نتیجه ئې دروغجنه ده هغه داده "څه وخت چي دوه فرد سي نو زوج به سي" اوس دغه دروغجنه ده او تالي د مقدم سره بالکل لازمه نه ده ځکه که چیري لازم سي نو: نقیضینو یو ځای والي په یوه شي کي راسي او یو ځای والي د نقیضینو باطل دی نو دلتا تالي لازم والي د مقدم سره باطل دی. نو دغه قیاس چي هغه دغه نتیجه ورکونکي وی. م صحی نه دی؟

جواب: د لزومیه په صادقیدو کي چي کوم صادق والي معتبر دی که چیري هغه واقعي او نفس الامری صادقوالي وی نو بیا موږ د صغری **"کلما کان الاثنان فردا کان عددا"** صادقوالي نه منو. ځکه د اثنین مفرد کیده بناء په دې باندي دی چي د فرد عدد کیده رښتني سي مګر دغه قول په دې تقدیر باندي چي دوه مفرد سي صادق نه دی ځکه په دغه تقدیر دوه فرد دی مګر عدد نه دی. ځکه په واقع کي هغه دوه عدد دی چي هغه زوج وی. او هغه دوه چي فرد وی هغه عدد نه دی. ځکه په دنیا کي یو داسي عدد وجود نه لري چي هغه دوه هم وی او مفرد هم وی. لهذا دغه صغری په واقع کي صحی نه ده. او که چیري په لزومیه کي فرضي او اعتباري صادقوالي معتبر وی لکه دغه سائل چي وایې نو بیا موږ په دغه تقدیر باندي حاصلي سوې نتیجه دروغجنه نه بولي او نه دروغجن والي یې منو. ځکه هغه سړی چي هغه دوه فرد بولي او د دغه اقرار کوي نو بیا به هغه دغه دوه زوج هم بولي ځکه التزام د هغه شي چي هغه د واقع او نفس الامر سره برابر وی اولی تر هغه شي تر التزام دی چي هغه د واقع سره

برابر نه وی نو ددو د زوج بللو التزام کول اولی تر دې دی چې دغه دوه فرد وبلې. نو ځه وخت چې دغه کس د غیر اولی التزام و کړي نو دغه به د اولي التزام په طریق اولی سره کوي.

دوم: هر هغه اقتراني شرطي چې مرکب ددو منفصلو څخه وی. لکه زموږ دا قول "همیشه عدد به زوج یا فرد وی. او هر زوج به زوج الزوج یا زوج الفرد وی." نو نتیجه دا سوه "هر عدد به فرد، زوج الزوج یا زوج الفرد وی". ځکه په منفصله کي دا ضروري ده چې یو د جزئینو څخه به واقع وی ولي چې په منفصله کي د یو شي د جزئینو څخه خالي کیده منع دی عام تر دې جمع کیده یې هم منع وی او که نه وی. لهذا ذکر سوي مثال د دوو منفصلو حقیقیو څخه مرکب دی. او دلته لکه څرنګه چې جمع والي د فرد او د زوج په یوه عدد کي راتلل منع دی دغه ډول د یو عدد ددوی څخه خالي والي هم منع دی. لهذا په یوه عدد باندي زوج الزوج او زوج الفرد نه یو ځای کیدای او دغه ډول یو عدد ځني خالي کیدای نسي. لهذا ددغه نتیجه به منفصله مانعة الخلو وی. ځکه ددغه نتیجه یوه حصه د اولي منفصله هغه جزء دی چې هغه ددویمي مقدمې سره شریک والي " فرد " نه لری. او ددې دویم جزء هغه دی چې هغه زوج او مشترک ددویمي مقدمه سره دی. او دغه زوج بیا په دوه قسمه دی. او ددغه قسمو څخه به اول یا دویم وی. که چیري اول وو نو دغه بیا دویم جزء د نتیجه" زوج الزوج" وی او که چیري دویم قسم وو نو دغه بیا دریم جزء د نتیجه " زوج الفرد " وی. لهذا نتیجه د درو اجزاؤ څخه مرکبه وی. (١): هغه جزء چې مشترک ددواړو مقدمو په ما بین کي نه وی او هغه فرد دی. او دوې نتیجې وي چې هغه د اولي منفصله دهغه جزء څخه چې مشترک ددویمي منفصلې سره " زوج" وی. او ددویمي منفصلې د هر جزء څخه د قیاس جوړولو څخه حاصل سوې وِی. او هغه دوه قیاس دادي "العدد زوج. و کل زوج فهو زوج الزوج". نو نتیجه دا سوه (٢) "العدد زوج الزوج". او دویم قیاس دادی "العدد زوج. و کل زوج فهو زوج الفرد". نو نتیجه دا سوه (٣) "العدد زوج الفرد" لهذا ددغه قیاس نتیجه د ١: فرد. ٢: زوج الزوج. ٣: او زوج الفرد څخه مرکبه وی.

څه وخت چي مصنف رحمه الله اولا اقسام د هغه قياس اقتراني بيان کړل کوم چي هغه په جمله حمليه کي راځي. اوس د هغه قياس اقتراني بيان کوي چي هغه په جمله شرطيه کي راځي. او ويويل: قياس اقتراني په شرطياتو کي.

سوال: قياس اقتراني چي په شرطياتو کي راځي ددغه څخه څه مراد دی هغه قياس اقتراني چي محض مرکب د شرطياتو څخه وی او که هغه هم مراد دی چي مرکب د شرطياتو او حملياتو د دواړو څخه وی؟

جواب: دلته دغه دوهم مراد دی يعني هغه قياس اقتراني چي محض د حملياتو څخه مرکب نه وی بيا عام تر دې دواړی مقدمې يې د شرطياتو څخه وی او که يوه شرطيه او هغه بله حمليه وی.

سوال: هغه قياس اقتراني چي په شرطياتو کي راځي هغه څو قسمونه لري؟

جواب: دغه پنځه قسمونه لري، ځکه دغه قياس به يا مرکب د متصلو څخه وی، او يا به مرکب د منفصلو څخه وی، او يا به د حمليه او متصله څخه مرکب وی، او يا به مرکب د حمليه او منفصله څخه وی، او يا به مرکب د متصله او منفصله څخه وی. نو دغه پنځه قسمونه سوه.

سوال: قياس ولي په اقتراني سره مقيد وګرزول سو؟

جواب: دغه قيد احترازي دی، په دغه سره احتراز د قياسي استثنائي څخه راغلي، ځکه قياسي استثنائي اقسام ژندې راتلونکي دي.

سوال: مراد د متصلو څخه څوک دي، لزوميه او که اتفاقيه؟

جواب: دلته مراد متصله لزوميه ده نه اتفاقيه.

عبارت

وَإمّا مُرَكَّبٌ مِنَ مُنْفَصِلَتَيْنِ :كَقَوْلِنَا: كُلُّ عَدَدٍ إمَّا زَوْجٌ أَوْ فَرْدٌ وَكُلُّ زَوْجٍ فَهُوَ إمَّا زَوْجِ الزَّوْجِ أَوْ زَوْجُ الْفَرْدِ يُنْتِجَ كُلُّ عَدَدٍ إمَّا فَرْدٌ أَوْ زَوْجُ الزَّوْجُ أَوْ زَوْجُ الْفَرْدِ .وَ إمَّا مِنْ حَمْلِيَّةٍ وَ مُتصِلَةٍ ، كَقَوْلِنَا " كُلَّمَا كَانَ هَذَا الشَيْءُ إنْسَاناً فَهُوَ حَيْوَانٌ" ، وَ " كُلُّ حَيْوَانٍ فَهُوَ جِسْمٌ " يُنْتِجُ " كُلَّمَا كَانَ هَذَا إنْسَاناً فَهُوَ جِسْمٌ ". وَ اِمَّا مِنْ حَمْلِيَّةٍ وَ مُنْفَصِلَةٍ كَقَوْلِنَا "كُلُّ عَدَدٍ اِمَّا فَرْدٌ اَوْ زَوْجٌ" . وَ " كُلُّ زَوْجٍ فَهُوَ مُنْقَسَمٌ بِمَتَسَاوِيَتَيْنِ "، يَنْتِجُ " كُلُّ عَدَدٍ فَهُوَ اِمَّا فَرْدٌ وَ اِمَّا مُنْقَسَمٍ بِمُسَاوِيَتَيْنِ". وَ اِمَّا مِنْ مُتَصِلَةٍ وَ مُنْفَصِلَةٍ كَقَوْلِنَا " كُلَّمَا كَانَ هَذَا اِنْسَاناً فَهُوَ حَيْوَانٌ "، و" كُلُّ حَيْوَانٍ فَهُوَ اِمَّا اَبْيَضٌ اَوْ اَسْوَد" . يَنْتِجُ " كُلَّمَا كَانَ هَذَا اِنْسَاناً فَهُوَ اِمَّا اَبْيَضٌ اَوْ اَسْوَد".

ترجمه

او یا به د منفصلو څخه مرکب وی، لکه زموږ دا قول "هر عدد به یا زوج او یا فرد وی"، " او هر زوج به یا زوج الزوج وی او یا به زوج الفرد وی"، نو نتیجه داسوه " هر عدد به یا فرد وی او یا به زوج الزوج وی او یا به زوج الفرد وی". او یا به مرکب د حملیه او متصله څخه وی لکه زموږ دا قول "څه وخت چي دغه شي انسان وی نو دغه به حیوان وی". " او حیوان جسم دی"، نو نتیجه دا راځي " څه وخت چي دغه انسان وی نو جسم به هم وی". او یا به دغه مرکب د حملیه او منفصله څخه وی ، لکه زموږ دا قول " هر عدد به طاق وی او یا جفت". او "هر جفت و دوو برابرو حصو ته تقسیمیږی". نو نتیجه دا راځي "هر عدد به یا طاق وی او یا به دوو برابرو حصو ته تقسیمیږی". او یا به مرکب د متصله او منفصله څخه وی ، لکه زموږ دا قول "څه وخت چي دغه انسان وی نو دغه به حیوان وی "، او " هر حیوان به سپین او یا تور وی". نو نتیجه دا راځي " څه وخت چي دغه انسان وی نو دغه به سفید او یا تور وی".

تشریح

هر هغه قیاسی اقتراني شرطي چي مرکب ددو منفصلو څخه وی. او دغه دوهم قسم د هغه قیاسي اقتراني دی کوم چي په شرطیاتو کي واقع سوی وی.

مثال: "همیشه عدد به زوج یا فرد وی.او هر زوج به زوج الزوج یا زوج الفرد وی". نو نتیجه دا سوه "هر عدد به فرد،زوج الزوج یا زوج الفرد وی". ځکه په منفصله کي دا ضروري ده چي یو د جزئینو څخه به واقع وی، ولي چي په منفصله کي د یو شي د جزئینو څخه خالي کېدل منعه

دی عام تر دي جمع کېدل يې هم منعه وی او که منعه نه وی. نو ذکر سوي مثال د دوو منفصلو حقيقيو څخه مرکب دی. او دلته لکه څرنګه چي په يوه عدد کي جمعوالي د فرد او زوج منعه دی دغه ډول د يو عدد ددوی څخه خالي والي هم منعه دی. لهذا په يوه عدد باندي زوج الزوج او زوج الفرد يو ځای کېدای نسي، او دغه ډول يو عدد ځني خالي کېداي هم نسي. نو ددغه نتيجه به منفصله مانعة الخلو وی. ځکه ددغي نتيجې يوه حصه د اولي منفصله هغه جزء دی چي هغه ددويمي مقدمې سره شريک والي "فرد" نه لری. او ددې دويم جزء هغه دی چي هغه زوج او مشترک ددويمي مقدمه سره دی. او دغه زوج بيا دوه قسمه لری. او ددغه قسمو څخه به اول يا دوهم وی. که چيري اول وی نو دغه بيا دوهم جزء د نتيجه "زوج الزوج" وی، او که چيري دوهم قسم وی نو دغه بيا دريم جزء د نتيجه "زوج الفرد" وی. لهذا نتيجه د درو اجزاؤ څخه مرکبه وی.

(۱): هغه جزء چي د دوارو مقدمو ترمينځ مشترک نه وی، او هغه فرد دی. او دوې نتيجې وي کوم چي د دويمي منفصله د هر جزء په يو ځای والي د اولي منفصله دهغه جزء سره حاصليږی کوم چي مشترک ددويمي منفصلې سره "زوج" وی. او هغه دوه قياسه دادي:

۱): "العدد زوج. و کل زوج فهو زوج الزوج". نو نتيجه دا سوه (۲) "العدد زوج الزوج". او دويم قياس دادی "العدد زوج. و کل زوج فهو زوج الفرد". نو نتيجه دا سوه (۳) "العدد زوج الفرد". لهذا ددغه قياس نتيجه د ۱: فرد. ۲: زوج الزوج. ۳: او زوج الفرد څخه مرکبه وی.

﴿فائده﴾: دغه لوړه خبره چي نتيجه مرکبه ددرو اجزاؤ څخه وی هغه وخت ده چي اوله مقدمه ددويمي مقدمې سره په هرجزء غيری تام کي شريکه وي. او که چيري دغه ډول نه وه بلکه اوله مقدمه ددويمي مقدمه د اجزاؤ څخه د يوه سره شريکه وی نو په دغه صورت کي نتيجه داسي منفصله مانعة الخلو وي چي مرکبه د درو اجزاؤ څخه وی. ددغي نتيجه دوه داسي اجزاء وي چي د اولي او دويمي مقدمه په ما بين کي شريک نه وی. او دريم هغه جزء وی چي هغه د اولي او ددويمي مقدمې د مشترک اجزاؤ څخه د قياس جوړيدو ورسته د مقدمې په حيثيت سره حاصله سي. لهذا د اولي مقدمې څخه به هغه جزء واقع وی چي هغه مشترک نه دی نو دغه اول جزء د نتيجه دی. او که چيري د اولي مقدمې څخه هغه جزء واقع وي چي هغه

ددويمي مقدمې سره شريک وي او ددويمي مقدمې څخه هم هغه مشترک جزء واقع وي نو ددغه څخه د قياس د جوړيدو څخه ورسته چي کومه نتيجه حاصله سي هغه به دويم جزء د نتيجه وي. او که چيري ددويمي مقدمې څخه هغه جزء واقع سوی وي چي هغه د اولي مقدمه سره شريک نه وي نو دغه به دريم جزء د نتيجه وي. دمثال په توګه "دائما اما کل انسان ناطق". او "کل فرس حيوان". "دائما اما کل صاهل حيوان او کل حمار ناهق "نو اوس د اولي مقدمې هغه جزء واقع وي چي هغه ددويمي مقدمې سره شريک نه وي نو دغه د نتيجه اول جزء دی. " اما کل انسان ناطق "او د اولي مقدمې هغه جزء واقع وي چي هغه ددويم سره شريک وي نو بيا ددغه څخه قياس جوړيږي " کل فرس حيوان. و کل صاهل حيوان " نو نتيجه داسوه " کل فرس صاهل". او دغه د نتيجه دويم جزء دی. او که چيري ددويمي مقدمه څخه هغه جزء واقع سوی وي چي هغه د اولي مقدمې سره شريک نه وي نو دغه بيا د نتيجه دريم جزء وي" کل حمار ناهق "نو مجموع نتيجه داسوه "اما کل انسان ناطق او کل فرس صاهل او کل حمارناهق".

﴿ فائده ﴾: زوج الزوج تعريف: هر هغه عدد چي برابر تقسيميږي دغه عدد به زيات تر يوه واري تقسيموالي قبلوي نو دغه عدد بيا ددو حالو څخه خالي نه وي. دغه تقسيم به يوه ته رسيږي او يا به نه رسيږي، که چيري رسيدی نو دغه ته زوج الزوج ويل کيږي. د مثال په توګه څلور اوس دغه څلور يو واري دوو ، دوو ته تقسيميږي، بيا دوه و يوه يوه ته تقسيميږي. نو دغه نيموالي يې يوه ته ورسيدي. او که چيري نه رسيدي نو دغه ته زوج الزوج و الفرد ويل کيږي. د مثال په توګه دولس. اوس دولس يو واري شپږ ته تقسيميږي. او شپږ بيا درو ، درو ته تقسيميږي. او درې بيا برابر نورنسي تقسميدلای.

زوج الفرد: هر هغه عدد چي برابر تقسيميږي، که چيري دغه عدد يو واري تقسيم والي قبلوی دغه ته زوج الفرد ويل کيږي د مثال په توګه لس. اوس دغه يو واري نيموالي قبلوي چي هغه پنځه پنځه کيده دی. او دغه پنځه بيا نور نيموالي ته نه تقسيميږي.

دريېم قسم د قياسي اقتراني په شرطياتو کي: هر هغه اقتراني چي مرکب د يو حمليه او متصله څخه مرکب وي.

څلورم قسم د قياسي اقتراني په شرطياتو کي: هر هغه اقتراني چي مرکب د يو حمليه او منفصله څخه وي.

پنځم قسم د قياسي اقتراني په شرطياتو کي: هر هغه اقتراني چي مرکب د يومتصله او منفصله څخه وي.

خلاصه حواشي ايوبي

يا به دغه قياس اقتراني مرکب د دو منفصلو مقدمو څخه وي.

دلته "کل عدد" دغه اصغر دی، او " اما زوج" دغه حدی اوسط دی، د صغری او کبری تر مينځ مشترک دی. ځکه په دواړو مقدمو کي وجود لری، او مکرر سوی دی. او "او فرد" دغه جزء د صغری او کبری تر مينځ مشترک نه دی.

سوال: په دغه قياس کي حدی اوسط کوم يو دی؟

جواب: "کل زوج" دغه حدی اوسط دی، او دغه په کبری کي د قياس مکرر راغلي دی، او څه وخت چي دغه حذف کړل سي نو باقي ورسته تر حذفولو دا پاتيږی " کل عدد اما فرد". او دغه جزء د صغری مشترک د کبری سره نه دی، بلکه غير مشترک دی. او "زوج الزوج او زوج الفرد" مرکب د هغه جزء څخه د صغری دی چي هغه مشترک د کبری سره دی چي هغه "زوج" دی، او د دوو اجزاؤ څخه د کبری دی چي هغه " زوج الزوج او زوج الفرد" دی. لهذا د نتيجې اول جزء د صغری هغه جزء دی چي مشترک د کبری سره نه دی، او دوهم جزء يې هغه دادی چي د صغری او د کبری تر مينځ مشترک دی.

سوال: نتيجه ولي د درو اجزاؤ څخه مرکبه وی؟

جواب: ځکه د اولي منفصلې به يا هغه جزء واقع وی کوم چي د اولي او دوهمي منفصلې تر مينځ مشترک نه وی او هغه جزء " فرد" دی. که چيری دغه غيری مشترک جزء واقع وی نو دغه اول جزء د نتيجې دی. او يا به د اولي منفصله څخه هغه جزء واقع سوی وی چي هغه مشترک ددويمي منفصلې سره وی چي هغه " زوج" دی. اوس به و دوهمي منفصله ته راسو چي د هغې کوم جزء واقع دی، يا خو به هغه جزء واقع وی چي د اولي منفصلې سره مشترک دی "زوج الزوج" نو دغه به د نتيجې دوهم جزء وی، او يا به هغه جزء واقع سوی وی چي هغه د اولي منفصلي

سره مشترک نه وی چي هغه " زوج الفرد" دی (دغه د اولي منفصلې سره شريک نه دی، ځکه په اولي منفصلې کي يو طرف يوازی فرد دی او دوهم طرف يې يوازی زوج دی. او " زوج الفرد" يو هم ددغه څخه نه دی). نو دغه به د نتيجې دريېم جزء وی.

سوال: "زوج الزوج" و څه ته ويل کيږی؟

جواب: يو تعريف د تشريح تر عنوان لاندی ذکر سو، او دوهم تعريف يې دا هم سوی دی: هر هغه عدد چي د هغه برابر تقسيمول و يوه ته رسيږی، او په دغه عدد کي دغه تقسيم و برابرو ته تر يوه وار زيات سوی وی. د مثال په توګه آته (۸) عدد دی، اولاً و څلورو څلورو ته تقسيميږی. دغه اول واری تقسيم دی، بيا هر يوه د څلورو څخه برابر، برابر و دو، دو، ته تقسميږی، دغه دوهم تقسيم دی، بيا هر يو د دو، دو، څخه برابر و يوه ته تقسميږی. لهذا تقسيم تر يو واری زيات راغلي، او دغه هم و برابرو شيانو ته راغلي، او د تقسيم انتهاء پر يوه وسوه. نو آته ته زوج الزوج عدد ويل کيږی.

سوال: " زوج الفرد" و څه ته ويل کيږی؟

جواب: هر هغه عدد چي د هغه تقسيم و برابرو ته پر يوه نه ختميږی، او تر يوه واری زيات تقسيم نه قبلوی.

مثال: د شپږو عدد (۶)، اوس ددې تقسيم و برابرو ته کيږی چي هغه درې، درې دی، مګر دغه شپږ نور زيات و برابرو ته نه تقسيميږی. نو و برابرو ته تقسيم پر درې ختم سو نه پر يوه باندی، او دغه برابرو ته تقسيم يو واری تر سره سو. او دغه ډول دوه (۲) عدد دی، دغه هم "زوج الفرد" دی، ځکه دده تقسيم و برابرو ته يو ځلي سوی دی نه دوه واری.

سوال: قياسِ اقتراني په شرطياتو کي چي مرکب د حمليه او متصله څخه وی، دغه حمليه صغری او که کبری واقع کيږی؟

جواب: صغری حمليه او متصله دواړه کېدای سي، او دغه ډول کبری حمليه او متصله دواړه کېدای سي.

مثال: صغری: " کله چي دغه شي انسان وی نو دغه به حيوان وی"، کبری: " او هر حيوان جسم وی"، نو تيجه ددغه قياس دا راځي " کله چي دغه شي انسان وی نو جسم به وی". اوس دلته

صغری شرطیه متصله واقع سوېده. او کبری حملیه واقع سوېده. او دلته حدی اوسط لفظ د " حیوان" دی. او د نتیجه په صورت کي دغه حدی اوسط ساقطه و گرزی نو نتیجه دا گرزی " څه وخت چي دغه شي انسان وی نو جسم به وی".

سوال: هغه قیاسي اقتراني شرطي چي مرکب د حملیه او منفصله څخه وی د هغه مثال څه دی؟

جواب: مثال یې دادی، صغری: " هر عدد به فرد او یا زوج وی". کبری: " هر زوج و برابرو ته تقسیمېږی " نو نتیجه دا راوزی " هر عدد به فرد وی او یا به و برابرو ته تقسیمېږی". اوس دلته صغری منفصله او کبری حملیه ده. صغری په دې وجه منفصله ده چي منفصله هغه وی چي د طرفینو د قضیه تر مینځ عناد وی، د زوج او فرد تر مینځ تضاد وی نو دلته د صغری د طرفینو تر مینځ تضاد وجود لری، په دغه وجه صغری منفصله ده.

سوال: دغه مثال کوم شکل دی؟

جواب: دغه شکلي اول دی.

سوال: په شکلِ اول کي حدی اوسط محمول په صغری او موضوع په کبری کي وی، او دلته داسي نه ده ، ځکه دلته په صغری کي محمول "فرد" دی او دغه مکرر د سره نه دی نو بیا به دغه څرنگه حدی اوسط او شکلي اول و گرزی؟

جواب: اصل عبارت داډول دی" کل عدد اما فرد او زوج"، و " کل زوج فهو منقسم بمتساويين". اوس دلته حدی اوسط "زوج" دی، او دغه په صغری کي محمول او کبری کي موضوع واقع سوی دی. لهذا موجوده نسخه بناء بر خطائي کتابتي حمل ده.

سوال: ددغه قیاس نتیجه حملیه او که منفصله ده؟

جواب: دغه نتیجه منفصله ده، ځکه دلته حدی اوسط "زوج" دی، او دده په حذف سره قیاس دا پاتیږی " کل عدد اما فرد او منقسم بمتساويين".

سوال: قیاسي اقتراني شرطي چي د متصله او منفصله څخه مرکب وی ددغه قیاس څه صورت وی؟

جواب: صورت يې داوی چي صغری متصله راتلای سي او منفصله هم، کبری منفصله او متصله هم کېدای سي.

سوال: په دغه صورت کي د قياسِ اقتراني شرطي ددغه قسم کوم صورت و طبعيت ته ژندې وی؟

جواب: دا صورت ژندې وی چي صغری شرطيه متصله وی او کبری شرطيه منفصله وی.

سوال: ددې صورت مثال کوم ذی؟

جواب: مثال دادی "ثه وخت چي دغه انسان وی نو دغه به حيوان وی". او "هر حيوان به سپين يا تور وی"، نو تيجه دا سوه "ثه وخت چي دغه انسان وی نو دغه به تور يا سپين وی".

سوال: په دغه مثال کي حدی اوسط ثوک دی؟

جواب: حدی اوسط "حيوان" دی، او ثه وخت چي حدی اوسط حذف سي نو نتيجه دا پاتيږی "ثه وخت چي دغه شي انسان سي نو دغه به تور يا سپين وی"

عبارت

وَ اَمَّا القِيَاسُ الْإِسْتِثْنَائِي فَالشَرْطِيَّةُ اَلْمَوْضُوْعَةُ فِيْهِ إِنْ كَانَتْ مُتَصِلَةً فَإِسْتِثْنَاءُ عَيْنِ الْمُقَدمِ يَنتجُ عَيْنَ التَالِىْ كَقَوْلِنَا " إِنْ كَانَ هَذَا إِنسَانًا فَهُوَ حَيْوَانٌ لَكِنَّهُ إِنْسَانٌ فَيَكُوْن حَيْوَانًا". وَ اسْتِثْنَاءُ نَقِيضِ التَّالِي يُنْتِجُ نَقيضَ المُقَدَّمِ .كَقَوْلِنَا: إِنْ كَانَ هذَا الشَّيْءُ إِنْسَانًا فَهُوَ حَيَوَانٌ لكِنَّهُ لَيْسَ بِحَيَوَانٍ فَلاَ يَكُونُ إِنْسَانًا. وَإِنْ كَانَتْ مُنْفَصِلَةً حَقِيقِيَّةً فَاسْتِثْنَاءُ عَيْنِ أَحَدِ الجُزْءَيْنِ يُنْتِجُ نَقِيضَ الجُزْءِ الثَّانِي .كَقَوْلِنَا: الْعَدَدُ إِمَّا زَوْجٌ أَوْ فَرْدٌ لكِنَّهُ زَوْجٌ يُنْتِجُ أَنَّهُ لَيْسَ بِفَرْدٍ أَوْ لكِنَّهُ فَرْدٌ يُنْتِجُ أَنَّهُ لَيْسَ زَوْجًا. وَاسْتِثْنَاءُ نَقِيضِ أَحَدِهِمَا يُنْتِجُ عَيْنَ الثَّانِي.

ترجمه

او په قیاس استثنائی کي چي کومه شرطیه وضعه سوې وی هغه که چیری متصله وی نو د مقدم په استثناء سره په نتیجه کي تالي راځي. لکه زموږ دا قول "که چیری دغه انسان وی نو حیوان هم دی". "مگر دغه انسان دی" نو " دغه حیوان دی". او د تالي د نقیض په استثناء کولو سره په نتیجه کي د مقدم نقیض راځي. لکه زموږ دا قول " که چیری دغه شي انسان وی نو دغه به حیوان وی"، " مگر دغه شي حیوان نه دی نو انسان نه دی". او که چیری منفصله حقیقه وی نو بیا استثناء د یوه د جزئینو نتیجه په صورت کي د نقیض د هغه بل طرف ورکوی. لکه زموږ دا قول "عدد به زوج او یا فرد وی"، " مگر عدد زوج دی" نو نتیجه داسوه " دغه عدد فرد نه دی ". یا " دغه عدد فرد دی" نو نتیجه داسوه " نو ددغه عدد زوج نه دی". او استثناء د نقیض د یوه د طرفینو نتیجه په صورت کي د هغه بل طرف ورکوی.

تشریح

دا خبره مخکي تېره سوه چي قیاسِ استثنائي هغه دی چي هغه پر نتیجه او یا پر نقیض د نتیجه مشتمله وی، د دغه قیاس نتیجه او یا نقیض د نتیجه په خپله د قیاس استثنائي د مقدمو څخه یو لاهم نه وی، بلکه د قیاسي استثنائي د مقدمه جزء وی، او هغه مقدمه چي نتیجه او یا نقیض د نتیجه ددې جزء وی هغه مقدمه قضیه شرطیه وی، لهذا د قیاسي استثنائي یوه مقدمه شرطیه او هغه بله وضعیه وی (یعني د مقدمه شرطیه د یوه جزء په اثبات سره وضع او ثبوت د هغه بل جزء راځي، او یا په نفي سره د یوه جزء نفي د هغه بل جزء راځي، دغه ته وضعیه

ويل كيږي). لهذا د قياسي استثنائی يوه مقدمه شرطيه او بله حمليه وی، مګر ددې حمليه په شروع کي د استثناء ادات ذکر وی لکه "لکن"، او "اما" او پرته ددې.

سوال: هغه مقدمه چي د شرطيه په حيث په قياسي استثنائي کي مقرره سوې وی، هغه متصله وی، او که منفصله ؟

جواب: هغه دواړی کېدای سي.

سوال: که شرطيه متصله وی نو په دغه صورت کي د استثناء څو صورتونه کېدای سي؟

جواب: څلور کېدای سي. ۱: استثناء د مقدم. ۲: استثناء د تالي. ۳: استثناء د نقيض د مقدم. ۴: استثناء د نقيض د تالي. (او په حقيقت کي ددغه څخه آته صورتونه جوړېدای سي، چي کوم د نقشې په صورت کي لاندی راتلونکي دي).

سوال: په دغه څلور صورتونو کي څو صورتونه نتيجه ورکونکي دي؟

جواب: دوه . استثناء د مقدم او استثناء د نقيض د تالي. پاته دوه صورتونه نتيجه ورکولای نسي.

سوال: استثناء د عينِ تالي نتيجه څه ورکوي؟

جواب: استثناء د مقدم نتيجه په صورت کي د استثناء د تالي ورکوی. ځکه مقدم ملزوم او تالي لازم وی، په وجود سره د ملزوم وجود د لازم راځي. که چيری داډول نسي نو بيا به د مقدم او تالي تر مينځ لزوم وجود پيدا نه کړی. او حال دا چي لزوم وجود لری، نو معلومه سوه چي استثناء د مقدم نتيجه په صورت کي د استثناء د تالي ورکوی.

سوال: استثناء د نقيض د تالي په کوم صورت کي ورکوی؟

جواب: په صورت کي د نقيض د مقدم ورکوی، لهذا استثناء د نقيض د تالي نتيجه په صورت کي د نقيض د مقدم ورکوی. ځکه تالي لازم د مقدمَ سره ده . او د لازم په نفي سره د ملزوم نفي راځي، که چيری دغه ډول نسي نو بيا به د ملزوم وجود بېله لازمه راسي. نو په دغه وجه سره به ددوی تر مينځ لزوم د مينځه لاړ سي، او حال دا چي لزوم ددوی تر مينځ وجود لری.

سوال: استثناء د عينِ تالي ولي نتيجه په صورت کي د عينِ مقدم نه ورکوی؟

جواب: ځکه تالي لازمَ د مقدم سره ده، او وجود د لازم مستلزم وجود لره د ملزوم نه دی، ځکه دا کېدای سي چي لازم عام تر ملزوم وی، نو د عاموالي په صورت کي لازم بېله ملزومه وجود پیدا کولای سي. لهذا وجود د عام مستلزم وجود لره د خاص نه وی.

سوال: استثناء د نقیض د مقدم نتیجه په صورت کي د نقیض د تالي ولي نه ورکوی؟

جواب: ځکه نفي والي د ملزوم مستلزم و نفي والي لره د لازم نه دی، ځکه دا کېدای سي چي لازم عام تر ملزوم وی، نو د ملزوم د خاص والي په صورت کي که چیری دده نفي وسي نو دده په نفي والي سره د لازم نفي نه راځي ، ځکه په نفي سره د خاص نفي د عام نه راځي، د مثال په توګه د انسان نفي کېدل مستلزم نفي لره د حیوان نه دی.

	استثناء	نتیجه	مقدمه شرطیه	مقدمه استثنائیه (نتیجه)
1	عین مقدم	عین تالي	ان کانت الشمس طالعة فالنهار موجود	لکن الشمسَ طالعةٌ، فالنهار موجود
2	عین مقدم	نقیض تالي	ان کانت الشمس طالعة فالنهار موجود	لکن الشمسَ طالعةٌ، فالنهار لیس بموجود
3	نقیض مقدم	عینِ تالي	ان کانت الشمس طالعة فالنهار موجود	لکن الشمسَ لیست بطالعة، فالنهار موجود
4	نقیض مقدم	نقیضِ تالي	ان کانت الشمس طالعة فالنهار موجود	لکن الشمسَ لیست بطالعةٍ، فالنهار موجود
5	عینِ تالي	عینِ مقدم	ان کانت الشمس طالعة فالنهار موجود	لکن النهار موجود فالشمس طالعةً
6	عینِ تالي	نقیضِ مقدم	ان کانت الشمس طالعة فالنهار موجود	لکن النهار موجود فالشمس لیست بطالعة
7	نقیضِ تالي	عینِ مقدم	ان کانت الشمس طالعة فالنهار موجود	لکن النهار لیس بموجود فالشمس طالعةٌ
8	نقیضِ تالي	نقیضِ مقدم	ان کانت الشمس طالعة فالنهار موجود	لکن النهار لیس بموجود فالشمس لیست بطالعةٍ

سوال: که چیری مقدمه شرطیه په قیاسِ استثنائي کي منفصله وی نو ددې بیا څو صورتونه کېدای سي؟

جواب: ددې درې صورتونه کېدای سي. ۱: منفصله حقیقیه. ۲: مانعة الجمع. ۳: مانعة الخلو.

سوال: د منفصله حقیقیه په صورت کي څو صورتونه کېدای سي؟

جواب: په دې کي هم آته احتماله وجود لري. چي تفصیلا لاندی د نقشې په صورت کي وړاندی کیږی.

	استثناء	نتیجه	
1	عین مقدم	عین تالي	العدد اما زوج او فرد ، لکنه زوج فهو فرد.
2	عین مقدم	نقیض تالي	العدد اما زوج او فرد ، لکنه زوج فلیس بفرد.
3	نقیض مقدم	عینِ تالي	العدد اما زوج او فرد ، لکنه لیس بزوج فهو فرد.
4	نقیض مقدم	نقیضِ تالي	العدد اما زوج او فرد ، لکنه لیس بزوج فهو لیس بفرد.
5	عینِ تالي	عینِ مقدم	العدد اما زوج او فرد ، لکنه فرد فهو زوج.
6	عینِ تالي	نقیضِ مقدم	العدد اما زوج او فرد ، لکنه فرد فلیس بزوج.
7	نقیضِ تالي	عینِ مقدم	العدد اما زوج او فرد ، لکنه لیس بفرد فهو زوج.
8	نقیضِ تالي	نقیضِ مقدم	العدد اما زوج او فرد ، لکنه لیس بفرد فهو لیس بزوج .

مګر په دغه آتو احتمالاتو کي نتیجه ورکونکي هغه دوه دي.

۱: د منفصله د اجزاؤ څخه چي د کوم استثناء وسي نو نتیجه د هغه بل جزء د نقیض په صورت کي راځي ، ځکه دغه منفصله حقیقیه ده، او په حقیقیه کي طرفین سره یو ځای کېدای نسي، اوس که چیری د یوه طرف د استثناء په صورت کي نتیجه په صورت کي د عینِ هغه بل جزء راسي نو یوځای والي به ددغه داوړو طرفینو راسي. ځکه د حرفِ استثناء ورسته چي کوم طرف ړاسي نو هغه موجود وی، اوس که نتیجه بعینه هغه بل طرف سي نو هغه به هم موجود سي نو بیا موجود والي او یو ځای والي د طرفینو راغلي کوم چي صحت نه لری.

مثال: "اما ان يكون هذا العدد زوجا او فرداً"، " لكنه زوج" نو نتيجه يې دا رځي " انه ليس بفرد". اوس دلته استثناء د "زوج" نتيجه په صورت کي د نقيض د هغه بل جزء "فرد" ورکړېده، او هغه دلته داده " انه ليس بفرد".

۲: استثناء د نقيض د کوم طرف وسي نو بعينه د هغه بل طرف په صورت کي به نتيجه راځي، اوس که چيری عينِ هغه بل طرف نتيجه نسي، بلکه د هغه د نقيض په صورت کي نتيجه راسي نو خالي به د يو شي د طرفينو څخه راسي کوم چي روا نه دی.

مثال: "اما ان يكون هذا العدد زوجا او فرداً "، " لكنه ليس زوج "نو نتيجه يې دا رځي " انه فرد". اوس دلته استثناء د نقيض د "زوج" نتيجه په صورت کي د هغه بل طرف" فرد" ورکوی. چي هغه داده " انه فردٌ".

که منفصله چيری مانعة الجمع وی نو په دغه صورت کي نتيجه ورکونکي صورتونه دوه دي.

۱: استثناء د جزء اول نتيجه په صورت کي د نقيض د هغه بل راځي.

مثال: " هذا الشيء اما شجر او حجر"، " لكنه شجر فليس بحجر". دلته "شجر" چي طرفِ اول دی، دده په استثناء سره نتيجه د نقيض د هغه بل طرف راغليده چي هغه " ليس بحجر" دی.

۲: استثناء د دوهم جزء نتيجه په صورت کي د طرفِ آخر ورکوی.

مثال: "هذا الشيء اما شجر او حجر". " لكنه حجر فليس بشجر" اوس دلته استثناء د دوهم جزء" حجر" نتيجه په صورت کي د نقيض د هغه بل طرف ورکړل چي هغه " ليس بشجر " دی.

او که منفصله مانعة الخلو وه نو په دغه کي هم دوه صورتونه نتيجه ورکونکي دي.

۱: استثناء د نقيض د طرفِ اول نتيجه په صورت کي د عينِ طرفِ ثاني ورکوي.

مثال: "زيد اما في البحر و اما ان لايغرق، لكنه ليس في البحر فلا يغرق" . اوس دلته استثناء د اول طرف د نقيض " ليس في البحر" نتيجه په صورت کي د طرفِ آخر" فلايغرق" ورکړل.

۲: استثناء د نقيض د ثاني نتيجه په صورت کي د طرفِ اول ورکوی.

مثال: " زيد اما في البحر و اما ان لايغرق"، " لكنه يغرق فهو في البحر". اوس دلته استثناء د نقيض د ثاني " يغرق" نتيجه په صورت کي د عينِ طرفِ اول" هو في البحر" ورکړېده.

څه وخت چي مصنف رحمه الله د بیان څخه د قیاسِ اقتراني فارغه سو نو اوس ده شروع په بحث کي د قیاسِ استثنائي وکړل، او وې فرمایل: قیاس استثنائي د دوو مقدمو څخه مرکب راځي، یوه د هغو څخه شرطیه او هغه بله حملیه وی چي هغې ته وضعیه ویل کیږی. وضعیه مطلب دا دی چي د شرطیه د یو جزء په اثبات سره د هغه بل جزء اثبات راځي، او په نفي سره د یوه جزء یې نفي د هغه جزء راځي.

سوال: وضعیه ته وضعیه ولي ویل کیږی؟

جواب: ځکه دغه قضیه د شرطیه د یو جزء د اثبات دپاره وضعه سوېده. مثلا ته ووایې: "که چیری لمر راختلي وی نو ورځ به موجوده وی"، "مګر لمر راختلي دی" نو ورځ موجوده ده. اوس دغه قیاس د دوو مقدمو څخه جوړه سوی دی. یوه د هغوی څخه شرطیه ده، او هغه دا ده "که چیری لمر راختلي وی نو ورځ به موجوده وی"، او هغه بله وضعیه ده " مګر لمر راختلي دی" اوس دغه قضیه د شرطیه د یو جزء د اثبات دپاره وضعه سوېده، او دغه د هغه بل جزء د اثبات په صورت کي نتیجه ورکوی چي هغه دلته داده " نو ورځ موجوده ده". او یا به دغه قضیه رفعیه وی، یعني رفعه او نفي د یو جزء د شرطیه نتیجه په صورت کي د نفي د هغه بل جزء ورکوی چي هغه دلته دادی "لمر راختلي نه دی".

سوال: په متصله کي څو احتمالات وجود لری؟

جواب: څلور احتمالات وجود لری. ۱: وضع المقدم. ۲: وضع التالي. ۳: رفع المقدم. ۴: رفع التالي.

سوال: وضع التالي نتیجه ورکوی او که نه؟

جواب: نتیجه نه ورکوي، ځکه کېدای سي چي تالي عام تر مقدم وی، او ثبوت د عام مستلزم ثبوت لره د خاص لازم نه دی.

مثال: " ان کان هذا انسانا فهو حیوان". که چیری دغه انسان وی نو دغه به حیوان وی. مګر حیوان دی. نو اوس دغه نتیجه دا نه ورکوی چي دغه به انسان وی. ځکه د انسان څخه سیوا یو بل حیوان کېدای سي لکه خر او دغه ډول نور.

سوال: په رفع التالي سره نتيجه په کوم صورت کي راځي؟

جواب: په صورت کي د رفع المقدم نتيجه ورکوی، ځکه انتفاء د لازم مستلزم و انتفاء ته د ملزوم وی.

سوال: رفع المقدم نتيجه په په يو صورت کي ورکوی او که يې نه ورکوی؟

جواب: نه، لکه په پاسني ذکر سوی صورت کي، که چيری دغه انسان وی نو دغه به حيوان وی، مګر انسان نه دی، اوس دغه مستلزم و دې ته نه دی چي دغه به حيوان نه وی، ځکه په نفي سره د خاص نفي د عام نه راځي.

سوال: په مانعة الجمع کي څومره صورتونه وي؟

جواب: څلور.

سوال: هغه کوم کوم دي؟

جواب: دادي. ۱: رفع د مقدم. ۲: رفع د تالي. ۳: وضع د مقدم. ۴: وضع د تالي. مګر په دغه کي دوه صورتونه نتيجه ورکونکي دي.

۱: وضع عين المقدم نتيجه په صورت کي د رفع التالي ورکوی.

مثال: "هذه الکلمة اما اسم او فعل" لکنه اسم فهو ليس بفعل" يعني دغه کلمه به اسم او يا فعل وی، مګر اسم دی نو فعل نه دی.

۲: وضع د عين التالي نتيجه په صورت کي د رفع المقدم ورکوی. مګر رفع المقدم نتيجه په صورت کي د عينِ تالي نه ورکوی. او رفع د تالي نتيجه په صورت کي د عينِ مقدم نه ورکوی.

مثال: "هذه الکلمة اما اسم او فعل" لکنه فعل فهو ليس باسم" دغه کلمه به اسم او يا فعل وی، مګر فعل ده نو اسم نه ده.

سوال: په مانعة الخلو کي څومره احتماله وي؟

جواب: څلور.

سوال: هغه کوم دي؟

جواب: هغه دادي. ۱: رفع المقدم. ۲: رفع التالي. ۳: وضع المقدم. ۴: وضع التالي. اوس په دغه کي دوه صورتونه نتيجه ورکوي هغه دادي.

۱: رفع المقدم په صورت کي د وضع التالي نتيجه ورکوی.

مثال: "هذا الشيء اما لاشجر او لاحجر" "لكنه شجر فهو لاحجر. يعني دغه شي به لاشجر او يا لاحجر وی، مگر شجر دی نو لاحجر نه دی.

۲: رفع د تالي نتيجه په صورت کي د وضع د مقدم ورکوی. مگر وضع د مقدم نتيجه په صورت کي د رفع د تالي نه ورکوی، او وضع د تالي په صورت کي د رفع د مقدم نتيجه نه ورکوی.

مثال: "هذا الشيء اما لاشجر او لاحجر" "لكنه حجر فهو لا شجر". يعني دغه شي به لاشجر او يا لاحجر وی، مگر حجر دی نو لاشجر نه دی.

سوال: په منفصله حقيقة کي څو احتماله وجود لري؟

جواب: څلور.

سوال: هغه کوم دي؟

جواب: دادی. ۱: رفع د مقدم. ۲: رفع د تالي. ۳: وضع د مقدم. ۴: وضع د تالي. او څلور صورتونه نتيجه ورکونکي دي.

۱: رفع د مقدم نتيجه په صورت کي د وضع د تالي.

مثال: العدد اما زوج او فرد ، لكنه ليس بزوج فهو فرد. يعني دغه عدد به جفت او يا طاق وی، مگر جفت نه دی نو طاق دی.

۲: وضع د مقدم په صورت کي د رفع د تالي نتيجه ورکوی.

مثال: العدد اما زوج او فرد ، لكنه زوج فهو ليس بفرد. يعني دغه عدد به زوج او يا فرد وی، مگر زوج دی نو فرد نه دی.

۳: وضع د تالي نتيجه په صورت کي د رفع د مقدم ورکوی.

مثال: العدد اما زوج او فرد ، لكنه فرد فهو ليس بزوج. يعني دغه عدد به زوج او يا فرد وی، مگر فرد دی نو زوج نه دی.

۴: رفع د تالي په صورت کي د وضع د مقدم نتيجه ورکوی.

مثال: العدد اما زوج او فرد ، لکنه لیس بفرد فهو زوج. یعني دغه عدد به زوج او یا فرد وی، مګر فرد نه دی نو زوج دی.

عبارت

اَلْبُرْهَانُ :هُوَ قِيَاسٌ مُؤَلَّفٌ مِنْ مُقَدِّمَاتٍ يَقِينِيةٍ لِإِنْتَاجِ الْيَقِينِيَّاتِ وَالْيَقِينِيَّاتُ أَقْسَامٌ : أَحَدُهَا أَوَّلِيَّاتٌ . كَقَوْلِنَا: الْوَاحِدُ نِصْفُ الاِثْنَيْنِ وَالْكُلُّ أَعْظَمُ مِنَ الجُزْءِ .وَمُشَاهَدَاتٌ.كَقَوْلِنَا: الشَّمْسُ مُشْرِقَةٌ وَالنَّارُ مُحْرِقَةٌ .وَمُجَرَّبَاتٌ. كَقَوْلِنَا: السَّقْمُونِيَا مُسَهِّلَةٌ لِلصَّفْرَاءِ .وَحَدْسِيَّاتٌ كَقَوْلِنَا: نُورُ القَمَرِ مُسْتَفَادٌ مِنْ نُورِ الشَّمْسِ .وَمُتَوَاتِرَاتٌ كَقَوْلِنَا: مُحَمَّدٌ صلى الله عليه وسلم ادَّعى النُّبُوَّةَ، وَظَهَرَتِ المُعْجِزَةُ عَلَى يَدِهِ. وَقَضَايَا قِيَاسَاتُهَا مَعَهَا .كَقَوْلِنَا: الْأَرْبَعَةُ زَوْجٌ بِسَبَبِ وَسَطٍ حَاضِرٍ فِي الذِّهْنِ وَهُوَ الاِنْقِسَامُ بِمُتَسَاوِيَيْنِ.

ترجمه

برهان هغه قياس دی کوم چي د داسي مقدماتو ځخه مرکب سوی وی چي هغه يقيني وي ددې دپاره چي حاصل سوې نتيجه يقيني وی. د يقينياتو شپږ قسمونه دي. د هغوی ځخه اولني قسم اوليات دي، لکه زموږ دا قول "يو د دوو نيمی دی". او " کل تر خپل جزء غټ وی". او دوهم قسم مشاهده ده لکه زموږ دا قول "لمر روښانه دی"، " اور سوزېدونکی دی". او دريېم قسم تجربه ده ، لکه زموږ دا قول " د سقمونيا چيښل ژړ لری کوی". او ځلورم قسم حدس دی. لکه زموږ دا قول " د سپوږمي رڼا د لمر د رڼا ځخه حاصله سوېده". او پنځم قسم متواتر دی لکه زموږ دا قول " محمد رسول الله ﷺ د نبوت دعوی کړېده". او " محمد رسول الله ﷺ په خپل لاس معجزې ښکاره کړي وې". شپږمي هغه قضيې دي د کومو سره قياس ملګری وي. لکه زموږ دا قول " ځلور جفت دي". د هغه دليل د وجي ځخه چي هغه په ذهن کي حاضر دی يعني و دوو برابرو ته تقسمېدل.

تشريح

برهان په لغت و دليل ته ويل کيږی، او په اصطلاح کي هر هغه قياس ته ويل کيږی کوم چي مرکب د يقيني مقدماتو ځخه دپاره د يقين فائده کولو وی .

سوال: مقدمه یقینیه و څه ته ویل کیږی؟

جواب: یقینیه کي یاء دپاره د نسبت ده، یعني مقدمه منسوب بسوی یقین، لهذا یقینیه هر هغه مقدمه ده چي د هغه سره متعلق کوم تصدیق وی هغه یقین وی. لهذا علم او تصدق پر دغه قضیه باندی یقین وی.

خلاصه دا سوه چيچ مقدمه معلوم وی. او پر هر معلوم باندی علم وی، که چیری دغه علم یقین وی نو دغه مقدمه ته یقینیه ویل کیږی.

سوال: یقین و څه ته ویل کیږی؟

جواب: هغه اعتقاد چي جازم وی، او ددغه اعتقاد د مقابل او مخالف د واقع کېدلو هیڅ یو احتمال نه وی. او دغه اعتقاد مطابق د واقع او نفس الامر سره وی.

سوال: یقینیات څو قسمونه لری؟

جواب: هغه څو قسمونه لری، د هغه تفصیل لاندی راتلونکي دي.

د کوم کلام تر اورېدلو ورسته یقین پېدا سي ، او په هغه کي کوم شک پاته نه وی نو داسي کلام ته کلامِ یقیني ویل کیږی. او د کوم کلام تر اورېدو ورسته شک پاته سي نو هغه کلام ته کلامِ ظني ویل کیږی. څرنګه قیاس جوړ د مقدماتو څخه وی، په دغه وجه د کوم قیاس چي دواړی مقدمې صغری او کبری یقیني وي نو ددغه نتیجه به هم یقیني وی. او دغه قیاس ته قیاسِ یقیني ویل کیږی. او دکوم قیاس چي صغری او کبری ظني وی نو د هغه نتیجه هم ظني وی. یقیني قیاس ته برهان ویل کیږی. یقین دوه ډوله پېدا کیږی.

۱: بېله کومه دلیلَ کلام صحی و منل سي، او په هغه کي کوم شک پاته نسي دغه یقین ته بدیهي ویل کیږی.

۲: د یو کلام یقیني معلومېدل د دلائلو په توسط سره وی د مثال په توګه د قرآن پاک څخه، احادیثو متواترو څخه دغه یقین ته نظری ویل کیږی.

د بدیهي یقین شپږ قسمه لري.

۱: **اولیات:** هر هغه قیاس چي عقل دده د طرفینو په تصور کولو سره حکم و کړی. او په حکم کولو کي سېوا د طرفینو د تصور څخه و کوم بل شي ته احتیاج نه وی.

مثال: کل غټ تر جزء دی. اوس دلته یو طرف کل او بل طرف جزء دی، د کل او جزء په تصور سره عقل حکم د غټوالي کوی.

۲: **مشاهدات:** هر هغه قیاس چې محض تصور د طرفینو د حکم دپاره کفایت نه کوی بلکه عقل په حس سره و مشاهده کولو ته محتاجَ وی.

مثال: لمر زلانده دی، یو طرف لمر او دوهم طرف زلېدل دی. او د لمر او زلانده د تصور ورسته عقل حکم په زلاندوالي سره د لمر نه کوی بلکه دی په حس سره و مشاهدې ته محتاجَ دی، لهذا د مشاهده کولو ورسته بیا عقل حکم کوی.

او اور سوځېدونکي وی. اور یو طرف او سوځېدل بل طرف دی، او عقل ددوی د تصور کولو ورسته حکم نه کوی، بلکه تر مشاهده ورسته عقل حکم کوی.

۳: **مجربات:** هر هغه قیاس چې عقل ورسته د تکرار د مشاهده و جزم ته رسي.

مثال: د سقمونیا چیښل ژړ صفا کوی. اوس یو ځلي د طرفینو په مشاهده کولو سره عقل و جزم ته نه رسي. بلکه په بار بار مشاهده کولو سره ورسته عقل حکم کوی چې د سقمونیا چیښل ژړ صفا کوی.

۴: **حدسیات:** هغه قیاس چې عقل حکم د حدس (کوم چې علم فائده کوی) په توسط سره کوی.

مثال: د سپوږمي رڼا د لمر رڼا څخه ده.

سوال: حدس و څه ته ویل کیږی؟

جواب: دلته یو مبادی او یو مطلوب وی، د مثال په توګه یو معلومي تصوری او یو معلومي تصدیقي وی. او د معلومي تصوری په توسط مجهول تصوری حاصلیږی، او په معلومِ تصدیقي په توسط سره مجهولِ تصدیقي حاصلیږی. لهذا دغه معلوم مبادی او مجهول یې مطلوب دی، نو ذهن د مبادیو څخه و مطلوب ته انتقال په ډېر تېزی سره داډول وی چې مبادی او مطلوب په یوه ځل حاصله سي.

۵: **متواترات:** هغه قضایاوی چې عقل ددوی په هکله جزم کول په واسطه سره د اورېدلو د ډېره کسانو څخه کوی چې د هغوی یو ځای والي پر دروغو باندی عقلاً محاله وی.

مثال: د الله رسول صلي الله عليه و سلم دعوی د نبوت و کړه. دلته يو طرف د الله رسول او بل طرف د نبوت دعوی کول بل طرف دی. لهذا دغه خبره د دومره کسانو څخه اورېدل سوې ده چي د هغوی يو ځای والي پر دروا غو باندی محاله دی.

۶: هغه قضاياوی چي ددوی سره حدی اوسط په ذهن کي وجود لری.

مثال: څلور يو جفت عدد دی. اوس ددې دليل دادی چي "څلور و برابرو ته تقسيمږی ". او هر عدد چي برابرو ته قسميږی هغه جفت عدد وی". اوس دغه دليل په ذهن کي هغه مهال متصور وی چي موږ د څلورو د جفتوالي کوو.

خلاصه حواشي ايوبي

قياس پر دوه شيانو باندی مشتمله وی. ۱: صورت د قياس. ۲: ماده د قياس. صورت د قياس بيان سو، اوس دلته مصنف رحمه الله ماده د قياس ښئي. لهذا قياس يا د قضيه يقينيه او يا د قضيه ظنيه څخه جوړ سوی وی.

سوال: يقين و څه ته ويل کيږی؟

جواب: يقين هغه اعتقاد دی چي کلک وی (په دغه سره گمان ووتي ځکه هغه کلک نه وی)، د واقع سره مطابق وی (جهلي مرکب ووتي، دا هغه دی چي يو ناپوه کس پر يوه شي باندی کلک اعتقاد لری، مگر دغه کس غلط وی، او دی په خپله دغه غلطيا خبر نه وی، نو بيا دی پر دغه خپله غلطيا باندی کلک ولاړ وی) او ثابت وی (هغه اعتقاد ووتي چي سړی يې د خپل پير په هکله لری، لهذا دغه هم اعتقاد وی مگر د شک اچونکي په وجه دغه اعتقاد د مينځه ځي، ثابته پاته نسي)

سوال: دغه پنځو قسمونو ته په منطق کي کوم نوم ورکول کيږی؟

جواب: دغه ته صناعاتي خمسه ويل کيږی. څرنگه په منطق کي بحث د صورت څخه د قياس کړل کيږی دغه ډول د ماده څخه هم بحث کړل کيږی. د اول په هکله بحث و انتهاء ته و رسېدی نو په دغه وجه مصنف رحمه الله و دوهم بحث ته اشاره وکړه چي هغه بحث د ماده څخه د قياس دی.

سوال: حدسيات و څه ته ويل کيږی؟

جواب: قطب الدین رازی رحمه الله: ده فرمایلي دي چي حدسیات هغه دی کوم چي و تکرار ته د مشاهدې احتیاج نه لری.

سید سند رحمه الله: دی په شرح کي د مواقف فرمایي: په حدسیاتو کي د مشاهدې ترسره کول ضروری نه دی، نو یو شي چي ضروری نه وی نو بیا د هغه تکرار نفي کول هیڅ معني نه لری، د مثال په توګه زید و یو مجلس ته نه راځي نو اوس ته واېې چي زید دلته بار بار په تکرار سره راتلای نسي، نو دا هیڅ معني نه لری. لهذا په حدسیاتو کي مطلوب او مبادی په یوه پلا حاصل سي.

سوال: د تواتر حد معلوم دی چي د څومرو خلکو څخه په رانقل کېدو سره یوه خبره متواتره ګرزی؟

جواب: نه دده دپاره کوم حد مقرر دی، بلکه دومره خلک یې بیان کړی چي عقل دا ووایي چي د دومرو خلکو پر درواغ ویولو باندی اتفاق راتلای نسي.

سوال: حدسیات، مجربات پر بل کس باندی دلیل ګرزېدلای سي؟

جواب: نه، ځکه دا کېدای سي چي یو قیاس دی، د یو کس په وړاندی حدسي وی او د بل په وړاندی بیا نه وی، او دا هم کېدای سي چي یوه دي تجربه کړې وی او بل دي بیا نه وی کړې. څه وخت چي دغه ډول کېدل ممکن وه په دې وجه دا پر بل باندی دلیل جوړېدای نسي.

عبارت

وَالجَدَلُ :وَهُوَ قِيَاسٌ مُؤَلَّفٌ مِنْ مُقَدِّمَاتٍ مَشْهُورَةٍ . وَالخَطَابَةُ :وَهِيَ قِيَاسٌ مُؤَلَّفٌ مِنْ مُقَدِّمَاتٍ مَقْبُولَةٍ مِنْ شَخصٍ مُعْتَقَدٍ فِيهِ أَوْ مَظْنُونَةٍ. وَالشِّعْرُ :وَهُوَ قِيَاسٌ مُؤَلَّفٌ مِنْ مُقَدِّمَاتٍ مَقْبُولَة مُتَخَيَّلَةٍ تَنْبسِطُ مِنْهَا النَّفْسُ أَوْ تَنْقَبِضُ .وَالمُغَالَطَةُ :وَهِيَ قِيَاسٌ مُؤَلَّفٌ مِنْ مَقَدِّمَاتٍ كَاذِبَةٍ شَبِيهَةٍ بِالْحَقِّ أَوْ بِالْمَشْهُورِ أَوْ مِنْ مُقَدِّمَاتٍ وَهْمِيَّةٍ كَاذِبَةٍ وَالْعُمْدَةُ هُوَ الْبُرْهَانُ لاَ غَيْرُ. انْتَهى.

ترجمه

او جدل يو داسي قياس دى کوم چي مرکب و شهرت ته رسېدلو مقدماتو څخه وى، او خطابت هغه قياس دى چي مرکب د داسي مقدماتو څخه وى چي هغوى د يو داسي کس څخه اخيستل سوى وى چي د هغه په هکله د ښه اعتقاد او يا ګمان وى. او شعر هغه قياس دى چي هغه د داسي مقدماتو څخه مرکب وى چي په هغه سره نفس غوړېږى او يا خوابدى کيږى. او مغالطه هغه قياس دى چي هغه مرکب د هغه مقدماتو څخه وى چي هغوى مشابه د حق يا و شهرت ته رسېدلي مقدمو سره او يا د وهمي دروغجنو مقدماتو سره وى. او عمده تر ټولو برهان دى، نه بل يو. مګر دغه آخر د رسالې دى. هم پر دغه رساله و پاى ته و رسېدله.

تشريح

مصنف رحمه الله د نظرى قسمونه بيانوى.

اول : جدل:

سوال: جدل و څه ته ويل کيږى؟

جواب: جدل په لغت کي و قوت ته ويل کيږى ، او په اصطلاح کي هغه قياس دى کوم چي د مشهورو مقدماتو څخه مرکب سوى وى، او يا د منل سوو مقدماتو څخه مرکب سوى وى.

سوال: مشهوړى مقدماتي او قضاياوى و څه ته ويل کيږى؟

جواب: هغه قضاياوى چي د خلکو د اعتراف په وجه په هغوى کي (د عقل د طرف) حکم سوى وى، او د دغه حکم کېدلو څو وجي کېداى سي.

[۱] : د عامو خلکو د ګټي په وجه تر سره سوی . وی لکه "اَلْعَدْلُ حَسَنٌ" عدل او انصاف نېک کار دی. اوس عدل ته نیک کار ویل د عامو خلکو د ګټي دپاره ورته ویل سوی دی.

[۲] : یا د زړه د نرم والي د وجي وی لکه " مواساة الفقراء محمودة" یعني د فقیرانو سره کومک کول د ستاینې کار دی.

[۳] : یا د غیرت د وجي حکم سوی وی لکه "کشف العورة مذموم في المحافل". یعني په محفلونو کي عورت لڅوول او ښکاره کول بد کار دی.

[۴] : یا د عادت د وجي څخه سوی وی. لکه " ذبح الحیوان قبیح عند اهل الهند" یعني د هند د خلکو یعني د هندوانو په وړاندی د حیوان حلال یو بد کار دی. او دغه ددوی یو عادت دی.

سوال: مشهوری مقدمې کله کله چي په شهرت کي د اولیاتو غوندی وګرزی نو په دغه وخت کي د مشهورو مقدمو او د اولیاتُ تر مینځ څه فرق وی؟

جواب: فرق داوی چي په اولیاتو کي محض تصور د طرفینو دپاره د حکم کفایت کوی، او په مشهورو مقدمو کي تصور د طرفینو کافي نه وی بلکه دغه پاسني ذکر سوی شیانو څخه و یوه ته ضرورت وی. دغه ډول اولیاتِ محض صادقي وي او مشهوری مقدماتي صادقي او کاذبي دواړه ډول رائحي.

سوال: غرض د جدل څخه څه وی؟

جواب: غرض داوی چي الزام د خصم او د مقابل راسي او هغه کس قانع سي کوم چي د اولیاتو د ادراک څخه عاجزه وی.

سوال: مقدماتي مسلمه و څه ته ویل کیږی؟

جواب: هغه مقدماتي کوم چي د خصم او مقابل سره و منل سي . او هر یو د خصم څخه د خپلي خبری د اثبات او د مقابل د تردید دپاره دغه منل سوي مقدماتي وړاندی کوی. د مثال په توګه د فقهاؤ رحمهم الله تر مینځ چي کومي اختلافي مسائلي دي.

دوهم: قیاسِ خطابي: هغه قیاس کوم چي مرکب د داسي مقدماتو څخه وی چي هغوی د یو معتبر کس په وړاندی مقبولي وي. او یا هغه مقدماتي پر اټکل بنا وي.

سوال: مقبولي مقدماتي کومي دي؟

جواب: هغه قضاياوي كومي چي د داسي كسانو څخه اخيستل سوى وي چي د هغوى د حقيت عقيده د آسماني حكم په وجه لرل كيږى. لكه د الله د رسولانو معجزې، د اولياؤ كرامات. او يا ددوى عقل او پوه تر نورو زياته وي، لكه علماء، او يا ديني خصوصيت لرى لكه نېک خلک.

سوال: مظنونه كومي قضاياوى دي؟

جواب: هغه قضاياوى چي په هغوى كي حكم پر راجح طرف سره سوى وى، او په دغه كي د راجح طرف د نقيض احتمال وجود لرى. او دغه احتمال هم مرجوح وى. لكه ويل كيږى "فلانكي كس د شپې دگرزلاو په وجه غل دى".

سوال: غرض د خطابة څخه څه وى؟

جواب: په دغه كي مقصد و خلكو ته د نيكو او د خير د كارونو ترغيب وركول وى. او د شر د كار څخه راگرزول وى. دغه لكه خطيبان او تقرير كونكي واعظان يې كوي.

دريم: **قياسِ شعرى:** دغه قياس مركب د داسي قضاياؤ څخه وى چي په هغه سره نفس خوشحاله كيږى او يا نفس په خوابدى كيږى.

سوال: ددغه شعرى څخه مقصد څه وى؟

جواب: مقصد داوى چي نفس متاثره سي، او د هغه په وجه دى د ښه كار كولو او د بد كار څخه د راگرزېدلو دپاره تيار وگرزى.

څلورم: **مغالطه:** دا هغه قياس دى چي مركب د داسي قضاياؤ څخه وى چي هغه د حقيقي او مشهورو مقدمو سره مشابه وى. (دغه ته سفسطه ويل كيږى)، او يا وهمي او دروغجني مقدماتو سره مشابه وي. (دغه ته مشاغبه ويل كيږى)

او ددغه قسمونو څخه اصل قياسِ برهان دى نه كوم بل يو. او ددغه رساله په آخر كي تعريف د هغه ذات سي چي د هغه لپاره ابتداء ده او وه ده ته د هر شي د انتهاء رجوع كيږى.

خلاصه حواشي ايوبي

جدل يو نتيجه وركونكي حجت دى، او په دغه كي شرط دادى چي چي دغه حجت به شهرت ته رسېدلي وى او يا به خصم او مقابل چي د هغه په خلاف دغه حجت وړاندى كيږى هغه يې

مني، لهذا په حجت کي شهرت ته رسېدنه او يا د خصم په وړاندی منل شرط دی. بیا عام تر دې دغه حجت په حقیقت کي ربنتیا او که درواغ وی.

سوال: جدل مرکب د مشهورو مقدماتو څخه وی، لهذا د شهرت څخه څه مراد دی؟

جواب: ددې څخه مراد دادی چي د هر قوم خپله اصطلاح وی، او د هغو په وړاندی د یو شي مشهورتیا داډول وی چي د اولیاتُ مشابه و ګرزی، لهذا هغه قضایاوی چي دومره مېشهوره سي چي مشابه د اولیاتو و ګرزی.

سوال: یقینیات څو قسمونه لري؟

جواب: شپږ، او کوم قیاس چي هم ددغه شپږو قسمونه څخه چي د کوم یوه څخه هم مرکب و ګرزی هغه ته برهان ویل کیږی.

سوال: هغه مقدمې چي یقیني نه وی هغه څو قسمونه لري؟

جواب: هغه هم شپږ قسمونه لري. د هغو څخه یو مشهوری مقدمې دي چي د هغه ذکر تېر سو، او بل قسم یې مسلمات دي. مسلمات هغه مقدمې دي چي هغوی متخاصمي او مقابلي دواړی ډلی یې ثابت والي مني.

مثال: امر دپاره د وجوب دی. اوس درود واجب دی دلیل دا الهي قول دی " صلوا علیه". اوس دلته "صلوا" صیغه د امر ده، او امر دپاره د وجوب دی، نو درود ویل واجب سو. او په دغه سره رد پر هغه چا راغلي چي هغه درود واجب نه بولي. لهذا یو خصم د عدمي وجوب قائله دی. او مقابل یې د وجوب قائله دی. او ددوی دواړو په وړاندی دا خبره مسلمه او منل سوېده چي امر دپاره د وجوب دی.

۳: مقبولي مقدمې. هغه مقدمې دي چي هغه په خلکو کي قبولیت ته رسېدلي وی لکه ویل کیږی " كرامة الاولياء حق". د اولیاء الله کرامت حق دي.

سوال: دا خبره چي د نبیانو علیهم السلام معجزې ثابتي دي. دغه په یقیني او که په غیر یقیني کي داخلي دی؟

جواب: دغه په متواتر کي داخلي دي. البته په شرحَ کي د مطالع دا خبره ذکر سوېده چي دغه د رسولانو د معجزې خبره دغه په مقبول کي داخله ده. او دغه په مقبول کي کوم چي د غیر

یقیني یو قسم دی په کي داخل گرزول هر کس په تعجب کي اچوی، چي دغه نو په مقبول غیر یقیني کي ځرنگه داخلي دی.

سوال: شعر و څه ته ویل کیږی؟

جواب: دغه هغه قیاس دی کوم چي د داسي مقدماتو څخه مرکب وی چي د هغه په اورېدلو سره نفس خوشحاله کیږی او یا غمجن کیږی. او دغه مقدماتو ته مخیلات ویل کیږی. او ددغه په هکله نفس کوم یقین ته نه رسي، البته ددوی په اورېدلو سره نفس متاثره گرزی. مقررین او خطیبان حضرات چي کوم کلام استعالموی هغه هم ددغه قبیلې څخه دی چي ددوی په اورېدلو سره د اورېدونکي نفسونه متأثره و گرزی.

سوال: مغالطه و څه ته ویل کیږی؟

جواب: دا هغه قیاس دی چي مرکب د داسي مقدماتو څخه وی چي هغوی مشابه د حق سره وی.

مثال: لکه د آس صورت پر یو دېوال باندی لیکل سوی یعني پر یو دېوال باندی د آس شکل تیار سوی وی. نو بیا موږ ددغه شکل په هکله ووایو "هذا فرس" یعني دغه آس دی. او هر آس حیوان وی نو دغه آس حیوان دی. اوس دغه قیاس مشابه د حق سره دی. مگر په حقیقت کي دغه غلط دی ځکه دغه پر دېوال لیکل سوی شکل خو حیوان نه دی، البته د حیوان شکل دی.

سوال: برهان ولي عمده او غوره دی؟

جواب: ځکه دغه د یقیني نتیجې د ورکړي دپاره د یقیني مقدماتو څخه مرکب سوی وی. ځرنگه اصل په قضیو کي هغه قضیې دی کومي چي یقیني وی نو ددوی څخه مرکب سوی قیاس هم اصل دی، په دغه وجه برهان عمده او غوره دی.

تمت (بروزشنبه، شعبان ۱۴۳۶ھ)

التمس منكم ايها الطلاب ان تدعوا لی ان يعطني الله الشهادة الحقة. ولنصرة المجاهدين الشاغلين فی الجهاد مع الجيوش الدجالية من اليهود والنصاری و الداعشية . و ان يعطی الحيوة الطولية الی امير المؤمنين اختر محمد المنصور ادام الله فيوضاته و بركاته علي امة محمدی. جزا. كم الله جزاء جزيلا مناسبا لدعائكم . الجمادی الاولی من السنة ۱۴۳۶ ھ

د مؤلف نوری علمي ملغلری:

علم الكلام:

اشرف العطايا شرح شرح العقائد
اشرف العطايا شرح الخيالي

علم المعاني:

اشرف العطايا شرح مختصر المعاني
اشرف العطايا شرح المطول

علم النحو:

اشرف العطايا شرح نحو مير
اشرف العطايا شرح هداية النحو
اشرف العطايا شرح كافية
اشرف العطايا شرح ملا جامي رحمه الله
اشرف العطايا شرح ملا غفور

علم المنطق:

اشرف العطايا ايساغوجي
اشرف العطايا شرح مير ايساغوجي
معصوم البيان شرح بديع الميزان
اشرف العطايا كنديا

المواعظ:

الدرر الغالية
اسلامي زندګي (اردو)
اسلامي ژوند

علم الحديث

اشرف العطايا ترجمه مع مختصر تشريح للبخارى
اشرف العطايا ترجمه مع مختصر تشريح للترمذى
اشرف العطايا ترجمه مع مختصر تشريح للمسلم

اصول الفقه:

اشرف العطايا شرح اصول الشاشي
اشرف العطايا شرح نور الانوار
اشرف العطايا شرح حسامي
اشرف العطايا شرح مسلم الثبوت
اشرف العطايا التوضيح و التلويح

علم الفقه:

اشرف العطايا شرح القدورى
اشرف العطايا شرح كنز الدقائق
اشرف العطايا شرح الوقاية (پښتو)
اشرف الرواية شرح شرح الوقاية (اردو)
د حج مناسک
د لمانځه احكام
د روژې احكام

د تخصص في الفقه كتابونه

اشرف العطايا شرح رسم المفتي (اردو / پښتو)
اشرف العطايا شرح مقدمة الشامي (اردو / پښتو)
اشرف العطايا شرح الاشباه و النظائر لابن النجيم المصرى رحمه الله (اردو / پښتو)
اشرف العطايا شرح اصول الافتاء لمحمد تقي العثماني (اردو / پښتو)

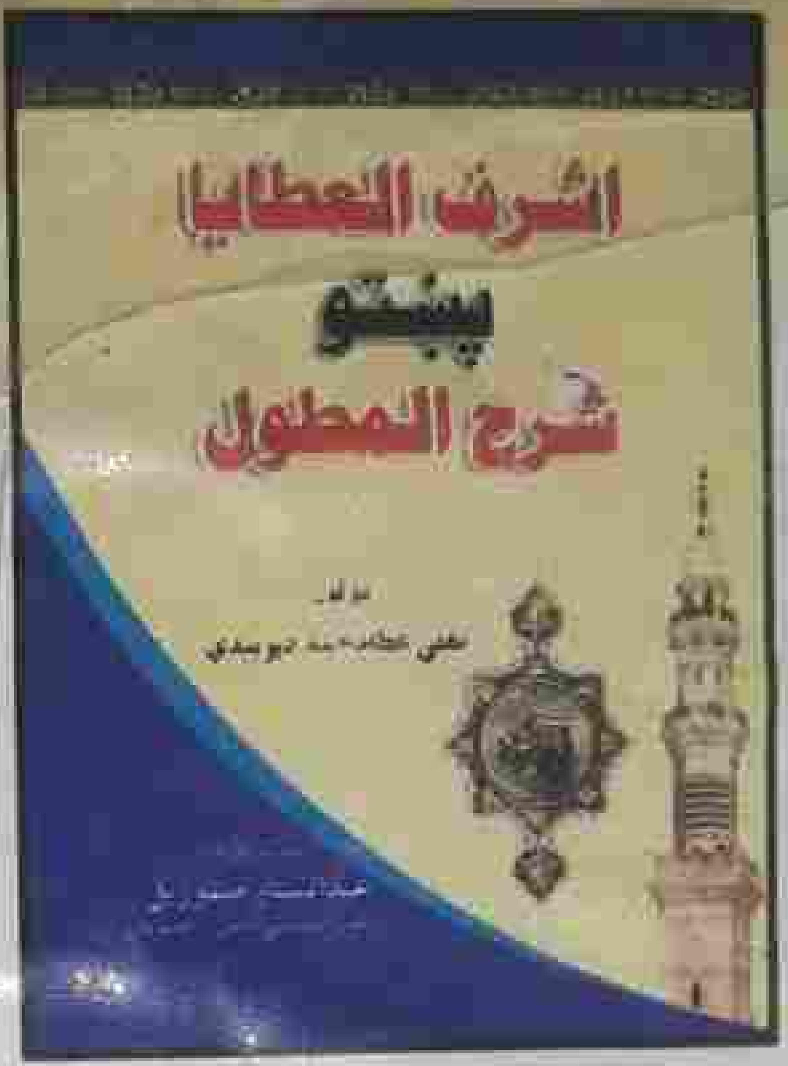

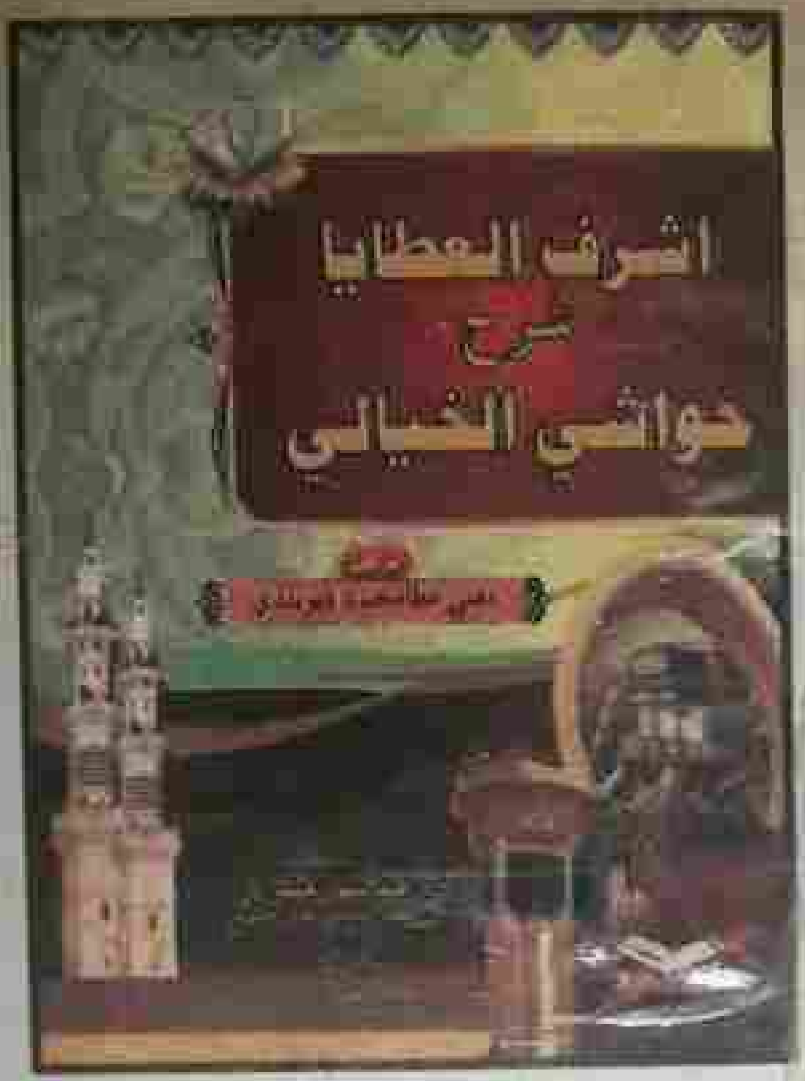

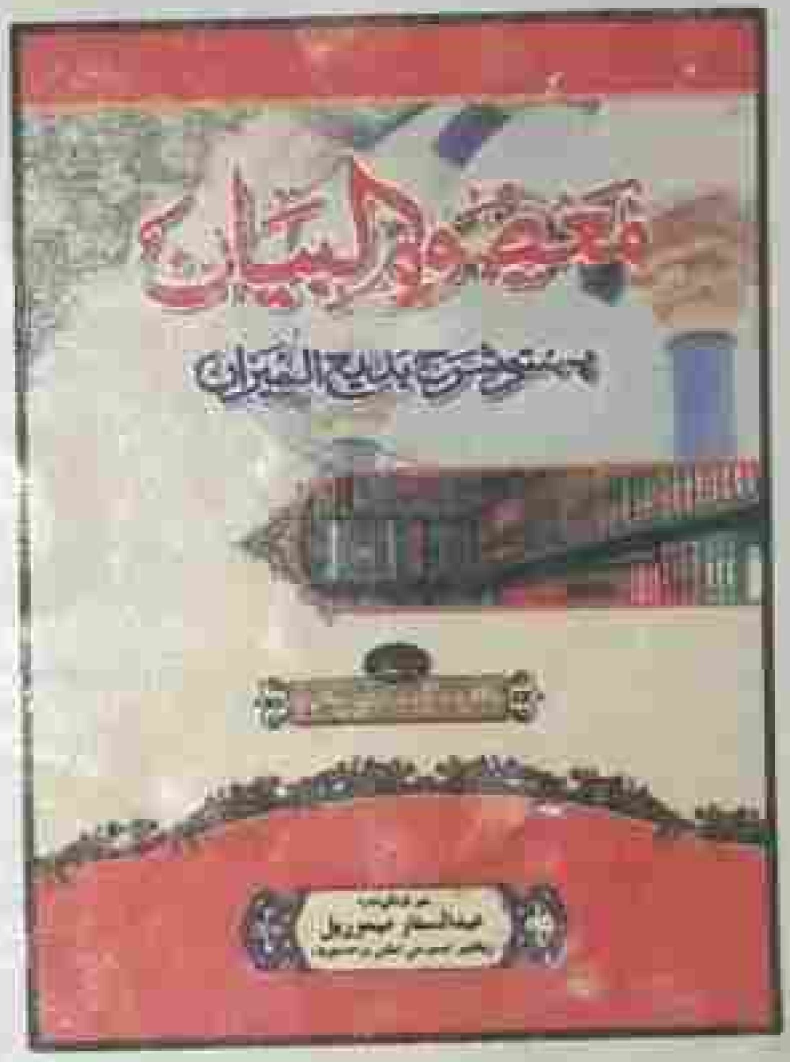

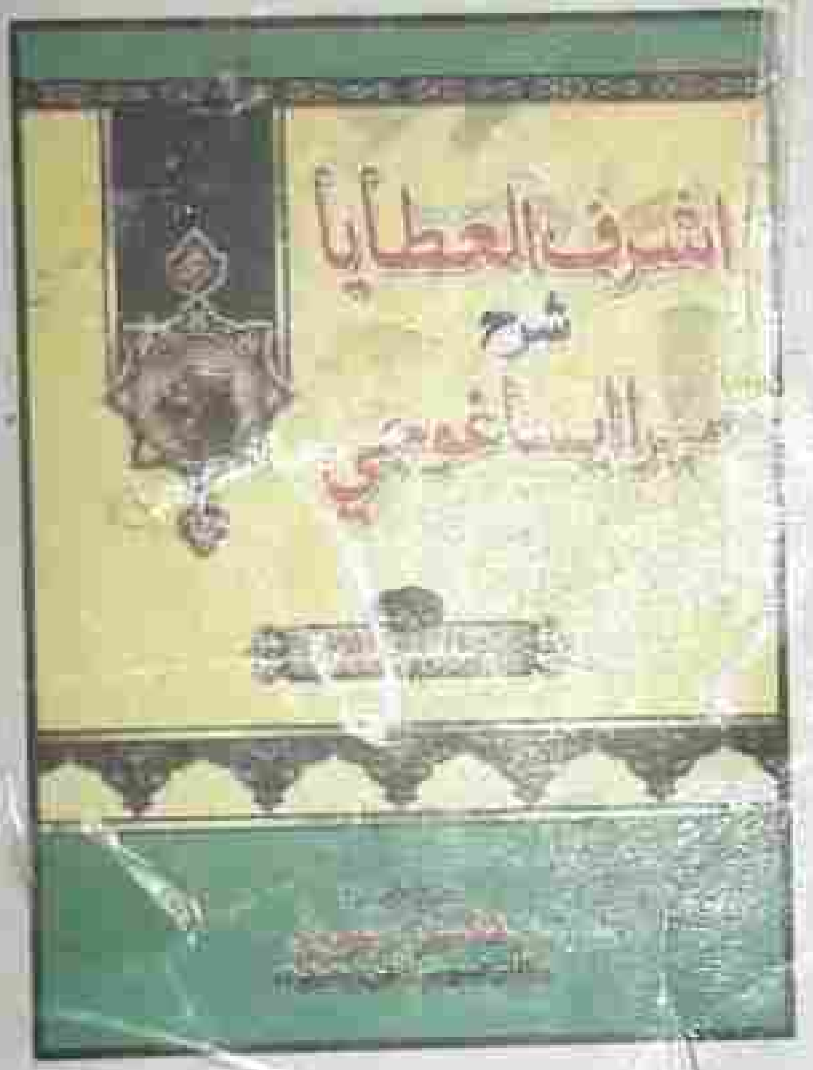

مکتبہ سلطانیہ الہاشمیہ
کانسی روڈ . کوئٹہ 0321-8031735